

şehir kitaplığı

EDEBİYAT SERİSİ 3

ŞEYH HÂLİD DİVANI

Alim YILDIZ

ŞEYH HÂLİD DÎVÂNI

Alim Yıldız

ASİTAN YAYINCILIK

Yayın Nu: 23

Şehir Kitaplığı - Edebiyat Dizisi: 3

ISBN

978-605-5487-10-2

İç Düzen
MNX Grup

Kapak
MNX Grup

Baskı-Cilt
ESFORM OFSET Ltd. Şti.
0346 2264292

Yayım
Asitan Yay. Matb. Rekl. Hiz. Ltd. Şti.
Sularbaşı Mh. Kızılay Sk. 6/B Sivas
www.asitan.com - bilgi@asitan.com
0346 2250341

Dağıtım
Azim Dağıtım A.Ş.
Göztepe Mh. İnönü Cd. Saray Sk. No: 17
Bağcılar / İstanbul
www.azimdagitim.com
0212 446 0 446

*

© Asitan - Mart 2011 Sivas

A. HAYATI

Şeyh Hâlid'in hayatı ile ilgili bilgi veren birkaç eser ve belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şeyh Hâlid'in *Mektûbât* isimli yazma eseridir. Bu eserde şeyhleri ve tarîkatı ile ilgili malumatla birlikte mürid ve halifelerine yazdığı mektuplar da yer almaktadır. Bu eserin dışında önemli belgeler, şairin 20 Haziran 1907 tarihini taşıyan ve Gürün Bidâyet Mahkemesi tarafından tutulan sicil kaydı ile evrakları içinde çıkan resmi belge ve mektuplardır. Şairle ilgili bir başka kaynak ise çok kısa olmakla birlikte Vehbi Cem Aşkun'un *Sivas Şairleri* isimli eseri ile çeşitli tarihlerde yayımlanan Sivas Salnâmeleridir. Bu bölümde, Şeyh Hâlid'in çocukluğu ve tarîkatı ile ilgili bilgiler *Mektûbât* ve *Hilâfetnâme* isimli eserlerden, memuriyeti ile ilgili olanları ise sicil kaydı ile yukarıda belirttiğimiz resmi belgelerden yararlanılarak verilecektir.

1. Doğumu, Çocukluk, Gençlik ve Memuriyeti

Asıl adı Mehmed Hâlid'dir. Kadıoğulları diye bilinen bir ailedendir. Babası, Nakşi şeyhlerinden Ahmed Efendi'dir. 1856 yılında Sivas merkez Hacı Mehmet mahallesinde doğdu¹. 2-3 yaşlarında iken önce annesini, bundan kısa bir süre sonra da babasını kaybetti. *Mektûbât*'ında bu durumu şöyle anlatmaktadır "Ademden dâr-ı dünyâyâ geldiğimin İkinci senesi annem öldü. O sırada evimizin işlerini düzenleyecek bir akıl balığ mahremimiz olmadığınan, kırk gün sonra babam evlendi. Analığımın eve geldiği akşam babam hasta oldu ve birkaç gün sonra vefat etti"². Amcaları Said İbrâhim ve Hafız Rahmî'nin nezareti ve ağabeyi Ali Berekât Efendi'nin terbiyesinde 6-7 yaşına kadar kaldı. Ali Berekât Efendi'nin vefatı ve hemşiresinin gelin olması sebebiyle bir süre de diğer kardeşi İsmâil Kemal'in yanında bulundu³. Şeyh Hâlid bu zor yılları *Mektûbât*'ında özetle şöyle anlatmaktadır: "İsmâil Efendi'nin hanımı bir parça acuze idi. Bir çok kimsenin sitemlerinden dolayı Allah'tan başka her şeyden vefa

¹ Vehbi Cem Aşkun doğum tarihini 1866 olarak göstermektedir. Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri*, Sivas 1946, s. 244.

² Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 003, s. 28.

³ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 28.

ümidini kestim. Halvetlere çekilip “Yâ mâlike’l-mülk, yâ ze’l-celâli ve’l-ikram” zikrine devam ve bu hâlde iken 1282 (1865) yılında amcam Hafız Rahmi durumumu Mehmed Sadık Baba ve babası Ahmed Nuri Efendi’ye yazdı. Sadık Baba evlatlığa kabul ve bir çok ihvanın feyizyâb olacağını işaret eden bir de icazetnâme gönderdi. Halvete girmiş ve sabahlara kadar feryad etmekte iken, Rüştüye Hocası diye anılan Abdullah Efendi “Hâlid Efendi’nin sabahlara kadar feryadı beni bizâr eylemekte, söyleyiniz de bari bir vakit feryadına sükûn ve ses ile ağlamayı terk eylesin diye haber gönderdi”⁴.

Doğduğu mahallede bulunan Sıbyan Mektebi’ni bitirdikten sonra rüştiye tahsiline başladı. 1868 yılında Sivas Mekteb-i Rüştiyesi’nden bir icazetnâme alarak mezun oldu. Öğrenimini devam ettirmek isterken “manevî pederim” dediği amcası Hafız Rahmi vefat etti. Amcasının ölümü kendisini tekrar yetim bıraktı ve kendi ifadesiyle “Allah’tan başka medet ve inâyet edecek, gözünün yaşını silecek, garip gönlünü teselli edecek” bir kimse kalmadı.

1873 yılında 18 yaşında iken Sivas Süvari 4. Alayı’na bir dilekçe vererek, bu alayın 3. bölümüne gönüllü olarak kayıt yaptırdı. Bir yıl kadar Sivas’ta askerlik yaptıktan sonra Erzincan’ın Tercan kazasının Mama Hatun kasabasına gönderildi ve bir yıl kadar da orada kaldı. Daha sonra Erzurum ve Kars’a gitti. Kars’ta asker iken başlayan ve 93 Harbi (1877-78) diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı’na katıldı. Van, Muş, Erzincan ve Erzurum’da bulundu. Tezkere aldıktan sonra Sivas’a döndü ve evlendi⁵.

25 yaşında iken 15 Mayıs 1880 tarihinde Sivas İstinaf Mahkemesinde maaşsız stajyer memur olarak işe başladı⁶. 9 Kasım 1880’de yapılan bir sınavı kazanarak 225 kuruş maaş karşılığında Gürün Bidâyet Mahkemesi⁷ ikinci katipliği görevine getirildi. 13 Aralık 1880 tarihinde bura-

⁴ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 29

⁵ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 29.

⁶ Osmanlı’nın son döneminde vilâyet (eyalet) merkezlerinde bulunan bir mahkemedir. Sulh ve ceza mahkemelerinin üstünde, temyiz mahkemesinin altında ve davaları ikinci defa gören ikinci derecede mahkemedir (A.Y.).

⁷ Son dönem Osmanlı adli teşkilatında davaların ilk ve başlıbaşına görüldüğü mahkemedir. Kazâ ve kaza hükmünde olan yerlerde bulunan bu mahkemenin bir üstünde İstînâf, daha üstünde ise Temyiz mahkemesi bulunmaktadır (A.Y.).

daki görevine başlayan Mehmed Hâlid⁸, 20 Nisan 1887 tarihinde 300 kuruş maaşla o tarihte Sivas'a, günümüzde ise Tokat'a bağlı olan Erbaa ilçesi Bidâyet Mahkemesi'nde hakim yardımcılığına tayin edildi. 21 Nisan'da buradaki görevine başlayan Mehmed Hâlid, 13 Aralık 1888 tarihinde bu görevden ayrılarak, Sivas merkez savcı yardımcılığı görevine getirildi. 1 Temmuz 1889 tarihinde 300 kuruş maaşla günümüzde Malatya'ya bağlı olan Darende Bidâyet Mahkemesi hakim yardımcılığına tayin edildi⁹. 20 Şubat 1892'de Gürün Bidâyet Mahkemesi hakim yardımcılığından beca-yişle 28 Mayıs 1893 tarihinde 400 kuruş maaşla Darende ilçesi Bidâyet Mahkemesi başkatipliği görevine başladı. 10 Aralık 1893 günü selevinin memuriyetinin bakanlıkça kabul edilmemesi üzerine bir önceki görevi olan Gürün ilçesi hakim yardımcılığı görevine tekrar döndü. 14 Ağustos 1896 tarihinde Darende Bidâyet Mahkemesi sorgu hakimi muavinliğine beca-yiş yaptı. 6 Mart 1899 tarihinde 400 kuruş maaşla Tonus (Altınyayla) ilçesi Bidâyet Mahkemesinde başkatiplik görevine atandı. 1907 tarihli son Sivas Salnâmesi'nde de bu görevini devam ettirdiği anlaşılan Şeyh Hâlid¹⁰, tam olarak tespit edemediğimiz bir tarihte Vehbi Cem Aşkun'un verdiği bilgiye göre Kuruçay'da çalışırken emekliye ayrıldı¹¹.

Emekli olduktan sonra Sivas'a döndü ve ömrünün sonuna kadar Sivas'ta kaldı. Şiirlerinde Hâlid mahlasını kullanmıştır.

2. Ailesi

Kadıoğulları diye bilinen Sivas'ın köklü bir ailesindedir. Babası Şeyh Ahmed, dedesi Hacı Mustafa'dır. Büyük dedesinin adı Şeyh Ömer, onun da babası Mehmed Kadızâde'dir.

Daha henüz küçük bir çocukken önce annesi bundan kısa bir süre sonra da babası vefat etmiştir. Amcalarının adları Said İbrâhim, Hafız Rahmi, Ali Berekât ve İsmâil Kemal'dir. Şeyh Hâlid iki evlilik yapmış, Elmas isimli hanımından Ayşe (ö. 1957) ve Şeyh Ahmet (ö. 1915) isimli iki çocuğu, Zarife (ö. 1944) isimli eşinden ise Ahmet Turan (ö. 1996), Galip

⁸ 1300 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas , Sivas 1300, s. 86; 1302 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas, Sivas 1302, s. 372; 1304 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas, Sivas 1304, s. 84.

⁹ Fikri Karaman, *Salname-i Vilâyet-i Sivas (Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarki) (1308-1890)*, İstanbul 2001, s. 128.

¹⁰ 1325 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas , Sivas 1325, s. 58.

¹¹ Vehbi Cem Aşkun, *a.g.e.*, s. 244.

(ö. 1970) ve Abdülkadir (ö. 1981) adlarında üç oğlu doğmuştur. Aile, soyadı kanunundan sonra Hergüner soyadını almıştır. Akrabalarından bazıları ise Kadioğlu soyadını kullanmaktadır. Torunlarından bir kısmı Sivas'ta yaşamaktadır.

Tarîkat silsilesinde de görüleceği gibi dedesi Hacı Mustafa ile amcaları Hafız Rahmi ve Said İbrâhim ile babası Şeyh Ahmed de Nakşî Üveysî büyüklerindedir.

3. Öğrenimi

Şeyh Hâlid ilköğrenimini, doğduğu Hacı Mehmet Mahallesi'nde bulunan Sıbyan Mektebi'nde tamamladıktan sonra rüştiye tahsiline başladı. 1868 yılında Sivas Mekteb-i Rüştiyesi'nden bir icazetname alarak mezun oldu. Sicil kaydında yer almamasına rağmen oğlu Galip Hergüner'in ifadesine göre askere gitmeden önce başladığı medrese tahsilini askerden döndükten sonra tamamlamıştır¹². Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bilmektedir. Torunu Halit Hergüner tarafından C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne bağışlanan Şeyh Hâlid'in kitapları arasında bu dillerde yazılmış dinî, tarihî, felsefî, tasavvufî ve edebî bir çok kitabın bulunması da bunu ispat etmektedir. Ayrıca Mektûbât'ında yer alan 12 Şaban 1345 (15 Şubat 1927) tarihli Arapça bir mektup da bu durumu doğrulamaktadır¹³. İncelemede de görüleceği gibi Şeyh Hâlid, İslam tarihine de oldukça hakimdir.

4. Tarîkatı

Gidilecek yol, izlenecek usul, hâl ve durum gibi anlamlara gelen, Hakk'a ermek için tutulan, insanların manevî kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla kurulmuş dinî-manevî birtakım kuralları ve ayinleri bulunan yola tarîkat ismi verilmektedir¹⁴. Tarîk-i ahyâr, tarîk-i ebrâr ve tarîk-i şuttâr olmak üzere üç kısmı bulunan¹⁵ ve XII. yüzyılın ortalarından itiba-

¹² Bkz Abdülkadir Hergüner, *Şeyh Halit Divanı Hayatı ve Şiirleri*, Sivas tsz., s. 7. (Bu kitap Şeyh Hâlid'in oğlu Galip Hergüner tarafından Latince el yazısıyla hazırlanan iki defter esas alınmak suretiyle Abdülkadir Hergüner tarafından ancak 48 sayfasının basımı yapılabilmemiş bir eserdir. Galip Hergüner'in hazırladığı bu defterler Şeyh Hâlid'in torunlarından Ruhi Hergüner'de bulunmaktadır.)

¹³ Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 56.

¹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1977., s. 510; Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 67

¹⁵ Ayrıntılar için Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 687.

ren kurumsallaşarak büyük halk kitlelerine açılan tarikatlar, kurucuları olan şeyhlerin adlarıyla anılırlar. Tarikatlar, bu şeyhlerden başlayarak Hz. Ebubekir ve Hz. Ali yoluyla Hz. Peygamber'e ulaşan bir silsileye sahiptirler. Seyr u sülûk usullerine göre de nefsânî ve rûhânî olmak üzere ikiye ayrılırlar. Allah'ın insana üflediği rûh üzerindeki kesafetin kaldırılması ve kalb tasfiyesi için nafil ibadetler, zikir, teslimiyet ve rabîta gibi manevî gıdaları esas alan rûhânî tarikatlarda silsile Hz. Ebubekir'e dayandırılmaktadır. Hafî (gizli) zikri esas alan bu tarikatların başında Nakşbendiyye gelmektedir. Nefsânî tarikatlar ise nefsin geçici ve aldatıcı zevk ve arzularıyla mücadele ve mücahede esasına dayanmaktadır. Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan bir tarikat silsilesine sahip olan ve cehrî (açık) zikri esas alan bu tarikatların başında Kâdiriyye gelmektedir. Bu tarikatlar silsilelerinden dolayı Sıddîkî ve Haydarî isimleriyle de anılırlar.

Şeyh Hâlid, Nakşî tarikatına bağlı Üveysî meşrep bir mutasavvıf şairdir. Bu nedenle, şiirlerinde Nakşbendîlik ve Üveysîlikle ilgili oldukça yoğun ifadeler yer almaktadır.

Nakşbendîlik, Bahâeddin Nakşbend (ö. 1389)'in kurduğu, gizli zikir esasına dayalı bir tasavvuf okuludur. Nakşibendiliğin on bir önemli esası vardır. Bunlar; vukûf-i zamânî (Zamanın değerini bilmek), vukûf-i adedî (Zikir sayısına dikkat etmek), vukûf-i kalbî (Zikir sırasında kalbin Allah'a yönelmesi), hûş der dem (Allah'ı unutmamak), nazar ber kadem (Bakışları gereksiz yere yönelmemek), sefer der vatan (Halk'tan Hak' a sefer etmek), halvet der encümen (Halk içinde Hak'la beraber olmak), yâd kerdem (Dilin kalbe birlikte zikretmesi), bâz geşt (Zikirde sadece Allah'ı düşünmek), nigâh dâşt (Kalbe Hak'tan gayrı şeylerin girmesini önlemek) ve yâd dâşt (Her zaman Allah'a dönük olmak)'tır¹⁶.

Bu tarikat Fâtih devrini takiben Abdullah İlâhî tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında Bektaşî tekkeleri kapatıldığında bu tekkelerin başına Hâlidî-Nakşî şeyhler atanmış, bu durum Nakşîliğin önemini daha da artırmıştır. Nakşî Üveysî olan Şeyh Hâlid bir beytinde, Bahâeddin Nakşibend'in de Üveysî olduğunu şu şekilde ifade eder.

¹⁶ Nakşbendîlikle ilgili geniş bilgi için Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, (2. Baskı), İstanbul 2003.

Üveysî en-Neccârî' sin tarîk-i Nakşî' nin şâhı
Behâ-yı millet-i ve' d-dîn ü Nakşibend efendimsin (100/2)¹⁷

Nakşibendîliği bir er meydanı olarak gören şair, bu yolun iki ayrı eğitim tarzından, sohbet ve hizmeti de hatırlatacak şekilde, taliplere şöyle bir tavsiyede bulunur.

Nakşibendînin yoluna
Bülbül olanlar gülüne
Terk edip başı yoluna
Veren gelsin bu meydâna (159/4)

Beş beyitlik bir gazelinde Nakşî olduğunu ifade ettiği gibi, aynı zamanda Nakşîliğin on bir esasından dört tanesini (Nigâh dâşt, Yâd kerdem, Sefer der vatan ve Halvet der encümen) de ifade eder.

Dil mülküdür seyrânımız Nakşibendî pîrânımız
Hoştur dem-i erkânımız bize Nakşibendî derler

Nigeh dâşdem her hâlimiz letâifde devrânımız
Yâd kerdem burhânımız bize Nakşibendî derler

Sefer der vatan ederiz hâlden hâle devr eyleriz
Dost illerin seyr eyleriz bize Nakşibendî derler

Yoktur bizim karârımız rûhânîdir bâzârımız
Aşk ile yanmak kârımız bize Nakşibendî derler

Azîmetten giyip ridâ halvet der encümen edâ
Tarîkın soran Hâlidâ bize Nakşibendî derler (30/1-5)

Üveysîlik, Veysel Karânî'nin prensiplerini ortaya koyduğu başlı başına bir tarîkat olmaktan ziyade, Hz. Peygamber'le bizzat görüşemediği hâlde onun ruhâniyetinden istifade etmesi sebebiyle Veysel Karânî'ye

---

¹⁷ Verilen rakamlardan ilki Divan'daki şiir, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir.

nispet edilen bir meşreptir¹⁸. Üveysîlik'te Veysel Karânî'ye nispet, sadece duygusal olarak bir gönül bağından ibarettir. Veysel Karânî, aynı dönemde yaşadığı hâlde Hz. Peygamber'le görüşemediği için sahabî sayılmayan, fakat Hz. Peygamber'in giyabî iltifâtına mazhar olduğu gibi aynı zamanda Hz. Peygamber'in kendisine ulaştırılmak üzere hırkasını bıraktığı bir zahit idi. Miladi 657 yılında Hz. Ali taraftarları içinde iken Sıffîn Savaşı'nda şehit olan Veysel Karânî, bizzat görüşemediği hâlde kalbî bağlılıkla Hz. Peygamber'den feyz almıştır. Bu nedenle, görüşmediği bir şeyh tarafından terbiye edilen sûfiye Üveysî, bu meşrebe de Üveysîlik denmektedir. Bir başka ifade ile Üveysîlik, cismânî olarak veya mânen görüşmesi mümkün olmayan kimselerin rüya yoluyla görüşmeleridir. Tarîkatlarda tarîkat silsilesinde kesintiler bulunmazken Üveysîlik silsilesinde kesintilere her zaman rastlanabilmektedir. Yaşayıp yaşamadığı tartışmalı olan Hz. Hızır da Üveysî silsilesinde yer almaktadır.

Dört grup insana Üveysî denmektedir. Bunlar:

1. Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden feyz alanlar,
2. Veysel Karânî'nin terbiyesiyle yetişenler,
3. Herhangi büyük bir şeyhin veya kutbun ruhaniyetinden feyz alanlar,
4. Bizzat Hz. Hızır aracılığı ile irşad edilenlerdir.

İbrâhim b. Edhem, Ebu'l-Hasen Harakanî, Ebu Said Ebu'l-Hayr, Ebu'l-Kasım Cürcanî, Necmeddin Kübrâ ile Bahâüddin Nakşibend Üveysî olarak bilinen büyük mutasavvıflardan birkaçıdır¹⁹.

Nakşîliğin Üveysî tarafına atıfta bulunan şair, iki şiirinde Üveysî olduğunu söylerken, yolunun Üveysî yolu olduğunu ve bu yolun Veysel Karânî'den geldiğini ifade eder²⁰. Mamafih Nakşîlik, daha sonraları silsile

¹⁸ Üveysîlik ve Veysel Karânî ile ilgili geniş bilgi için Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karânî ve Üveysîlik*, İstanbul 1981; Ayrıca İsmet Demir – Hacı Osman Yıldırım, *Beşiktaşlı Yahya Efendi ve Üveysîlik*, İstanbul 1997, s. 43-67.

¹⁹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (2. Baskı) İstanbul 1990, s. 228-229; H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2000, s. 99-100 ve 318.

²⁰ Üveysî olduğunu bir çok şiirinde ifade eden şair, Divan'ın C.Ü. -1 nüshasının başında da Üsküdarlı Osman Şemsî (XIX. Yüzyıl)'ye ait olan şu şiire yer vermiştir.

Gönülde buldum esrâr-ı Üveysî
 Üveysî'yim, Üveysî'yim, Üveysî
 Ki oldum aşkın Leylâ vü Kays'ı
 Üveysî'yim Üveysî'yim Üveysî

ve yol erkânı tahakkuk emişse de, başlangıcı itibariyle, en genel anlamda Üveysîliktir. Üveysîliğin aracısız olarak Hz. Peygambere vuslat yönü, melâmet neşvesinden başka bir şey değildir. Bu vuslat tariklerinin tamamının sonuçta ulaşmak istediği şey olmasına rağmen, Nakşîliğin başı da bu sonu da budur.

Râhımız râh-ı Üveysî hem ol oldu şâhımız
Ol sebepten râhımızdır bunda cân etmek fedâ (1/4)

Gözlerim yumdum sivâdan yüz sürüp dergâha ben
Şimdi ben oldum Üveysî kiblegâhım yâradır (164/3)

Şeyh Hâlid Nakşî-Üveysî tarikatına müntesip bir ailedendir. Küçük yaştan itibaren Üveysîlik neşvesi içerisinde yetişmiştir. Hayat hikayesini verirken de işaret ettiğimiz gibi, amcası İsmâil Kemal'in yanında kalırken İsmâil Efendi'nin hanımının kendisine yaptığı eziyetlerden dolayı Allah'tan başka her şeyden vefa ümidini kesmiş ve halvetlere çekilerek "Yâ mâlike'l-mülk, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm" zikrine devam etmekteydi. 1282 (1865) yılında amcası Hafız Rahmi durumunu Üveysî şeyhi Tosyalı Mehmed Sadık Baba ve onun babası Ahmed Nuri Efendi'ye bir mektupla haber vermişti. Sadık Baba bu mektuba cevaben Mehmed Hâlid'i manevî evlatlığa kabul ettiğini bildirdiği gibi, ileride Üveysî büyüklerinden olacağına ve bir çok ihvanın feyiz alacağını işaret eden bir icâzetnâme gönderdi²¹.

1307 (1890) yılında Darende kazasında sorgu hakimi muavinliği görevinde çalışırken şeyhi Tosyalı Ganizâde Mehmed Sadık Baba tarafından kendisine halifelik verilerek müritlerin irşadına memur oldu²². Mehmed Sadık Baba, vefatından (1914) bir süre önce de müntesiplerine hitaben "Beni arayanlar Hâlid Efendi'de, Hâlid Efendi'yi arayanlar bizde bulsunlar. Şimdi Hâlid Efendi ile biz bir vücud olduk" demiş ve Şeyh Hâlid'e hitaben "Oğlum Hâlid Efendi, seni Allah, Rasulullah ve bi'l-cümle pîrâna emanet eyledim ve bi'l-cümle sâlikân ve tâlibânın terbiye ve irşadlarını sana tevdi ediyorum. Bi'l-cümle tâlibân ve ihvân-ı dîni na-

²¹ Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 29.

²² Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 34; Şeyh Hâlid, *Hilafetnâme*, CÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 004, s. 9.

zar-ı himmetinizden dûr eylememenizi tavsiye ediyorum"²³ diyerek, kendisinden sonra Şeyh Hâlid'in postnişîn olacağını ilan etmiş ve kendisine bir de hilâfetnâme vermiştir²⁴. Şeyhinin vefatı üzerine postnişîn olan Şeyh Hâlid²⁵, bu hizmetini vefatına kadar devam ettirmiştir²⁶.

Şeyh Hâlid'in tarîkat silsilesi başlangıçtan itibaren şöyledir²⁷:

Hiz. Muhammed (s.a.v.)

Hiz. Ebûbekir

Selmân-ı Fârisî

Kasım b. Muhammed

Cafer-i Sadık

Hızır²⁸

Beyazıd-ı Bistâmî

Ebû Hasan Harakânî

Ebû Kâsım Kürkânî

Ebû Ali Ferâmedî

Yusuf Hemedânî

Hızır

Abdulhâlık Gücdevânî

Arif Rivgerî

Mahmud Encirfağnevî

Ali Râmitenî

Muhammed Baba Semâsî

Emir Külâl

Bahâeddin Nakşbend

Hızır

²³ Şeyh Hâlid *Mektûbât*, s.33-35; *Hilâfetnâme*, s. 10.

²⁴ Şeyh Hâlid'e verilen bu hilâfetnâmenin bir örneği için Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 30-32.

²⁵ Vehbi Cem Aşkun, *a.g.e.*, s. 244.

²⁶ Şeyh Halid'den sonra bu silsileyi oğlu Ahmet Turan Hergüner devam ettirmiş, Ahmet Turan Hergüner'in 1996 yılında vefat etmesiyle bu silsile sona ermiştir (A.Y.).

²⁷ Bu silsile Bahâeddin Nakşbend'e kadar tamamıyla Nakşî silsilesidir ve iki ayrı kolla Hz. Ali'ye de ulaşır. Nakşbend'den sonraki silsile Üveysî yolla Külâhizâde Hacı Mahmud'a ulaşmaktadır. Beşiktaşlı Yahya Efendi'ye ulaşan bir başka Nakşî-Üveysî silsilesinde Külâhizâde Mahmud Efendi'den Katipzâde Mustafa Arif'e kadar yer alan dört isim Şeyh Hâlid'in silsilesi ile müşterektir. Silsilenin bu kolu için İsmet Demir - Hacı Osman Yıldırım, *a.g.e.*, s. 51-53.

²⁸ Bu silsilede üç kez yer alan ve bold olarak verdiğimiz Hızır, Üveysîliğin temel özelliği olan silsiledeki boşluğu doldurmaktadır. Kendisinden önce ve sonraki isimler arasında büyük zaman farkları bulunmaktadır.

Külâhizade Mahmud Efendi²⁹.
Hâfızzâde Ahmed Behcetî³⁰.
Mustafa Münib³¹.
Kâtipzâde Mustafa Arif³².
Ganizâde Ahmed Nuri³³.
Mehmed Sadık Baba³⁴.
Şeyh Hâlid

Ganizâde Ahmed Nuri'den, Şeyh Hâlid'e kadar aileden gelen bir başka silsile daha bulunmaktadır.

Ganizâde Ahmed Nuri
Kadızâde Hacı Mustafa Sivâsî (Şeyh Hâlid'in dedesi)
Kadızâde Mahmud Sivâsî
Kadızâde Hafız Rahmi Sivâsî (Şeyh Hâlid'in amcası)
Kadızâde Said İbrâhim Sivâsî (Şeyh Hâlid'in amcası)
Kadızâde Mustafa Mazhar Sivâsî
Şeyh Hâlid Sivâsî³⁵

Oldukça etkin ve nüfuzlu olan Şeyh Hâlid'in, Sivas ve diğer illerde çok sayıda müridânı bulunmaktadır. Mektûbât'ından anlaşıldığına göre Şeyh Hâlid'in İstanbul, Eskişehir, Adana ve Kastamonu gibi illerde mün-

²⁹ Kayserilidir. Kabri Fuad Camii civarındadır ve ziyaretgah addedilir Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 3.

³⁰ Sarı Hafız namıyla bilinir. Kayserilidir. Sultan Mahmud tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Alim bir zattır Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 7-9.

³¹ Kayserilidir. Mısır'ın Midan şehrinde vefat etmiştir ve kabri oradadır. Kabri ziyaretgahdır Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 9-13.

³² Kayserili olup kabri Fuad Camii civarındadır. Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s.13-16.

³³ Kastamonu'nun Tosya kazasındandır. Debbag olarak hayatını kazanmakta iken Mustafa Arif, şeyhi Mustafa Münib'le birlikte Tosya'ya geldiklerinde, Mustafa Arif, şeyhi Mustafa Münib'e "... bu civan sahib-zaman olacaktır. İrşadı dahi sizin elinizde olacaktır. Şimdiden taht-ı terbiyenize alınız ve terbiyesinde ihtimam ediniz" demiştir. Terbiyesi Mustafa Arif'e tevdi edilmiş, Mustafa Arif vefat zamanı yaklaştığında Tosya'ya iki ihvan göndererek, Ahmed Baba'yı yanına getirtmiş, kendisine ser-hilafetlik verdikten sonra bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Ahmed Nuri vefat ettiğiinde defin ve taziye kabulünden sonra tekrar Tosya'ya dönmüştür. 80 yıl hilafetten sonra 1285 (1868/69) yılında vefat etmiştir. Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s.17-20.

³⁴ Ganizâde Ahmed Nuri'nin oğludur. Tosya'da doğmuştur. 1868 yılında ser-hilafet olmuş ve vefat tarihi olan 1914 yılına kadar 48 yıl bu görevini devam ettirmiştir. Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s.21-27.

³⁵ Bu silsile Şeyh Hâlid'in evrakları arasında bulunan müstakil bir belgeden alınmıştır.

tesipleri vardır. Bu eserinde isimleri zikredilen ve kendilerine mektuplar gönderdiği halifeleri ve buldukları iller şunlardır.

- Asım Efendi (Kastamonu)³⁶
- Şeyhzâde Ahmed Fatın Efendi (Kastamonu Tosya)³⁷
- Halil Hulusi Efendi (Eskişehir)³⁸
- Hacı Kamil Efendi (Eskişehir)³⁹
- Hasbî Efendi (Adana)⁴⁰
- Sabri Efendi (İstanbul)⁴¹
- Abdürrahim Rahmi b. Abdullah (?)⁴²

Bu isimler dışında Şeyh Hâlid'in mektuplaştığı bazı kimseler daha vardır. Hangi il veya illerde yaşadıklarını bilemediğimiz ve müritlerinden olduğunu düşündüğümüz bu kişiler, Ali Osman Efendi, Hacı Tevfik Bey ve Bedriye Hanım'dır.

5. Ölümü

Yıllarca adalet teşkilatında devlete hizmet ettikten sonra, Kuruçay'da bulunduğu sırada şeyhi Tosyalı Sadık Baba'nın manevi emriyle emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra Sivas'a döndü ve ömrünün sonuna kadar burada kaldı. Şeyhinin vefatı üzerine postnişin oldu⁴³. Oğlu Galip Hergüner "Sivas Kongresi'ne takaddüm eden siyasi faaliyete bir müddet iştirak etmişse de yine kendi arzu ve iradesi ile bundan uzaklaşmıştır."⁴⁴ demesine rağmen Sivas Kongresi kayıtlarında Şeyh Hâlid'in ismi geçmediği gibi Sivas Kongresi ile ilgili kaleme alınan eserlerde de bu konuda bir bilgiye rastlanmamaktadır⁴⁵. 27 Temmuz 1931 Pazar günü

³⁶ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 36-37.

³⁷ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 37-41.

³⁸ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 51-52.

³⁹ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s.53-54.

⁴⁰ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁴¹ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s.48-50.

⁴² Şeyh Hâlid, *Hilâfetnâme*, s. 10.

⁴³ Vehbi Cem Aşkun, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁴ Abdülkadir Hergüner, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁵ Sivas Kongresine katılanlar ve kongre ile ilgili olarak Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul 1963; Mehmet Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969; Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeteri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Ankara 1996; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1997;

alaturka saatle 11'de vefat etmiş⁴⁶ ve Yukarı Tekke Mezarlığı'na defnedilmiştir.

6. Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti

Güçlü bir şair olan Şeyh Hâlid, ince bir ruha sahip, zamanının sevilen ve sayılan şahsiyetlerinden biri olarak tanınır. "Bir çok kimse onun sohbetlerinden feyz almıştır. Etrafında halkalananlar arasında zamanının ilim ve faziletiyle tanınmış şöhretlerini görmek her zaman mümkündür. İslam dinine, tarihine ve hukukuna bihakkın vâkıftır. İslam ahlâkını kendisine rehber edinmiş ve bu sayede etrafına saygı ve hürmet telkin etmesini bilmiştir. Ak saçlı, sevimli ve nurani yüzlü, temiz giyinen, asla sinirlenmeyen, herkese iyi muamele etmesini bilen bir zattır. Bütün ömrü boyunca etrafındakilere iyi ahlâklı olmalarını tavsiye etmiştir. Askerliği seven ve memleketine bağlı, sanattan hoşlanan, sanatkarları seven bir kimse dir"⁴⁷.

V. Cem Aşkun da şairi tanıtırken; "İlâhileriyle tanınan ve bilhassa bayanlardan çok müridi bulunan bir şairdir. Uzun boylu, ak sakallı, uzunca saçlı ve ak benizli bir zattı. Hâlâ müridleri manevi şahsiyetine karşı büyük bir saygı taşımaktadırlar." ifadelerini kullanmaktadır⁴⁸.

Şeyh Hâlid'in tasavvufî yönü, şairlik yönünü ikinci plana itmiş, sanatkârlık tarafını gölgede bırakmıştır. Belki de bu nedenle şiirleri ve şairliği üzerinde durulmamıştır. İkinci bölümde tenkitli neşrini verdiğimiz divan metni incelendiğinde şairin şiirini tamamen tasavvufa hasrettiği görülecektir. Geleneğin sıkı bir takipçisi olan şair, manevî önder olması itibarıyla şairlik bakımından gerektiği gibi ele alınmamıştır. Şeyh Hâlid kelimenin tam anlamıyla bir mutasavvıf şairdir. Divan şairleri aşkı hem mecazî hem de hakikî aşk anlamına gelebilecek ifadelerle anlatırlarken, Şeyh Hâlid şiirlerinde salt hakikî aşkı anlatmaktadır. XX. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen, şiirlerindeki dinî ve tasavvufî içerik bakımından önceki yüzyıllarda yaşayan birçok mutasavvıf şairin şiirleri ayarında ve

Ahmet Necip Günaydın, *Millî Mücadelede Sivas ve Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül-18 Aralık 1919*, Sivas 2002.

⁴⁶ Ölüm tarihi nüfus kaydında 2 Ağustos 1931 olarak gösterilmektedir. Bu tarihi oğlu Galip Hergüner tarafından 27 Temmuz 1931 olarak gösterilmesinden dolayı, nüfus idaresine bir hafta gecikmeli olarak bildirildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Abdülkadir Hergüner, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁸ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri*, s. 244-245.

bazen de bu şairlerin birçoğundan daha güçlü şiirler, mısra ve beyitler kaleme almıştır. Şeyh Hâlid'in tek şanssızlığı, şiirlerinin şimdiye kadar yayımlanamamış olmasıdır. Bu sebeple şiirleri gerçek okuyucu ve araştırmacılara ulaşamamıştır. Divanının, bırakalım büyük merkezlerdeki yazma kütüphaneleri, Sivas'ta bulunan kütüphaneler de bile bulunmaması, edebiyat tarihçileri tarafından şairin bilinip tanınmasını engellemiştir. Dolayısıyla da şair ve şiirleri hakkında herhangi bir inceleme ve değerlendirme yapılamamıştır.

Divanından seçtiğimiz şu beyitler şairliği hakkında bir fikre sahip olabilmemize yetecek güzelliktedir.

Âşıkın hâlinden tabîbâna sorma Hâlidâ
Düşmeyen bilmez ne bilsin yârinin sevdâsına (41/5)

Bugün Mecnûn-ı asr oldum bulup ben ol dilârâyı
Verip mülk-i dili cümle bıraktım gayrı Leylâ'yı (47/1)

Akar sular gibi gönlüm kuşu artık karâr etmez
Yanar ağlar hemen durmaz gezer dağ ile sahrâyı (47/4)

Rûz u şeb âh ile vâh olduysa hâlim zâhidâ
Hamdü-lillâh müşterîdir sevdiğim giryânıma (74/5)

Cân ise matlûb visâle cân senindir ey şehâ
Vuslat-ı seyr-i cemâle vade-i ferdâ nedir (75/6)

Yok iken yoktan beni halk eyledin sen lutf edip
Sen garîk-ı rahmet eyle rahm edip feryâdıma (77/3)

Benim ankâ bugün pervâz edip çıktım taalluktan
Olup tecrîd zevâhirden kâf-ı manâya ben kondum (80/3)

Eşkebârımla yazarken arzuhâl sultânıma
Sûz-ı âhımla kalem tutuştu yandı hâmesi (127/6)

Kîl ü kâl ile gidilmez bu yola gir aşk ile
Yak bütün hep varlığını aşk ile et iftihâr (137/8)

Cemâl-i pertevinden cümbüşe geldi bu gün Hâlid
Gelin görün behey dostân ne ihsân oldu uşşâka (144/5)

Gam değildir yüz çevirse yâr için ağyâr bana
Terk edip ağyârı koydum yetişir ol yâr bana (150/1)

Bizi bu aşk u şevk içre görüp mecnûn sanan ağyâr
Açıldı bâğ-ı gülzârım bu gün seyrân eden gelsin (153/2)

Yâd edip cürm ü kusurun ağla durma subh u şâm
Bilmiş ol kim bir günâha günde yüz bin âh gerek (168/6)

Bilmedi kimse ne hâlin zâr u giryânsın müdâm
Derdi çok dermânı yok bir kâra mi düştün gönül (169/4)

Kim ki âşıktır Hudâ'ya gayra bakmaz gözleri
Matlabı sivâ olanın işleri eyvâh olur (173/2)

Durmaz gönül sabr eylemez hîç bend onu bend eylemez
Dost aşkına nezr eylemiş almış başın kurbân gider (174/3)

Şeyh Hâlid'in hangi şairlerden etkilendiği veya kendisinden sonra hangi şairleri etkilediği konusunda, görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir kaynakta bir bilgi veya kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte şiirlerini incelediğimizde Süleyman Çelebi, Fuzûlî, Şemseddin Sivasî ve Abdülhad Nuri gibi şairlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bazı şiirlerinde görülen aşk ve coşkunluk, Yunus Emre ve Seyyid Nesîmî'nin söyleyişine yaklaşmaktadır. Dilden dile dolaşan ilâhileriyle, Yunus Emre'nin Anadolu'da yaşayan mutasavvıf olsun olmasın hemen her şairi etkilemiş olması gâyet doğaldır. Şairin, vahdet-i vücudu en güzel ele alıp sunan bir şair, ve bir aşk adamı olan ve bu nedenle öldürülen Seyyid Nesîmî'den etkilenmesini, Nakşibendiyyedeki melamî unsurları da göz önünde bulundurduğumuzda anlamak daha kolaydır. Fuzûlî'den etkilenmesinin, şairin ehl-i beyte, özellikle de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden kaynaklandığını düşünmekteyiz Bilindiği üzere Fuzûlî, edebiyatımızdaki maktel türünün en güzel eseri olan *Hadîkatü's-Süedâ*'nın müellifidir. Şeyh Hâlid

Divanı'nda maktel türüne örnek olabilecek dört ayrı şiir bulunmaktadır. Sivas'ın dini-popüler kültüründe büyük etkileri bulunan Şemseddin Sivâsî ve Abdülahad Nûri'den etkilenmesi de doğaldır.

Şeyh Hâlid'in,
Zâtını zâtına mir'ât etti Rabbü'l-âlemîn
Gelmedi gelmez cihâna misl-i zâtın bir daha (22/4)

ifadeleri Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde yer alan

Zâtıma mir'ât edindim zâtını
Bile yazdım adım ile adını

beytini çağrıştırmaktadır. Şeyh Hâlid'in bir gazelinde geçen,

Vasfını nakş eyleyip dil[in]de eyle kıblegâh
Sür çıkar gayrı gönülden yâri eyle ihtiyâr (125/3)

ifadeleri Şemseddin Sivâsî'nin meşhur gazellerinden birinde yer alan

Sür çıkar gayrı gönülden tâ tecellî kıla Hak
Pâdişâh konmaz sarâya hâne mamûr olmadan⁴⁹

beytini hatırlatmaktadır. Yine Şeyh Hâlid Divanı'nda 159 nolu şiir olarak yer alan "... gelsin bu meydana" redifli şiiri,

Halka-ı tevhîd açıldı
Tuyan gelsin bu meydâna
Îmândan hulle biçildi
Giyen gelsin bu meydâna (159)

Abdülahad Nûri'den etkilendiği intibanı vermektedir. Abdülahad Nuri Divanı'nda aynı redifle yer alan şiirin ilk beyti şu şekildedir.

---

⁴⁹ Şiirin tamamı için Alim Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, İstanbul 2003, s.118.

Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan gelsin bu meydâna
Derûnîce bu gün Allâh diyen gelsin bu meydâna⁵⁰

Şeyh Hâlid'in aşağıda verdiğimiz üç beyti XVI. yüzyılın ve Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzulî'den etkilendiğini göstermektedir.

Âşıkım ben aşk ile ettim bu yolda iftitâh
Ol sebepten derd-i aşktan bulmak istemem felâh (16/1)

beyti, Fuzûlî'nin

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma dermân kim helâkim zehr-i dermânındadır

ifadelerini,

Cânını cânâna vermek ibtidâsı âşıkın
El çekip hem varlığından ola cânânda fenâ (40/3)

Cânımı cânân dilemiş müjdeler olsun gönül
Eylemiş lutf-i inâyet rahm edip efgânıma (74/8)

beyitleri ise, Fuzûlî Divanı'nda yer alan

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelim ol ne senindir ne benim⁵¹

mısralarını çağrıştırmaktadır. Bu etki Divan'ın 75. şiiri olan bir gazelinde çok daha belirgindir. Bu şiir, Fuzûlî'nin

Öyle sermestim ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Ben kimem, sâkî olan kim mey ü sehbâ nedir

⁵⁰ Şiirin tamamı için Hüseyin Akkaya, *Kadızedeliler-Sivasîler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülahad Nûri ve Divanı İnceleme ve Tenkitli Metin*, İstanbul 2003, s. 385.

⁵¹ *Fuzulî Divanı*, (haz. Kenan Akyüz vd.), Ankara 1990, s. 230.

Gerçi cânândan dil-i şeydâm için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir.

...

Hikmet-i dünyâ vü mâ fihâ bilen ârif değil
Ârif oldur ki bilmeye dünyâ vü mâ fihâ nedir

Âh u feryâdın Fuzûlî incidüpdür âlemi
Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedir

beyitlerini hâvî ve aynı zaman da bestelenen⁵² bir gazelinin naziresi gibidir.

Bilmedin mi akl u fikrim eyleyen yağmâ nedir
Varımı ifnâ eden başımdaki gavgâ nedir

Kimseye yoktur vefâsı bîvefâ gam dârının
Dâmına düşmekliğe herkesdeki sevdâ nedir

Her gelen kâm-ı dil-i şeydâya cânın verdiler
Âh n'idem ben bilmedim kâm-ı dil-i şeydâ nedir

Tâ ezelden cânımı cânâna ben nezr eyledim
Cân için ya bendeki bu âh u vâveylâ nedir

Bir tecellî ile tenvîr eylemişken âlemi
Mâni-i feyz-i tecellî âşıkâ dünyâ nedir

Cân ise matlûb visâle cân senindir ey şehâ
Vuslat-ı seyr-i cemâle vade-i ferdâ nedir

Hâlidâ bil haddini artık yeter sen ebsem ol
Râzı ol hükm-i Hudâ'ya sendeki sevdâ nedir (75/1-7)

---

⁵² Bu şiirin bestesi için Kazancı Bedih ile Oğlu, *Ayağında Kundura*, Kılıç Müzik, İMÇ. 6. Blok, Unkaparı İstanbul, A2.

Etkilendiği şairlerle ilgili böyle bir değerlendirmeye gidebilmemize rağmen, etkilediği şairlerle ilgili söyleyebileceğimiz fazla bir şey yoktur. Divanı'nın basılmamış ve şairin hayatı boyunca Sivas ve ilçeleri dışına çıkmamış olması, Şeyh Hâlid'in yerel bir şair olarak kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Şeyh Hâlid'in şiirlerinden etkilendiğini söyleyebileceğimiz, görebildiğimiz kadarıyla, Sivaslı meşhur bir şair bulunmamaktadır⁵³.

Açık kimlikleri ve hayat hikayeleri konusunda bilgi sahibi olamadığımız, ikisi hanım üç kişinin Şeyh Hâlid'le ilgili birer şiiri bulunmaktadır. Şeyh Hâlid için, sevenleri veya bir başka deyişle müritleri tarafından yazılmış olduğunu düşündüğümüz bu şiirler, divanın C.Ü. -1 nüshasında yer almaktadır. Bu şiirlerden iki tanesi Şeyh Hâlid'in şiirlerinden önce divanın baş kısmında, biri ise divanın sonunda bulunmaktadır.

Züleyha isimli bir hanıma ait olan ilk şiir on sekiz beyittir. Şiirin 15 ve 16. beyitlerinde Hâlid ismine yer verilmektedir.

Ey arzuhâle hâlim çün yoktur iktidârım
Hem tarîk-ı râha hâlim ümîd kesmem Allâhım

Sensin ulu penâhım hem Kerîm Allâhım
Sen doğru göster râhım ümîd kesmem Allâhım

Ümîdim sende dâim dahi yolunda kâim
Kalbim dâim ol şâhım ümîd kesmem Allâhım

Lütfunla her dem dâd et dahi vaslına şâd et
Beni fâriğ âzâd et ümîd kesmem Allâhım

Lütfun çok bî-nihâye kaldım böyle âvâre
Katre ile ihyâ et ümîd kesmem Allâhım

Sen bir ulu kânsın âşıklara dermânsın
Dîvân üzre sultânsın ümîd kesmem Allâhım

⁵³ Sivashlı şairler ve şiir örnekleri için Alim Yıldız, *a.g.e.*

Celâlin ulu şâhdır âlemlere penâhdır
Durağın münezzehdir ümîd kesmem Allâhım

Înâyet senden yâ Rab dünyâya etmem rağbet
Kalbime verme gaflet ümîd kesmem Allâhım

Rahimsin rahmetin çok senden başka kimsem yok
Enîs-i zikrim sen ol ümîd kesmem Allâhım

Gayra vaslınla ey yâr kendine etme ağyâr
Murâdım bûy-ı didâr ümîd kesmem Allâhım

Ümîdim râh-ı Hudâ eyleme senden cüdâ
Vaslın gözler bu gedâ ümîd kesmem Allâhım

Aşk ateşiyle yandır sun bâde beni kandır
Gafletten sen uyandır ümîd kesmem Allâhım

Resm-i hâlimi kaldır feyz-i deryâya daldır
Nefs ü şeytânım öldür ümîd kesmem Allâhım

Gidem Nakşi iline kurbân olam yoluna
Bakmayım sağ soluma ümîd kesmem Allâhım

Habîb'inden yol kaldı pîrden pîre el oldu
Nöbet Hâlid'e geldi ümîd kesmem Allâhım

Vaslın bize bâğ olsun Hâlid'e gülzâr olsun
Sâlikân bülbül olsun ümîd kesmem Allâhım

Âh başka yok penâhım benim afv et günâhım
Hicrânla yakma şâhım ümîd kesmem Allâhım

Züleyhâ' yım sınıktır çiğerciği yanıktır
Her seher uyanıktır inâyet et Allâhım (C.Ü. -1, s. 2)

Yine divanın sadece C.Ü. -1 nüshasında yer alan, Sivaslı Kadızâde defterdar Rahmi Bey'in takrizi şöyledir.

Şeyh-i mükerrem sensin efendim
İrşâd edersin hep sâlikânı

Ahz-i tarîkât eden inâbet
Hulkunda buldu feyz-i kemâli

Halvet nişînsin oldun mukârin
Hazret-i pîre ağıyardan hâlî

Bâb-ı rızâda subh u mesâda
Zikreyleyüben ol zü'l-celâli

Ol kutb-ı azam Sadık Babaya
Hayru'l-halefsin şeyhu'l-mevâlî

Kâim-makâmsın pîrâna el-hak
Sensin zamânın Emir Külâl'i

Tâc-ı tarîkat sırr-ı hilâfet
Verildi size bunca meânî

Sahra-yı aşka atşâne gördüm
Sîrâb edersin feyz-i zülâlî

Şâhid dîvânın sırr-ı sübhânın
Saf saf dizilsin dürr-i meânî

Rahmi avâre kalma bîçare
Lutf et de bulsun hüsn-i hisâli (C.Ü. -1, s. 3)

C.Ü. -1 nüshasının sonunda yer alan üçüncü şiir "Anşa" mahlasını kullanan bir hanıma aittir. Şeyh Hâlid'in vefatı üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır.

Yine geldim şâhım sana
Himmat eyle bu dem bana
Fedâ olsun cânım sana
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Erenler devesin çekmiş
Melekler halka çevirmiş
Şâhım uçma sedâsında
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Dünyâdan yumdu gözünü
Mevlâ'ya verdi özünü
Zikrullâh etti sözünü
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Sular o gün Zemzem aktı
Ağaçlar kıyâma kalktı
Âşıkların bağrın yaktı
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

O gün ulu dîvân oldu
Cümle âlem hayrân kaldı
Her taraf feyz ile toldu
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Şâhım nazarı Mevlâ'da
Böyle çıkmıştır arada
Aşk ile erdi murâda
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Sâf sâf olmuştur melekler
Hû çekiyor hem felekler
Kan ağlıyorlar sâlikler
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Dünyâ Pazâr' da kuruldu
Benim şâhıma ne oldu
Melekler selâma durdu
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Teberin eline aldı
Sevdâyı Mevlâ'ya saldı
Muhammed'in nûru toldu
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Karşıda inliyor taşlar
Aşkın suları hem çağlar
Hasretlik sînemi dağlar
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Hâfız okuyor Kur'ân'ı
Bu demde eyle seyrânı
Nikâbı açdı ol yâri
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Kudretten sürme çekildi
Ervâh-ı pîrân ref oldu
Tâcını başına koydu
Sabâhın kuşluk çağında
Şâhım erenler bâğında

Şâhım yanındadır yârı
 Bırakma **garîb Ânşa**'nı
 Firâkınla yandı cânı
 Sabâhın kuşluk çağında
 Şâhım erenler bâğında (C.Ü. -1, s. 110-111)

B. ESERLERİ

Şeyh Hâlid'in biri manzum ikisi mensur olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. Bunlar; Divan, Mektûbât ve Hilâfetnâme'dir.

1. Mektûbât

Yazma bir eserdir. Tek nüshasını tespit ettiğimiz bu eserin yegâne nüshası, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eser, farklı illerde bulunan halife ve müritlerine yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Tamamı 67 sayfadır ve 27 mektuptan meydana gelmektedir. İlk mektup, 1 Recep 1339 (11 Mart 1921)⁵⁴, son mektup ise 11 ağustos 1927 tarihini taşımaktadır⁵⁵. Bu eserde yer alan mektuplarda Üveysîlik hakkında verilen çeşitli bilgiler ile müritleri vaaz ve irşad edici tavsiyeler bulunmaktadır. Üveysî büyükleri hakkında da bilgiler verilen bu eserde ayrıca Şeyh Hâlid'in kendi hayatıyla, özellikle de çocukluğuyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Şeyhinin kendisine verdiği iki hilafetnâme örneğine de bu eserde yer verilmiştir⁵⁶. Ayrıca her mektubun altında Şeyh Hâlid'in imzası bulunurken hicri ve miladi tarih de yer almaktadır.

2. Hilâfetnâme

Bu eser 13 sayfalık mensur bir eserdir. Tek nüsha olan bu yazma eser de yine, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Tarîkat silsilesi ve kendisine şeyhi tarafından verilen halifelik ve mürşidlik hadisesi anlatıldıktan sonra, Abdurrahim Rahmi b. Abdullah isimli bir müridine hilafet izni verdiğini bildirmektedir⁵⁷. Tarîkata girmek isteyenlere karşı yapılması gerekenler anlatılarak esere son verilmektedir. Eserin sonunda "Hâdim-i tarîkat-ı aliyye-i Nakşibendiyye-i Üveysî Kadızâde eş-

⁵⁴ Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 1.

⁵⁵ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 64-67.

⁵⁶ Şeyh Hâlid, *a.g.e.*, s. 30-32.

⁵⁷ Şeyh Hâlid, *Hilafetnâme*, s. 10.

şeyh Mehmed Hâlid Sivâsî" imzası ile 15 Ramazan 1343 (9 Nisan 1925) tarihi yer almaktadır.

3. Divan

Şeyh Hâlid'in üçüncü ve tek manzum eseri Divan'dır. Bu eser bir sonraki kısımda detaylı olarak işleneceğinden dolayı burada sadece ismini anmakla yetineceğiz

C. DİVANI

Şeyh Hâlid Divanı'nın iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan her ikisi de, ailesinde bulunan ve torunu Halit Hergüner tarafından Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne hediye edilen nüshalardır.

Kendisi de aynı zamanda bir şair olan oğlu Galip Hergüner, Şeyh Hâlid Divanı'nı yayımlamak amacıyla Osmanlıca nüshadan yeni harflere aktararak, iki defterde toplamıştır. 10 Ocak 1948 tarihini taşıyan bu defterin başında da "Muhterem Okuyucu" başlığıyla Şeyh Hâlid'in hayatı ile ilgili çok kısa bir bilgi ile şahsiyeti ve şiirleri hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Galip Hergüner tarafından hazırlanan bu defter, Şeyh Hâlid'in gazeteci olan diğer oğlu Abdülkadir Hergüner tarafından formalar hâlinde basılmaya başlanmış, fakat bu girişim de yarım kalmıştır. Bu girişimden, sekizer sayfalık altı forma toplam kırk sekiz sayfa olarak basılmış bir kitapçık elimizdedir.

Bu basımda toplam otuz sekiz şiir yer almaktadır. Abdülkadir Hergüner'in sahibi olduğu Esnaf Matbaası'nda basılan ve sadece iç kapakta bulunan bu kitapçığın basım tarihine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. İç kapakta "Şeyh Hâlid Divanı Hayatı ve Şiirleri, Sahip ve Naşiri: Abdülkadir Hergüner, Esnaf Matbaası-Sivas" kaydına rastlanmaktadır. Divan üzerinde bir lisans tezi yapılmış olmasına rağmen, bu çalışma da tek nüshadan yapılan ve Divan metninin tamamını kapsamayan, ayrıca çok fazla okuma yanlışlarının yapıldığı bir çalışmadır⁵⁸.

⁵⁸ Cengiz Gümüş, *Divan-ı Halit (1-70)*, Sivas 2003 (C.Ü. İlahiyat Fakültesi Bitirme Tezi)

1. Tertip Şekli

Şeyh Hâlid bir mutasavvıftır. Diğer mutasavvıf şairlerde de olduğu gibi, Şeyh Hâlid Divanı da tarikat esaslarını anlatmak için kaleme alınmıştır. Bu nedenle sanatlı bir söyleyişe özen gösterilmediği gibi bazı şiirlerde kafiyelere bile dikkat edilmemiştir.

Şeyh Hâlid Divanı gayr-ı mürettep bir divandır. Bu divanda, klâsik bir divandaki gibi belli bir şiir sıralaması mevcut değildir. Klâsik bir divanda sırasıyla; kasîdeler, tarihler, musammatlar, gazeller, rübâî, kıta, nazım ve müfretler yer almasına rağmen, söz konusu divanın her iki nüshasında da bu sıraya dikkat edilmediği gibi, divanda klâsik şekliyle kaside diyebileceğimiz bir şiir de bulunmamaktadır. Gazel, müstezat, musammat, muhammes, ilâhî ve halk edebiyatı nazım şekillerinden koşma türü şiir örneklerine yer verilmesine rağmen müfred, kıta, rübai gibi şiirlere rastlanmamaktadır. Divan'da yer alan manzumelerden büyük bir kısmı ilâhî türündedir.

2. Nazım Şekilleri ve Türleri

Mutasavvıf şairler şiiri, mensup oldukları tarikatın esaslarını ifade bir vasıta olarak gördüklerinden dolayı sanatlı söyleme veya sanat gösterme gibi bir kaygı taşımamaktadırlar. Bu şairlerin hitap ettikleri insanlar çeşitli halk tabakalarından farklı bilgi ve kültür seviyesine sahiptirler. Bu yüzden şiirleri hem Divan hem de Halk edebiyatı içerisinde yer alabilme özelliğindedir. Bu nedenle yazmış oldukları şiirlerde, ele aldıkları konuya da uygun olarak, bazen hece bazen aruz vezni kullanmaktadırlar. Vezinde görülen bu iki yönlülük doğal olarak nazım şekillerine de yansımaktadır. Şeyh Hâlid Divanı'nda Divan edebiyatı nazım şekillerinden kaside, gazel, murabba, muhammes, müseddes, müstezad ile Halk edebiyatı nazım şekillerinden koşma'ya yer verilmiştir. Murabbalardan çoğu murabba-ı mütekerrir şeklindedir.

En çok kullanılan nazım şekli gazeldir. Gazelleri sırasıyla; koşma, murabba, muhammes ve müstezadlar takip eder.

Şeyh Hâlid Divanı'nda yer alan şiirlerin bir çoğu dinî ve tasavvufî konuları işleme itibarıyla genel olarak ilâhî türü içerisinde sayılabilecek özelliktedirler. Divanda kullanılan nazım türlerinin büyük çoğunluğu-

nun ilâhîler olduğunu söyleyebiliriz⁵⁹. Divanda 18 adet ilâhî türünde şiir bulunmaktadır. Bu ilâhîler şiir numaralarına göre şunlardır: 9, 12, 15, 17, 22, 28, 34, 43, 46, 50, 52, 56, 60, 64, 65, 73, 158, 159⁶⁰.

Divanda yer alan bu ilâhî türündeki şiirlerin zikir meclislerinde⁶¹ ve mevlid merasimlerinde makamlı olarak okundukları bilinmesine rağmen⁶², ne yazık ki bunların makamları hakkında herhangi bir bilgi ve belge de bulunmamaktadır.

Divanda klâsik manada olmasa da tevhid, münacaat, esmâü'l-hüsna, na't, mîrâciye, devriye, maktel, nutuk diyebileceğimiz türlerde şiirler vardır. Ayrıca belli başlı bir türe girmeyen dinî-tasavvufî muhtevalı şiirler de mevcuttur.

a. Tevhid: Allah'ın zât ve sıfatlarından bahseden, Allah'ın varlığı ve birliğine dair yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Divan ve mesnevîlerde genelde ilk başta yer alan şiir veya şiirlerdir. Tevhidler; klâsik edebiyatımızda bir müellifin mensur eserine başladığı "Besmele"nin, divan ve mesnevîlerdeki karşılığı gibidir. Edebiyatımızda kaside başta olmak üzere gazel, terki-i bend, terci-i bend gibi nazım şekilleriyle yazılmış çok sayıda tevhid örneği bulunmaktadır. Tasavvufî ve dînî olmak üzere iki ayrı tevhid çeşidi bulunmaktadır⁶³. Divanda yer alan tevhid sayılabilecek şiirlerin ilk beyitleri şöyledir.

Olup bu kâinât mir'ât cemâl-i zatına yâ Rab
Kamu eşyâ olup isbât sıfât u zâtına yâ Rab (38/1)

Hakk'ı zikr et dâim etme infikâk
Vâhiddir ol Mevlâ yoktur iştirâk (65/1)

⁵⁹ İlâhî türü ile ilgili Mustafa Uzun, "İlâhî", *DİA.*, İstanbul 2000, XX, 64-68.

⁶⁰ Bu şiirler Divan'ın (C.Ü. -2) nüshasındaki şiirlerin baş kısmında yer alan (ilahi) ifadelesine göre belirlenmiştir.

⁶¹ Şeyh Hâlid'in oğlu Abdülkadir Hergüner, Divanın yarım kalan neşri için hazırladığı önsözde "Divandaki şiirler okunmadan ziyade terennüm edilmek üzere yazılmıştır. Bütün şiirleri zamanında kendilerine mahsus makamlarla terennüm edilmiştir. Gönül bu makamları tespit etmeyi ve notaya almayı çok isterdi. Ne yazık ki bu mümkün olmamıştır." demektedir. Abdülkadir Hergüner, *a.g.e.*, s. 4.

⁶² Vehbi Cem Aşkun, *a.g.e.*, s. 245.

⁶³ Tevhidlerle ilgili Mustafa İsen-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, Ankara 1992.

Allâh birdir ey dil yoktur şerîki
Hemen Hâlık oldur mahlûk kalanı (113/1)

El-meded yâ Hayyü Kayyûm koyma sen beni bana
Kurtarıp al benliğimden yüz sürüp geldim sana (166/1)

b. Mûnâcât: Allah'a yakarış ve Allah'tan bir dilekte bulunmak maksadıyla yazılan manzumelere mûnâcât denilir. Mensur olarak yazılan mûnâcâtlar da vardır ki bunlara "Tazarrunâme" adı verilir. Sinan Paşa'nın Tazarrunâme'si mensur olarak yazılan mûnâcâtların en güzel örneğidir. Mûnâcâtlar, divanların başında tevhidlerden sonra yer alır. Kasideler; gazel, mesnevî, rübâî v.b. klâsik edebiyatımızın hemen her nazım şekliyle yazıldığı gibi günümüzde de hece ve serbest ölçü ile yazılmaya devam etmektedir⁶⁴.

Divan'da bulunan mûnâcât türü şiirler, ilk beyit/dörtlükleri itibarıyla şunlardır.

Yâ Rab beni aşkınla ihyâ kıl
Yak ateş-i aşka bütün varımı ifnâ kıl (2)

Allâh vaslına yok liyâkat
Allâh hicrânına tâkatim
Allâh Rahmânu'r-Rahîmsin
Allâh bizlere kıl hidâyet (3)

Aşkın ile yansın cânım
Kalmasın bende hiç vücûd
Ben beni bütün terk edem
Hemen kılam sana sücûd (9)

Şehâ lutf eyleyip sun ol mey-i aşka beni kandır
Yakıp mülk-i dile aşk ateşi ne var ise yandır (37)

---

⁶⁴ Mûnâcât ve mûnâcât örnekleri için Cemal Kurnaz, *Mûnâcât Antolojisi*, Ankara 1992.

Yâ Hâlık-ı mevcûdât
Yâ Râzık-ı mahlûkât
Sensin kâziye'l-hâcât
El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân (52)

Yâ Rabbenâ kıl müstecâb
Kaldır cemâlinden nikâb
Al benliğim koyma bende
Ref olunsun cümle hicâb (61)

Temâşâ-yı cemâlinden âşıkların etmez ferâğ
Zuhûr edip mevâniler hücûm eylese de sol sağ (64)

Meded Allâh meded sen ver emânı
Koyma nefsin elinde sen zimâmı (66)

Yâ Rahîm ü Rahmânım lutf eyle yâ Subhânım
Ayrırma beni senden ben muhtâc-ı ihsânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû (106)

Yok iken âlem içre nâm u şânım
Ademden halk edip nâlân eden sensin eden sen

Bir tecellî ile bezm-i eleste
Alıp aklım sana hayrân eden sensin eden sen (147)

Yoktan İlâhım
Halk ettin şâhım
Hem kiblegâhım
Oldun penâhım (161)

Günâhkârım yüzüm kara velâkin
Gafûrdur rahmeti çok Allâh Allâh (171)

c. Esmâü'l-Hüsnâ: Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de geçen 99 güzel ismi hakkında kaleme alınan manzum ve mensur eserlere verilen isimdir. Türkçe yazılan 29 mensur ve 19 manzum Esmâü'l-Hüsnâ tespit edilmiştir. Bu türün Arapça, Farsça ve İngilizce olarak yazılan güzel örnekleri de vardır. Manzum Esmâü'l-Hüsnâlarda bu güzel isimlerin anlamı verildiği gibi, bu isimlerin kaç kez ve ne zaman okunduğunda ne gibi faydalar sağlayacağı bilgisi de yer almaktadır⁶⁵. Divan'da esmâü'l-hüsnâ türüne örnek olarak gösterebileceğimiz bir şiir vardır.

Allâh birdir ey dil yoktur şerîki
Hemen Hâlık oldur mahlûk kalanı (113)

ç. Nat: Edebiyatımızda özellikle Hz. Peygamber'i övmek amacıyla yazılan şiirlere verilen addır. Klâsik divan tertibinde tevhid ve münâcâtlardan sonra yer alır. Kaside ve mesnevi nazım şekliyle yazılabildiği gibi gazel ve musammat şeklinde de yazılabilen bir edebi türdür⁶⁶.

Şeyh Hâlid'in bu türe örnek olabilecek şiirleri şunlardır.

Ne tâkat yârime gidem
Ne varım var fedâ edem
Vâdi'-i hayrette kaldım
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhânellâh
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh (4)

Sâilim geldim kapına el-amân yâ Mustafâ
Sen şefîü'l-müznibînsin yâ Habîb-i Kibriyâ (22)

Dil ateş-i aşkınla bütün yansın efendim
Sen cânımın içindeki bir cânsın efendim (32)

⁶⁵ Esmâü'l-Hüsnâlarla ilgili geniş bilgi ve örnekler için bkz.H. İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*, İzmir 1985 (Basılmamış Doktora Tezi); Ayrıca H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 136-144.

⁶⁶ Na'tlarla ilgili geniş bilgi ve örnekler için Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tler*, Ankara 1993.

Es-selâm ey nûr-ı âlem evliyâlar rehberi
Es-selâm ey seyyidü'l-kevneyn nebîler serveri (78)

Efendim gelmedi gelmez sana akrân fazîlette
Sücûdu nûruna etti melâikler hakîkatte (89)

Seyyidü'l-mahlûk-ı Hâlik çaresizler çaresi
Âlemin halkına bâis Hâlik'in yek dânesi (127)

d. Mîrâciye: Edebiyatımızda Hz. Peygamber'in 621 yılının 27 Receb veya 17 Ramazan'ında bir gece Mekke'den alınarak önce Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya getirilmesi ve buradan da Sidre-i Müntehâ'ya yükseltilmesi hadisesini konu alan şiir türüne verilen isimdir. 100 beyitten daha az olanlarına Miraciye, daha fazla beyit ihtiva edenlerine Miracnâme denilir. Bu türün edebiyatımızda çok sayıda örneği bulunmaktadır⁶⁷. Şeyh Hâlid Divanı'nda bu türe örnek olarak tespit ettiğimiz şiir şudur.

Efendim sen urûc ettin bu şeb arş-ı muallâya
Güzâr ettin semâvâtı gidip Cenâb-ı alâya (88)

e. Maktel: İslam edebiyatlarında Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu alan ağlamayı ve ağlatmayı amaç edinmiş şiirler, manzum ve mensur eserlerlerin genel adıdır⁶⁸. Maktel yerine bazen mersiye ismi de kullanılır. Mersiye yalın hâlde kullanıldığında Hz. Hüseyin'in şehadetini konu almasına rağmen, başka kişilerin ölümü için yazılan mersiyelerde "falan hakkında mersiye" ibaresi yer alır. Maktellerde sade bir dil kullanılır⁶⁹.

Şeyh Hâlid, üç ayrı şiirinde Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olan Muharrem ayını keder ve gam ayı olarak anar. Ona göre bu ay yaraların yenilendiği bir aydır. Bu şiirlerler üzerinde daha sonra detaylı olarak du-

⁶⁷ Miraciyelerle ilgili geniş bilgi için Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler*, Ankara 1987.

⁶⁸ Maktellerle ilgili *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, VI, 126; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, tsz. s. 321-322.

⁶⁹ Mersiye türü hakkında geniş bilgi için Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiyeler*, Ankara 1993; ayrıca H. İbrahim Şener- Alim Yıldız, *a.g.e.*, s. 202-207.

racağımız için (bkz. Hz. Hüseyin) burada sadece ilk beyitlerini vermekle yetineceğiz.

Muharremü'l-harâmın göründükçe hilâli
Artar bu gönlümün âh dâim gam u melâli (49)

Dilâ mâh-ı Muharrem' de ne ettiler dilârâmı
Verirsem de yolunda cânı bulmuyor dil ârâmı (55)

Bugün mâh-ı Muharrem'dir tâzelendi yaramız
Bulunmaz bunda dermânı haşre kaldı çaremiz (58)

f. Nutuk: Tarîkata yeni girecek olanlara tarîkatın âdâb ve erkânını öğretmek için irşad etmek maksadıyla söylenen manzum eserlerdir⁷⁰. Şeyh Hâlid Divanı'nda bu türe örnek gösterebileceğimiz bazı şiirlerin ilk beyitleri şöyledir.

Kulak ver sâlikâ dinle ne lâzımdır bidâyette
Var ise fehm ü idrâkin ne var bak gör tarîkatta (95)

Çalış esmâ-yı hüsnâyâ müsemâyâ ararsan yol
Rumûzu ilm-i esmâda buluver arama sâg sol (116)

Sülûktan maksad-ı aksâ rızâdır mâsivâ sanma
Çalış Allâh için dâim sakın sivâyâ aldanma (122)

Âli eyle himmetin beyhûdeye etme telef
İster isen âdem olup Âdem'e olmak halef (124)

g. Devriye: *Devir* kelimesi; "dönme, bir şeyin kendi mihveri üzerine hareketi, bir şeyin etrafında dolaşma, bir memleketin her tarafını gezip dolaşma, bir şeyin diğerine teslimi, askerî bölük veya takımın teftiş ve güvenlik için do-

---

⁷⁰ Abdurrahman Güzel, "Ferdî Eserler: Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı* (Üçüncü Baskı), Ankara 1998, III, 348.

laşması, zaman ve asır” gibi anlamlara gelmektedir. Varlıkların Hak’tan gelişini ve tekrar ona dönüşünü açıklayan tasavvufî bir nazariyedir⁷¹. Tasavvuf felsefesindeki ruhun âlemi dolaşmasını konu alan şiirlerdir. Bu tür şiirlerde konu, yaratılış ile son buluş ve bu ikisi arasındaki aşamaların tasavvufî izahını ele alır. 360 derecelik bir dairenin ortasından geçen düz bir çizgi ile 180 derecelik iki yay şeklini alan bu yay biçimindeki ilk kısmına mebdе veya kavs-i nüzûl ikinci kısmına ise mead veya kavs-i urûc adı verilir. Allah’tan ayrılan ilâhî nurun dünyaya intikalini anlatan devriyelere ferşiyye, topraktan sırasıyla maden, bitki, hayvan, insan ve insân-ı kâmil olarak tekrar başladığı ilk nûra dönüşünü anlatan devriyelere de arşiyye adı verilir⁷². Bu durum bir bakıma, Kur’an-ı Kerim’deki “... Biz Allah’tanız ve O’na döneceğiz” (Bakara Suresi, II/156) âyetinin tasavvufî bir yorumudur.

Şeyh Hâlid Divan’ında, bu türün tüm özelliklerini yansıtmaya da, bir tane devriye örneği bulunmaktadır.

Yok iken âlem içre nâm u şânım
Ademden halk edip nâlân eden sensin eden sen
Bir tecellî ile bezm-i eleste
Alıp aklım sana hayrân eden sensin eden sen (147)

3. Vezin

Mutasavvıf şairlerden pek çoğu şiirlerini daha ziyade aruz vezniyle kaleme almışlardır. Bununla birlikte mensup oldukları tarîkatın fikir ve inançlarını geniş kitlelere yaymak için, kendilerini halk zevkine hitap eden hece vezniyle şiirler yazmaya mecbur hissetmeleri nedeniyle hece veznini de kullanmışlardır.

Pek çok tekke şairi gibi Şeyh Hâlid’in de şiirlerinin büyük bir kısmı da aruz vezniyledir. Divanda yer alan toplam 174 şiirden 110’u aruz, 62’si hece vezni ile kaleme alınmıştır. 2 şiirin ise heceyle mi yoksa aruzla mı yazıldığı tespit edilememiştir.

Vezni tam olarak tespit edilemeyen iki manzume dışında Şeyh Hâlid’in şiirlerinde aruz vezninin 6, hece vezninin 9 ayrı kalıbı kullanılır.

⁷¹ Bilal Kemikli, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun’ullâh-ı Gaybî’nin Devriyyesi”, *İslâmî Araştırmalar (Journal of Islamic Research)*, Ankara 2000, XIII / 2, 217.

⁷² Devriyeler ile ilgili geniş bilgi için Mustafa Uzun, “Devriye”, *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 251-253.

mıştır. Bunlar arasında Şeyh Hâlid'in en çok başvurduğu kalıp 60 ayrı şiirde kullandığı; klâsik şiirimizde de çok rağbet gören kalıplardan biri olan Remel bahrinin *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıdır. Bunu yine 32 ayrı şiirde kullanılan Hezec bahrinin *Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbı takip eder. Hece ile yazdığı şiirlerden 27 tanesi ise 11 li hece vezniyledir.

Divanda kullanılan aruz ve hece kalıplarının dağılımı şöyledir:

Hezec Bahri:

Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün: 7 (28, 32, 33, 91, 123, 129, 132)

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün: 32 (34, 36, 37, 38, 47, 51, 55, 56, 59, 64, 71, 80, 81, 88, 89, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 104, 111, 116, 118, 122, 133, 144, 148, 153, 162, 170)

Mefâilün mefâilün feûlün: 5 (114, 117, 126, 128, 171)

Recez Bahri:

Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün: 1 (174)

Remel Bahri:

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün: 60 (1, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 29, 31, 39, 40, 41, 42, 45, 48, 54, 58, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 90, 92, 96, 102, 115, 124, 125, 127, 137, 138, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 164, 165, 166, 168, 169, 173)

Fâilâtün fâilâtün fâilün: 5 (105, 107, 108, 110, 143)

Hece Vezni

5'li hece vezni: 3 (5, 135, 161)

7'li hece vezni: 4 (52, 57, 142, 157)

8'li hece vezni: 11 (4, 6, 7, 53, 61, 62, 93, 134, 156, 158, 159)

9'lu hece vezni: 1 (3)

10'lu hece vezni: 1 (109)

11'li hece vezni: 27 (12, 15, 17, 25, 35, 43, 46, 50, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 87, 99, 113, 120, 121, 130, 131, 139, 140, 141, 172)

13'lü hece vezni: 1 (79)

14'lü hece vezni: 7 (27, 49, 106, 119, 160, 163, 167)
 16'lı hece vezni: 7 (9, 24, 30, 44, 103, 112, 136)
 Vezinsiz: 2 (2, 147)

Şeyh Hâlid'in şiirlerinde, imâle ve zihaf gibi aruz kusurları ile medd ve vasl gibi ahenk unsurlarına sıkça rastlanmaktadır. Bu nedenle Şeyh Hâlid'in aruz veznini başarılı bir şekilde kullandığı söylenemez. Öyle ki, bazı şiirlerde veznin aruz mu yoksa hece mi olduğunu söylemek oldukça zordur. Bazı gazellerde ilk beyit farklı, diğer beyitler farklı aruz vezniyle yazılmıştır ki bu tür şiirlere aparatta işaret edilmiştir. Hece vezni ile yazılmış şiirlerde de zaman zaman eksik ve fazla hecelere rastlanmaktadır. Bazı şiirlerde ise, türkülerin kavuştakları gibi, nakarat kısımlarında hece sayıları farklıdır.

4. Kâfiye

En az iki mısranın sonunda tekrarlanan, yazılışları aynı ama anlamları farklı ses benzerliği olan kâfiye, şiirdeki ahenk unsurlarından biridir⁷³. Divan edebiyatı kâfiyesinde yazılış, halk edebiyatı kâfiyesinde ise genellikle okunuş ve ses esastır⁷⁴. Divan edebiyatında kâfiye, esas itibarıyla göze hitap ettiği için göz kâfiyesi adını da alır. Kâfiyeyi oluşturan benzer seslerin son ve ana harfine de revî ismi verilir. Yapı bakımından dört tür kâfiye bulunmaktadır. Bunlar; mısra sonlarında redif dışında kalan yalnızca birer sessiz harfin benzerliğiyle meydana gelen yarım, biri sesli ve diğeri sessiz iki harf benzerliğiyle oluşan tam, ikiden daha fazla harf benzerliğiyle yapılan zengin kâfiye ile yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan kelimelerin bir arada kullanılmaları sonucu ortaya çıkan cinaslı kâfiyedir. Ayrıca ses benzeşmesinin üçten fazla olması durumunda kâfiyeli kelimelerden birinin harflerinin tamamının diğeri mısradaki kâfiyenin içinde yer almasıyla oluşan tunç kâfiye adı verilen bir diğeri kâfiye türü daha vardır. Şeyh Hâlid Divanı'nda bu kâfiyelerin tamamı kullanılmıştır.

⁷³ Ahenk unsurları hakkında geniş bilgi için Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Ankara 1996.

⁷⁴ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 274.

a. Yarım Kâfiye: Tek ses benzerliğinden meydana gelen yarım kâfiye, divanda tam ve zengin kâfiyeye oranla çok daha az olarak kullanılmıştır.

Ararsan ey sâlik tarîk-ı necât
Bilmiş ol etmektir Hakk'a inâbet (72/1)

Beni bu âlem-i mülke
Düşürüp râh-ı sülûke
Dahı bu cây-ı helâke
Beni irsâl sen edipsen (134/4)

b. Tam Kâfiye: Divan'da en çok kullanılan kâfiye şekli iki ses benzerliğiyle yapılan tam kâfiyedir.

Dil murgu çıkıp uçtu gidip şemse dayandı
Pervane gibi çarh ederek yandı dolandı (27/1)

Bir şâh-ı cihân zülf telin boynuma taktı
Sevdâ-yı hayâliyle bütün yaktı bıraktı (28/1)

Tam kâfiyenin bir diğer şekli de uzun â, û ve î ünlüleriyle biten Arapça ve Farsça sözcüklerle yapılan kafiyelerdir.

Yâ Rab beni aşkınla ihyâ kıl
Yak ateş-i aşka bütün varımı ifnâ kıl (2/1)

Âşıkânın rehberidir zâhidâ âl-i abâ
Ol sebepten sâlikâna lâzım oldu iktidâ (21/1)

c. Zengin Kâfiye: Şeyh Hâlid, üç veya üçten daha fazla ses benzerliğiyle yapılan zengin kâfiye şeklini de şiirlerinde sıkça kullanmıştır.

Ey murg-ı dilim fânî cihân *bâki* mi sandın
Her zehr-i helâhil vereni *sâki* mi sandın (33/1)

Divan'da, Arapça ve Farsça kelimelerdeki bir ünsüz ve bir uzun ünlü ile yapılan zengin kafiyelelere de sıkça rastlanmaktadır.

Rûz u şeb işlerim isyân
 Ubûdiyyette hem noksân
 Eden yok derdime dermân
 Esirge yâ Rasûlallâh (4/2)

Her işinde âgâh olur
 Dâ'im zikri Allâh olur
 Kiblegâhı dergâh olur
 Eğer dervîş ise dervîş (6/2)

ç. Cinaslı Kâfiye: Az da olsa, ses bakımından aynı, anlamca ve kimi zaman vurguları da ayrı sözcüklerden veya söz öbeklerinden yapılan cinaslı kâfiyeler de divanda yer almaktadır.

Dilâ mâh-ı Muharrem'de ne ettiler *dilârâmı*
 Verirsem de yolunda cânı bulmuyor *dil ârâmı* (55/1)

5. Redif

Mısra sonlarında kâfiyeli harflerden sonra yer alan ve aynı anlamda olan harf ve kelimelere redif denilmektedir. Redif hem Divan hem de Halk şiirinde çok sık kullanılan ve şiiri ahenk yönünden zenginleştiren bir ses unsurudur. Kâfiye bulmakta güçlük çekilen kelimeleri mısra sonuna getirebilme kolaylığı sağlaması yönüyle önemli bir göreve sahiptir. Revî harfinden sonra aynıyle tekrarlanan ekler, kelimeler ve kelime toplulukları redifi oluşturur⁷⁵. Şeyh Hâlid Divanı'da, redifler şu şekilde yer almaktadır:

a. Ek Redif: Ek redifler çeşitli şekillerde gelebilmektedir. Bu redif, çoğu kez ismin hâlleri şeklinde görülmektedir.

Aldanma ey gönlüm bu medh-i nâsa
 Düşürürler seni dâm-ı vesvâsa (67/1)

⁷⁵ Redifle ilgili Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 2000, s. 59-92.

Muharremü'l-harâmın göründükçe hilâli
Artar bu gönlümün âh dâim gam u melâli (49/1)

Hâlid'im kaldım hayrette
Yoruldum bahr-ı gaflette
Çaresiz kaldım gurbette
Ümîdim bâb-ı rahmette
Allâh mahrûm eyleme (53/5)

b. Kelime Redif: Kâfiyeli harf veya harflerden sonra ek olmaksızın müstakil olarak gelen kelimelerle yapılan rediflerdir.

Âşıkın seyr ü sülûkta rehberi îmân *ola*
Fehm ede emr ile nehyi sâhib-i irfân *ola* (115/1)

Gam değildir yüz çevirse yâr için ağyâr *bana*
Terk edip ağyârı koydum yetişir ol yâr *bana* (150/1)

c. Ek ve Kelime Grubu Hâlinde Redif: Redifler bazen revî harfinden sonra gelen bir ekle birlikte bir veya birkaç kelime şeklinde gelebilmektedir.

Sen seni terk eyleyip ver aşka şâd *etsin seni*
Pîr-i aşka hâdim ol ki ol da yâd *etsin seni* (31/1)

Bahar oldu yine seyr-i gülistân *oldu uşşâka*
Bi-hamdillâh cemâlin seyri âsân *oldu uşşâka* (144/1)

Âşık oldun dâm-ı zülf-i yâra *mi düştün gönül*
Yoksa tâg-ı aşk ile sad pâre *mi düştün gönül* (169/1)

6. Dil ve İfâde Özellikleri

Mutasavvıf bir şairin divanı, klâsik bir divandan dil ve ifade özellikleri bakımından farklıdır. Mensubu bulunduğu tarîkatın esaslarını anlatmayı gaye edindiğinden şiirlerinde kullandığı kelimeler, daha sade ve sanat yapma endişesinden uzaktır. Bu tür divanlarda samimi bir ifade

tarzı görülür. Kolay ve anlaşılır bir ifade tarzı kullanılmasına rağmen, derin ve geniş bir anlam göze çarpar. Söz sanatları olmasa da ahenk ve manaya dönük sanatlardan kaçınılmaz.

Bir tarîkate mensup insanlar içerisinde yüksek derecede eğitim almış ve kültürlü insanlar olduğu gibi, hiçbir eğitime sahip olmayan kimseler de bulunur. Ahmet Yesevî ile başlayan Yunus Emre, Niyâzi Mısri, Sinan Ümmî v.b gibi mutasavvıf şairlerce geliştirilen Türk tasavvuf şiiri, kullandığı remiz ve mazmunlarla halk ve divan edebiyatından farklı bir dil ve ifade tarzı oluşturmuştur. Halk şairinde görülen sade bir dil ve mahallî özellikler ile divan şiirinde kullanılan karmaşık terkiplerden oluşan ağır ve ağdalı bir dil, tamamen tasavvufî bir çevrede ortaya çıkan şiirlerde tam olarak görülmez. Mutasavvıf bir şair, halk ve divan şair tipinin özelliklerini kendisinde toplayabilen ve her iki edebiyat tarzıyla şiir yazabilen bir özelliğe sahiptir. İfade ettiğimiz bu özellikler, Şeyh Hâlid Divanı'nda da açıkça görülmektedir.

Biz bu kısımda önce Divan'da yer alan deyimlere, Arapça ve Farsça kelime kullanımlarına işaret edeceğiz.

a. Deyimler: Şeyh Hâlid, şiirleri içerisinde yeri geldikçe bir çok deyime yer vermektedir. Kullanmış olduğu deyimlerle bu deyimlerin içerisinde yer aldığı beyit ve dörtlüklerden bazıları şunlardır.

Al kan(lar)a boyanmak:

Vurup hançer-i aşkı sîneme aç yaralar şâhım
Akıtp hûn-i dilim cismimi *al kana boyandır* (37/2)

Dizini döğmek:

Serseri dolaşma derdini ara
Bulmak ister isen derdine çare
Yoksa *dizin döğen* kalın bîçare
Sonra bu zahmine dermân bulunmaz (12/4)

Gözüne görünmemek:

Muhabbet levhasından ders verip ol mekteb-i aşkta
Görünmez gözüme dünyâ unuttum dersi davâyı (47/2)

Gözyaşı dökmek:

*Döküp gözyaşımı gusl et olup pâk cürm ü isyândan
Fenâdan ders alıp sonra olup fânî o hazrette (98/4)*

Kendine gelmek:

*Haşr olunca kimi tedrîs eyleyip fetvâ verin
Kendine gel eyle insâf bil ne irfândan garaz (11/4)*

Yüz sürmek:

*Akl u fikrin terk edip yüzünü sür sen yerlere
Ola kim Hak'dan sana erişe eden bir ilâç (10/3)*

Gözde hülyâ dilde sevdâ zıkr ü fikri yâr olur

Yüz sürer yerlere her dem zâr ile eyler niyâz (18/3)

b. Arapça Kelime Kullanımı: Şeyh Hâlid Divanı'nda kökleri Arapça olan çok fazla kelime kullanımı mevcuttur. Fakat bunları tamamen Arapça olarak görmek mümkün değildir. Çünkü bu kelimeler Türkçe'ye girmiş ve günlük hayatta kullanılan kelimeler hâline gelmiştir. Bu kelimeler Türkçe yapım, çekim ve şahıs ekleriyle kullanılır hâle gelmiştir. Şeyh Hâlid Divanı'nda bu tür kullanımlara çok sık rastlanılmaktadır. Bazı beyitlerde bu ekleri çıkardığımızda kullanılan kelimelerin tamamen Arapça olduğu görülmektedir.

*Cedd-i pâkin Ahmed ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn
Merhabâ ey kurretü'l-ayn-ı Habîb-i Kibriyâ (48/5)*

*Âlimü's-sırru'l-hafiyâyâtsın bilirsin hâlimi
Rahm edip bak şema-ı feyz-i dil-i nâşâdıma (77/4)*

*Yâ Rahîm ü Rahmânım lutf eyle yâ Subhânım
Ayırma beni senden ben muhtâc-ı ihsânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû (106/1)*

Dahîlek yâ âl-i abâ
Husûsan bint-i Mustafâ
Kapından *mahrûm* eyleme
Meded yâ Hazret-i Zehrâ (156/1)

Bazı şiiirlerde ise Türkçe ile Arapça kelimeler birbirine yakın oranlarda kullanılmaktadır.

Var mıdır *zâtıyla kâim fâil-i mutlak* bu dem
Küllü şey Hak ile *kaim ya* kime bu *ittikâ* (40/5)

Kabûl etmez isen bu *nush u pendî*
Nedâmetle sonra dersin *vâ-hayfâ* (46/10)

Sen *Hâlik* u *Îlâhımsın*
Hem *melce'*-i *penâhımsın*
Seni koyup kime gidem
Kapından başka yok bir *bâb* (61/4)

Rabbenâ eyle *hidâyet* *Hâlid'*e her *subh* u *şâm*
Tevfikin edip *refiki* zikrini eyle *gîdâ* (70/9)

Nâm u *şânın* *Hâlid'*in yağmaya ver al benliğİN
Gösterip *vech-i cemâlin* şâd kıl *kable't-turâb* (13/7)

c. Farsça Kelime Kullanımı: Farsça kullanımı Arapçaya oranla daha azdır. Divanda yer alan Farsça kelimelerden bir kısmı da Arapça kelimelerde olduğu Türkçeye girmiş ve halk arasında günlük hayatta kullanılır durumda olan kelimelerdir. Özellikle tasavvufî terimlerden çoğu Farsça kelimelerdir.

Nigeh daşdem her hâlimiz letâifde devrânımız
Yâd kerdem burhânımız bize Nakşibendî derler (30/2)

Sefer der vatan ederiz hâlden hâle devr eyleriz
Dost illerin seyr eyleriz bize Nakşibendî derler (30/3)

Yüz sürüp yerlere zâr et bülbül-i şeydâ gibi
Güller açsın mülk-i dilde bermurâd etsin seni (31/2)

Bir ben değilim bâğ-ı gülün bülbül-i zârı
Sen cümle cihân halkına bir hânsın efendim (32/2)

ç. İmlâ Hususiyetleri: Şeyh Hâlid Divanı'nın her iki nüshasında da bazı imlâ yanlışlarına rastlanmaktadır. Bu durum bizi müstensih ya da müellifin imlâdaki dikkatsizliğine veya imlâ kurallarını çok iyi bilmediği kanaatine götürmektedir.

Kelime sonlarındaki "e, a" şeklinde okutan harf olarak "He" yerine bazen "Elif" yazıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitte "dîdârına" kelimesi "nun" harfinden sonra "he" değil de "elif" getirilerek yazılmıştır.

Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına (155/1)

Benzer kelimeler arasında yer alan "ve" anlamındaki "vav" lar bazen yazılmamış ve bu iki kelime terkib gibi okunmaya müsait hâle getirilmiştir.

Bazen bu durum tam ters bir şekilde görülür. Aşağıdaki beyitlerden ilkinde birinci mısradaki kullanılan "nâr-ı firâk" terkibi "nâr u firâk" şeklinde "vav" harfiyle yazılmıştır.

Yetişir yaktı beni nâr-ı firâkın ey şehâ
Senden olmazsa inâyet kim bakar çaresine (102/6)

Kelime sonlarında yer alan "i" olarak okutan "ye" harfleri bazen yazılmamıştır. Örneğin şu beytin birinci mısrasındaki "hicrân ateşi", kelimesi "hicrân-ı ateş" okunabilecek şekilde yazılmış, ateş kelimesinden sonra "ye" kullanılmamıştır.

Bu hicrân ateşi sînemi yaktı tağlar
Şehâ firkatınle dü-çeşmim kan ağlar (56/1)

Bir çok mısradaki yer alan “cânân” kelimesi çoğu kez “cim” harfinden sonra uzatma harfi olan “elif” yer almadığı için “cinân” veya “cenân” şeklinde okumaya müsait bir şekilde yazılmıştır.

Tîg-ı aşkla varlığın kat eyleyip cânâna ver
Kabe-i vasl-ı canânı etmek istersen tavâf (76/6)

Bunların dışında bazı kelimelerin de yanlış yazıldığını görmekteyiz. Örneğin aşağıdaki şiirlerden birincisinde yer alan “çerâg” kelimesi “çırâk” şeklinde “gayn” yerine “kaf” harfiyle, ikincisinde kullanılan “kavga” kelimesi de “gayn” harfi ile “gavga” şeklinde yazılması gerekirken “kaf” harfi ile yazılmıştır.

Sana eyledi ikrâmlar dahi nice bin inâmlar
Nebîler evliyâlarla kitâblar birçok ihsânlar
Fehmlerle tefehhümler verip her şey’e izânlar
Bularla kisb ü kâr edip yakasın dilde bir çırak (81/6)

Başımda kavga
Aşk ile sevdâ
Çıktı semâyâ
Dûd-ı siyâhım (161/5)

İKİNCİ BÖLÜM
ŞEYH HÂLİD DİVANINDA DİN VE TASAVVUF

A. DİN

Türklerin İslam'ı kabul etmelerinden sonra oluşturdukları Divan edebiyatı, zengin motif, mazmun ve unsurlarlarıyla, özellikle mutasavvıf şairler tarafından, bu dinin anlatılmasında önemli bir araç vazifesi görmüştür. Din; âdet, gelenek ve görenek, folklor vb. bir şekilde hayatın içinde olduğundan, mutasavvıf şairler dışında kalan diğer divan şairlerinde de, bilinçli veya bilinç dışı, bir şekilde dinî motiflere rastlanmaktadır. Biz burada Şeyh Hâlid'in din ile ilgili olarak kullanmış olduğu tabir, terim ve terkiplere işaret edeceğiz⁷⁶.

1. Allah

Şeyh Hâlid, mutasavvıf bir şair olduğundan Divan'da "Esmâü'l-Hüsna" olarak ifadesini bulan Allah'ın en güzel isimlerinden birine yahut sıfatlarından bir veya birkaçına hemen her şiirinde çeşitli vesilelerle yer vermiştir. Bu güzel isimler içerisinde birincisi ve ulûhiyete mahsus sıfatların tamamını kendinde toplayan, zâtına alem olan ve İsm-i Azam olarak da ifade edilen "Allah" isimdir⁷⁷. Divan'da 113. şiir olarak yer alan on beyitli bir gazel tevhid türünde olup tamamen Allah'ın isim ve sıfatlarını işlemektedir.

Allah birdir ve ortağı yoktur. Yaratıcı olan sadece O'dur. Kendisinden başka her şey O'nun yarattıklarıdır. Zâtı ve sıfatları bakımından yaratılanlara benzemediği gibi kendi zâtıyla var olan Allah'ın bir mekân ve meskeni de bulunmamaktadır. Bir anne ve babası olmadığı gibi çocuğu da yoktur. Zâhir (apaçık) ve Bâtn (gizli) sıfatları olmasına rağmen tamamen bu vasfı gözle görülen veya gözle görülmeyen şeklinde değildir. Sadece kelimeler hâlinde söyleneni değil gönülden geçeni de duyma anlamında işitendir. Açık ve gizli her şeyi görendir. Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye ihtiyacı olmayan "Gani" dir. Her şeye hükmü geçen

⁷⁶ Edebiyatla din ilişkisi için Hasan Aktaş, *Türk Şiirinde Din ve Tasavvuf*, Konya 2001, s. 25-28.

⁷⁷ Bu konuda Ali Osman Tatlısu, *Esmâ'ül-Hüsna Şerhi* (5. Baskı), İstanbul 1972, s. 19-28; Ayrıca Hasan İzzeddin Cemal, *Kur'an ve Sünnette el-Esmâ-ül Hüsna* (terc. Abdurrahman Poyraz), İstanbul 1998, s.67-69; Manzum Esmâ'ül-Hüsna'lar için H. İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ'ül-Hüsna'lar*, İzmir 1985 (Basılmamış Doktora Tezi).

gerçek anlamda hâkim olan da sadece O'dur. Yaratan da, yok eden de, her şeye muktedir olan da yine sadece O'dur. Hakiki anlamda bilgi sahibi, yer ve gökte var olan her şeyi bilendir O. Dileyen ve dilediğini var eden, konuşma sıfatına sahip, sözü vahiy yani Kur'an olandır. Başlangıcı ve sonu bulunmayan ölümsüz bir hayat sahibi O'dur. Kendinden başka var olan her şey sonradan yaratılmıştır ve bir gün bu şeylerin canlılıkları da son bulacaktır. Hz. Muhammed O'nun Rasûlü ve sevdiği. Allah bu esaslara inanan hiç kimseyi ateşe atmayacaktır (113/1-10).

Günahlara karşı merhametli, mağfiret sahibi, kullarını her türlü kötülükten koruyan ve bâkî olan sadece Allah'tır. Celâli, zâtının cemâline perdedir. Bu nedenle gönül gözüyle görülendir. Zikrin tadını alan, gönül gözüyle gönlünde Allah'a ulaşabilenler fenâ fillah makamına erişen kimselerdir (171/1-9).

Allah birdir, benzeri ve ortağı bulunmamaktadır. Harf ve sesle tanınması mümkün değildir. O, her şeyden münezzehtir.

Hâlid'in mâliki Allâh şerîki yoktur âlemde
Eden inkâr hemen etsin benim buna îmânım var (51/7)

Bilirsin yok şerîki Hâlık'ın Allâhü vâhiddir
Kamu şey Hak ile kâim gözün aç bak hakîkatte (95/4)

Kâdir ü Kayyûm o birdir ol Allâh
Kudret-i Mevlâ'ya etme iştirâk (65/6)

Talip ol bahr-i hayrette hurûfu savtı terk eyle
Münezzehtir teâlallâh hurûf ile bilinmez ol (116/5)

Allah'a kavuşmak ve O'nda yok olmak isteyen talibin, gizli bir hazine iken bilinmek, tanınmak için kainatı ve insanları yaratan Allah'ı tanınması ve yegâne amacının bu olması gerekir. Bu da yetmez, ayrıca bu "sâlik-i Hak", Allah'tan başka her şeyden elini çektiği, gözünü yumduğu gibi, her işinde kâinât yüzü suyu hürmetine yaratılan ve "levlâk" müjdesine nail olan Allah'ın Rasûlü'nü delil ve rehber olarak kabul etmesi gerekir. Allah'a kavuşmak için insanın tüm varlığından geçerek zikir ve fikrinin Allah olması gerekir. Bir mutasavvıf olarak şairin de bunu yap-

ması gerekir. Meydana düşen, canından vaz geçen ve Allah ismini gön-
lünde ve dilinde vird olarak tekrar eden kimsenin günahları Allah tara-
fından bağışlanacaktır.

Sen de cânı cümle varı terk edip yâ Hâlidâ
Zikr ü fikrin Allâh olsun gece gündüz dâimâ (1/7)

Uyun imâma
Kıyın bu cânâ
Kalmaz zamâna
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh (5/1)

Ararsan Hâlidâ çare
Visâl-i Hazret-i yâra
Olanlar fânî ol Şâh' da
Secdegâhı Allâh olur (44/7)

Şeyh Hâlid'in şiirlerinde yer alan Allah'ın isim ve sıfatları harf sı-
rasına göre şunlardır.

Âlim: (77/4), (77/4), (135/2), Cebbâr: (134/13), Gaffâr: (95/6),
(134/13), (159/2), Hâfız: (65/8), Hâlik: (19/7), (61/4), (122/5), (127/1),
(134/13), (160/4), Hudâ: (10/6), (12/5), (17/6), (29/4), (37/9), (38/7), (40/7),
(45/7), (54/2), (70/4), (73/10), (75/7), (82/1), (83/3), (105/4), (107/8), (108/3),
(110/1), (126/13), (133/13), (137/6), (151/4), (152/10), (156/7), (165/2),
(165/14), (165/17), (166/8), (168/1), (173/2), Rahmân: (3/1), (9/3), (61/5),
(62/2), (62/4), (88/7), (97/9), (106/1), (106/3), (111/4), (111/13), Rahîm: (3/1),
(9/3), (13/3), (61/5), (74/9), (106/1), (111/13), (155/5), Râzık: (52/1), (97/4),
(134/13), Kerîm: (3/4), (13/3), (52/4), (58/7), (65/9), (105/2), Settâr: (3/4),
(161/11), Ganî: (74/2), (113/5), (135/2), (161/11), Kâdir: (65/6), (113/6), Kay-
yûm: (65/6), Mâlikü'l-mülk: (40/4), (74/4), Mevlâ: (6/4), (12/5), (17/3),
(17/5), (17/6), (29/5), (41/4), (46/6), (47/6), (47/7), (50/3), (64/6), (65/1), (65/5),
(65/6), (65/9), (67/6), (67/8), (69/6), (71/7), (71/9), (72/2), (81/5), (84/5), (88/3),
(88/7), (116/2), (118/5), (122/8), (133/6), (135/2), (148/6), (157/6), (174/1), Pâ-

dişâh: (74/2), (79/1), (155/4), (155/7), (161/4), Perverdigâr: (66/9), (137/7), (146/5), Rab, Rabb-i nâs, Rabbenâ, Rabbü'l-âlemîn: (2/1), (20/7), (22/4), (37/3), (37/6), (38/1-7), (48/5), (50/7), (61/1), (67/5), (67/9), (70/9), (71/5), (71/8), (73/13), (79/7), (82/5), (93/6), (95/7), (114/3), (121/3), (121/5), (129/4), (130/10), (135/1-11), (162/5), (167/8), Rezzâk: (65/7), Semi: (113/6), Vâhid: (65/1).

Allah için Farsça şâh, pâdişâh, perverdigâr, yezdân sıfatlarını da kullanan Şeyh Hâlid'in, yukarıdaki verilen kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Arapça olan Mevlâ ve Rab kelimeleri ile Farsça olan Hudâ kelimesini çok sık kullandığı görülmektedir.

2. Melekler

Meleklerle iman, İslam inanç esaslarından ikincisini oluşturmaktadır. Nurdan yaratılmış olan melekler günah işlemez ve sürekli olarak Allah'a ibadet ederler. Erkeklik ve dişilikleri de yoktur. Cebrâil, Mîkâil, İs-râfil, Azrâil gibi dört büyük melekten başka farklı görevleri olan sayısız melek bulunmaktadır⁷⁸.

Divan'da biri çoğul olmak üzere üç beyitte melek kelimesine rastlanmaktadır. Hz. Âdem'e secde hadisesine telmihte bulunulan ve "melâik" olarak verilen ilk beyit dışında, her iki beyitte de melek kelimesi gerçek anlamıyla değil, manevî güzellik ve sevgiliyi tasvir sadedinde kullanılmıştır.

Efendim gelmedi gelmez sana akrân fazîlette
Sucûdu nûruna etti melâikler hakîkate (89/1)

İçin Hakk'a dışın halka olup mir'ât-ı Rabbânî
Melektir sîretin ey dil dahi sûrette hayvânsın (111/3)

Tecellî eyledi nâgâh bütün yağmâladı varım
Alıp aklımı başımdan benim ol bir *melek sîmâ* (148/2)

⁷⁸ Meleklerle ilgili A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaid ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul 1987, s. 172-185.

Divan'da dört büyük melekten sadece Cebrail ve Azrail'den bahsedilmektedir. Şair Cebrail'in "Rûhü'l-Kuds" ismine yer vermiştir. Buradaki rûhü'l-kuds, sohbeti dinlenen şeyhtir. Şeyh, ruhul kuds istiaresiyle Cebrail'e teşbih edilmiştir

Rûh-ı Kudüs deminden mürde dil oldu ihyâ
Ey zâhid-i bîhaber gel gör bu dem ne demdir (160/2)

Şair yine dört büyük melekten istiareli olarak Azrail'e yer verilmiştir. "Ecel celladı" ifadesiyle, Azrail cellada teşbih edilmiştir.

Ecel cellâdı gelir seni elbette bulur
Mâlnı eller alır hesâbı sanâ kalır

Terk eder kavmin seni yerin kabristân olur
Perîşân olur hâlin behey ahmak dediler (167/3)

3. Kitaplar

Allah, Cebrail vasıtasıyla dört peygambere kitap göndermiştir. Dört büyük kitap olarak da bilinen Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an adı verilen bu kitaplara iman, İslam inanç esaslarından üçüncüsüdür. Ayrıca peygamberlerden bazılarına toplam yüz sahife gönderilmiştir ki bunlara da suhuf ismi verilmektedir. İlâhî kitaplar ve suhuf için "yüz dört kitap" denilmektedir. Şeyh Hâlid bir şiirinde yüz dört kitap tabirini kelime-i tevhidin anlamı olarak kullanmaktadır.

Vird-i zebânın olsun
Lâ ilâhe illallâh
Yüz dört kitâb manâsı
Lâ ilâhe illallâh (157/2)

Divan'da tekil ve çoğul olarak kitap kelimesi kullanılmaktadır. Tekil olarak Kur'an-ı Kerim anlamına gelmekte olan kitap kelimesi, çoğul olarak tüm peygamberlere gönderilen ilâhî kitapların tamamı anlamıyla ifadesini bulmuştur.

Husûsan rızık için hiç râhatın yok
İbâdette bütün gün gafletin çok
Neden etmen *Kitâb'a* itimâdı
Olun nâdim yarın rûz-ı kıyâmet (128/4)

Sana eyledi ikrâmlar dahi nice bin inâmlar
Nebîler evliyâlarla *kitâblar* birçok ihsânlar
Fehmlerle tefehhümler verip her şey'e izânlar
Bularla kisb ü kâr edip yakasın dilde bir çırak (81/6)

Kur'an, mutlak irade sahibi Allah'ın ifade şekli, kullarına emir ve yasaklarınının tümünü öğretmek üzere gönderdiği bir kitaptır.

Mürîddir var eder her ne dilerse
Kelîmdir Hak sözü anla *Kur'ân'ı* (113/8)

Emr ü nehyi neyi var ise kamu
Bilmen için geldi bil *Kur'ân* sana (110/7)

Müseddes nazım şekliyle yazdığı bir şiirde, Kur'an-ı Kerim'i "mushafu'l-imam" denen ve Hz Ebu Bekir'in iki kapak arasında derlettiği ilk nüshadan çoğalttıran⁷⁹ Hz. Osman'ı, geleneksel şiirimizde sıkça kullanılan, yüce Kur'anı çoğalttıran "Câmiü'l-Kur'ân-ı azam" ifadesiyle zikreder.

Meded yâ Osmân-ı Zî'n-nûreyn-i sâhibü'l-hayâ
Hak yolunda dîn için varın eden cümle fedâ
Câmiü'l-Kur'ân-ı azam sâhib-i lutf-ı atâ
Sana yâr olanlar oldu dû-cihânda ağniyâ
Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
El-emân yâ Osmân Zî'n-nûreyn-i sâhibü'l-hayâ (54/3)

---

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'in toplanması ve çoğaltılması hakkında Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş* (2. Baskı), İstanbul 1985, s. 62-70.

Muhammes nazım şeklindeki bir şiirinde de Kur'an yine yukarıda olduğu gibi Veysel Karânî ve tarîkatı için bir sıfat olarak kullanılmıştır.

Tarîkın râh-ı rûhânî
Revîşin hükm-i *Kur'ânî*
Mürebbîndir Hak Sübhânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî (62/3)

İki ayrı gazelinde manevî ve lafzî iktibasla Kur'an'dan bahsetmektedir.

Ara bul kendine evvel vesîle
Anlarsan bu sözüüm hükm-i *Kur'ânî* (113/14)

Bulmadı kimse felâhı illâ zikr-i Hakk ile
Fezkürullâhe kesîran oku *Kur'ân'* da ayân (154/3)

Şeyh Hâlid diğer bir şiirinde de “hatm-i hâcegân” ismi verilen tarikat ayinlerinde⁸⁰ Kur'an okunduğunu ifade etmektedir.

Hâcegânın hatmi olur
Zikr olur *Kur'ân* okunur
Hâlid buna hâdim olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân (158/10)

4. Âyet ve Hadisler

Şeyh Hâlid Divanı'nda lafzî ve manevî iktibaslar şeklinde âyet ve hadisler yer verilmiştir. İki şiirde Fatih ve Rahman surelerinin adı geçer. Bir şiirde ise âyet kelimesine rastlanmaktadır.

Sen de ey Hâlid-i zâr o hâli eyle tezkâr
Okuyup *fâtihalar* şâd et rûh-ı İmâm'ı (49/9)

---

⁸⁰ Hatm-i hâcegân için Reşad Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, *DİA.*, İstanbul, XVI, 476-477; Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 332-333.

Bi-hakk-ı sûre-i Rahmân ayırma Hâlid'i senden
Unutup kendini kalsın talıp ol bahr-i vahdette (97/9)

Zikr ile bulur kim ki diler cây-ı selâmet
Şâhid buna âyet
Yâ Rab kerem et Hâlid'e sen eyle inâyet
Zikrini hidâyet (129/4)

a. Âyetler: Divanda on âyet iktibas edilmiştir. Bu âyetlerden üç tanesi Allah'ı zikretmekle, diğerleri ise Hz. Peygamber'in mirac hadisesi, Hz. Musa ve Hızır, Hz. Ali ve dua ile alakalı âyetlerdir.

Enîbü...: "Onun için ümidi kesmeyin de başınıza azap gelmeden önce tövbe ile Rabbinize yönelin..."⁸¹

Înâbe ediniz buyurdu Mevlâ
Etmeden ıkâbım size isâbet (72/2)

Fe eskaynâ..... : "... Gökten bir su indirip sizi onunla suladık..."⁸²

Habîb'in hakkı için yâ Rab keremden aşk şarâbını
Fe eskaynâ ..... ke'sen senin âşıkların atşân (162/5)

Fe'zkrüllâhe zikran kesîrâ...: "Ey iman edenler, Allah'ı çok zikredin."⁸³

Bulmadı kimse felâhı illâ zikr-i Hak ile
Fezkrüllâhe kesîran oku Kur'ân'da ayân (154/3)

Fe'zkrüllâhe kıyâmen .... : "Namazı bitirdiğiniz zaman ayakta, oturarak ve yanlarınız üzerinde (uzanarak) Allah'ı anın..."⁸⁴

---

⁸¹ Zümer, 39/54.

⁸² Hicr, 15/22 (Mısırda yer alan "Ke'sen" kelimesi bu âyette yer almamaktadır. Bu kelime bir başka âyette "yüşkavne fihâ ke'sen" "Onlara (cennetteki insanlara) orada bir kaseden (doldurulan cennet şaraplarından) içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır" (İnsan, 76/17) şeklinde geçmektedir.

⁸³ Ahzab, 33/41.

Yatar oturur gezerken zikre kâim ol dedi
Fezkürullâhe kıyâmen şâhidimdir bu ayân (154/6)

Fezkürûnî ..... : "Beni anın ki, ben de sizi anayım..."⁸⁵

Hak yanında zikr olunmak diler isen ey dilâ
Zâkir ol kim *fezkürûnî* âyet-i Hak' dır inan (154/4)

*Hel etâ... : "Gerçekten insan üzerinde öyle bir uzun süre gelip geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi."*⁸⁶

Ben ne mümkün vâsıf-ı hâlin bahs edem edip niyâz
El-emân Şâh-ı velâyet vâsıfındır *hel etâ (86/3)*

*Kâbe kavseyin ev ednâ... : "Aradaki mesafe iki yay boyu oldu, hatta daha yakın."*⁸⁷

Sivâdan gözlerin yumdun murâdın Hak idi zîrâ
Onun' çin *kâbe kavseyin*den geçip erdin *ev ednâya (88/2)*

Okundu şânına levlâk senin' çin halk olup âlem
Eriştin *kâbe kavseyne nazîrin* yok şu devlette (89/2)

Mecma'u'l-bahreyn...: "Mûsâ, uşağına demişti ki: Durma, (ya) iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim..."⁸⁸

Mecmau'l-bahreyn iken oldun melâmet ey dilâ
Gâfil ü magrûr kaldın hem olup sen bî-nevâ (165/7)

Ücübü ..... : "... Bana dua edince duacının duasını kabul ederim..."⁸⁹

---

⁸⁴ Nisa, 4/103.

⁸⁵ Bakara, 2/152.

⁸⁶ İnsan, 76/1. Bu âyet doğrudan Hz. Ali ile ilgili bir âyet değildir. Bu surenin 8. âyetinin Hz. Ali ile ilgili nazil olduğu yolunda rivâyetler vardır. Bu nedenle Surenin ilk âyeti zikrolunmuştur. Hâzîn, *Lübâbü't-te'vîl (Mecmuatün mine't-tefâsîr)*, İstanbul 1320, V, 422.

⁸⁷ Necm, 53/9.

⁸⁸ Kehf, 18 / 60.

⁸⁹ Bakara, 2/186.

Duâ sana icâbet Hakk'a âid sen bilirsen ger
Sana lâzım olan arz u niyâz kardaş her hâlette (133/5)

Ve'd-duha .....: "Kuşluk vaktine and olsun."⁹⁰

Öyle bir sultân-ı âlemsin ki şânında Celîl
Okudu levlâke levlâk gönderip hem *ve'd-duha* (22/3)

b. Hadisler: Divan'da lafzen ve manen iktibas edilen hadisler vardır. Bunlardan beş tanesi lafzen ve kısmî iktibas şeklindedir. Şeyh Hâlid'in aldığı bu hadisler, mutasavvıfların sıkça kullandıkları ve genelde zayıf kabul edilen hadislerdir.

El-fakru fahrî... : "Yoksulluk benim övüncümdür, ben onunla övünürüm."⁹¹

Fakr ile fahr eylemektir şânı hep eslâfının
Ey gönül olsun fenâ hâl sana da şimden geri (149/5)

Mûtû ... : "Ölmeden önce ölünüz."⁹²

Olup yedullâhda muztar muhtazır
Ölmezden ön ölmek oldu inâbet (72/10)

Küntü kenzen ... : "Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım."⁹³

Dilâ aldanma dünyâya niye geldin olup âgâh
İşidip *küntü kenzen*den rumûzu var ise kulak
Ezelden âşıkım deyi o yâra karşı lâf ettin
Seni gönderdi dünyâya mutî kim biline hem âk (81/1)

⁹⁰ Duhâ, 93/1.

⁹¹ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1351, II, 87, Hadis no: 1835.

⁹² Aclûnî, *a.g.e.*, II, 291, Hadis no: 2669.

⁹³ Aclûnî, *a.g.e.*, II, 132, Hadis no: 2016.

Eyâ gayb-ı hüviyyetten diyen *ahbebtü en uraf*
Halâyık içre insânı sen ettin mahzar-ı irfân (162/6)

Hâlidâ bil *küntü kenzin* remzini sen ârif ol
Sâlikân-ı Hak için maksâd hemen Allâh gerek (168/7)

Lahmüke lahmî...: “Etin etimdir.”⁹⁴

Lahmüke lahmî buyurdu şânına Fahr-i cihân
El-emân yâ Şîr-i Yezdân sâhib-i seyf-i livâ (86/2)

Levlâke levlâk ...: “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmaz-
dım”⁹⁵

Öyle biz sultân-ı âlemsin ki şânında Celîl
Okudu *levlâke levlâk* gönderip hem ve’ d-duha (22/5)

Şânına *levlâk* okundu sonra halk oldu cihân
Es-selâm oldun dü-âlem halkının sen serveri (78/4)

Okundu şânına *levlâk* senin’ çin halk olup âlem
Eriştin kâbe kavseyne nazîrin yok şu devlette (89/2)

Divan’da manen iktibas edilen hadisler de şöyledir.

“Kim benim dostuma (velîme) düşmanlık yaparsa ona harp ilan
ederim”⁹⁶

Hak buyurdu *onlara eden husûmet zâhidâ*
Etti ilân bana harbi el-hezâr eyle kıyâs (83/6)

⁹⁴ Hadis kitaplarında bulunamayan bu ibarenin Hz. Ali’yi aşırı derecede sevenler tarafından uydurulduğu düşünülmektedir. Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, İstanbul 1992, s. 101.

⁹⁵ Muteber hadis kitaplarında bulunamayan bu söz hadis bilginlerince uydurma hadisler arasında zikredilir. El-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’z-Zâife ve’l-Mevzûa*, Dımeşk 1384/1965, I, 7; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, 164.

⁹⁶ Buhârî, Rikâk 38; İbn Mace, *Sünenü İbn Mace*, Fiten 16, Beyrut tsz., I-II, hadis no: 3989.

“Hz. Peygamber bir gazveden dönerken “Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz” buyurdu. “Büyük cihad nedir?” diye sordular. Hz. Peygamber de “Kalple (nefisle) cihaddır” buyurdu.”⁹⁷

Gazâ-ı ekberdir buyurdu bize
Ol sultân-ı kevneyn *nefs ile cihâd* (73/2)

Bir şiirde manevî iktibas yoluyla Hz. Peygamber’in Veysel Karânî hakkındaki bir hadisine telmih yapılmıştır. Ömer b. Hattab’dan rivâyetle: “Şüphesiz tabiûnun en hayırlısı, adına Üveys denilen adamdır. Onun bir annesi vardır. Vücudunda da bir beyazlık bulunmaktadır. Ona uğrayınız, sizin için istiğfar etsin”⁹⁸

Ve yine bir başka hadiste, “Ümmetinden bir adamın (Üveys) şefaatiyle Temim kabilesinden daha fazla sayıda kişi Cennete girecektir.”⁹⁹

Verip ridâ-yı Hazreti
Emânet etti ümmeti
Şefâattir vasiyyeti
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî (62/6)

Aşağıdaki şiirinde yer alan ifadeler “Cenâzeyi üç şey takip eder. Bunlardan ikisi döner, biri kalır. Onu ailesi, malı ve ameli takip eder; ailesi ile malı döner, ameli kalır”¹⁰⁰ hadisini hatırlatmaktadır.

Ecel cellâdı gelir seni elbette bulur
Mâlını eller alır hesâbı sanâ kalır
Terk eder kavmin seni yerin kabristân olur
Perîşân olur hâlin behey ahmak dediler (167/3)

⁹⁷ Aclûnî, *a.g.e.*, I, 424-5; Suyûtî, *el-Câmiü’s-Sağîr*, II, 253.

⁹⁸ Sahih-i Müslim, IV, 1968.

⁹⁹ Zehebî, *Telhîsü’l-Müstedrek*, Haydarabad 1334, I, 70. Benzer hadsiler için A. Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 45-50.

¹⁰⁰ Ahmed davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1980, XI, 426.

Bir beyitte geçen “hesabın gör” ifadesi bizi, şairin “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz” hadisini¹⁰¹ manen iktibas ettiği fikrine götürmektedir.

Dilâ fikr eyle ahvâlin *hesâbın gör* selâmette

Olursun yoksa sen nâdim yarın rûz-ı kıyâmette (101/1)

İktibas edilen bu âyet ve hadislerden başka iki ayrı gazelde, Hz. Peygamber için ve “Sana sığındım, kapına geldim” v.b. anlamlara gelen Arapça “Dahîlek yâ Rasûlallah” ifadesi kullanılmaktadır.

Şefîm müşfiim sensin *dahîlek yâ Rasûlallah*

Înâyet eyleyip kurtar salıp sen üstüme sâye (88/5)

Meded sen destgîrim ol *dahîlek yâ Rasûlallah*

Înâyet eyleyip kurtar yeter kaldım bu gaflette (89/5)

5. Peygamberler

İslam inanç esaslarından biri de peygamberlere imandır. Peygamber; Farsça “haber veren, haber getiren” anlamına gelen bir kelimedir. Arapça’daki Resul ve Nebî kelimelerinin karşılığıdır. Peygamberler Allah’ın elçileridir. Allah’ın insanlar arasından seçtiği her türlü ahlâk güzelliğine sahip örnek insanlardır. Doğruluk, günah işlememe, güvenilirlik, akıllı, zeki ve uyanık olma gibi özelliklere sahip olan peygamberler, Allah’tan almış oldukları emirleri olduğu gibi, hiç değiştirmeden insanlara ulaştırmakla görevlidirler¹⁰². İlk peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e kadar pek çok peygamber gelip geçmiştir. Bu peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. 124 veya 224 bin peygamber olduğu yolunda bir hadis bulunmaktadır (Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, V, 166.). Kur’ân-ı Kerim’de adı geçen 25 peygamber vardır. Kur’an’da isimleri geçtiği hâlde Lokman, Zülkarneyn ve Üzeyr’in peygamber olup olmadıkları ihtilâflıdır.

Şeyh Hâlid; Hz. Âdem, Hz. İbrâhim ve Hz. Muhammed’i bir çok şiirinde isimleriyle anar. Bunların dışında Kur’an’da ismi geçtiği hâlde

¹⁰¹ Muhammed b. Abdurrahman es-Sahafî, *El-Makâsîdü’l-Hasene*, Kahire 1956, s. 436.

¹⁰² Peygamberlerin sıfatları için A. Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s.138-141.

velî veya nebî olduğu hakkında ihtilaf bulunan Hz. Lokman ile Kur'an'da açıkça ismi anılmadığı hâlde Hz. Musa ile yolculuğu anlatılan ve peygamber olduğuna inanılan Hızır'dan da bahseder.

a. Hz. Âdem: İslam inancına göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir. Hakkında "Ebü'l-Beşer" (İnsanlığın babası) ve "Safiyü'llâh" (Allah'ın temiz kulu) sıfatları kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli âyetlerde Âdem peygamberin yaratılış safhaları, şeytanın kendisine secde etmemesi, eşi ile birlikte Allah'ın yasakladığı meyveden yemesi üzerine cennetten dünyaya indirilişinden bahsedilmektedir. Tüm semavî dinlerde ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul edildiğinden dolayı, Hz. Âdem'le ilgili bu dinlerden İslam dinine israiliyyat türünden bir çok bilgi geçmiştir. Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden eşi Hz. Havva'nın yaratılması, şeytanın Âdem'in eşini kandırmak için cennete yılanın dişleri arasında girmesi, Âdem'in Serendip (Seylan), Havva'nın Cidde, şeytanın Meysan, yılanın Isfahan veya Nusaybin'e atılmaları ve buna benzer hikâyeler hep isrâiliyyât türündeki bilgilerdir. Bu türden bilgiler Hz. Âdem kıssasının özünü değiştirmedeği için hoş görülmüş ve tefsirlere kadar girmiştir.

Hz. Âdem, insanlığın babası ve Allah'ın yeryüzündeki halifesi olması sebebiyle bir çok metinde insan anlamıyla kullanılır. Edebiyatımızda isminden en çok bahsedilen peygamber de Âdem'dir. Çamurdan yaratılması, Allah'ın kendi ruhundan üflemesi, eşyanın isimlerinin öğretmesi, cennetten kovulması, yasak meyveden yemesi, eşi Havva'dan uzun yıllar ayrı kalması, oğulları Habil ve Kabil arasında geçen olaylar gibi vesilelerle birçok şiirde Hz. Âdem'den bahsedilir. Yine bazı şairler, kendilerini övmek maksadıyla henüz Âdem yaratılmadan önce, çamur ve balçık hâlinde iken, kendilerinin çamurla oynamakta olduklarını mübalağalı bir ifade ile anlatırlar. Âdem kelimesi yokluk anlamındaki adem, zaman ve kan anlamındaki dem kelimeleriyle cinaslı olarak kullanılır. Devriyelerin önemli bir malzemesi de yine Âdem'dir¹⁰³.

Şeyh Hâlid yedi ayrı şiirde (11, 17, 19, 124, 146, 154, 155) Âdem peygamberden bahsetmektedir. Bu şiirlerde Âdem kelimesi genel manada insan olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte halifelik özelliğini de şiiri-

¹⁰³ Âdem'le ilgili İskender Pala, *a.g.e.*, s. 18-19.

ne konu eder. Bir şiirinde ise şeytanın Âdem'e secde etmemesine telmihte bulunur.

Sen senin miktârını bilmek dilersen zâhidâ
Âdemin âdemliği nâlânı miktârıncadır (19/2)

Âdemi âdeme Hak etti halîfe bilmiş ol
Âdet oldu âdeme etmek halîfe her zamân (154/11)

Kendi fazlına tayanıp etmeyen bak iktidâ
Sürülüp tard oldu arştan olmuş iken ulu hân

Ol sebepten oldu düşmân Âdem'e igvâ eder
Görmedin mi münkiri igvâ eder her bir zamân (154/8-9)

b. Hz. İbrâhim: Kur'an-ı Kerim'de hakkında geniş malumat bulunan; dostluk, cömertlik ve samimiyetin sembolü olarak anılan bir peygamberdir. Lakabı Allah'ın dostu anlamına gelen "Halîlu'llah"tır. Hz. İbrâhim, akıl ve mantık yürütme yoluyla Allah'ın var olduğu bilgisine ulaşan, insanları puta tapıcılıktan uzaklaşmaya çağırın ve bu konuda meşhur Babil hükümdarı Nemrut'la mücadele eden bir peygamber olarak karşımıza çıkar. Bu mücadelesi nedeniyle Nemrut tarafından Mancınıkla ateşe atılması ve bu ateşin bir gül bahçesine dönüşmesi hadisesi şairlerimiz tarafından oldukça çok kullanılmıştır. Özellikle kurban bayramının konu edildiği îdiyyelerde, Allah yolunda en çok sevdiği varlığı olan oğlunu kurban etme hazırlığı içindeyken Allah tarafından kendisine bir koç gönderilmesi yönüyle de Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil'den bahsedilir. Misafir olmadan sofraya oturmaması, misafir olunca da sınırsız ikramda bulunması özelliği de şiirimize konu olmuştur. Hz. İbrâhim'in misafiri olduğu vakitlerde sofrasının bereketlenmesi, bereketle eşanlı olarak "Halil İbrâhim sofrası", "Halil İbrâhim bereketi" şeklinde dilimizde kullanılmaktadır. Hz. İbrâhim'in bir diğer özelliği de oğlu İsmâil'le birlikte Kâbe'yi yeniden inşa etmesidir. Hz. İsmâil ve Hz. İshak iki peygamber oğlu vardır. Bunlardan Hz. İshak soyundan İsrailoğulları, Hz. İsmâil soyundan da Hz. Muhammed gelmiştir. Edebiyatımızda bütün yönleriyle yer alan Hz. İbrâhim, hilye türündeki eserlere konu olmuştur. Hz. İbrâ-

him hakkında miraciyesiyle meşhur Abdülvasi Çelebi'nin Halilnâme isimli bir mesnevisi bulunmaktadır¹⁰⁴.

Şeyh Hâlid üç şiirinde Hz. İbrâhim'den bahsetmektedir. Bu şiirlerde Hz. İbrâhim, Allah'a kavuşma isteğiyle gözünü kırpmadan kendisini ateşe atan ve ateşte gülü bulan Allah dostu olarak anılmaktadır. Bu nedenle aşk yolunun yolcusu Hz. İbrâhim'i kendisine örnek almalı ve bu yolda her şeyini fedaya hazır hâle gelmelidir.

*Hazret-i Halil'e bak da ibret al
Visâl-i yâr için atıldı nâra (43/6)*

*Râh-ı aşka ârif ol kılıp Halil'e iktidâ
İktidâsı sâlikin îmânı miktârıncadır (19/4)*

*İktidâ eyle Halil'e sen de turma Hâlidâ
Kendini odlara at gör bak nice gülzârı var (92/5)*

c. Lokman: Kur'an'da adına bir sure bulunan ve aynı surede ismi-ne de yer verilen¹⁰⁵ Lokman, nebî veya velî olduğunda âlimlerin ihtilaf ettiği ilim ve hikmet sahibi bir kişidir. İlk çağda yaşayan Yunan Hekimi Galenos olduğu ve İslam dünyasına sonradan geçişerek girdiğini ileri sürenler vardır. Nesebinin dördüncü kuşakta Hz. İbrâhim'e vardığı, Hz. Eyyüb'un kızkardeşinin veya teyzesinin oğlu olduğu yolunda rivâyetler bulunmaktadır. Bir diğer görüşe göre Hazreti Davud'un öğrencisidir¹⁰⁶. Kur'an-ı Kerim'de oğluna verdiği nasihatlarla anılır. Bu öğütler İslam edebiyatlarındaki pendnâme / nasihatnâme adıyla anılan edebî türün oluşum ve gelişiminin de temel dayanaklarından biridir¹⁰⁷. Edebiyatımızda hikmet ve hekimlik yönüyle adından sıkça bahsedilir.

Divan'da her derde derman bulan, çok yetenekli bir hekim olarak bir şiirde iki kez Lokman adı kullanılmaktadır.

¹⁰⁴ Bu konuda İskender Pala, *a.g.e.*, s. 247-249.

¹⁰⁵ Lokman, 33/12.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için Ahmet Gül, "Lokman Hekim ve Öğütleri", *EÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1985, II, 387-406.

¹⁰⁷ Alim Yıldız, "İbrahim Gülşenî'nin "Pendnâme"si", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVI, İzmir 2002, s. 58.

Seyyâh olup şu âlemi ararsan
 Derdin olmayınca dermân bulunmaz
 Âlem Lokmân olsa ey nûr-ı dîdem
 Dertsiz olanlara dermân bulunmaz

Yürü derdini bil çare ararsan
 Derdin olur sana dermân sorarsan
 Bütün Lokmânlardan dermân dilersen
 Derdin hilâfına dermân bulunmaz (12/1-2)

ç. Hızır: Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ile ilgili maceralarına yer verilen¹⁰⁸, âb-ı hayatı bulduğuna ve böylece de ölümsüzlüğe ulaştığına inanılan Hızır, edebiyatımızda çoğunlukla İlyas peygamberle birlikte anılır. Tasavvufta mürşid-i kâmilî temsil eden Hızır'ın karada, İlyas'ın ise denizde yaşadığına ve bu ikisinin de darda kalan insanların yardımına koştuklarına inanılır. Yine inanişâ göre bu iki peygamber senede bir kez bir araya gelmektedirler ki bu güne hıdrellez denilir. Aynı zamanda Hızır, uğradığı ve memnun kaldığı ev ve kişilere bereket getiren bir özelliğe sahiptir.

Divan'da yer alan bir gazelde "rûz-ı Hızır" ifadesiyle hıdrellezden ve diğer bir gazelde de Hz. Musa ile ilgili yolculuklarından bahsedilmektedir.

Yine *rûz-ı Hızır* oldu açıldı goncalar cümle
 Temâşâ-yı cemâl-i yâra ilân oldu uşşâka (144/3)

Mecmau'l-bahreyn iken oldun melâmet ey dilâ
 Gâfil ü magrûr kaldın hem olup sen bî-nevâ (165/7)

d. Hz. Muhammed: Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed, Nisan 571'de Mekke'de doğmuş, öksüz ve yetim olarak büyümüştür. Kırk yaşında peygamber olan Hz. Muhammed on üç yılı Mekke'de, on yılı Medine'de olmak üzere yirmi üç yıl peygamber olarak insanları İslam dinine davet etmiştir.

¹⁰⁸ Kehf, 18 / 60-82

H. Muhammed'in hayatının her safhası müslüman milletlerin edebiyatlarında siyer¹⁰⁹, mevlid¹¹⁰, mirâciye¹¹¹, hilye¹¹², kırk hadis¹¹³, mucizenâme, hicretnâme, nat vb. bir çok dînî edebî türe konu olmuştur. Edebiyat geleneğimizde, divan ve mesnevî gibi manzum eserlerde tevhid ve münâcâtlardan hemen sonra H. Peygamber'le ilgili olarak en az bir natın yer alması adet hâline gelmiştir. Bu adet ve gelenek mensur bir esere besmele, hamdele ve salveyle başlama olarak yansımıştır¹¹⁴.

Şeyh Hâlid Divanı'nda H. Peygamber'le ilgili olarak 6 adet nat ve 1 tane miraciye bulunmaktadır (Bkz. Nazım şekilleri ve türleri). Bu natlarda anlatılan özellikleri, diğer birçok natta anlatılanlarla hemen hemen aynı şeylerdir. H. Peygamber âlemin nûru, evliyâların yol göstericisi, âlemlerin efendisi ve nebîlerin başıdır. Âlemlerin sultanı, insan ve cinlerin peygamberidir. Kâinat onun yüzü suyu hürmetine yaratılmış ve bu nedenle kainatta bulunan her şey onun kapısının kemterleridir. Ümmetine şefaât edecek de yine O'dur.

¹⁰⁹ Manzum siyer örnekleri için Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir*, İstanbul 1995; Tayyibzâde Mehmed Zühdi, *Nazmu's-Siyer* (haz. Murat Yüksel), İstanbul 1990.

¹¹⁰ Mevlid türü ve bazı mevlid metinleri için Ahmet Ateş, *Vesiletü'n-necât*, Ankara 1954; M. Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1976, Sayı: 1, Aralık 1975; Süleyman Çelebi, *Mevlid* (haz. Necla Pekolcay), İstanbul 1980; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî Hayatı, Eserleir ve Mevlidi*, İstanbul 1980 (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi), Faruk K. Timurtaş, *Mevlid*, İstanbul 1990; Ahmet Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1995; Adem Ceyhan, "Süleyman Nahîfî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevisi", *A.Ü. Türkiyat araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, Erzurum 2000, s. 89-140; Mustafa Tatçı, Hüseyin Vassaf, Mevlid, Ankara 1999; Lütfi Alıcı, *İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Ankara 2001, s. 26-42; Alim Yıldız, Divriğli Bir Şair: Tahir Nadi ve Mevlidi", *Revak* 2003, Sivas 2003, s. 23-36; a.mlf., "Sivaslı Mevlid Şairleri", *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu 15-17 Mayıs-2003 Bildirileri*, Sivas 2003, s. 615-622.

¹¹¹ Miraciye ve örnekleri için Metin Akar, a.g.e., Hüseyin Ayan, "Abdülbâkî Ârif Efendi'nin Mî'râciyyesi", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1986, Sayı: II, s. 1-11.

¹¹² Bazı hilye örnekleri için Hakânî, *Hilye-i Saadet* (haz. İskender Pala), Ankara 1991; H. İbrahim Şener, "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâsı", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1983, Sayı: I, s. 285-301; H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, a.g.e., s. 178-184.

¹¹³ Kırk hadis türü ve bazı kırk hadisler için Abdülkâdir Karahan, *Türk İslâm Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954; Hasan Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümelere*, İstanbul 1991; aynı mlf., "Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *MÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1997, Sayı: XIII-XIV-XV, s. 121-130; Ahmet Sevgi, *Molla Câmî'nin "Erba'în"i ve Manzum Türkçe Tercümelere*, Konya 2000; Selehattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul 2000; Seyfullah Korkmaz, *Nâbî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi*, Kayseri 2001; Sadık Cihan, "Nüzhet Ömer Efendi ve Hadis-i Erbain Tercümesi", *OMU. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1991, Sayı: V, s. 35-58; Alim Yıldız, "Okçuzade Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadis", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2003, Sayı: XVII, s. 115-148.

¹¹⁴ Geniş bilgi için H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, a.g.e., s. 131-133.

Her umûrunda tevessül eyle şer-i Ahmed'e
Re'y-i hod ile cihânda terk edilmez bu nifâk (45/5)

Cedd-i pâkin Ahmed ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn
Merhabâ ey kurretü'l-ayn-ı Habîb-i Kibriyâ (48/5)

Sensin ol sultân-ı kevneyn yâ Rasûlallâh meded
Es-selâm ey nûr-ı âlem ins ü cin peygamberi (78/2)

Cihânın kutbusun senden alır feyzi bütün âşık
Tahalluk eyleyen ahlâk-ı Ahmed'le efendimsin (100/3)

Sonra sultânım efendim enbiyânın hâtemi
Geldiğinde nûra gark oldu zemîn ü âsumân (154/13)

Seyyidü's-sâdât-ı cümle enbiyâ' ü mürselîn
Ol cülûs etti nübüvvet tahtına oldu ayân (154/14)

6. Dört Halîfe

Hız. Peygamber'in 632 yılında vefatından sonra, otuz yıl süren bir dönem vardır ki buna İslam tarihinde Hulefâ-yı Râşidîn Devri adı verilmektedir. Hız. Peygamber'in, Medine'ye hicretiyle kurduğu devleti idare etmek üzere sırasıyla yönetimin başına geçen dört sahabeye Dört Halife adı verilmektedir. Bunlar; Hız. Ebubekir, Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali'dir¹¹⁵. Bu halifeler edebiyatımızda daha çok Farsça "Çâr-yâr", "Çâr-yâr-ı Güzîn" terkipleriyle dört dost, dört seçkin dost adıyla anılırlar. Divan şairleri çeşitli vesilelerle divan ve mesnevilerinde dört halifeden bahsederler. Özellikle mutasavvıf şairlerin eserlerinde naatlar içerisinde dört halife anılır. Dört halifenin vecize niteliğindeki sözlerini bir araya getirmek suretiyle meydana getirilen eserler olduğu gibi, dört halifenin fiziksel ve ruhî güzelliklerinden ve vasıflarından bahseden eserler de vardır. Örneğin Cevrî'nin (ö. 1654) dört halifenin vasıflarını ve ahlâki özellikleri-

¹¹⁵ Dört Halife ve dönemleriyle ilgili İbn Kesir, *El Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994, VI-VII; Mahmud Şakir, *Dört Halife*, (terc. Ferit Aydın), İstanbul 1994; Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya* (haz. Mahir İz), Ankara 1985, II-III; Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 324-338.

ni anlatan *Hilye-i Çâr-yâr-i Güzîn*'i bu konudaki en güzel örneklerdendir¹¹⁶. Şeyh Hâlid, dört halifeyle ilgili olarak bir şiirinde “Çar-yâr-i Mustafâ” ter kibini kullanırken bir başka şiirinde isimlerini de zikrederek “Rasûlün yârı yârânı” ifadesine yer verir.

Çâr-yâr-ı Mustafâ'nın çâkerisin Hâlidâ
 Kapısında vâsıl-ı Hak oldu hep bâ y u gedâ
 Sen hemen ol hâk-i pâye cânını eyle fedâ
 Seni de îsâl ederler bârgâha mutlakâ
 Meded yâ şâh-ı velâyet çâr-yâr-ı Mustafâ
 El-emân kapına geldim bir meded kılın bana (54/5)

Ebûbekir Ömer Osmân Ali'ye sen halef oldun
 Sen oldun menba-ı cûd u sehâ şâhım efendimsin (100/4)

Ebûbekir Ömer Osmân Ali hem
 Oldular Rasûlün yârı yârânı (113/11)

a. Hz. Ebûbekir: İlk Müslümanlardan, dört halifenin birincisi ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in kayınpederi de olan Hz. Ebu Bekir, fil vakasından üç yıl önce Mekke'de doğmuştur. Müslüman olmadan önceki hayatına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ticaretle uğraştığı ve Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşlarında iken katıldığı Suriye ticaret kervanında onun da bulunduğu bilinmektedir. Kureyş'in ileri gelenlerinden bir çoğu onun vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'le birlikte Medine'ye hicret etmiş ve bu seyahat sırasında sığındıkları mağarada yaşadıkları olaylar edebiyatımızda çokça işlenmiş ve yine bundan dolayı Edebiyatımızda “Yâr-ı gâr” mağara arkadaşı şeklinde anılmıştır. Miraç hadisesinde Hz. Peygamber'i hiç tereddütsüz tasdik ettiği için de “Sıddîk” lakabı verilmiştir¹¹⁷. Edebiyatımızda, miraciye ve hicretnâmelerde Hz. Ebubekir'den özellikle bahsedilir. Hakkında yazılan methiye, naat, hilye türündeki şiirlerden başka, vecize niteliğindeki sözlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan sad-kelimeler bulunmaktadır.

¹¹⁶ Cevrî, *Hilye-i Çâr-yâr-i Güzîn*, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi blm. nr. 2089.

¹¹⁷ Lakaplarla ilgili olarak Ali Aksu, “Asr-ı Saadet ve Emeviler Dönemi Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları” *CÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, V/II, s. 234-235.

632 yılında Hz. Peygamber'den sonra hilafet makamına getirilen Hz. Ebubekir 23 Ağustos 634 tarihindeki vefatına kadar da bu görevde kalmıştır¹¹⁸.

Şeyh Hâlid, bir şiirinde Hz. Ebubekir'i "sıddîk" ve "yâr-ı gâr" vasıflarıyla anar. Cömertliğini dile getirerek cennetin anahtarının da Hz. Ebubekir'de olduğunu söyler.

Meded yâ Sıddîk-ı azam yâr-i gâr-ı Mustafâ
 Sendedir miftâh-ı cennet sensin sâhibü's-sehâ
 Sana yâr oldu Ömer Osmân Aliyyü'l-mürtezâ
 Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
 El-emân yâ Sıddîk azam yâr-i gâr-ı Mustafâ (54/1)

Divan'ın 23 numaralı şiiri de tamamıyla Hz. Ebubekir'le alakalıdır. Bu şiirde, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı, cömertlik madeni, mü'minlerin imamı ve Hz. Peygamber'in tayin ettiği halife olarak anılır. Aynı zamanda Hz. Ebubekir, bir çok tarîkate, tarîkat silsilesininin kendisinden başlatılması sebebiyle velâyet denizinin de menbaıdır¹¹⁹.

El-meded yâ destgâr-i sâlikân-ı bî-nevâ
 Maden-i cûd u sehâvet yâr-ı gâr-ı Mustafâ

Menba-ı bahr-i velâyet yâ imâmü'l-müslimîn
 Eyledi seni halife ol Rasûl-i kibriyâ

Feyz-i Hakk'ı senden etti hep edenler iktibâs
 Sensin ol Sıddîk-ı ekber sâhib-i lutf u atâ

Bir garîbim vâdi-i gaflette kaldım el-amân
 Şaşırıp nefis ile şeytân yolunu aldı hevâ

Sen inâyet eylemezsen yetişip feryâdıma
 Dâmen-i pâkin ne mümkün tuta ben gibi gedâ

¹¹⁸ Hayatı ile ilgili olarak Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 101-108, İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, Ankara 1996, Mahmud Şakir, *a.g.e.*, 41-145.

¹¹⁹ Tasavvufî yönü için H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 90.

Tut elimden destgîr ol hâlîme rahm eyleyip
Kalmadı yoktur enîsim kalmışım ben bi-nevâ

Şema-ı feyzin tutup yak şu dil-i nâlânımı
Yüz sürüp kapına geldi Hâlid-i âciz gedâ (23/1-7)

b. Hz. Ömer: Dört halifenin ikincisidir. Hz. Ebubekir'in vasiyeti üzerine halife seçilen Hz. Ömer cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. Hicretten kırk iki yıl önce Mekke'de doğdu¹²⁰. Hicretten dört yıl önce Müslüman oldu. Müslüman olanların kırkıncısı olarak bilinir. Kızı Hafsa'dan dolayı Hz. Peygamber'in kayın pederidir. Yirmi yedi yaşında Müslüman olan Hz. Ömer, Bedir, Uhud ve diğer gazvelere katılmış, Emîrü'l-Mü'minin unvanını ilk olarak almış¹²¹, hicrî takvimin başlangıcı olarak Hicret'i belirlemiş olan halifedir. Ehl-i kitap tarafından kendisine haklıyı haksızdan ayıran anlamına gelen Faruk lakabı verilmiştir. On yıl kadar halifelik yapmıştır. Türklerin İslâm ile ilk karşılaşmaları da yine onun halifeliği dönemine rastlamaktadır.

Hicret'in yirmi üçüncü senesi Zilhicce ayının yirmi üçünde¹²² (30 Ekim 644) Ebu Lü'lü Firuz isimli Mecusi bir köle tarafından sabah namazını kıldığı sırada hançerle yaralanması neticesinde Medine'de vefat etmiştir¹²³. Çok mütevazi bir kişiliğe sahip, zühd ve takva sahibi olan Hz. Ömer edebiyatımızda daha çok adaleti ile anılır. Şairlerimiz tarafından divan ve mesnevilerde Hz. Ömer'den çeşitli şekillerde bahsedildiği gibi, hakkında müstakil şiir ve eserler de kaleme alınmıştır. M. Akif'in "Kocakarı ile Ömer" isimli şiiri¹²⁴ ile Üsküdarlı Safi'nin "İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Harika" isimli mesnevisi¹²⁵ bu konuda yazılanlardan sadece ikisidir.

Şeyh Hâlid de iki şiirinde Hz. Ömer'den bahseder. İlk şiirinde Hz. Ömer'in Farûk sıfatına vurgu yapar. Hz. Ömer, Allah'ın sırrını keşfeden,

¹²⁰ Mahmud Şakir, *a.g.e.*, s. 151.

¹²¹ Hz. Ömer'in diğer lakapları için Ali Aksu, *a.g.m.* s. 235-236.

¹²² Mahmud Şakir, *a.g.e.*, s. 266.

¹²³ Hayatı hakkında İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 34-232; Mahmud Şakir, *a.g.e.*, s. 149-301; G. Levi Della Vida, "Ömer", *İA*. İstanbul 1964, IX, 468-471.

¹²⁴ Mehmed Akif Ersoy, *Safahat* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1988, s. 82-88.

¹²⁵ Eserle ilgili Alim Yıldız, "Üsküdarlı Safi'nin İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Harika Mesnevisi", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2001, Sayı: XIII-XIV, s. 219-249.

adalet sırrının kaynağı ve nebîlerin övüncü olan Hz. Peygamber'in arkadaşısıdır. Hz. Peygamber, İslâmı halka açıkça tebliğ etmek için Hz. Ömer'in Müslüman olmasını beklemiştir.

Meded yâ *Fârûk-ı efram* kâşifü's-sırrü'l-Hudâ
 Menba-ı sırr-ı adâlet yâr-ı Fahrü'l-enbiyâ
 Gelmeyince etmedi bu dîni ilân Mustafâ
 Sendedir miftâh-ı nusret nasır-ı dînü'l- ulâ
 Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
 El-amân *Fârûk-ı azam yâr-i Fahrü'l-enbiyâ* (54/2)

Diğer şiirinde de yine Hz. Peygamber'in dört arkadaşından biri olarak, Hz. Ömer'in Faruk sıfatı söz konusu edilir¹²⁶. O, Allah tarafından methedilen, Müslümanların imamı, adalet kaynağı ve Mü'minlerin emiridir. Evliyaların da destgîri yine odur¹²⁷.

El-meded yâ ibn-i Hattâb çâr-yâr-i Mustafâ
 El-meded *Fârûk-ı ekrem sâhib-i lutf u atâ*

Mâdihin Allâh-ı hâdî yâ İmâme'l-müslimîn
 El-meded yâ destgîr-i kutb-ı cümle evliyâ

Menba-ı adl-i adâlet yâ emîre'l-mü'minîn
 El-meded sensin penâhı âcizân-ı bî-nevâ (85/1-3)

Şeyh Hâlid bir beytinde Hz. Ömer döneminde cereyan eden bir olaya telmihte bulunur. Bu olay hicret'in yirmi üçüncü yılında gerçekleşmiştir. İranlılarla karşılaşan Zariye b. Zenim ed-Düelî komutasındaki İslam ordusu bir ovada bulunuyorlardı. Büyük bir orduya karşı tek bir cepheden savaşmak daha akıllıca bir durumdu. Bunun için de yanı başlarındaki dağa sırtlarını vermeleri gerekiyordu. O sırada Medine'de bulunan Hz. Ömer minberde bir konuşma yapıyorken "Ey Sariye! Dağa sığın" diye sesini yükseltmiş ve daha sonra konuşmasını normal bir şekilde

¹²⁶ Faruk lakabıyla ilgili Mustafa Fayda, "Fârûk", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 176; Ali Aksu, *a.g.m.* s. 235-236.

¹²⁷ Tasavvufî yönü için H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s.91-92.

de sürdürmüştü. Orduda bulunanlar bu sesi duyarak, dağa sığınmışlar ve mutlak bir bozgundan kurtulmuşlardı¹²⁸.

Nil senin emrinle coştı Sâriye buldu felâh
El-meded gaflette kaldım yolumu aldı hevâ (85/4)

c. Hz. Osman: Üçüncü halife olan Hz. Osman, ilk Müslümanlardan ve sağlığında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hicretten kırk yedi yıl önce Mekke’de doğdu. Hz. Ömer’in şehadetinden sonra Hz. Ömer’in ölmeden önce tavsiye ettiği kişiler arasından halife seçilmiştir. Tüccar olan Hz. Osman servetinin büyük bir kısmını İslam için harcamış, Hz. Ebu Bekir’in bir araya getirerek oluşturduğu ana nüshadan Kur’an-ı Kerim’i çoğalttırarak çeşitli ülkelere göndermiştir. Afrika, Endülüs ve Kıbrıs onun halifeliği döneminde fethedilmiştir. Edebiyatımızda daha çok haya sahibi olarak anılır. Hindistan, Kafkasya ve Afrika’nın bir kısmı onun halifeliği döneminde fethedilmiştir. Hicretin otuz beşinci senesi Zilhicce ayının on sekizinde (17 Haziran 656) asiler tarafından evinde Kur’an okurken Medine’de şehit edilmiştir¹²⁹. Zengin bir tacir ve zarif bir cemiyet adamı olan Hz. Osman’ın şehadeti üzerine Kab b. Malik, Hassan b. Sabit, Ferzad gibi tanınmış Arap şairlerinin yazdıkları mersiye türünde şiirleri vardır¹³⁰. Kur’an okumaya düşkünlüğü, ağlaması, cömertliği, gece ibadeti, hayası ve sabrı ile sûfilere örnek olmuş bir halifedir¹³¹.

Şeyh Hâlid bir şiirinde Hz. Osman’dan bahseder. Hz. Peygamber’in iki kızıyla evli olması nedeniyle iki nur sahibi “zi’n-nûreyn” olan Hz. Osman, haya sahibi ve Kur’an’ı toplayan sıfatlarıyla anılmaktadır.

Meded yâ Osmân-ı Zî’n-nûreyn-i sâhibü’l-hayâ
Hak yolunda dîn için varın eden cümle fedâ
Câmiü’l-Kur’ân-ı azam sâhib-i lutf u atâ
Sana yâr olanlar oldu dû cihânda ağniyâ
Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
El-emân yâ Osmân Zî’n-nûreyn-i sâhibü’l-hayâ (54/3)

¹²⁸ Konuyla ilgili İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 216-218.

¹²⁹ Hayatı hakkında İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 238-359; Mahmud Şakir, *a.g.e.*, 305-348; G. Levi Della Vida, “Osman”, *İA*. İstanbul 1964, IX, 427-431.

¹³⁰ Bu şiirler için İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 320-321.

¹³¹ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 92.

ç. Hz. Ali: Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu ve Hz. Osman'dan sonra devletin başına getirilen dördüncü halifedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in damadı da olan Hz. Ali, çocukluğunda Hz. Peygamber'in yanında ve O'nun terbiyesiyle yetişmiştir. 600 yılında doğduğu düşünülen Hz. Ali, İslam dinini kabul edenlerin de ilklerindenidir. Yüzünü hiç puta dönmeden İslam'ı kabul ettiği için "Kerremallahu vecheh" unvanını almıştır. Hz. Peygamber'in hicret ettiği gece Mekkeli müşrikleri oyalamak maksadıyla Peygamber'in yatağında yatmış Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere tüm savaşlara katılarak Peygamber'in bayraktarlığını yapmıştır.

Hz. Osman'ın şehit edilmesi (656) üzerine halifelik görevine getirilmiş, Hicret'in kırkıncı yılı Ramazan ayının on yedisinde (24 Ocak 661) Hâricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle şehit edilmesine kadar da bu görevi sürdürmüştür¹³².

Hz. Ali edebiyatımızda cesaret ve kahramanlık yönü ile çok işlenmiş büyük bir dinî şahsiyettir¹³³. Büyük bir edip ve hatip olan Hz. Ali'nin hutbe, söz, öğüt, vasiyet, mektup ve vecizeleri *Nehcü'l-belâga* adıyla derlendiği gibi şiirleri ve kendisi için yazılan şiirler de derlenerek kitap hâline getirilmiştir. Mısır valisi Malik b. Eşter'e gönderdiği ve *Hz. Ali Diyor ki*¹³⁴ ile *Hz. Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnâmesi*¹³⁵ isimleriyle Türkçeye de tercüme edilen mektubu, siyasetnâme türünün İslâmî edebiyat içindeki ilk ve en güzel örneklerinden biridir.

Reşidüddin Muhammed b. Muhammedü'l-Vatvat (ö. 1182) tarafından Hz. Ali'nin vecize niteliğindeki yüz sözü toplanarak *Matlûbu Külli Tâlib* adıyla sad-kelime olarak kitap hâline getirilmiş ve bu sözler Arapça ve Farsça olarak izah ve tercüme edilmiştir. Bu eser Türk Edebiyatı'nda çok rağbet görmüş ve birçok Türk şair ve müellifi tarafından da dilimize aktarılmıştır. Ebû Ali Tabersî'nin (ö. 1153) Hz. Ali'nin 250-300 sözünü harf sırasına göre derlediği ve *Nesrü'l-leâlî* ismiyle kitaplaştırdığı vecize-

¹³² Hayatıyla ilgili İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 360-555; Mahmud Şakir, *a.g.e.*, s.349-393; Abdulhalik Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara 1991; Ethem Ruhi Fırlı, "Ali", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 371-374.

¹³³ Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara 1997.

¹³⁴ *Hz. Ali Diyor ki*, (trc. Mehmet Akif), Diyanet İşleri Reislîği Yayınları, 1954.

¹³⁵ *Hz. Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnâmesi*, (trc. Mehmet Akif), İstanbul 1963.

leri de XV. yüzyıldan itibaren Ali Şîr Nevâî, Latîfî, Muallim Naci¹³⁶ v.b şâirlerimizce mensur ve manzum olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir¹³⁷.

Hemen tüm şîî gruplara göre Hz. Peygamber Veda haccı (17 Mart 632) dönüşünde Gadîr-i hum ismi verilen bir yerde durmuş ve burada bir konuşma yapmıştır. "Sekaleyn hadisi" diye meşhur "... Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır", "Ali bendendir, ben de ondanım. Borcumu ya ben veya yerime Ali öder" anlamındaki sözlerini burada söylemiştir¹³⁸. Şeyh Hâlid, üç ayrı şiirinde Hz. Ali'den bahsetmektedir. Bu şiirlerden ilkinde, Hz. Ali'nin özellikle velîlik yönü üzerinde dururken¹³⁹, bütün savaşlarda bayrak taşımaya ve kılıcına telmihte bulunmaktadır. Yine aynı şiirde Medine'de ensar ve muhacirler arasında akdedilen kardeşlik sırasında Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'le kardeşliği¹⁴⁰ ile yukarıda zikrettiğimiz hadisteki vesâyetine atıfta bulunur.

Meded yâ şâh-ı velâyet yâ Aliyyü'l-mürtazâ
Sendedir sırr-ı velâyet sâhib-i seyf ü livâ
Yâ ahiyyü'l-fahr-i âlem hem vasiyyü'l-Mustafâ
Ol sebepten kapının muhtâcı cümle evliyâ
Meded yâ şâh-ı velâyet Hakk'a cân eden fedâ
El-emân kapına geldim bir meded kılın bana (54/4)

Raşid halifeler içerisinde en çok lakapla anılan halife Hz. Ali'dir. Onun "Ebû Turâb", "Haydar", "Murtezâ" pek çok lakabı bulunmaktadır¹⁴¹. Şeyh Hâlid bir şiirinde Hz. Ali'nin kahramanlığını "şâh-ı merdân" yiğitler, mertler şâhı vasfıyla anar.

Vâdi-i gaflette koyma kıl terahhum Hâlid'e
Şâh-ı merdân'ı yetiştir lutf edip irşâdına (77/7)

¹³⁶ Muallim Naci'nin tercümesi için Adem Ceyhan, "Muallim Naci'nin Emsâl-i Ali Tercümesi" SÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 2001, Sayı: IX, s. 277-325.

¹³⁷ Bu konuda geniş bilgi için Adem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecizeleri ile İlgili Tercüme ve Şerhler* (Basılmamış doçentlik tezi), Manisa 2000.

¹³⁸ Bu konuda Ethem Ruhi Fiğlalı, "Gadîr-i Hum", *DİA.*, İstanbul 1996, XIII, 279-280; İbn Kesir, *a.g.e.*, V, 370.

¹³⁹ Tasavvufî yönü için H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, 93-95.

¹⁴⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 526-527.

¹⁴¹ Ali Aksu, *a.g.m.* s. 236.

Tamamıyla Hz. Ali'yi anlattığı bir gazelinde de kazâ-ı İlâhî'ye gösterdiği rızadan dolayı verilen "Murtezâ" namını kullanarak, "ey şâh-ı merdân, ey Hz. Peygamber'in amcasının oğlu" nidasıyla kendisinden yardım dileyerek yakarıшта bulunur.

El-emân geldim kapına yâ *Aliyye'l-Mürtezâ*
El-emân yâ *Şâh-ı merdân* ibn-i amm-i Mustafâ(86/ 1)

Şiirin ikinci beytinde, "Şîr-i Yezdân" Allah'ın arslanı ve velâyet şahı sıfatlarıyla Hz. Peygamber'in hakkında söylediği "lahmüke lahmî" (Etin etimdendir) hadisine (bkz. Hadisler) telmihte bulunur. Hz. Ali'nin dünya ve Ahirette Hz. Peygamber'in sancaktarı olduğuna ve Bedir savaşında kendisine hediye edilen Zülfikar isimli kılıcı Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye etmesine telmihle "sâhib-i seyf ü livâ" ibaresini kullanmaktadır¹⁴². İnsan Suresi'nin "Hel etâ" ifadesiyle başlayan ilk âyetine de (bkz. Âyetler) atıfta bulunur.

Lahmüke lahmî buyurdu şânına Fahr-i cihân
El-emân yâ *Şîr-i Yezdân* sâhib-i seyf ü livâ

Ben ne mümkün vâf-ı hâlin bahs edem edip niyâz
El-emân Şâh-ı velâyet vâsıfındır *hel etâ* (86/ 2-3)

7. Ehl-i Beyt

"Ev halkı" anlamına gelen ehl-i beyt, Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu anlamında kullanılan bir terimdir. Hz. Peygamber'in ehl-i beytine kimlerin dahil olduğu meselesinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunların sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibaret olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bunlarla birlikte hanımlarının da ehl-i beytten olduğunu ifade edenler ve Ebu Talib, Akil, Cafer ve Abbas'ın ailesine mensup olanlar yanında Abdullah b. Mesud ile Selman-ı Farisi gibi sahabeleri de bu kategori içerisinde değerlendirenler de bulunmaktadır¹⁴³. Bununla birlikte genel kabul Hz. Peygamber'in, eşi Ümmü Sele-

¹⁴² Bu konuda İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 526-527.

¹⁴³ Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 498-501.

me'nin evinde iken "Ey ehl-i beyt! Allah, sizden kiri ve günahları gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister" âyetinin¹⁴⁴ inmesi üzerine Hz. Ali, Hz. Fatıma ve iki torununu cübbesinin altına alarak "Allah'ım, bunlar benim evimin halkıdır. Benim öz ailemdir. Onların pisliğini gider ve onları tertemiz kıl" buyurması¹⁴⁵ sebebiyle, ehl-i beyt'in Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibaret olduğu yolundadır. Bu durum el şeklinde tasvir edilen "pençe-i âl-i abâ"lara da yansımıştır¹⁴⁶. Bu eldeki beş parmaktan baş parmak Hz. Peygamber'i, işaret parmağı Hz. Ali'yi, orta parmak Hz. Fatıma'yı, yüzük parmağı Hz. Hasan'ı ve serçe parmak da Hz. Hüseyin'i temsil etmektedir¹⁴⁷. Söz konusu hadisten dolayı "ehl-i beyt" yerine "âl-i abâ" ifadesi kullanıldığı gibi, aynı anlama gelmek üzere "Ehl-i Kisâ", "Penç-ten-i âl-i abâ" tamlamaları da kullanılır. Özellikle Alevî-Bektâşî edebiyatlarında âl-i abâ'dan fazlasıyla söz edildiği gibi, mezhep ve meşrebi ne olursa olsun bütün Müslümanlar tarafından saygıyla anılan âl-i abâ, bir çok müellif ve şair tarafından bu milletlerin edebiyatlarına sevgileri oranında yansıtılmıştır¹⁴⁸.

Hz. Peygamber'in soyu Hz. Ali ve Fatıma'nın çocukları vasıtasıyla devam ettiğinden dolayı Müslüman milletlerin birçoğunda olduğu gibi Türklerde de ehl-i beyte karşı büyük bir saygı ve hürmet beslenmiştir¹⁴⁹. Bu cümleden olmak üzere, Osmanlılarda evlâd-ı Rasûl'e karşı çeşitli imtiyazlar sağlayan, vergi ve rûsûmdan onları muaf tutan "nakıbu'l-eşrafılık" müessesesi teşkil edilmiş¹⁵⁰ ve bu müessese devletin yıkılışına kadar da devam etmiştir¹⁵¹. Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere çeşitli adlar verilmiştir. Türkistan, Özbek ve Kazak Türkleri arasında bu soydan gelen aile ve kişilere "Hâce" lakabı kullanılmıştır. Ahmed Yesevî'ye bu soydan geldiği için "Hâce Ahmed Yesevî" denilmektedir. Bundan başka "Mir", "Emir" gibi ünvanlar da kullanılmıştır. Bu soydan gelen kadınlara da

¹⁴⁴ Ahzab, 33/33.

¹⁴⁵ Âyetin yorumu ve ilgili hadisler için İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri* (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), İstanbul 1986, XII, 6520-6527.

¹⁴⁶ Âl-i abâ için Süleyman Uludağ, "Âl-i Abâ", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 306-307.

¹⁴⁷ Mustafa Uzun, "Fatıma (Edebiyat)", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 224.

¹⁴⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁴⁹ Ehl-i beyt sevgisi hakkında Bahaüddin Varol, "Ehli Beyt Sevgisi Nedir? Nasıl Olmalıdır?", *İstem Dergisi*, Konya 2003, Sayı: II, s. 109-128.

¹⁵⁰ Nakıbu'l-eşraflıkla ilgili Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakıbüleşrafılar Ahmet Rif'at Devhatü'n-Nukabâ*, Sivas 1998, s. 19-33.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *a.g.md.*, s. 305.

Anadolu'nun Iğdır ve bazı yöreleri ile Azerbaycan'da "Begüm" denilmektedir. XII. Yüzyıldan itibaren Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere "şerif", Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise "Seyyid" ismi verilmiştir¹⁵². Her iki soyu ifade etmek üzere "sâdât-ı kirâm" tabiri kullanılmaktadır.

Divan'da, ashâb, tabiîn ve ehl-i beytle birlikte "Âl-i abâ" terkininin kısaltılmış hâli olan "âl" kelimesi kullanılmaktadır.

Âliyle ashâbı cümle tâbiîn
Ensâr-ı dîn oldu eyle îmânı (113/12)

Şeyh Hâlid ehl-i beyt sevgisiyle doludur. Bu nedenle bir beytinde, ehl-i beyt'in kulu, kölesi olmaya talip olduğunu ifade ederek yakarıшта bulunur.

Yüz sürüp geldi kapına koyma mahrûm Hâlid'i
Es-selâm eyle kapında *ehl-i beyt*in çâkeri (78/5)

Yedi beyitlik bir gazeli de yine âl-i abâ ile ilgilidir. Buna göre, âl-i abâ aşıkların rehberidir. Her biri yol gösterici ve rıza yolunun yıldızlarıdır. Bunların eteğine yapışanlar doğru, hakikat ve hidâyete ulaşırlar. Bu nedenle ismi salik, zahid, aşık ya da evliya olsun, hak yolunun her yolcusu bu seçkin insanlara uymalıdır. Bunları sevmek Allah'ın emri olduğu gibi bunlara sevgi göstermeyenler "şer-i pâk"i de sevmiş sayılmazlar.

Âşıkânın rehberidir zâhidâ *âl-i abâ*
Ol sebepten sâlikâna lâzım oldu iktidâ

Var ise aklın tevessül eyle fırsat var iken
Encüm-i râh-ı rızâdır her biri bir rehnümâ

Dâmen-i pâkin tutan buldu hidâyet rütbesin.
Bilmiş ol kim onlar oldu muktedâ-yı evliyâ

Onlara etmek meveddet emr-i Hak'dır bilmiş ol
Etmeyen etmez meveddet şer-i pâke iktidâ (21/4)

¹⁵² Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s. 6.

Şeyh Hâlid bunların dört kişi olduklarını “Birisi Hz. Peygamber’in damadı, birisi Rasûl’ün kızı ve bunların çocukları olan Hasan ve Hüseyin’dir “ ifadeleriyle bildirir.

Birisi dâmâd-ı Hazret hem biri bint-i Rasûl
Bunların evlâdıdır Hasan Hüseyin-i müctebâ (21/6)

a. Hz. Fatıma: Hz. Peygamber’in en küçük kızıdır. 609 yılında doğmuştur. Künyesi “Ümmü ebîhâ” (babasının annesi, anam), lakabı “beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın” anlamına gelen “Zehrâ”dır. Ayrıca, “ıffetli ve namuslu kadın” anlamında “Betül” lakabıyla da anılır. Hicret’ten kısa bir süre sonra Hz. Ali, annesi Fatıma ve Hz. Ebubekir’in ailesiyle birlikte Medineye hicret etmiş ve 624 yılında Hz. Ali’yle evlenmiştir. Bu evlilikten Şubat 625’te Hasan, Ocak 626’da Hüseyin doğmuştur. Uhud Savaşı’nda on hanımla birlikte gazilere yiyecek ve su taşımış, ayrıca yaralıları tedavi etmiştir. Babasının vefatından beş buçuk ay sonra 22 Kasım 632 tarihinde vefat etmiştir. Hz. Peygamber “Fatıma benim bir parçamdır. Onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen beni üzmüştür” ve “Bana bir melek gelerek, Fatıma’nın cennet hanımlarının efendisi olduğunu müjdeledi” ifadelerini bu en sevdiği kızı için kullanmıştır¹⁵³.

Edebiyatta, Hz. Peygamber’in en sevdiği kızı; eşi ve çocuklarına bağlı, becerikli, sabırlı, güzel ahlâklı örnek bir hanım olarak tasvir edilir. Edebî metinlerde, Hz. Ali’nin eşi ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in anneleri olması yönüyle özellikle de Kerbela hadisesini konu alan maktel ve mersiyeelerde adından bahsedilir. Bu tür şiirlerde Hz. Fatıma, tıpkı Yakup gibi geride kalan gözü yaşlı insanların timsali olarak yer almaktadır. Ayrıca mersiye türü şiirlerde hakkında mersiye yazılan kişinin cennette yakınında bulunulması istenilen kişi Hz. Fatıma, makam ise civar-ı Fatıma olarak ifadesini bulur¹⁵⁴. Başta Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât isimli mevlidi olmak üzere çeşitli mevlid metinlerinde vefat bahri içerisinde Hz. Fatıma’dan bahsedilir. Ehl-i beyt sevgisini işleyen edebî eserlerde Hz. Fatıma’nın ismine rastlandığı gibi Muharrem ayında okunan mersiye ve ilahilerde de çeşitli vesilelerle çeşitli vasıflarından bahsedilir. Hz. Fatıma Anadolu’da uğur ve bereketin sembolü olarak kabul edilir.

¹⁵³ Bu bilgi ve hadisler için M. Yaşar Kandemir, “Fatıma”, *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 219-223.

¹⁵⁴ Mustafa İsen, *a.g.e.*, s. LIII.

Bu nedenle ocak duvarları sıvanır veya boyanırken bereket getirmesi için ocağın duvarına “Fatma Ana Eli” diye isimlendirilen is ile bir el işareti basılır. Pençe-i âl-i abâ’nın konu edildiği metinlerde de Hz. Fatıma’dan bahsedilir¹⁵⁵. Hz. Fatıma’dan, bir beyitte Hz. Hüseyin’in ve Mü’minlerin annesi olarak bahsedilir.

Vâliden ol *Fâtıma*’dır ümmühâtü’l-mü’minîn
Merhabâ ey sulbe-i şâh-ı velâyet Mürtezâ (48/4)

Müstakil bir şiirde de âl-i abâ ve Hz. Peygamber’in kızı, Hz. Hasan ve Hüseyin’in annesi, kadınların efendisi, zengin ve fakir herkesin kendisine muhtaç olduğu, cömertliğin menbaı, çaresizlerin yardımına koşan, Allah’ın arslanının hanımı vasıflarıyla kendisinden şefaât istenen durumdadır.

Dahîlek yâ âl-i abâ
Husûsan bint-i Mustafâ
Kapından mahrûm eyleme
Meded yâ Hazret-i Zehrâ (1)

Yâ seyyid-i cümle nisâ
Muhtâcındır bâ y u gedâ
Alîlim gel tut elimden
Meded yâ Hazret-i Zehrâ (5)

Yâ mâder-i şehzâdegân
Destgîr-i bîçaregân
Yoruldu yolda kaldım ben
Meded yâ Hazret-i Zehrâ

Yâ menba-ı cûd u sehâ
Yâ zevce-i Şîr-i Hudâ
Ayrırma Hâlid’i senden
Meded yâ Hazret-i Zehrâ (156/1-7)

¹⁵⁵ Mustafa Uzun, “Fatıma, (Edebiyat)”, *DİA.*, XII, 223-224.

b. Hz. Hasan: Hz. Peygamber'in, amcazâdesi Hz. Ali ve küçük kızı Hz. Fatıma'nın evliliğinden doğan büyük torunudur. On iki imamlardan ikincisidir. Şubat 625'te Medine'de doğmuştur. Babası tarafından verilen Hamza veya Harb ismi, cahiliye döneminde bilinmeyen bir ad olan Hasan'la Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiştir¹⁵⁶. Müctebâ, takî, zekî ve sıbt lakaplarıyla tanınan Hz. Hasan, halim selim, cömert, sakın, vakarlı, siyaset ve fitneden kaçınan bir yaratılışa sahipti¹⁵⁷. Hz. Ali'den sonraki beşinci halifedir. Altı ay kadar halifelik yapan Hz. Hasan, Müslümanlar arasında kan dökülmesini engellemek için Muaviye ile anlaşarak, hilafet hakkından vazgeçmiştir. Bazı rivâyetlere göre, Muaviye ya da Eşas b. Kays'ın, çeşitli vaadlerle kandırdığı hanımı Cade tarafından zehirlenmiştir¹⁵⁸. 46 yaşında vefat eden ve yüzü Hz. Peygamber'e çok benzeyen, cömert, ibadete düşkün ve barışsever vasıflarıyla bilinen Hz. Hasan, Müslüman milletlerin edebiyatlarında daha çok kardeşi Hz. Hüseyin'le birlikte anılır. Soyundan gelenlere şerif denilmektedir. Mıtlak (çok boşayan) lakabıyla da tanınan Hz. Hasan'ın yüze yakın evlilik yaptığı rivâyet edilmektedir¹⁵⁹.

Şeyh Hâlid iki ayrı beytinde Hz. Hasan adına yer vermektedir. Bu beyitlerden ilkinde ehl-i beytin bir ferdi olarak Hz. Ali, Hz. Fatıma ve küçük kardeşi Hz. Hüseyin'le birlikte anılan Hz. Hasan, diğer beyitte ise yine kardeşi Hz. Hüseyin'le birlikte zikredilmektedir.

Birisi dâmâd-ı Hazret hem biri bint-i Rasûl
Bunların evlâdıdır Hasan Hüseyin-i müctebâ (21/6)

Hem Hasan Hüseyin şehîd-i Kerbelâ bir bir gelip
Ettiler tayîn halîfe tâ gelince bu zamân (154/16)

c. Hz. Hüseyin: Hz. Peygamber'in, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evliliğinden doğan küçük torunudur. On iki imamlardan üçüncüsüdür. 10 Ocak 626'da Medine'de doğmuştur. Babası tarafından verilen Cafer adı

¹⁵⁶ Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996, s. 26-27.

¹⁵⁷ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan", *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 283.

¹⁵⁸ Rivâyetler için Adnan Demircan, *a.g.e.*, s. 95-102.

¹⁵⁹ Ethem Ruhi Fiğlalı, *a.g.md.*, s. 283.

yine bizzat Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiştir¹⁶⁰. İlk iki halife döneminde cereyan eden önemli olaylarda fiilen yer almayan Hz. Hüseyin, Hz. Osman'ın evini kuşatan isyancılara karşı babası tarafından ağabeyi Hz. Hasan'la birlikte halifeyi korumak ve evine su taşımak üzere görevlendirilmiştir. Hz. Hasan'ın vefatından I. Yezit'in halifeliğine kadar (669-680) kendini ibadete vererek zühd ve takvaya dayalı bir ömür sürmüştür. Yezit'e biat konusunda baskıya maruz kaldığında¹⁶¹ ailesiyle beraber 4 Mayıs 680 tarihinde Mekke'ye gitmiştir. Kendisini hilafet makamına getirmek için biatta bulunan ve Kûfe'ye davet eden Kûfeliler'in ısrarı üzerine Mekke'den yola çıktı ve 2 Muharrem 61 (2 Ekim 680)'de Kerbela'ya ulaştı¹⁶². 10 Muharrem 683'de Emevî halifesi Yezit'in askerleri tarafından burada şehit edilmiştir¹⁶³. Bu nedenle "Şâh-ı şehîdân" diye de adlandırılır.

Hz. Hüseyin, Arap ve İran edebiyatlarında olduğu gibi, Türk edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. İslam tarihinde acıklı ölüm denince akla gelen isimlerden ilki şüphesiz ki Hz. Hüseyindir¹⁶⁴. Müslüman milletlerin edebiyatlarında Hz. Hüseyin'in şehadetini konu alan ve Maktel ya da Mersiye adıyla anılan müstakil bir tür oluşmuştur. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan bu tür eserlerden Arap edebiyatında adından bahsedilen ilk eser Cabir b. Yezîd el-Cabî'nin (ö. 746) günümüze ulaşmayan "Kitâbu Maktelü'l-Hüseyin"idir. Konuyla ilgili Arap müellif ve şairlerinin çok sayıda eseri olmasına rağmen, Arap edebiyatında bu konudaki en önemli eser, Ebû Mihnef'in (ö. 773/74) "Maktelü'l-Hüseyin" isimli kitabıdır. İran edebiyatında Şiîliğin de etkisiyle çok sayıda maktel-i Hüseyin kaleme alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, taziye meclislerinde sürekli olarak okunan ve daha sonraları yazılan maktellerin tertibine de örneklik teşkil eden, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 1504) "Ravzatü'ş-Şühedâ" adlı eseridir. Bu eser Gelibolulu Câmî tarafından "Saâdetnâme" adıyla Türkçe'ye tercüme edilerek Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Türk edebiyatında bilinen ilk maktel-i Hüseyin örneği, Kastamonulu Şâzî'nin

¹⁶⁰ Adnan Demircan, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁶¹ Bu konuda Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001, s. 192-202.

¹⁶² Kerbela hadisesiyle ilgili geniş bilgi için Ahmet Turan Yüksel, *İhtirastan İktidara Kerbela*, Konya 2001, s. 45-104; Adnan Demircan, *a.g.e.*, s. 236-279; Ünal Kılıç, *a.g.e.*, s. 253-267.

¹⁶³ Ethem Ruhi Fırlalı, "Hüseyin", *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, 518-521.

¹⁶⁴ Mustafa İsen, *a.g.e.*, s. LIII.

1361'da tamamladığı "Destân-ı Maktel-i Hüseyin" idir¹⁶⁵. Edebiyatımızda manzum ve mensur olarak kaleme alınabilen maktellerden en meşhuru Fuzûlî'nin "Hadîkatü's-Süedâ" isimli eseridir¹⁶⁶.

Şeyh Hâlid Divanı'nda Hz. Hüseyin'le ilgili üçü 7, biri 9 beyitlik dört müstakil gazel bulunmaktadır. İlk gazelde, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olan Muharrem ayına vurgu yaparak Hz. Hüseyin'den gönül süsleyen "Dilârâ" diye bahseder ve yolunda can vermenin bile gönlün huzur bulmayacağını vurgular. Daha sonra Hz. Hüseyin'i şehit eden Süfyan oğullarının özellikle de Yezit'ten dolayı Yezîdiler'in Hz. Hüseyin'e karşı gösterdikleri bu denli düşmanlığın nedenini sorgular.

Dilâ mâh-ı Muharrem'de ne ettiler dilârâmı
Verirsem de yolunda cânı bulmuyor dil ârâmı

Nedendir âl-i Süfyan'ın adâveti o sultâna
Acep fikr eylemezler mi o mahşerdeki hengâmı

Edip küfrân-ı nimet her biri artırdı tuğyanın
Tulû ettikçe onlara bu dînin mâh-ı tâbânı

Hücûm etti Yezîdiler o şâha Kerbelâ'da âh
Adâvetler edip izhâr ne ettiler gör encâmı (55/1-4)

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da savaşıması, yanındakilerin ve sonunda kendisinin de şehit edilmesini anlattıktan sonra, bu olayın kendi üzerindeki etkisini anlatarak Hz. Hüseyin'in maneviyetinden şefaathle isteğiyle şiirini bitirir.

Edip refine kasdı cümleten o zâlimân bir bir
Şehîd edip ahıbbâsın yalnız koydular Hân'ı

Girip meydâna ol Sultân mehâbetle edip devrân
Şehîden ol dahi gitti n'idem âh cânımın cânı

¹⁶⁵ İlyas Üzümlü, "Hüseyin (Literatür)", *DİA.*, XVIII, 521-524.

¹⁶⁶ Eser için Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, İstanbul 1302; Servet Bayoğlu, *Erenler Bahçesi*, Ankara 1996.

Eyâ Sultân cânım kurbân ayırma Hâlid’i senden
Fırâkınla dü-çeşminden akar her demde al kanı (55/5-7)

Diğer bir gazelinde de yine Muharrem ayının gelmesi sebebiyle, bu ayda Hz. Hüseyin’in şehit edilmesinden dolayı üzüntü ve gönül yarasının tazelendiğini ifade ederek şiire başlar. Şairin bu derdinin çaresi de yoktur. Dermanı ancak Ahirette Hz. Hüseyin’e kavuştuğunda bulacaktır.

Bugün mâh-ı Muharrem’dir tâzelendi yaramız
Bulunmaz bunda dermânı haşre kaldı çaremiz (59/1)

Hz. Hüseyin’in Şehitler şahı unvanını kullanarak Yezit’e “Hz. Peygamber’in cennetle müjdelediği o şehitler şahına nasıl kıydın” diyerek, “sana ne yaptıydı da bu azgınlığı işledin” diye sorar. İşlediği bu cürümden dolayı Yezit’i düşünmeye davet ettikten sonra gönlünün Hz. Hüseyin’den ayrı olmanın verdiği acı ile yanmakta olduğunu ifade ederek Allah’a yakarıшта bulunur.

Sen nasıl kıydın Yezîdâ ol Şehîdler şâhına
Cennete emr etmiş iken ol ulu sultânımız

Buna cânlar tayanur mı bu ne tuğyân söyle
Acabâ n’etti sana sevgili cânânımız

Ey Yezîd-i nâ-ümîd Hak sana adl eylesin
Neyledin bir kez düşün n’oldu bizim sultânımız

Yâ Kerîmâ sen ayırma al ibâddan Hâlid’i
Âh u vâh oldu firâkıyla yanıp dilhânemiz (59/4-7))

Diğer bir şiirinde de yine Muharrem ayının gelişiyle birlikte gam ve üzüntüsünün arttığını, ve Hz. Hüseyin’in şehit edildiğini her hatırlayışında gözyaşına boğulduğunu ve üzüntüsünün büyüklüğünü anlatır.

Muharremü’l-harâmın göründükçe hilâli
Artar bu gönlümün âh dâim gam u melâli

Bu mâcerâ-yı dilsûzumun var haddi şerha
Her andıkça zebânın kalmaz nutka mecâli

Tezkâr-ı Kerbelâ'dan çeşmân-ı âbdârım
Akıttı kanlı yaşlar düşündükçe o hâli

Eflâkı geçti âhım dergâha arzuhâle
Şehîd olunca eyvâh *iki cihân İmâmı* (49/1-4)

İki cihan imamı olan Hz. Hüseyin'in şehadetinin, Yezit'e mağlup olduğu şeklinde anlaşılamayacağını, bu durumun, Hz. Hüseyin'in Allah'a kavuşma isteğini dünyaya tercih ettiği şeklinde yorumlanabileceğini ifade eder. Şaire göre Hz. Hüseyin Allah'a kavuşacağını duyunca kaderine razı olmuştur. Yoksa bir âhi ile dünyayı harap edecek kudrettedir.

Yezîd elinde mağlub zannetme sen o şâhı
Hayâta tercih etti visâl-i zü'l-Celâl'i

Kazâyâ râzî oldu duyunca vasl-ı yâri
Bir âh ile ederdi yoksa harâb cihânı (49/6-7)

Hz. Hüseyin, dolayısıyla ehl-i beyt aşıklarının Kerbela hadisesinin gerçekleştiği Muharrem ayında o meş'um olayı anarak ah etmesinin sünnet olduğunu söyleyen şair, kendisine seslenerek olayı hatırlamasını ve Hz. Hüseyin'in ruhuna fatiha okumasını tavsiye eder.

Velâkin âşıkâna bu ayda âh u nâle
Etmeklik sünnet oldu yâd eyleyip o hâli

Sen de ey Hâlid-i zâr o hâli eyle tezkâr
Okuyup fâtihalar şâd et rûh-ı *İmâm'ı* (49/1-9)

Şeyh Hâlid Hz. Hüseyin'le ilgili son şiirinde, "Bütün velilerin seyyidlerinin seyyidi, nübüvvet ağacının meyvesi, ay yüzlü merhaba" diyerek Hz. Hüseyin'in özelliklerinden bahseder. Hz. Hüseyin, Nakşibendî tarikatının şahi, hikmet denizinin dalgasıdır. Tüm velilerin özü,

mürüvvet madeni, yegane sevgiliye (Allah) kavuşmak için canını feda edendir.

Merhabâ yâ seyyid-i sâdât-ı cümle evliyâ
Merhabâ esmâr-ı eşcâr-ı nübüvvet mehlîkâ

Sen tarîk-i Nakşibendînin şâhı sultânısın
Merhabâ yâ lücce-i deryâ-yı hikmet merhabâ

Sensin ol kân-ı mürüvvet zübde-i cümle velî
Merhabâ ey vuslat-ı dildâra cân eden fedâ (48/1-3)

Annesi, müminlerin de annesi olan Hz. Fatıma, babası veliler şahı Aliyyü'l-Murtezâ, dedesi "Ahmed ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn" olan Hz. Peygamber'dir. Hz. Hüseyin ise "Ahmed-ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn" in göz bebeği konumunda olan "Kerbelâ şehitlerinin şahı" ve "lü-tuf ve ihsan sahibi, dostlarının kusurlarını görmeyen, yaptığı ibadeti az bulan" mürüvvet madenidir.

Vâliden ol *Fâtıma'* dır ümmühâtü'l-mü'minîn
Merhabâ ey sulbe-i şâh-ı velâyet *Mürtezâ*

Cedd-i pâkin *Ahmed ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn*
Merhabâ ey *kurretü'l-ayn-ı Habîb-i Kibriyâ*

Sen osun kim hidmetinle müftehir peyk-i Celîl
Merhabâ yâ *seyyid-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ*

Tut elinden destgâr ol Hâlid-i bîçarenin
Merhabâ sensin kerem kânı *Hüseyn-i müctebâ* (48/4-7)

8. Sahâbe ve Tâbiîn

Hz. Peygamber'i Müslüman olduğu hâlde dünya gözüyle gören insanlar sahabe, sahabeyi Müslüman olarak görenler insanlarsa tâbiîn vasfını taşımaktadırlar. Hz. Peygamberle aynı dönemde yaşamış fakat onu görememiş insanlar sahabe sayılmamaktadır. Bunun en güzel örneği

Veysel Karânî'dir. Hz. Peygamber'le aynı dönemde yaşadığı gibi manevi bir irtibatı da olmasına rağmen Veysel Karânî sahabe değil, tâbiînin büyüklerinden kabul edilmektedir.

Şeyh Hâlid bir beytinde ashâb ve tâbiîn kelimelerini kullanmıştır. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in ailesi, ashabı ve tabiînin tamamının İslam dininin yayılması hususunda yardımcı oldukları hatırlatılarak bu duruma iman edilmesi gerektiğini ifade eder

Âliyle ashâbı cümle tâbiîn
Ensâr-ı dîn oldu eyle îmânı (113/12)

9. Âhiret: Son, sonra olan, son gün anlamlarına gelen Ahiret, dünya sonrası ebedî olarak devam edecek olan yeni bir hayata verilen isimdir. Kıyamet'le birlikte dünya hayatı sona erecek ve Ahiret hayatı başlayacaktır. İnsanlar dünyada yaptıkları iyilik ve kötülüklerden dolayı hesaba çekilecek ve bu hesap sonunda mükafat ev ceza olarak cennet ya da cehenneme gideceklerdir. İman esaslarından beşincisi olan Ahirete iman, genellikle Kur'an'da Allah'a imanla yan yana zikredilmektedir¹⁶⁷. Ahiret hayatı, dünya hayatının aksine adaletin gerçekleşeceği yerdir. Bu inanç sebebiyle dünyada haksızlığa uğrayan kişiler, gerçek adaletin Ahirette de olsa bir gün tecelli edeceğini bildiğinden dolayı ümitsizlik ve isyana düşmeyecek, haksızlığa meyleden kimseler de Ahirette hesaba çekileceğini hatırladıklarında haksızlık etmekten vazgeçecektir.

Edebiyatımızda bu anlamlar da göz önünde bulundurularak, dünyanın zıddı olarak dünya ile birlikte kullanılır. Dâr-ı ukbâ, dâr-ı cezâ, dâr-ı bekâ, rûz-ı cezâ, rûz-ı kıyâmet, yevmü'l-hisâb vb. şeklinde manzum ve mensur eserlerde yer alan Ahiret, bir inanç ve kültür olarak, mutasavvıf olsun olmasın hemen her şairin çeşitli vesilelerle şiirlerinde kullandığı kelimelerdendir.

Şeyh Hâlid Divanı'nda Ahiret kelimesi kullanılmamıştır. Bunun yerine dünya hayatının bitmesi ve genel bir yok oluş ile genel bir dirilişi kapsayan Ahiret hayatının başlaması ve söz konusu hayatın bir parçası anlamına gelen kıyamet ibaresine rastlanmaktadır. Geçtiği şiirlere baktığımızda bu kelimenin de yine Ahiret anlamıyla kullanılmış olduğu görülmektedir. Bir müstezad gazelde kullanılan "kıyamet" kelimesi, dün-

¹⁶⁷ A. Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 198.

yada kişinin durumunu düzeltmesi için bir korkutma unsuru olarak kullanılmıştır.

İbret ile bak hâline gör bu ne alâmet
Kopmakta *kıyâmet*
Yetmezse nasîhat sana pes bunca felâket
Encâmı hacâlet (129/2)

İki ayrı şiirde geçen “rûz-ı kıyâmet” (kıyamet günü) terkibi, yukarıdaki müstezad gazelde olduğu gibi yine bir korkutma ve caydırma unsuru olarak kullanılmaktadır. Kıyamet gününde pişman olmamak için dünyada iken insan ibadetlerine dikkat etmek, amel ve fiillerinde kendisini hesaba çekmek durumundadır. Bu ifade bize “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz” hadisini¹⁶⁸ hatırlatmaktadır.

Dilâ fikr eyle ahvâlin hesâbın gör selâmette
Olursun yoksa sen nâdim yarın *rûz-ı kıyâmette* (101/1)

Husûsan rızık için hiç râhatın yok
İbâdette bütün gün gafletin çok
Neden etmen Kitâb’a itimâdı
Olun nâdim yarın *rûz-ı kıyâmet* (128/4)

İnsan, bilerek ya da bilmeden suç ve kusur işlemeye, dolayısıyla günaha kabiliyetli bir varlıktır. Mü’min bu günahlardan, özellikle de affedilmeyecek olan kul hakkı ile ilgili günahattan ancak Allah’ın rahmeti, yardım ve bereketiyle kurtuluşa ulaşabilecektir. Yine kul, ancak kendisine Allah’ın merhamet etmesi sayesinde Ahirette rezil ve rüsvâ durumuna düşmekten kurtulabilecektir.

Afv edip cürm ü kusurum rahmetinle mahv kıl
Rahm edip rüsvâ kılma sen beni *yevmü’l-hisâb* (13/6)

Kurtar kul hakkından halâs et her ân
Rüsvâ etme *rûz-ı cezâda* bizi (172/5)

---

¹⁶⁸ Muhammed b. Abdurrahman es-Sahafi, *El-Makâsîdü’l-Hasene*, Kahire 1956, s. 436.

10. Kader ve Kazâ: Allah'ın ezelden ebede kadar olacak olan şeylerin zaman ve yerini, özellik ve nitelikleri ile ne şekilde olacağını ilim sıfatıyla bilip takdir etmesine kader denilmektedir. Ezelde takdir edilmiş olan bu olayların, vakti geldiğinde Allah'ın yaratma sıfatına uygun olarak gerçekleşmesine ise kazâ ismi verilmektedir. Kader ve kazâyâ iman, Allah'ın ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarına iman etmek anlamına gelmektedir¹⁶⁹.

Şeyh Hâlid, kazâ'ya oranla kader kelimesini daha çok kullanmıştır. Şiirlerinde, kader anlamında "takdîr", "takdîr-i Hudâ" ve "takdîr-i Hak" kelime ve terkiplerine de yer verir. O kaderi bazen kazâ anlamını verecek şekilde kullanmıştır. Ona göre ezelde belirlenmiş olan kader, zamanı geldiğinde ve hiç bozulmadan takdir edildiği biçimde kişiyi bulacaktır.

Ne olduysa ezelde takdîr olmuş
Olacaklar olup yerini bulmuş
Edip hâil hicâbı sen yorulma
Bulur *takdîr* olan seni nihâyet (128/8)

Kader makdûr ecel malûm olunca
Rızk-ı maksûm seni elbet bulunca (128/3)

Ezelde takdir edilen bu kader, tedbir almakla değişmeyecektir. Bu nedenle kişinin, Allah'ın takdirini değiştirmek için uğraşısı boşa gidecek bir çabadan başka bir şey değildir.

Her ne olduysa ezelde oldu *takdîr* bilmiş ol
Takdîre karşı yorulma eyleyip sen ictihâd (152/6)

Bozulmaz tedbîrle *takdîr-i Hak* bil
Kör olma gel gözün[ün] perdesin sil
Sivâyı sen şerîk edip kör olma
Bulam dersin eğer Hak'dan inâyet (128/9)

Takdîre karşı tamadan hâsılın mahrûm iken
Eyleme beyt-i dili zer-i tamala infisâd (152/2)

¹⁶⁹ A. Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 107.

Her ne kadar meydana gelen olaylar (kazâ), görünürde bir nedene bağlanabilirse de, aslında bu durum kalemle yazı yazmaya benzer. Kalemle yazma işinde kullanacak bir katip olmadığında, kalem tek başına hiçbir şey ifade etmez. Bu işteki asıl özne, kalemi kullanan (kaderi yazan) katiptir. Kişinin başına gelen ve kendisini çaresiz konuma düşüren her şey alnına yazılan kaderi sebebiyledir. Hudâ'nın takdirinden kaçış yoktur.

Kalemle yazılır cümle meârif gerçi zâhirde
Yazan kâtip kalem lâ şey gözün aç bak hakîkate (133/12)

Hâlid'i taktı kemend-i zülfüne bend eyledi
Çaresizdir böyle yazmış anlîma Mevlâ *kader* (84/5)

Ben ezel bâğında bir bülbül idim
Bak bana ne etti *takdîr-i Hudâ* (108/3)

Bu ifadeleriyle Şeyh Hâlid, Allah'tan gelen her türlü dert ve belâyı, dosttan gelen değerli bir ikram olarak görmekte ve gerçek anlamda kulluğun da ancak Hakk'ın kazâsına rıza ile olacağına inanmaktadır.

Verip derd ü elem etse sana ikrâm belâ ile
Kazâ-ı Hakk'a râzî ol kul ol var sen hakîkate (133/10)

12. Kelime-i Şehâdet

Müslüman olmanın ilk temel şartı olan kelime-i şehâdet, Allah'tan başka İlah olmadığını ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu dil ile söylemek, kalb ile tasdik etmektir. Kelime-i şehâdetin biri red diğeri kabul olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Lâ sözü ile Allah'tan başka İlah ve ilahlar reddedilirken, İllâ sözü ile de İlah olarak sadece Allah'ın var olduğu kabul edilir¹⁷⁰.

Şeyh Hâlid, üç ayrı şiirinde kelime-i şehadeti kullanır. Bunlardan ilkinde "lâ ilâhe illallâh" kelime-i tevhidi nakarat olarak kullanılmıştır.

¹⁷⁰ Lâ ve illâ ile ilgili olarak Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 214.

Çaresizlerin çaresi, her türlü derdin çaresidir kelime-i tevhîd. Yüz dört kitabın anlamı olan bu kelime, kulun dilinde vird olmalıdır. Bu kelimeyi vird eden bir zâkir bu zikrinden dolayı gönlünden şeytanı uzaklaştıracaktır. Şevk ile kelime-i tevhidi söyleyen insanlar kendilerini açık ve gizli her türlü şirkten kendilerini kurtaracaklardır. Kişiyi Müslüman eden bu kelime aynı zamanda onu kurtarıcı bir kelimedir de. Kim bu kelimeyi vird edirse Mevlâ'sı kendisinden razı olacaktır (157/1-7).

Şeyh Hâlid diğer iki şiirinde de yine kelime-i tevhidi nakarat olarak kullanmaktadır.

Ne tâkat yârime gidem
Ne varım var fedâ edem
Vâdi'-i hayrette kaldım
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhânellâh
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh (4/1)

Yâ Rahîm ü Rahmânım lutf eyle yâ Subhânım
Ayırma beni senden ben muhtâc-ı ihsânım
Yâ Hû yâ hû yâ men hû leyse'l-hâdî illâ hû
Dünyâ fânî bâkî hû lâ ilâhe illâ hû (106/1)

13. Namaz

İslâm'ın beş temel şartından ikincisi olan namaz, Allah'ın mü'minlerden belirli vakitlerde yerine getirmelerini istediği bedenle yapılan ibadetlerden biridir. Bir şiirde namazın Arapça karşılığı olan salât kelimesi geçmektedir. Şeyh Hâlid'e göre sadece oruç ve namaz ibadeti ile kişi maksuduna ulaşamayacaktır. Bunlarla birlikte kulun aşk ateşiyle yanıp kül olması gerekmektedir.

Savm u *salât* ile iş tamâm olmaz
Yanıp aşk oduna kül olmayınca (130/6)

Müslümanların, namaz kılariken yöneldikleri yer olan kible, bir şiirde dervişin yönelmesi gereken dergah olarak ifade edilir.

Her işinde âgâh olur
 Dâ'im zikri Allâh olur
 Kiblegâhu dergâh olur
 Eğer dervîş ise dervîş (6/2)

14. Oruç

İslâm'ın temel şartlarından üçüncüsü oruç tutmaktır. Bedenle yapılan ibadetlerdendir. Yılda bir kez kameri aylardan Ramazan ayı boyunca sabah namazı vaktinden bir süre önceden başlayıp akşam namazı vaktine kadar yeme ve içme gibi fiillerden uzak durmaktır. Ramazan ayı, müslümanlar nazarında çok değerli ve mübârek bir aydır. Kur'ân-ı Kerim bu ayda nâzil olmaya başlamış¹⁷¹, müslümanlara da bu ayda, oruç tutmaları farz kılınmıştır¹⁷². Bin aydan daha hayırlı bir gece olan Kadir Gecesi de yine bu aydadır. Ramazan ayının sonunda, Şevval ayının ilk günü Ramazan Bayramı olarak kutlanır.

Divan edebiyatı şairlerince oruç ve bayram çok yönlü işlenmiştir. Ayrıca, din ve devlet büyüklerini övgü maksadıyla Ramazan ayında yazılan kasidelerin nesib bölümünde de Ramazan, oruç, yevm-i şek, hilalin görülmesi gibi konular biraz da mizahi bir tarzda işlenmiştir. Bu tür kasidelere Ramâzâniyye adı verilmektedir. Ayrıca, Halk edebiyatında da Ramazannâme adı verilen manzum bir tür bulunmaktadır. Edebiyatımızda İslâm'ın temel şartlarından her biri hakkında yazılmış çok sayıda manzum ve mensur eserler bulunmaktadır¹⁷³. Şeyh Hâlid sadece bir şiirinde orucun Arapça karşılığı olan "savm" kelimesini namazla birlikte kullanmıştır (Bkz. Namaz).

Savm u salât ile iş tamâm olmaz
 Yanıp aşk oduna kül olmayınca (130/6)

¹⁷¹ Bakara, 2/ 185.

¹⁷² Bakara, 2/ 183.

¹⁷³ Ramazan ve ramazaniyyeler için Filiz Kılıç-Muhsin Macit, *Türk edebiyatında Ramazan Şiirleri*, Ankara 1995; Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s.317-334, 691, 703-707; Mustafa Kutlu-Mustafa Uzun, "Ramazan ve Ramazâniye", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, VII, 275-277; Sedit Yüksel, "Eski Edebiyatımızda Ramazan", *Türkoloji Dergisi*, Ankara 1997, Sayı: VIII, s. 35-39; Mehmet Kaplan, "Ramazan Edebiyatı", *Milli Kültür*, Ankara Temmuz 1977, Sayı: 7, s. 38-39; Süheyl Ünver, "Ramazan Medeniyeti", *Tohum*, İstanbul 1967, Sayı: 30, s. 3-4.

15. Hac

İslam'ın temel şartlarından, zenginler için farz kılınan hem mal hem de beden ile yapılan bir ibadettir. Bu ibadet, dinî açıdan zengin kabul edilen Müslümanlarca kamerî aylardan Zilhicce'de ihramlı olarak Mekke'de bulunan ve "Allah'ın evi" diye de isimlendirilen Kâbe'yi tavaf etme ve Arafat isimli dağda bir süre durma şeklinde yapılır. Mutasavvıf şairler insanın gönlünü Allah'ın evi, Kabe olarak görürler ve bu yönüyle de şiirlerinde çokça işlerler.

Şeyh Hâlid, Hac'la ilgili olarak Kâbe, Minâ, Zemzem, Beytullah, Tavaf ve İhram kavramlarını kullanmıştır. Bu kelimelerin yer aldığı beyitleri incelediğimizde söz konusu kavramların gerçek anlamlarından ziyade mecazî anlamlarla kullanıldığını görmekteyiz. Şair bu kelimelere tasavvufî anlamlar yüklemiştir. Örneğin "kabe" kelimesi yalın hâlde hiç kullanılmamış, yer aldığı tüm mısralarda "kabe-i dil, kabe-i vasl, kabe-i visâl, kabe-i imâm" v.b. gibi terkipler hâlinde kullanılmıştır.

Zikr-i Hakk'a kâim ol eyle kazâ'-ı ekberi
Kabe-i dil feth olup sâhib-reşâd etsin seni (31/4)

Kabe-i visâle gitmek müşküldür
Sâlike selâmet yol olmayınca (130/2)

Giderler kabe-i vasla verirler varlığın dostu
Yununca eşkibârıyla olur hem şânları âlî (34/5)

El çekip sivâdan gözlerin yumar
Kabe-i vasl olur dâim merâmı (140/2)

Tîg-ı aşkla varlığın kat eyleyip cânâna ver
Kabe-i vasl-ı cinânı etmek istersen tavâf (76/6)

Etmedi Kabe-i imâmın tavâf
Önünde delîli dâl olmayınca (130/4)

Sadece bir gazelde kabe anlamında "beytullah" kelimesi yalın hâlde kullanılmıştır. Fakat bu kelimeye de yine mecazî olarak "gönül" anlamı yüklenmiştir.

Terk edip gayr u sivâyı durma sen de âşık ol
Âşıkın gönlünde mahfî bir de *Beytullâh*'ı var (39/6)

Yunus'un "Gönül Çalab'ın tahtı / Çalab gönüle baktı" mısralarıyla ifade ettiği gibi, mutasavvıflar tarafından insan vücudunda Allah'ın evi olarak kabul edilen gönül, Şeyh Hâlid tarafından da kabe olarak kullanılmıştır.

Gelip *beyt-i dili tavâf* ederler
Visâl-i yâr ile edip bayramı (140/6)

Takdîre karşı tamadan hâsılın mahrûm iken
Eyleme *beyt-i dili zer-i tamala infisâd* (152/2)

Tüm şüphelerden uzaklaşan ve şüphe ile ilgili kendisinde her ne varsa tamamını üzerinden soyup atarak itaat ihramını giyen sûfî, hacıların Arafat'a çıkıp, vakfe yapmaları gibi irfan dağına çıkarak bir süre orada durur ve böylece daha yüksek bir mertebeye erişir.

Tecerrüd eyleyip şekden giyerler tâat *ihrâmın*
Çıkıp ol dağ-ı irfâna tevekkufla olur âlî (34/5)

Tecerrüd eyleyip libâs-ı şekden
Zevk eder giydikce tâat *ihrâmı* (140/3)

Kabe gibi yine hac ibadetiyle ilgili olan "minâ" ve "ihram" da mecazî anlamlarıyla ifade edilmiştir. Aşk ve muhabbet minâsında, şeytan taşıyan hacılara gibi nefislerini taşıyan âşıklar, hemen bunun akabinde de ibadetini tamamlayan hacılar gibi kurbanlarını keserler. Bu kurban da kendi canlarıdır.

Minâ-yı aşk u muhabbette vururlar seng-i red nefse
O demde cânların uşşâk ederler dosta kurbânı (34/6)

Erişen sâlikân *minâ*-yı aşka
Ederler cânların dosta kurbânı (140/5)

11. Diğer Dinî Kavramlar

Farz, vacip, sünnet: Allah'ın emir ve yasaklarından sorumlu kimseye mükellef denilmektedir. Akıllı ve bülûğ çağına gelmiş bir Müslüman yapmak ve sakınmak zorunda olduğu bazı fiiller vardır ki bunlara ef âl-i mükellifîn denilir. Şeyh Hâlid bu fiillerden farz, vacip ve sünneti bir şiirinde kullanır. Farz, Allah'ın kullarından kesin olarak yapmalarını istediği şeydir. Vacip, yapılması şeran kesin bir delil ile sabit olmamakla birlikte kuvvetli bir delille sabit olan şeylerdir. Hadis ise, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden meydana gelir. Divan'da sadece bir beyitte farz, vacip ve sünnet bir arada kullanılmıştır.

Ferâiz vacibât sünnet cevşenin
Giyip eyle kardaş nefis ile cihâd (73/4)

İbadet: İslâm; kelime-i şehâdet, namaz, oruç, hac ve zekat olmak üzere beş temel esas üzerine kurulmuştur¹⁷⁴. Genel olarak bu beş kavram ibadetler içerisinde mütalaa edilir. Bu bahsedilenlerden başka, yapılması emredilen işler de ibadet cümlesindedir.

Şeyh Hâlid, ibadet kavramını bir çok şiirinde dinî ve tasavvufî anlamlarıyla kullanmıştır. Şaire göre binlerce kişi birinin etrafında toplanıp o kişiye kul köle olsalar bile, o şahsın yapması gereken şey sürekli olarak Allah için çalışıp ibadet yapmasıdır. Kişi, heva ve hevesi terk edip, Allah'a itaat etmeli ve eğer Allah'tan yardım bekliyorsa gece gündüz ibadet yapmalıdır. İbadet için gerekli olan şey de temizliktir. Yapılan her ibadet Allah'ın kuluna olan bir ihsanıdır. Bu ihsan nedeniyle kula düşen görev Allah'a şükretmektir.

Kul olup başına cem olsa etrâfdan hezâr ahbâb
Çalış Allâh için dâim tezellülle *ibâdette* (133/9)
Hevâyı terk edip eyle itâat
İster isen kardaş Hak'dan inâyet
Rûz u şeb Hak için eyle ibâdet
İbâdet etmeğe ister taharet (17/2)

¹⁷⁴ Buhârî, îman 2; Müslim, îman 5.

Ettiğin ibâdet Hakk'ın ihsânı
Her ihsâna lâzım şükr-i Sübhânî
Fikr eder noksânın olan irfânı
İrfân-ı Mevlâ'ya ister taharet (17/3)

Ne filin var ibâdetde düşün sen
Bilirsen avn-i Hak'dır bu ibâdet (126/4)

Seyr ü sülûktaki amaç, kişinin kendisini Allah'tan alıkoyan mâsivâ kabilinden her türlü şeyi terk ederek kulluğunu idrak edip, kusurlarını düşünerek tenbellik yapmadan ibadet etmesidir. Kul olana da yakışan budur.

Zâhidâ sorarsan sülûkten maksad
Kul olup Hâlık'a etmek ibâdet
Nevâhî ne ki var cümle terk edip
Cân verip yolunda etmek itâat (50/1)

Âbid ol var ibâdetde tekâsül etme sen ey yâr
Kusurun fikr edip dâim hemen et âh ile hem zâr (146/1)

Sen kulsun kullara lâzım *ibâdet*
Edip vechen lillâh amelde ihlâs (68/4)

Kula gerekli olan şey ibadet yapmasıdır. İhsan ise o kulun sahibi olan Allah'a aittir. Kul ibadetini yaparken yapmış olduğu ibadeti sadece sadece her şeyin sahibi olan için yapmalıdır. Bütün varını mülkün sahibine verip, o varlıkta fani olmalı, kulla sahibi arasında ibadet ve varlık gibi hiçbir şey kalmamalıdır.

İbâdet memlûkun ihsân Mâlik'in
Ya neden etmezsin amelde ihlâs (68/5)

Verip mülkü o Mâlik'de fenâ ol
Ne sen kal arada ne de ibâdet (126/8)

Kul, yüzünü yerlere sürüp arz ve niyazda bulunarak, ibadetinde sadece Allah rızasını gözetmelidir. İbadette esas olan Allah'ı zikretmektir. Bu aynı zamanda cisme verilen can gibidir. Eğer ibadet eden bir kimşenin gönlünde Allah'ı zikretmek olmazsa o kimse ruhu olmayan bir cisme benzer ve onda ruh da can da mevcut değildir.

Yüzün sür yerlere ağla hemen arz u niyâz eyle
Rızâ-yı Hakk'ı eyle sen sana kâble ibâdetde (133/1)

Zikr ile tenvîr edip gel gönlünü bul tâze cân
Her ibâdetde esâs zikr-i Hudâ hem cisme cân (154/1)

Bir ibâdetde eğer olmazsa zikr-i Hak gönül
Rûhu yok bir cisme benzer yoktur onda rûh u cân (154/2)

Şeytan: Cin taifesinden olan şeytan, azgınlık ve isyan ederek sapıklığa düşmüştür. Ateşten yaratılan şeytan, Hz. Âdem'in topraktan yaratılması sebebiyle kendisini yaratılış itibariyle daha üstün görerek Allah'ın emrine itaat etmemiştir¹⁷⁵. Bu itaatsizliği nedeniyle, Allah şeytani huzurundan kovmuş, cezasını kıyamet gününe kadar tehir etmiş, şeytan da isyankar kulları saptırmak görevini üstlenmiştir¹⁷⁶.

Şeyh Hâlid bir çok şiirinde şeytanla birlikte nefis kelimesini kullanır. Bu şiirlerde nefsin (nefs-i emâre) şeytana uyararak, insanı kötülüğe sürüklediğini ifade eder.

Nefs ü şeytân pâdişâhım bak bana n'etti
Geçti ömrüm gaflet ile âhire yetti (79/1)

Allah'ın insana üflediği ruhun emrinde olan nefis, sinsi vesveseci (hannâs)¹⁷⁷ şeytana uyararak irtidat etmiştir. Kula düşen, o sinsi vesveseciye uymayıp, aşk meyinden içip şarhoş olduktan sonra Allah'a hizmet etmesidir.

¹⁷⁵ Bakara, 2/34.

¹⁷⁶ Araf, 7/13-18.

¹⁷⁷ Nâs, 114/4.

Bendesiydi nefsin ezelde rûhun
Uyup ol *hannâsa* etti irtidâd

İçip aşkın meyin olup mestâne
Hâdim-i Mevlâ ol uyma *hannâsa* (67/8)

Nefs ve şeytan, insanı dünyaya geldiğine pişman eden iki düşmandır. Bu ikisine esir olmamak için bir mürşid-i kâmil bularak kapısına bağlanmak gerekir.

Bana bu nefis ile şeytân
Olup her ikisi düşmân
Geldiğime edip pişmân
Beni giryân sen edipsen (134/7)

Ara bir mürşid-i kâmil bulup kul ol kapısında
Bilirsen sen seni şimdi esîr-i nefis ü şeytânsın (111/8)

Nefs ile şeytân
Şaşırır her ân
Aradım dermân
Sendedir yâ Rab (135/4)

Nihâyet oldu bu dünyâ karârgâh
Yolum nefis ile şeytân aldı eyvâh
Bana lutf u inâyet eyle Allâh
Beni bu derd ile giryân eden sensin eden sen (147/3)

Şeytan, kendinin daha üstün olduğunu iddia ederek, Allah'ın emrine uymadığından, büyük bir makam sahibiyken arştan kovulmuştur. Bu nedenle Âdem ve dolayısıyla da insanları sürekli olarak ayartmak, Hak yolundan azdırmak için uğraşır. Eğer bir insan yaratıcısının emrini bırakır, şeytanın sözüne uyarsa şeytandan daha beter biri hâline gelir.

Kendi fazlına tayanıp etmeyen bak iktidâ
Sürülüp tard oldu arştan olmuş iken ulu hân (154/8)

Ol sebepten oldu düşmân âdeme igvâ eder
Görmedin mi münkiri igvâ eder her bir zamân (154/9)

Hâlık'ın emrini koyup uyma şeytân sözüne
Bunu kim inkâr ederse oldu şeytândan yaman (154/10)

Nefis ve şeytan birer fitnedir. Şeytanı gönülden uzaklaştırmak için gerekli olan şey lâ ilâhe illallah kelime-i tevhidini zikir hâline getirmek gerekir.

Nefs ile şeytân
Fitne-i devrân
Âh neler etti
Baht-ı siyâhım (161/6)

Zâkiri mahrûm koymaz
Lâ ilâhe illallâh
Sürer dilden *hamnâsı*
Lâ ilâhe illallâh (157/3)

Şeytan sürekli olarak insanı aldatmak istemesine rağmen, insana gerekli olan gaflete düşerek atası Âdem gibi şeytana aldanmaması, şeytan ve nefse esir olmamasıdır.

Sen Âdemzâdesin âdem olana
Lâyık mı aldanmak dev ü şeytâna
Kalır mı sanırsın sana zamâne
Giderken dünyâdan ister taharet (17/4)

Bir garîbim vâdi-i gaflette kaldım el-amân
Şaşırıp nefis ile şeytân yolumu aldı hevâ (23/4)

Esîr-i nefis ü şeytân oldum eyvâh
Esâretle geçirdim hep zamânı (66/2)

Bir yandan nefis ile şeytân alıp avân u ensârın
Beni sayd-ı şikâra kâsd edip başıma üşmüştür (71/4)

Vâiz: Dinî nasihatlerde bulunan bir kişi olan vaiz, edebiyatımızda şairler tarafından sürekli eleştirilen olumsuz bir tiptir. Genellikle şairler vaizi, ham yobaz prototipi olarak gördükleri sûfi veya zahitten ayrı tutmazlar¹⁷⁸. Çünkü zahit gibi vaiz de dînin zahiriyle uğraşmaktadır. Belki bu konuda zahitten daha da aşağı konumdadır. Çünkü insanlara iyilikten, güzellikten bahsetmesine rağmen kendisi bu anlattıklarını bir yaşama biçimi olarak sergilememektedir. Bu nedenle, vaizin anlattığı şeyler her ne kadar doğru olsalar da dedi kodu düzeyinden ileri gitmeyecektir.

Kîl ü kâlden vâiz iş bitti sanma
Söylediği sözü hâl olmayınca (130/5)

B. TASAVVUF

Tasavvuf, “Cibril hadîsi” olarak da bilinen bir hadiste geçen ve iman, İslam ve ihsanın ne olduğu sorularından üçüncüsünün cevabı olan, “...Allah’ı görüyormuşcasına kulluk etmendirdir. Sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor” ifadelerinin karşılığı olarak kabul edilir¹⁷⁹. Tasavvuf, dinî mistizim olarak da ifade edilir¹⁸⁰. Zaman zaman büyük bir med ve cezir dalgası gibi sonsuzluk deryasından bizim sonlu dünyamıza akan bir vahiy vardır. Bu med ve cezir dalgalarına dalma, onun ebedî ve ezelî kaynağına geri çekilme sanatı, disiplini ve ilmi tasavvuftur¹⁸¹. Tasavvufun ne olduğu ancak “hâl edinilerek” bizzat yaşanarak anlaşılabilir¹⁸².

İslam inanç ve akidesini anlama, yorumlama ve yaşama biçimi olan tasavvuf, mutasavvıfların izledikleri ve kişiyi Allah’a ulaştırma amacıyla çıkılan uzun ve çileli bir yoldur. Kelime anlamı üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür¹⁸³. Ortak görüşe göre “kâl” değil “hâl ilmi”dir. Yani anlatılmakla değil, bizzat yaşanarak öğrenilecek bir hayat şeklidir tasavvuf. Kendine özgü bir dili ve dini yorumlama biçimi bulunmaktadır. Bu yorum bazen Ahmet Yesevî dilinden bir hikmet şekline gelir,

¹⁷⁸ Sûfi ve zâhid tipi için Ahmet Atilla Şentürk, *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996.

¹⁷⁹ Geniş bilgi için Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul 2001, s. 13-15.

¹⁸⁰ Mustafa Kara, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸¹ Martin Lings, *Tasavvuf Nedir*, İstanbul 1986, s. 9.

¹⁸² Mehmet Demirci, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸³ Tasavvufun çeşitli tanımları için Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler.*, İstanbul 1990, s.37-49; Mustafa Kara, *a.g.e.*, s. 26-43; H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s.23-27; Mehmet Demirci, *a.g.e.*, s.19-20; Ethem Cebecioglu, *a.g.e.*, 689-696; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 512-513;

Mevlânâ'da semâ şeklinde ortaya çıkar ve Itrî'de bir beste hâline dönüştürerek dudaklardan dökülür. Tasavvuf, "Ete kemiğe bürünerek Yunus diye görünmek"tir.

Başlangıçta bireysel ve dînî bir hareket şeklinde gelişen tasavvuf, II. ve III. yüzyılda şekillenmeğe, velîler yetiştiren, müridlerin tavırlarına, huylarına ve ibâdetlerine mahsus özel kurallar koyan bir okul hâline gelmiştir. Mürid, bu yolun kurallarını üstadı olan mürşidten alır ve ona tam bir teslimiyetle bağlanırdı. Ferdî bir hareket olarak ortaya çıkan tasavvuf, daha sonra ortaya çıkan mürşidlerle yoluna devam etmiştir.

1. Tasavvufla İlgili Kavramlar

Tasavvuf tarihçileri, tasavvufî kavramlarını genelde tahalluk kavramları ve tahakkuk kavramları olmak üzere iki kısımda incelemektedirler. Bizim yaptığımız çalışma bir edebiyat çalışması olduğu için böyle bir tasnife gitmeyeceğiz. Harf sırasına göre tasavvufî kavramların önce tariflerini verecek daha sonra da Divan'da yer alan bu kavramlarla ilgili beyitleri ve bu beyitlerde ifade edilen anlamları kısaca özetlemeye çalışacağız.

a. Abâ: Müslüman kavimlerin çoğu tarafından giyilen önü açık bir üstlük ve bu üstlüğün yapıldığı kaba kumaştır. Yoksulların giydiği kaba bir elbise çeşididir. Geniş fakat kısa bir çeşit gömlek olup, dizden biraz aşağı iner. Üst tarafında baş ve yanlarında kollar için birer delik bulunur. Keçi kılından dokunan kalın ve kaba kumaştan yapılan bir giysidir. Rengi beyaz ya da kahverengi olur. Dervişlerin giyindiği bir elbise olup, kökeninin Hz. Peygamber'e kadar uzandığı söylenir. Abâ giyen dervişe "Abâ-pûş" denir¹⁸⁴. Kabâ da üstlük elbise, cübbe ve kaftana verilen isimdir.

Şair, bir beytinde kendisine lazım olanın gösterişli bir giysi olan kaba yerine bir fakr ve tevazu elbisesi olan abânın kendisine yeterli olduğunu ifade eder.

Neylerim atlas *kabâyı* bir *abâ* besdir bana
Ol kabâyı terk edip giydim *abâ* şimden geri (149/3)

¹⁸⁴ Süleyman Uludağ, "Abâ", *DİA*, İstanbul 1988, I, 4-5; Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 57.

b. Ârif: Tanıyan, bilen, vâkıf ve âşinâ olan, hâlden anlayan anlamlarına gelen bir kelimedir. Tasavvufta, Allah'a dair bilgi başta olmak üzere bütün varlık ve olayların mahiyeti hakkında, ahlâkî ve manevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derûnî tecrübe ile bilgiye sahip olan kimsedir. Allah'ı gerçek yönüyle tanıyan irfan sahibi kimsedir. Bilmek yönüyle âlimden farklıdır. Çünkü âlim çalışma sonucu elde ettiği ilimle bilirken ârif, keşf ve kerâmet yoluyla bilir. Bu yönüyle de âlimin ilmi kesbî, ârifin ilmi vehbîdir. Ârif her yerde Hakk'ın binbir tecellisini müşahede edebilen kimsedir. Bu nedenle ümmî bir insana da ârif denir ancak âlim denemez. Ârifler için, ehl-i yakîn, ehl-i dîn, velî, kutub ve genel olarak "ârif-i billâh" tabirleri kullanılır¹⁸⁵.

Şeyh Hâlid, ârif ve ârif-i billâh tabirlerini kullanmaktadır. Ârifle zahid arasında bir kıyaslama yapan şair, âriflikle zahidliğin kıyas edilemeyeceğini, ârifin durumunun her iki dünyada da kıyas edilemeyeceğini ifade eder. Ârif, amelleri insanın zahirî görünümü olan cesede benzetir. İnsan cesedi ile değil kendisine Allah tarafından üflenen ruhu ile anlam kazanmaktadır. İnsan, kendi gayreti ile ilim denilen bilgiye ulaşmasına rağmen bu bilginin asıl anlamı mükâşefe yoluyla ârif tarafından anlaşılabilir. Ârif olan gönül sahibinin kalbini mârifetle süslemesine ihtiyacı bulunmaktadır. Hak yolunun yolcusu olan sâlikin aşk yolunda irfan derecesine ulaşması gerekir. Bunun için de aşk ile Allah yolunda her şeyini feda eden Hz. İbrâhim gibi olmak gerekmektedir.

Zâhidâ hâline bakıp *ârif*e etme kıyâs
Ârifin hâli dü-âlemde kabûl etmez kıyâs (83/1)

Ecsâda benzetti ârif amâli
Bilirsen rûh oldu amelde ihlâs (68/2)

Sûretâ ilm ü amelden dem vurur *ârif* olur
Bildiler ki nedir bu ilm ü irfândan garaz (11/2)

Meârifle müzeyyen eyle kalbin var *ârif* ol ey dil
Tâib ol afv eyleye tâ zenbini ol Girdigâr (146/4)

¹⁸⁵ Süleyman Uludağ, "Ârif", *DİA*, İstanbul 1991, III, 361-361.

Râh-ı aşka *ârif* ol kılıp Hâlîl'e iktidâ
İktidâsı sâlikin îmânı miktârıncadır (19/4)

Ârif için zikir önemlidir. Çünkü kendisini Allah'la birliktelikte bulduran şey zikirdir. Her derdin dermanı zikirdir. Bu nedenle ârif için zikirden daha lezzetli bir şey yoktur. Gizli bir hazine iken bilinmek için âlemleri yaratan Allah'ı tanımak ârifliktir. Kâinâтта mevcut olan he şey Allah ile varlık kazanmakta ve varlıklarını devam ettirmektedir. Bu işin sırrına vâkıf olmak için de Allah'ı olduğu gibi tanımaya, ârif olmaya ihtiyaç vardır.

Hâlidâ durma devâm et zikr-i Hak'la kâim ol
Ârif-i billâh için yok zikr-i Mevlâ'dan lezîz (29/5)

Senin bâb-ı emânına yüzün sürer olan âşık
Bilir *ârif* olan derde hemen zikrin olur dermân (162/4)

Hâlidâ bil küntü kenzin remzini sen *ârif* ol
Sâlikân-ı Hak için maksâd hemen Allâh gerek (168/7)

Küllü şey Hakk ile kâim mâsivâda yok vücûd
Ârif-i billâh olanlar bu işe âgâh olur (173/3)

c. Aşk: Tasavvuf, İslam felsefesi ve edebiyatta kullanılan geniş anlamlı bir terimdir. Sarmaşık anlamına gelen ve "ışık" kelimesinden alınan aşk, muhabbetin seveni kavraması, bütün vücûduna yayılması, âdetâ onu sarmaşık dalları gibi sarmış olmasıdır. İnsanı, her durum ve hâliyle Hakk'a götüren bir yoldur aşk¹⁸⁶. Tasavvufta olgun insan olma yollarından biri aşk yoludur ve bu en kestirme yol sayılmaktadır. Buradaki aşk, Allah'a olan büyük sevgi demektir. Allah hem korkulan hem de sevilen bir varlıktır. Sevginin nedeni güzelliştir. İnsanda güzel olan şeylere karşı bir eğilim vardır. Gerçek güzellik ise Allah'a aittir. Tasavvufta "kenz-i mahfî" olarak bilinen bir kudsî hadiste "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim. Beni bilsinler ve tanışınlar diye yaratıkları yarattım." ifade-

¹⁸⁶ Selçuk Eraydın, *a.g.e.*, s.236.

leri aşkın cihanşümullüğünü göstermektedir¹⁸⁷. Aşk insan soyunun en gerçek niteliğidir. Allah, Âdem'i aşk ile yaratmıştır. Âdem, rabbinden gelen sureti taşır kendinde ve yaratılmış başka hiç bir insan onun gittiği aşk yolunda gidemez. Aşk, sûfiler için aşağılık nitelikleri eğitmenin tek şerî yoludur. Aşk yolunda akıl, kitap yüklü eşeğe benzer, topal bir eşektir. Oysa aşk, Muhammed'i Allah'ın huzuruna götüren kanatlı Burak'tır¹⁸⁸. Allah'ın güzel isimlerinden hemen her biri tek yönlü iken, seven ve sevilen anlamına gelen Vedûd ismi iki yönlüdür. Mecâzî ve hakîki olmak üzere ikiye ayrılan aşk, "hakîkatin köprüsü mecazdır" ifadesine göre her iki durumda da insanı Mevlâ'ya götüren bir yoldur. Allah'ı bilmek, O'nu gerektiği gibi tanımak ancak aşk ile meydana gelir. Allah'ı gerçekten seven kişi, yarattığı her şeyi de Allah'ın yaratmış olması nedeniyle sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir¹⁸⁹. Bazen âşık aşkta fânî olur, o zaman aşk hâline gelir. Sonra aşk mâşukta fânî olur. Muhabbetin sonu aşkın başlangıcıdır. Muhabbet kalp için, aşk ise ruh içindir¹⁹⁰. Aşk aynı zamanda vahdet-i vücûd anlayışının da temel unsurlarından biridir. Mutasavvıflar baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ermenin ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır. Miracda söz konusu edilen Cebrail akli, refref aşkı temsil eder. Hz. Peygamber'i bir noktaya kadar götüren Cebrail, daha ileri götürmesi için O'nu refrefe teslim etmiştir. Bunun için Allah'a giden yolda akıl belli bir yerde durmak zorundadır. Bu noktadan itibaren insanı Allah'a götüren aşktır¹⁹¹. Müslüman milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da aşk çok önemli bir yere sahiptir. Divan ve tasavvuf edebiyatlarında mutlak hakikat olan Allah'a varmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Âşık aşkı, zahid ise akli temsil etmektedir. Kişiyi maksuduna ulaştıran en çetin olmakla birlikte en kestirme yol aşk yoludur. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar ve aşkı her şeye tercih eder. Âşık, aşkı zühde tercih eder ve bu nedenle zâhidî sürekli olarak tenkit eder¹⁹².

Bir çok şiirinde aşk kavramını kullanmış olan Şeyh Hâlid, aşk redifli bir gazele de Divan'ında yer vermektedir. Aşk akılla anlaşılmaz, bu nedenle aşk nidası akli yağmaya verdiği gibi aşkın sevdası da varlığı fenâ

¹⁸⁷ Mehmet Demirci, *Yunus Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi*, İstanbul 1991, s. 16-17.

¹⁸⁸ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (terc. Yaşar Keçeci), İstanbul 2000, s.164-165.

¹⁸⁹ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁹⁰ Mustafa Kara, *a.g.e.*, s. 112-113.

¹⁹¹ Süleyman Uludağ, "Aşk" (Tasavvuf), *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 14.

¹⁹² Mustafa Uzun, "Aşk" (Edebiyat, Kültür ve Sanat), *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 19.

makamına ulaştırır. İnsan bezm-i ezelde aşkı ve aşıkları yaratana hayran iken bir ayrılık âlemi olan dünyaya geldiğinde başına bir çok iş gelmiştir. Âşığın durumuna bakıp da onu kınamamak gerekir. Çünkü Kays'ı Mecnun'a çeviren aşkın Leyla'sıdır. Dağ ve çölleri Mecnun'un meskeni hâline getiren aşk, saire de dünyayı zindan eylemiştir. Aşktan şikâyetçi gibi görünen Şeyh Hâlid, Fuzulî gibi bu durumdan memnundur ve şiirini yine aşk dileyerek bitirir.

Aklımı yağmâya verdi büsbütün nidâ-yı aşk
Varımı ifnâya verdi âh kim sevdâ-yı aşk

.....

Bin bir ismin hürmetine sen kerem kıl Hâlikâ
Hâlid'e ihsân-ı aşk et hemdemin dildâr-ı aşk (69/1-7)

Âşık olan kişinin zikri ve fikri daima yegâne sevgili olan Allah'tır. Bu kişi sürekli olarak sevgilisine kavuşacağı anı bekler. Âşık bu hâle geldiğinde sevgilisi her işinde kendisine yol gösteren durumuna gelir.

Zikri fikri Hak olur vaslına eyler intizâr
Her umûrunda delîli ol zamân Allâh olur (173/4)

Allah'tan başka her şey âşık için bir âlettir. Âşık, Hakk'a gönlünü tam olarak bağlar ve "âşık-ı fillâh" vasfını kazanırsa, elinden tutan, kendisini kötülüklerden uzaklaştıran ve iyiliklere sevk eden sadece Allah olacaktır.

Mâsivâyı âlet eyle Hakk'a bağla gönlünü
Âşık-ı fillâh olana destgîr Allâh olur (173/6)

Bir mutasavvıf için, en önemli şey Allâh'a ulaşmak, fenâ fillâh makamına erişmektir. Bunun için de Allah dışında her şeyden elini eteğini çekip, sadece aşka uyması gerekir. Allah'a ulaşabilenler de ancak uyduğu şey aşk olanlardır.

Gayra bakma Hâlidâ sen aşka eyle iktidâ
Müktedâsı aşk olanlar vâsıl-ı Allâh olur (173/7)

ç. Bezm-i Elest: Allah'la, yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabirdir. Bezm, kelime anlamı itibariyle meclis demektir. Ruhlar âleminde, Allah'ın ruhlara sorduğu: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna ruhların "Evet sen bizim Rabbimizsin"¹⁹³ diye cevap vermeleri "Elest bezmi" olarak bilinir. Bu toplantı, henüz ruhlar bedene girmeden önce yapılmıştır. Ruhların bu mecliste verdikleri sözlerinin doğrulanması da ancak beden kisvesine bürünerek dünyaya gelmelerinden sonra dünyadaki yaptıklarıyla anlaşılabilir. Yeryüzündeki insanlar hayatları müddetince bu sınav içindedirler. Bezm-i elest, edebiyatımızda özellikle de mutasavvıf şairlerce oldukça sık kullanılan bir terkiptir. Şiirde "bezm-i ezel", "bezm-i cân" ve "kâlû belâ" şeklinde kullanıldığı gibi, "belâ ahdi" veya sadece "bezm" şeklinde de kullanılır. İslam edebiyatlarındaki yaygın anlayışa göre âşıklar sevgililerini ilk kez bu mecliste görmüş ve hemen âşık olmuşlardır. O gün her âşık, sevgilisinin aşkına sadık kalacağına dair söz vermiş ve yemin etmiştir¹⁹⁴.

Şeyh Hâlid de bezm-i elesti tasavvufî anlamlarıyla kullanır. Allah ezel bezminde insanlardan bir söz almıştır. Vermiş oldukları bu söze ne kadar bağlı olup olmadıklarını denemek için dünyaya gönderdiği insanların, bu sınavdan başarılı olarak çıkmaları gerekir. İnsanın, Allah'tan ayrılışını de ifade eden elest günündeki hâline tekrar dönmesi gerekir. Böylece itaat eden de isyan eden de dünyada belli olacaktır.

Dilâ aldanma dünyâya niye geldin olup âgâh
 İşidip *küntü kenzen*den rumûzu var ise kulak
 Ezelden âşıkım deyi o yâra karşı lâf ettin
 Seni gönderdi dünyâya mutî kim biline hem âk (81/1)

Allah, elest meclisindeki tecellîleriyle âşıklarını kendinden geçirmektedir. Ezel bağında sürekli olarak Allah'ı temaşa eden ve O aşkın sultanını zikreden bir bülbül olan âşık, kendisiyle bir ahit yapılarak, takdir-i Hudâ ile yüce bir emaneti sırtlanmış olarak dünyaya gönderilmiştir. Vahdet denizinde sırma mahrem olan kul, bu dünyaya geldiğinde kendini

¹⁹³ A'raf, 7/172.

¹⁹⁴ İskender Pala, "Bezm-i Elest" (Edebiyat), *DİA.*, İstanbul 1992, VI, 108.

ruh ve beden arasında meydana gelen sürekli bir kavganın içinde bulunmuştur.

Bir tecellî ile bezm-i eleste
Mestân edip ahd u mîsâk alan dost (60/2)

Ben ezel bâğında bir bülbül idim
Bak bana ne etti takdîr-i Hudâ (108/3)

*Ezel*den bahr-ı vahdette enîs-i mahrem olmuşken
Gelip bu âlem-i mülke nice gavgâya düşmüştür (71/3)

Kul, bu kavgada ezelde verdiği söz gereği ruhun tarafında yer alması gerekirken, bazen tereddüte düşecektir. Bu terddüdünü gidermek, derdine bir çare bulmak için kapısına gidilecek bir mürşide ihtiyaç vardır. İnsan ezelde verdiği sözü unutmamalıdır. Çünkü, Allah kulunu vermiş olduğu bu sözünden dolayı hesaba çekecektir.

Sen ise *bezm-i eleste* ahd ü mîsâk eyledin
Hani yâ ahd ü emânet var ise sende vefâ (70/5)

Hâlid hayrân iken *ezelde* yâra
Görmez oldum şimdi düştüm hem zâra
Aradım ben bana bulmadım çare
Terk edip ben beni sultâna geldim (15/5)

Aceb unuttun mu *ahd-i elesti*
Sorunca ne dersin o Rabb-i nâsa (67/5)

d. Cemal-Celal: Cemal ve celal Allah'ın birbirinin zıddı iki sıfatıdır. Güzel, güzellik, iç ve dış güzelliği anlamına gelen Cemal, Allah'ın kendi zatında müşahede ettiği ezeli bir sıfatıdır. O, müşahede-i ayniye olarak yarattıklarında bu sıfatını görmek istemiş ve bundan dolayı ayna gibi kendi cemalinin aynını görmek için âlemi yaratmıştır¹⁹⁵. Aşığın ısrar-

---

¹⁹⁵ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 177.

lı rağbet ve talebi üzerine maşuğun kemalleri izhar etmesi ve Allah'ın lutuf ve rahmet sebebi olan vasıflarıdır¹⁹⁶. Allah'ın lütfuna kinaye olarak kullanılır.

Ululuk, büyüklük ve azamet anlamlarına gelen Celal, Allah'ın kahr sıfatıdır. Allah'ın kahr ile tecellisidir. Bu terim bir insan için kullanıldığında bir tür öfke anlamını taşır¹⁹⁷. Maşuğun âşığa asla muhtaç olmadığını göstermesi için ululuğunu izhar etmesi, âşığın gururunu kırarak kendisi karşısında ne kadar çaresiz olduğunu ona ispatlamasıdır¹⁹⁸. Allah'ın gazabına kinaye olarak kullanılır.

Şeyh Hâlid, bu iki sıfattan Cemal sıfatını daha çok kullanmaktadır. Ezel bezminde birlikte olduğu ezeli ve ebedî sevgiliden ayrılmak durumunda kalan âşık, ölmeden önce daha dünyada iken yeniden o güzelliği görmek istemektedir. Aşık bu zevke ulaşmak için, mumun etrafında dönen pervane gibidir ya da olmak zorundadır. Âşık, mumun ateşinde yanmayı kendine bir zevk bilen pervane gibidir. Yanmak onun için dert değil, safa ve şifadır. Kendi benliğinden kurtularak sevgiliye kavuşmak ancak pervane gibi yanmakla mümkün olacaktır.

Âh bu hecrinle geçip ömrüm tamâm oldum harâb
Lutf edip göster *cemâlin* kaldırıp yüzden nikâb (13/1)

Nâm u şânın Hâlid'in yağmaya ver al benliğin
Gösterip vech-i *cemâlin* şâd kıl kable't-turâb (13/7)

Şem-i cemâline oldum pervane
Ateş-i aşkınla yanmaga geldim
Akl u fikrim verip olup mestâne
Bu mihnet sarâyâ dîvâne geldim (15/1)

Şem-i cemâline cânâ
Yandıkca dil bulsun safâ
Aşkın ateşine yâ Rab
Yandır beni subh u mesâ(93/3)

¹⁹⁶ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s.116.

¹⁹⁷ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁹⁸ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s.115.

Nîm nigâh ile bütün yağmâya verdin gönlümü
Yandı dil oldu cemâl-i şeminin pervanesi (127/3)

Cemâl-i şemine karşı o dem pervane oldum ben
Tutuştum nâr-ı aşk ile yanıp cismim kadem ser-pâ (148/3)

Zikredelim döne döne aşk oduna yana yana
Şem-i cemâl-i cânâna yanmak bize olsun şâfî (112/2)

Bu kâinât Allah'ın zâtının güzelliğini yansıtan bir aynadır ve içinde bulunan her şey O'nun zât ve sıfatlarını ispat etmektedir. O'nun cemâli çeşitli şekillerde tecellî etmektedir. Bu da O'nun yüce kudretinin bir delilidir.

Olup bu kâinât mir'ât cemâl-i zatına yâ Rab
Kamu eşyâ olup isbât sıfât u zâtına yâ Rab (38/1)

Onu seyrân edip hayrân olur âşık olan diller
Eder izhâr kamu eşyâ cemâl-i zâtına yâ Rab (38/6)

Nümâyân nice cünbüşler *cemâlin* cilvesinden âh
Olup ihyâ bu hâk isbât eder hem kudretin yâ Rab (38/2)

Âşığın istediği, O mutlak güzelliği sürekli olarak seyretmektir. Bunun için devamlı duâ hâlinindedir. İsteğine kavuşmak için canını bile hemen vermeye hazırdır. Bu isteğinden hiçbir zaman da vazgeçmeyecek, duası kabul olup, istediği gerçekleştiğinde kendisini bu güzellikten engellemeye yönelik mâsivâ kabilinden karşısına çıkabilecek her ne kadar engel varsa onlara da aldırmayacaktır.

Yâ Rabbenâ kıl müstecâb
Kaldır *cemâlinden* nikâb
Al benliğim koyma bende
Ref olunsun cümle hicâb (61/1)

Temâşâ-yı *cemâlinden* âşıkların etmez ferâğ
Zuhûr edip mevânilar hücûm eylese de sol sağ (65/1)

Cân ise matlûb visâle cân senindir ey şehâ
Vuslat-ı seyr-i *cemâle* vade-i ferdâ nedir (75/6)

Bahar geldiğinde, gülistan seyrine çıkan âşıklar, tabiatta ortaya çıkan bu güzelliklerin aslında Allah'ın cemal sıfatını zuhuru olduğunu bilmekte ve tabiatı bu gözle seyretmektedirler. Allah cemalinden perdeyi kaldırmış olmasına rağmen, âşığın gafleti kendisine perde olur ve bu güzelliğin farkına varamaz.

Bahar oldu yine seyr-i gülistân oldu uşşâka
Bi-hamdillâh *cemâlin* seyri âsân oldu uşşâka (144/1)

Visâlin arz eder cânân nikâb almış *cemâlin*den
Bu gaflet vuslat-ı yâra hicâb oldu hakîkatte (94/2)

Celal sıfatını şiiirlerinde çok az kullanan Şeyh Hâlid, bu sıfatı cemal sıfatının önündeki bir perde olarak görmektedir. Bir şiiirinde yakarış amacıyla celal sıfatını kullanmaktadır.

Cemâl-i zâtına perde *celâli*
Görünür dilde dâim Allâh Allâh (171/6)

İzz ü *celâlin*' çin benim efendim
Dolaştırma kûh u sahrâda bizi (172/1)

e. Derviş, Sûfi: Muhtaç, yoksul ve dilenci anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Tasavvufî anlamda bir tarîkate ve şeyhe bağlı olan mürid; sûfiyâne bir hayat yaşayan, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi demektir. Önceleri Arapça fakr ve fakir kelimelerinin yerine kullanılmaktayken, daha sonra geniş bir muhteva kazanmıştır. Kapı eşiği anlamına da gelmektedir. Dervişin kapı eşiği gibi başkalarından gelen ezalara tahammüllü olması gerekir. Bu nedenle dervişler herkesin ayak basıp geçtiği kapı eşiğine basmaz, saygı göstermek için onu öpüp, üzerine basmadan atlayıp içeri girerler. Hz. Peygamber için de "derviş-i sultân-ı dil" "padişah gönüllü fakir" ifadesi kullanılır¹⁹⁹.

¹⁹⁹ Tahsin Yazıcı, "Derviş", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 188-190; Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 215-218.

Şeyh Hâlid, bir şiirinde tamamen hakiki dervişin özelliklerinden bahseder. Şaire göre derviş, sürekli inleyen, uyku uyumayan ve müte-madiyen Allah'ı arzulayan kimsedir. O, her işinde uyanık, daima Allah'ı zikreden ve dergahı mekân tutan bir özelliğe sahiptir. Allah'a âşık olan derviş, mâsivâ kabilinden her şeyi terk edip, mal-mülk ve şöhrete aldanmadan, gece gündüz ağlayıp inleyerek yüce Sevgiliye kavuşmak için çareler arar (6/1-6).

Seyr ü sülûk yoluna girip, kendi nefsinde fanî, Allah ile bakî olan neticede nefsin alışkanlıklarından kurtularak, hakikatler hakikatine ulaşarak Hakk'a vasil olan kişiye sûfî adı verilir. Edebiyatımızda asıl anlamının dışında, eşyanın hakikatine erememiş, şekilci dindarlar için yobaz anlamında kullanılan bir kelimedir. Şair de bu anlamıyla kullanmaktadır.

Gel gidelim meyhâneye içelim biz mey-i sâfî
Yanalım gel nâr-ı aşka ne derse koy desin sûfî (112/1)

f. Fenâ-Bekâ: Fenâfi'llâh, Allah'ta fani olmak anlamına gelen bir terkiptir. Kulun zat ve sıfatının, Allah'ın zat ve sıfatında fani olmasıdır. Kişinin dünyaya olan ilgisini tamamen yok ederek, bütün her şeyiyle Allah'a yönelmesidir. Bu yönelişte istiğrak hâli meydana gelir. Sûfî bu makama ulaşmak için tıpkı bir ölünün bütün varlığını bırakarak dünyadan ayrılması gibi her şeyi terk eder. Bu durum bir hadiste geçen "ölmeden evvel ölmek" tir (Bkz. Hadisler). Ölen bir kişi nasıl Allah'a dönmüş ise, bu makama ulaşan kişi de Allah'a vasil olmuş, O'na dönmüştür²⁰⁰.

Şaire göre fenâ makamına ulaşmanın yolu aşktan geçmektedir. Âşık, sevgilisinden ayrı kalması nedeniyle yüreği yaralı bir hâldedir. Bu yarasının çaresi, kendisini sevgilisinin varlığında yok etmesidir. Âşık, mâşukunu sürekli gönlünde tutacak ve dilinde zikir hâlinde bulunduracaktır. Mâşuku uğruna her şeyini terk edecek ve kendisini aşkın pîrinin hizmetine verecektir. Mâşuk, kendisine yapılan bu hizmetin ve kendisini aşk ateşiyle yakmasının karşılığında âşığına hayat verecek ve onu fenâ makamına ulaştıracaktır.

Aklımı yağmâya verdi büsbütün nidâ-yı aşk
Varımı ifnâyâ verdi âh kim sevdâ-yı aşk (69/1)

²⁰⁰ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 269.

Rahm edip sultânım baktı yarama
Yokluktan yok başka dedi çareme
Yok ol var git başka dermân arama
Serseri dolaşma ilden illere (63/4)

Sen seni terk eyleyip ver aşka şad etsin seni
Pîr-i aşka hâdim ol ki ol da yâd etsin seni (31/1)

Yâ Rab beni aşkınla ihyâ kıl
Yak ateş-i aşka bütün varımı *ifnâ* kıl (2/1)

Göz yumam cümle sivâdan varımı *ifnâ* edip
Râh-ı Hak' da cân verem Allâh Allâh aşkına (8/3)

Aşığın bu makama ulaşabilmesi, varlığı da dahil her şeyini terk etmesi, benliğinden kurtulması, kendisini yoktan var eden yoklukta yok olması sayesinde olacaktır. Âşık için fenâ makamı son nokta değildir. Sürekli zikir ile fenâ şehrine ulaşan âşık, fenâda da yok olup, bekâ noktasına geçecektir.

Yok idin yoktan seni halk etti Hallâk-ı cihân
Sen de yok ol ki bulasın dilde Hakk' ı dâimâ (70/5)

Terk edip bu varlığını kalma sen çık aradan
Var iken varlık cihânda kimse görmez dilberi (90/5)

Kulun, Allah'ın her şeyin üzerinde olduğunu görmesi, kendinde olandan geçip, Allah'a ait olanla bekâya ermesine bekâbillâh denilir. Nebîler makamı olarak görülen bekâ bi'llâh, kulda kötü huy ve davranışların yerini, güzel huy ve iyi davranışların alması, kulun nefsanî sıfatlardan sıyrılarak Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla vasıflanması hâlidir²⁰¹.

Şeyh Hâlid, bekâ ve bekâ bi'llâh tabirlerinden ikisini de kullanmıştır. Şairin isteği bütün benliğini terk ederek Allah'ın zâtının bekâsında bakî olabilmektir. Bu makama ulaşmak için kişinin tüm varlığını ve sahip olduğu her şeyi gerçek sahibine vermesi gerekmektedir.

---

²⁰¹ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 91-92; Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 135.

Al benliğimi koyma bende eser hiç
Bekâ-yı zâtınla beni *ibkâ* kıl (2/4)

Ver mülkü Mâlik'e sen de Hâlidâ
İstersen olmaklı hakkıyla *bekâ* (46/11)

Varım cümle olsun fedâ
Dil zâtınla bulsun *bekâ*
Terk edip ben beni cümle
Hemen sende bulam gınâ (93/5)

Bekânın yolu fenâdan geçmektedir. Kişi varlığından ve sahip olduklarından vazgeçerek önce Allah'ın sıfatlarında, daha sonra ise Allah'ın varlığında tamamen fanî olur. Fenâdan sonra fark gelir. Farka erişen bekâ bi'llâhı yaşar. Allah'ta fanî olduktan sonra ancak Allah ile bâki olma hâline kavuşur.

Devâm-ı zikr ile buldu bulan yol şehr-i ifnâyâ
Olup fânî o hazrette *bekâbillâhı* var sen bul (116/4)

Gayra bakmaz dembedem endîşesi dildâr olur
Varını verir fenâyâ yâr ile bulur *bekâ* (145/4)

Müstehak görmeye nefsin lütfuna magrûr olup
Fânî olup zât-ı Hak' da hem *bekâbillâh* gerek (168/2)

g. Hayret: Şaşkınlığı ifade eden bir kelimedir. Tasavvufî anlamıyla, Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. Aynı şekilde, korku ve rıza, tevekkül ve reca arasında bir duraktır. Allah huzurunda, hakikat ehlinin ve ariflerin kalplerine gelen bir hâldir. Allah'ın gücüne, yaratışına ve hikmetine karşı duyulan aşırı bir arzudur. Hayreti kavuşma, onu iftikâr (muhtaçlık), onu da tekrar hayret izler²⁰². Hayret, tecellî-i rahmânî ve cilve-i rabbânîyi müşâhededir.

---

²⁰² Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 338.

Şeyh Hâlid, hayret kelimesini tasavvufî anlamıyla kullanmaktadır. Hayret, şairin arzuladığı ve sürekli yaşamak istediği bir hâldir. Bu hâle kavuştuğu anda kendini kurban etmeye hazırdır. Âşığın sürekli olarak bu hâli yaşayabilmesi sadece Allah'ın rahmet sıfatıyla gerçekleşebilecek bir durumdur. Bunun için âşığa düşen görev, mâsivâyı tamamen terk ederek, Allah derdiyle dertlenmesi ve kalp gözüyle görür hâle gelmesidir.

Yak Hâlid'i aşkınla bütün kalmaya nâmı
Vaslında talıp *hayrete* dil kalsın efendim (32/7)

Sunup ver bâde-i aşkı beni aşkınla mest eyle
Yolunda cânımı kurbân edem şâhım o *hayrette* (89/6)

Düştükçe gönül *hayrete* bu Hâlid-i nâcâr
Yandıkça yanıp şem-i cemâlinde tolandı (27/5)

Ben yandım ise ateş-i aşkına o şâhın
Rahm etti yine Hâlid'i *hayrette* bıraktı (28/5)

Bırak artık sivâyı Hâlidâ derd-i îlâhî al
Basîretle bakıp yâra hemen kal sen bu *hayrette* (133/15)

Dünyâ, ruhlar âlemine göre insanın gurbetidir. Aslî vatana geri dönmek için çıkılan yolculukta geçici olarak bir süreliğine kalınan misafirhanedir. İnsan bu gurbeti, ibadet ve tâatıyla vuslat hâline dönüştürebilir. Hayret makamını, Allah'tan ayrı olma, gurbette olma durumu olarak değil, Allah'a kavuşma (vuslat) hâli olarak görmek gerekmektedir. Bunu bilmek de ârif ve irfan sahibi olmakla mümkündür. Hayret, sadece dünyayı gurbet olarak zahidlikten her iki dünyada da garib olan ârifliğe geçiş hâlidir.

Hâlidâ ben *hayretteyim*
Sanırdım ki gurbetteyim
Şimdi bildim vuslattayım
Bilmek bunu irfân imiş (7/6)

Hâlid'im kaldım *hayrette*
Yorulдум bahr-ı gaflette
Çaresiz kaldım gurbette
Ümîdim bâb-ı rahmette
Allâh mahrûm eyleme (53/5)

Hayret makamı, korku ile ümit arasında bir duraktır. Vuslat arzusuyla yanmakta olan âşık, bu durakta sürekli olarak mâşûkunu arar ve onu nerede bulabileceğini düşünür. Bu durum, vuslat hâli için her şeyini fedaya hazır olan irfan yolundaki âşığı şaşkın, çaresiz ve ne yapacağını bilemez bir hâle getirir. Âşık, güç ve kuvvetini kaybederek şaşkınlık vâdilerinde dolaşmaya başlar. Âşık, Allah'ın merhametine sığınarak, bu şaşkınlık durumdan çabucak kurtulup bir an önce hayreti takip eden vuslat hâline erişmeyi ister ki bu durum ârifin marifetullahı ulaşmasıdır. Bu hâle kavuşan ârifin Allah'ı tanımak için artık yazı ve söz (huruf ve savt) ile öğrenilen ilme ihtiyacı kalmamıştır.

Ne hâlim var arz edem
Ne tâkat yâra gidem
Kaldım böyle *hayrette*
Kalmadı hiç mecâlim (58/2)

Bir haber ver ne il oldu meskenin
Kalmışım *hayrette* ben şimdi sana (107/3)

Olmadın âzâd bu gamdan bulmadın derde devâ
Hayrete taldım aceb bîçare mi düştün gönül (169/6)

Koyma benlikle beni *vâdi'-i hayrette*
Rahm eyle Hâlidî vâsıl-ı aksâ kıl (2/5)

Talip ol *bahr-i hayrette* hurûfî savtı terk eyle
Münezzehdir teâlallâh hurûf ile bilinmez ol (116/5)

Hâlikâ sen Hâlid'i cezb eyle *gark-ı hayret* et
Vezni-irfân ârife irfânı miktârıncadır (19/7)

ğ. Keşf, Kerâmet: Keşf; açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme gibi anlamları olan Arapça bir kelimedir. Keşf bir şeyi örten perdenin aradan kalkması anlamındadır. Aynı kökten türetilmiş olan mükâşefe, görme anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu, hakikatleri görme anlamında maddî değil manevî gözle, basîretle olur. Böylesi bir bakışla elde edilen bilgi keşftir. Kitap ve sünnete aykırı olmayan keşf haklıdır. Gerçek mürid keşf peşinde değil, Kur'an ve sünnet peşinde koşar. Birkaç çeşit keşf vardır. Riyazet ve tasfiye sonucu gaybı örten perdenin kalkıp, gerçek bilginin ortaya çıkması keşf-i mânevî, akli bilgiler ile değil de bizzat görme yoluyla olan keşfe de keşf-i hissî veya keşf-i iyânî adı verilir. Başkalarının fikirlerini sezmeye keşf-i zamâir, kabirdekilerin hâlini anlamaya keşf-i ahvâl-i kubûr ve rüya türünden hayal ürünü olarak ortaya çıkan ve tabiri gereken keşfe de keşf-i muhayyel adı verilir²⁰³.

Şair, mükâşefeye mahzar olmayı ve keşf kapısının kendisine açılmasını isteyen bir sâlikin sivâyı terk etmesi, sebeplere bakıp gafil olmaması ve her işinde Allah'a tevekkül etmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre sivâyı terk eden ve kendinde benlikten eser bırakmayan bir kişi, eşya ve olaylara gönül gözüyle (basîret) bakabilecek ve kendisinde keşf hâli meydana gelecektir.

Terk edip artık sivâyı bekle yârin kapısın
Feth ola bâb-ı fütüvvet *keşf* ola vech-i nigâr (125/6)

Umûrunda tevekkül eyle Hakk'a
Dilersen *keşf* ola bâb-ı inâyet
Kalıp esbâb içinde gâfil olma
Olursan bu yeter sana cinâyet (128/1)

Yum gözün artık sivâdan görme sende senliğin
Açıla dilde basîret *keşf* ola hem vech-i yâr (137/4)

Keşf-i râz etsem de yoktur bulmadım ben bir devâ
Göz yaşından başka ey dost bu gönül yarasına (102/3)

²⁰³ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 447; Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 310-311.

Bir beyitte, esrâr-ı Sübhân'ın kendisine keşfolduğunu ve insan-ı kâmilin mazhariyeti bâbında Hakk'ın sırrının kendisiyle keşf olacağını ifade eden şair, gerçek aşğın yabancılara sırrını açıklamayacağını da belirtir. Aşğın sırları saklaması, hem mecazî hem de hakikî aşk için geçerlidir. Mecazî aşkta sevgiliyle halvet halini gayra neşretmek hafifliktir. Hakikî aşkta ise sırrı fâş etmektir ki, bu da riyâ ve kibir olacağından manevi hallerin kaybolmasına sebep olur.

Benim hem kâşif-i esrâr-ı Sübhân
Benimle keşf olur esrâr-ı Hak hep (114/5)

Gel imdi sen de uyup et iktidâ
Dilersen keşf ola esrâr-ı Rab hep (114/3)

Âşık-ı sadık olan ağyâra etmez keşf-i râz
Terk edip her itirâzı görse de bin türlü nâz (18/1)

Velîlerde ortaya çıkan olağanüstü olaylara kerâmet adı verilir. Kevnî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi hoş karşılanmayan bir durumdur. Çünkü bunda sünnetullah ya da âdetullah da denen tabiat kanunlarını aşan bir durum söz konusudur. Tevhidin idrakine engel olması ve halkın, görünen gerçeği idrak edemediği hakikate tercih etmesi nedeniyle "hayz-ı ricâl" olarak değerlendirilir. İkincisi ise hakîki kerâmet olup, istikametten ibarettir²⁰⁴.

Şaire göre kerâmet ancak Allah tarafından verilen bir nimettir. Kişinin keşf ve kerâmet derdine düşmesi yanlıştır. En büyük kerâmet, insanın kendi günah ve kusurlarının farkında olmasıdır. Kerâmet derdine düşerek, bezm-i ezelde Allah'a verilen söz unutulmamalıdır. İbâdet etmekteki maksat kerâmet değil, sadece Allah'ın rızası olmalıdır.

Bana tevfk-i hidâyet
Nice bin dürlü kerâmet
Dahi vaslınla inâyet
Bana inâm sen edipsen (134/2)

²⁰⁴ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 446; Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 307-308.

Geçip *keşf ü kerâmetten* kusurun fikr edip her dem
Günâhın bilmeden alâ *kerâmet* olmaz aldanma (122/7)

Kusurun bilmeden alâ *kerâmet* olmaz insâna
Ara bul derdine dermân yeter kaldın cehâlette (101/6)

Kerâmet derdine düştün yitirdin ahd ü mîsâkı
Rızâ-yı Hak iken kardaş hemen maksad ibâdette (101/5)

h. Mâsivâ: Kesreti ifade eden ve sivâ şeklinde de kullanılan mâsivâ, Allah'ın dışındaki her şeye verilen isimdir. Allah'tan başka vücûd olmadığına göre, âlemde görünen her şey izâfî, dolayısıyla da mâsivâdır. Gayr kelimesi de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Şaire göre, gerçek âşıkın yegâne maksadının sürekli olarak Allah'a vuslat arzusu ve işlerindeki tek rehberinin Hz. Peygamber olması gerekir. Mâsivâyâ meyleden kişiler her zaman yolunu kaybetmiş, doğru yoldan sapmış ve dalalette kalmış bir durumda olacaklardır. Siva kapısını kapatan sâlike lütuf kapısı açılmış olacaktır.

Âşık-ı sadık olanın maksadı Allâh olur
Mâsivâyâ meyl edenler dâimâ gümrah olur (173/1)

Göz yuma *gayr u sivâdan* maksadı Allâh ola
Her umûrunda delîli ol Rasûlullâh ola (168/4)

Kapandıysa ne gam sana bu gün Hâlid *sivâ* bâbı
Keremler eyledi Allâh lutuf bâbın küşâd etti (170/7)

Sûfî, şeri şerifi rehber edinip, tarîkata girmelidir. Bunun için de sîvâyı terk etmesi ve aşka uyması gerekir. Sivâyâ yönelenler eziyete uğrarlar. Gerçek amacı Hakk'a ulaşmak olan kimse sivâyâ gözlerini kapar ve böylece Hz. Peygamber'in miraç gecesindeki durumu gibi Allah'a yaklaşmış ve vuslata erişmiş olur.

Rehber et şer-i şerîfi gir tarîka sîdk ile
Terk edip *gayr u sivâyı* aşka eyle iktidâ (70/8)

Sivâdan her neye meyl eyledim onda cefâ gördüm
Onun' çin terk edip cümle *sivâdan* gözlerim yumdum (80/1)

Sivâdan gözlerin yumdun murâdın Hak idi zîrâ
Onun' çin kâbe kavseynden geçip erdin ev ednâya (88/2)

Allah bir ve tektir. Onun hiçbir ortağı yoktur ve mevcut olan her şey ancak O'nunla mevcuttur. Allah'ın gönülde tecelî etmesi ve gönül tahtında Hakk'ın kaim olması için oradan mâsiva askerlerinin kovulması gerekir. Gönlün Allah'ı gösteren bir parlak bir ayna olabilmesi ve orada Hak nurunun doğması için de bu temizlik işi gerekmektedir.

Terk edip *gayr u sivâyı* rûz u şeb feryâd eder
Kanlar ağlar hasretiyle zikri fikri yârı var (92/3)

Murâdından olup fânî murâdı Hak olan ey dil
Sivâdan gözlerin yumar erer maksûda elbette (97/2)

Hudâ birdir şerîki yok kamu şey Hak ile kâim
Hemen mevcûd olan oldur *sivâ* yoktur hakîkatte (133/13)

Sil süpür mülk-i dile koyma cüyûş-ı *mâsivâ*
Tâ tecellî ede dilde ola gönlün taht-ı yâr (137/3)

Sil süpür artık *sivâyı* zikr-i Hak'la ver cilâ
Tâ tulû ede gönülde nûr-ı tevhîd-i Hudâ (165/14)

1. Melâmet: Kınanma, ayıplanma, aşağılanma, kötüleme, karalama anlamlarına gelen bir kelimedir. Başkalarının kınamasına aldırılmamak, içinde olanın aksine hareket etmektir. Tac, hırka, âyin, tekke vb. şeylerin herhangi bir önemi yoktur önemli olan özdür. Melâmeti kendisine ilke edinen sûfilere Melâmî denilir. Ayrıca Hamdun Kassar (ö. 884) tarafından Nişabur'da kurulan bir tasavvuf okuluna da Melâmetiyye adı verilmektedir. Melâmetîlik, riyaya düşmeme amacıyla hayırlarını gizlemek, kötülüklerini örtmekten kaçınmak, nefsin bir iddiası olmasının önüne geçmek, halkın değil Hakk'ın rızasına göre hareket etmek, şöhretten sakınmak, belirgin bir kıyafet giymemek, hâllerinin ortaya çıkmasına neden

olabilecek meclislerde bulunmamak gibi esas itibariyle eleştiri konusu olmaktan uzak vasıflar olarak ortaya çıkmış bir tasavvufî harekettir²⁰⁵.

Şeyh Hâlid, melâmet kelimesini genel olarak kınanma, ayıplanma, rezil ve rüsva olma vb. gibi sözlük anlamlarıyla kullanmaktadır.

Allâh Hâlid'e ver emânu
Allâh son nefesde îmânu
Allâh sensin Vâhibü'l-atâyâ
Allâh etme bizi *melâmet* (3/5)

Hecrinle gönül ağlamağı eyledi âdet
Her demde *melâmet*
Aşkınla bu dil yandı bütün kalmadı tâkat
Ger oldu *melâmet* (123/1)

Edersen kisbi etme itimâdı
Benim kesim deyi hem itikâdı
Her işte Hakk'a sen gel istinâd kıl
Edersin yoksa sen seni *melâmet* (128/5)
Ubûdiyyette ihmâl eyleyip hem
Olun meşgûl çeken dünyâ için gam
Bu hâl ile bulunmaz derde dermân
Ne lâyük sen seni ettin *melâmet* (128/7)

Mecmau'l-bahreyn iken oldun *melâmet* ey dilâ
Gâfil ü magrûr kaldın hem olup sen bî-nevâ (165/7)

Nakşîlikte melâmî bir neşve bulunduğu için, şair de iki ayrı şiirinde, tasavvufî anlamıyla melâmetîlikten bahseder. "Melâmet hırkası" ve "melâmet câmı" tabirlerini kullanan şaire göre Allah, ancak melâmet hırkasını giyip rıza kapısında başını verenlere velâyet kapısını açacaktır. Allah'a yönelmenin yolu da yine melâmet kadehinden içmekle gerçekleşektir.

---

²⁰⁵ Geniş bilgi için Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul 2003, s.15-19, 223-224; Melâmîlikle ilgili olarak ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, (Tıpkıbasım) İstanbul 1992.

Baş verip bâb-ı rızâda giy *melâmet* hırkasın
Feth ola bâb-ı velâyet lutf ede Perverdigâr (137/7)

Nûş edip câm-ı *melâmet* taşa çaldım şîşeyi
Olmuşum tecrîd ü tenhâ azmimiz ondan yana (150/5)

i. Mürşid: Tasavvuf ıstılahında tarîkat lideri olarak bilinen mürşid, rehber, kılavuz, doğru yolu gösteren, uyaran ve irşad eden anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Şeyh, pîr, eren, postnişîn ve seccâdenişîn ifadeleri de mürşid anlamında kullanılan kelimelerdendir. Mürşid mum ve merdivene benzetilir. Mum gibi kendisi yanar fakat çevresindekileri aydınlatır. Merdiven gibi başkalarının üzerine basarak yükselmelerine sebep olur. Her bakımdan gerçek mürşid Hz. Peygamber'dir. Diğer mürşidler Hz. Peygamber'in mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kimselerdir. Fenâ makamına ulaşmış olması şart koşulan mürşidin makbulü kamil olduğu gibi başkalarını da mükemmelliğe ulaştıracak özelliklere sahip olandır²⁰⁶.

Şeyh Hâlid'in salık için önemle üzerinde durduğu şeylerden biri, öncelikle gerçek bir mürşidi arayıp bulmasıdır. Bu mürşid, gaflet uykusuna dalmış olan saliki bu uykusundan uyandıracak, gönlünü aydınlatacak ve oradaki karanlık ve puslu (küsûf hâlini) kaldıracaktır. Nefs ve şeytana esir olan kimsenin böyle bir mürşidin kapısında hizmete talip olması ve dedi koduyu bırakıp kuru bir dava ile kalmaması gerekir.

Ara bul *mürşid-i kâmil* uyarsın hâb-ı gafletten
Sulûk-i sâlike lâzım uyanmalık bidâyette (94/4)

Cümleden evvel velâkin ara bul bir *mürşidi*
Ref ede hurşîd-i dilde var ise ger inkisâf (76/3)

Ara bir *mürşid-i kâmil* bulup kul ol kapısında
Bilirsen sen seni şimdi esîr-i nefis ü şeytânsın (111/8)

Ara bir *mürşidi* bul var olup hâdim kapısında
Bırakıp kıl ile kâli kuru davâ ile kalma (122/6)

²⁰⁶ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 527; Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 388-389.

Allah'a giden ve sâliki vuslat aşamasına götürecektir. Mürid, bu vasıflara sahip olan bir mürşide kendisini teslim ederek, benliğini onun eline bırakmak ve onun kendisine verdiği emir ve nehiyleri manevî bir ilaç gibi içmek suretiyle ancak derdine derman bulabilecektir. Çünkü mürşid olmadan Allah derdine derman bulmak imkan ve ihtimali yoktur.

Ara bir *mürşidi* bul dilersen Hâlik'a yol
Mürşid-i kâmil demi anlar isen o demdir (160/4)

Ara bul bir *mürşidi* ver ona sen senliğini
Var iken sende bu varlık bulamazsın sen ilâç (10/4)

Mutasavvıflara göre mürid mürşidinin elinde gassal elindeki mey-yit gibi olmalıdır. Şair bazı beyitlerde tasavvufî çevrelerde sıkça dile getirilen "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" yargısını hatırlatıyorsa da, mürşidi "Yol rehberle aşılır" ilkesine uygun olarak, tasavvufî anlamdan öte rehber yönüyle ön plana çıkarmaktadır.

Varını bir *mürşide* ver kalma sen çık aradan
Ne verirlerse edip nûş et hemen budur ilâç (10/5)

Bu âlem fânîdir derdi de fânî
N'idersin derd edip fânî olanı
Arayıp bir *mürşid* terk et cihânı
Mürşidin olmazsa dermân bulunmaz (12/3)

Sâlikin seyr ü sülûkunda temel şart Allah'ın zikridir. Sâlik, bir mürşid bularak, bu mürşide gönlünü teslim etmelidir ki, gönlüne hakikat güneşinin nûru aksedebilsin. Salikin, Hak yolunda canını vermek üzere kendisini terbiye edecek mürşidine beyat etmesi ve onun her emrine şart ve kayıttan âzâde olarak itaatkar olarak teslimiyeti gerekmektedir. Çünkü insanı nefis ve şeytana esir olmaktan kurtaracak olan da yine mürşid-i kamildir.

Sâlike seyr ü sülûkta zikr-i Hak oldu esâs
Ara bul bir *mürşidi* yalvarıp et sen iltimâs

Ders alıp ol zât-ı pâkten gönlünü ver gönlüne
Tâ ede şems-i hakîkatten dile nûr inikâs (20/1-2)

Tut elinden beyat eyle Hak için cân vermeğe
Nas ile böyle kuruldu tâ ezelden bu esâs (20/3)

Bulup ol *mürşidi* eyle vesîle
Tut elinden eyle ona itâat (72/3)

Teslîm et *mürşide* eylesin te'dîb
Tâ ede rûh ile her dem ittihâd (73/9)

Ara bir *mürşid-i kâmil* bulup kul ol kapısında
Bilirsen sen seni şimdi esîr-i nefis ü şeytânsın (111/8)

j. Nefs: Ruh, akıl, insan bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kö-tü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukûbet, arzu, murat gibi bir çok anlamı olan Arapça bir kelimedir. Tasavvufta ise kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevher, insana kötülüğü emreden, Allah tarafından insana üflenen ve rûh-ı Rahmânî ve İlâhî ben, bir şeyin varlığı, özbenliği ve kendisi, beden kalıbına tevdi edilen ve kötü huyların mahalli sayılan latîfe, kula ait illetli vasıflar, kötü huy ve fiiller gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır²⁰⁷.

Şeyh Hâlid, nefsi tasavvufî anlamlarıyla kullanmaktadır. İnsan, nefis ve ruh olmak üzere iki özelliğe sahip olan bir varlıktır. İnsan vücudunda nefis ve ruh sürekli olarak mücadele hâlinde bulunmaktadır. İnsanın Allah'la misak yapmış olduğu elest bezminde nefis, ruhun emrinde bulunmaktaydı. Ruhlar âleminde ruhun emrinde bulunan nefis, şeytana uyarak ruhun emrinden çıkmıştır. Bu nedenle nefsi ıslah etmek ve onu ezeldeki durumuna getirmek gerekir. İnsanın kurtuluşa ermesi için bu şarttır.

Bendesiydi *nefsin* ezelde rûhun
Uyup ol hannâsa etti irtidâd (73/6)

²⁰⁷ Nefs için Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 545-551; H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 304.

Et *nefsi* ıslâh
Olalım iflâh
Hem cây-ı felâh
Sendedir yâ Rab (135/9)

Nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücadele ve mücadeleyi esas alan nefsânî tarîkatlarda etvâr-ı seba diye isimlendirilen nefsin yedi mertebesi bulunmaktadır²⁰⁸. Bu mertebelerden ilki, insanı günah işlemeye teşvik eden nefs-i emmâredir.

Beni bu *nefs-i emmâre*
Eyledi beni âvâre
Aradım yok buna çare
İşim efgân sen edipsen (134/6)

Nefs-i levvâme, insan sürekli olarak kötü işlerin esiri durumuna getirir ve gece gündüz âh u zâr ettirir. Nefs elinde esir olan kişinin doğru yola ulaşip kurtuluşa ermesi Allah'ın merhamet ve lütfüyle mümkündür.

Esîr-i *nefs-i bed-kârım*
Onun' çin rûz u şeb zârım
Bilmem ki ne olur hâlîm
Lutf eyle bize sultânım
Allâh mahrûm eyleme (53/3)

Bir garîbim *nefs* elinde olmuşum gâyet zebûn
Tut elimden destgîr ol bulayım râh-ı hüdüâ (22/6)

Koyma beni bana rahm et hâlîme
Nefs elinde oldum işte ben zebûn (139/5)

Nefis, kötülüğü emretmede yalnız değildir. Nefsin bir ortağı vardır ki bu da şeytandır. Nefis ve şeytan, insanı doğru yoldan çıkararak ve günah işlemeye sevkeden iki müttefiktir. Bu ikisi aynı zamanda zamanın da fitnecileridir.

---

²⁰⁸ Nefsin mertebeleri için H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 234-237.

Esîr-i *nefs ü şeytân* olduğumdan çok günâh ettim
Düşündüm cürm-i isyânım demâdem âh u vâh ettim
Kapına yalvaru geldim seni şeyhim penâh ettim
Esirge ben fakîri kurtarıp bundan da âzâd et (59/2)

Şaşırıp *nefs ile şeytân* yolumu aldı hevâ
Ettiğim cürm ü cinâyet olmuşum ben bî-nevâ
İşte geldim kapına sen eyle derdime devâ
Sen bilirsin hâlîmi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına (155/2)

Nefs ile şeytân
Fitne-i devrân
Âh neler etti
Baht-ı siyâhım (161/6)

Şeytan gibi nefsin bir diğer ortağı olan hevâ da insanın düşmanıdır. Kişi bu ikisi tarafından çeşitli şekillerde aldatılır. İnsanı esareti altına alan ve ömür sermayesini harcatan da yine bu ikilidir.

Ey gönül insâfa gel artık yeter oldun cüdâ
Aldanıp *nefs ü hevâya* sen seni ettin hebâ (70/1)

Hevâ vü nefse sarf ettin bütün sermâye-i ömrün
Geçer fırsat gider kalmaz kalın sen de nedâmette (101/3)

Tevfikın refik et eyle hidâyet
Esîr etme *nefs ü hevâda* bizi (172/2)

Sûfî, Hz. Peygamber'in de bir hadisinde büyük cihad olarak ifade ettiği gibi (Bkz. Hadisler) kendi nefsiyle cihat etmek (mücahede) durumundadır. Bu cihat veya diğer bir tabirle mücahede farz, vacip ve sünnetleri hakkıyla yerine getirerek nefsi öldürmek şeklinde olmalıdır.

Gazâ-ı ekberdir buyurdu bize
Ol sultân-ı kevneyn *nefs* ile cihâd (73/2)

Ferâiz vacibât sünnet cevşenin
Giyip eyle kardaş *nefs* ile cihâd (73/4)

Bu yolda yok olmak gâyet müşküldür
Cihâd ile *nefsi* mürd' olmayınca (131/5)

İnsan sürekli olarak, kendisini yöneten ve dizginlerini elinde tutan nefsiyle mücadele etmeli ve onu ıslah ederek kendisini bu nefsin elinden kurtarmalıdır. Çünkü bu nefis insanın başına gâileler açar. Kârna değil zararına uğraşır. Onu, sahipsiz ve kimsesiz olarak mahrumiyet uykusuna daldırır.

Elverir kurtar beni *nefsin* elinden el-emân
Dertliyim kaldım yabanda derde dermân gözlerim (96/3)

Meded Allâh meded sen ver emânı
Koyma *nefsin* elinde sen zimâmı (66/1)

Bak şu *nefsin* işine ne getirmiş başına
Zarâr kârını bilmez zarârda kârın arar (163/1)

O! Habîb'in izz ü câhı hürmetine el-emân
Koyma bu *nefsin* elinde hâb-ı hâsir bî-nevâ (166/3)

İşte, insanın kendisini kötülük işlemeye teşvik eden bu nefsi emmâreden kurtulup, kötü ve çirkin sıfatlardan arınmış ve güzel ahlâkla muttasıf hâle gelmiş nefsi mutmainne derecesine ulaşması gerekir.

Habîb'in hakkı' çin Hâlid'i yâ Rab
Mutmainn-i nefis et etsin inkiyâd (73/13)

k. Sâlik, Seyr ü Sülûk: Tasavvuf yolunda seyr ü sülûke başlayan, mana olgunluğunu elde etmek amacıyla tasavvuf yoluna giren müride sâlik ismi verilir.

Arapça gitmek, gezmek anlamına gelen seyr ile yürümek, girmek anlamlarına gelen sülûk kelimelerinden oluşan seyr ü sülûk terimi, ta-

savvufta bir şeyhin gözetimi altında hakîkate ulaşmak için çıkılan manevî yolculuğu ifade eder. Tasavvuf ve tarîkate giren kimsenin manevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirmiş olduğu aşamalarıdır. Seyrin başlangıcı tahsil, mücahede, nefy ve isbat, sonu ise Allah'a vuslattır. Seyr ü sülûkun seyr illallah, seyr fillah, seyr maallah ve seyr anillah şeklinde dört mertebesi vardır²⁰⁹.

Şaire göre sâlik, seyr ü sülûk yoluna girdiği andan itibaren hevâ ve hevesten vazgeçip Hak zikrine devam etmelidir. Onun sadece Allah'ın rızasına talip olması ve bunu büyük bir arzu hâline getirmesi gerekmektedir. Sâlikin sülûkünün değeri arzusu ölçüsündedir.

Sâlike seyr ü sülûkta zikr-i Hak oldu esâs
Ara bul bir mürşidi yalvarıp et sen iltimâs (20/1)

İster emânâtı bir gün ol Mâlik
Hevâ vü hevesde sen ettin hâlik
Böyle mi ederler *sülûkı sâlik*
Rûz u şeb etmekle cürm ü cinâyet (50/5)

Sülûk-i sâlike kıymet hemen miktâr-ı arzûsu
Rızâ-yı Hakk'a tâlib ol sivâyı verseler alma (122/2)

Sâlikin seyr ü sülûkü sırasında büyük bir aşk ile Allah'ın emrine bağlanması ve rehberi iman hâline gelen âşık vasfına ulaşan bu kişinin marifet derecesine ulaşarak O'nun tevhidinden uyanık olması gerekir. Çünkü, Allah'ın birliğinin ilmi ona her zaman lazımdır.

Kim ki âşıktır Hudâ'ya emrine münkâd olur
Sâlikân *seyr ü sülûkta* aşka eyler iktidâ (151/4)

Âşıkın *seyr ü sülûkta* rehberi îmân ola
Fehm ede emr ile nehyi sâhib-i irfân ola (115/1)

Sâlikân *seyr ü sülûkta* tevhîde âgâh gerek
İlm-i tevhid-i Hudâ hem sâlike her gâh gerek (168/1)

²⁰⁹ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 183; Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 637-638.

Seyr ü sülûk yolunda ârif derecesine ulaşan, Allah'ın zikrini kendisine arkadaş edinen ve tüm varlığını fedaya hazır hâle gelen sâlik, rûhânî bir seyirle Allah'ı seyretmeye başlar.

Çıkanlar bu yolda dağ-ı irfâna
Gönülden ederler *seyr-i rûhânî* (140/4)

Ederler *seyr-i rûhânî* verirler yoluna cânı
Enîsi zikir olur dâim tuyan gâfil âgâh olur (44/6)

I. Tecrîd, Tecerrüd: Tecrid, yalnız başına kalmak, tecerrüd ise soyunmak anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Malik olmamak, kalbi Allah'tan başka şeylerden uzak tutmak, mâsivâdan sıyrılarak tamamen Allah'a yönelmektir²¹⁰.

Divan'da diğer tasavvufî kavramlar gibi tecrîd ve tecerrüd de kullanılmıştır. Her iki âlemde de tüm varlığını terk ederek sadece Allah'a yönelmesi sûfînin şânıdır. Kişide benim diye sahipleneceği bir varlık bulunmamaktadır. Bunların hepsi güç ve kudret sahibi olan Allah'a aittir. Bu nedenle amelde ihlâsa ulaşabilmek için kalbi tamamen mâsivâdan temizlemek gerekir. Tüm şüpheleri bir elbise gibi üzerinden soyup atan ve büyük bir zevk ile itaat elbisesine bürünenler marifete ulaşan yüce insanlardır.

Baş u cânından geçip *tecrîd* dü-âlem şânımız
Terk edip varını gelsin bulmak isteyen hüdü (1/5)

Havl u kuvvet Hak'dan yok sende senlik
Tecrîd ol bul var sen amelde ihlâs (68/7)

Tecerrüd eyleyip şekden giyerler tâat ihrâmın
Çıkıp ol dağ-ı irfâna tevekkufla olur âlî (34/5)

Tecerrüd eyleyip libâs-ı şekden
Zevk eder giydikce tâat ihrâmı (140/3)

---

²¹⁰ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 702-703.

Tecerrüde talip olan kimse sebeplere aldanmamalıdır. Çünkü, sebeplerle meşgul olmak tecerrüd talibini mahcup eder. Bu nedenle iskât-ı vesâil diye ifade edilen sebebe değil müsebbibe bakmak esastır.

Tecerrüd eylese Hak seni kardaş
Sanâ sen eyleme esbâbı yoldaş
Eğer esbâb ile meşgûl ederse
Tecerrüd tâlibi çeker hacâlet (128/2)

Nasıl ki sevgililer, herkesten uzak olmak ve gözlerden ırak bir yerde buluşmak isterlerse, Allah'a ulaşmak için de yalnızlığı tercih etmek ve mâsivâyı kalpten silip atmak gerekir. Çünkü Hak sadece tecerrüd eyleyen âşıklarına cemâlini arz eder. Bu nedenle halvet, itikaf ve inziva belirli bir zaman diliminde kişinin Allah'a ünsiyetini sağlar.

Vasl-ı cânâna Hâlidâ ister seni cânân tenhâ
Tecerrüd eyleyen gelsin sultâna oldu es-salâ (136/7)
Çıkıp tûr-ı dile görsün cemâl-i Hazret-i yâri
Tecerrüd eyleyen uşşâkına arz-ı cemâl etti (170/6)

Şeyh Hâlid bir beytinde, mânâ dağına konan bir ankâ olabilmek için insanın kendisini bağlayan tüm bağları koparması ve gönüldeki mâsivânın görüntülerini sıyrıp atması gerektiğini söyler. Allah'a gönülden yönelen biri için kınayanın kınamasından korkmamak, yalnız kalmak ve tecrid hâli gerekmektedir.

Benim ankâ bugün pervâz edip çıktım taalluktan
Olup *tecrîd* zevâhirden kâf-ı manâya ben kondum (80/3)

Nûş edip câm-ı melâmet taşa çaldım şişeyi
Olmuşum *tecrîd* ü tenhâ azmimiz ondan yana (150/5)

m Tevessül: Vesîle kelimesinin çoğulu olan tevessül, araç anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Duada Allah dostlarından birini veya bir şeyi şefaathçi olarak araya koymak ve bu kişi veya şeyle istekte bulunmaktır. Sufilere göre Kur'an-ı Kerim'deki "... O'na ulaşmaya vesîle arayın"

âyeti²¹¹ ile Hz. Peygamber'in bir sahabeye kendisini vesile ederek Allah'a dua etmesini tavsiyesi²¹² tevessülün dinî delillerindedir. Tevessülü bir araç değil de salt amaç kılmak şirk ve küfür kabul edilmektedir²¹³.

Tevessülü kabul etmekte olan Şeyh Hâlid, Hz. Peygamber'e ve rıza yolunun yıldızları olan âl-i abâyâ tevessül etmeyi salık verir. Hz. Peygamber'i vesile edinen zengin ya da fakir her bir kişi âlemin sultanı olur. Münafıklıktan kurtulmanın yolu tevessülden geçtiği gibi vuslata ulaşmanın yolu da Allah kelimandan geçmektedir.

Şer-i pâk-i Ahmedîne kim *tevessül* eyledi
Oldular sultân-ı âlem cümleten bâ y u gedâ (22/5)

Her umûrunda *tevessül* eyle şer-i Ahmed'e
Terk edip artık hevânı matlabın olsun rızâ (165/15)

Var ise aklın *tevessül* eyle fırsat var iken
Encüm-i râh-ı rızâdır her biri bir rehnümâ (21/2)

Sen hemen eyle *tevessül* zikr-i Hakk'a kâim ol
Vasl-ı cânâna vesîle bil Kelâmullâh gerek (168/5)

n. Ucb: Kendini beğenmek, böbürlenmek ve şımarmak anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta ise, kişinin sahip olduğu amel, maharet, sanat, mal, makam, güzellik ve ilim gibi nimetleri çok büyük ve pek önemli görerek, bunların gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmasıdır. Özellikle melâmet ehli riya ile ucbu, Hakk'a giden yoldaki en büyük engeller olarak görülür. Rûhî yükselmeye ve manevî kurtuluşa engel olduğunu vurgular²¹⁴.

Divan'da iki kez geçen ucb kelimesi, gösteriş ve iki yüzlülük anlamına gelen riya ile birlikte kullanılmıştır. Şaire göre ucb ve riya gönüldeki mâsivânın görüntüleridir. Sûfî, gönlünden bu kötü görüntüleri çıkarıp atmalı ve sadece Allah'ın rızasına talip olmalıdır. Riya ve ucbu şirkten ayrı tutmayan şair, bunların mâsivaya hizmet olduğunu ifade eder.

²¹¹ Maide, 5/5.

²¹² Tirmizî, Deavât 49; İbn Mâce, İkâme 5.

²¹³ Geniş bilgi için H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 323-324.

²¹⁴ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 541-542.

Hâdim ol Mevlâ'ya terk et sivâyı
 Çıkarıp gönülden *ucb* ü riyâyı
 Yüz sürüp yerlere iste rızâyı
 Rızâ-yı Hak oldu dinde asâlet (50/3)

Yetişir elverir var geç riyâ vü *ucb* u şirkten sen
 Ne hâsıl eyledin ey dil sivâyâ böyle hizmette (97/6)

o. Uzlet: Ayrılmak, terk etmek, karışmamak anlamlarına gelen uzlet, tasavvufta halktan uzaklaşp, onlardan ayrı yaşamak hâlidir. Halvetle hemen hemen aynı anlamda kullanılmasına rağmen, uzlet daha genel, halvet ise daha özel bir anlama sahiptir. Halvet, müridin belli bir zaman için halktan uzaklaşp tekkelerde halvethane veya çilehane denilen özel bir bölmesinde inzivaya çekilme hâlidir. Uzlette ise zaman süresi bulunmamaktadır²¹⁵.

Şaire göre, tarîkata intisap eden kişi zikrinde bir lezzet bulmak istiyorsa sürekli olarak uzleti tercih etmelidir. Çünkü çile çekerek ve nefse karşı savaşarak Hakk'a ve kurtuluşa ermek isteyen tarîk-i ebrârın sâlikleri ancak uzletle izzete erişmişlerdir. Halvethane yerine uzlet sarayı terkinini kullanan ve dünyayı bir uzlet makamı olarak gören Şeyh Hâlid, sâlikin Allah dışındaki her şeyi terk ederek, hamlıktan yanma, pişme ve kebab olma aşamalarına ulaşmasını ister.

Zikrinde ey gönül dilersen lezzet
 İhtiyâr et sana dâimâ uzlet
 Tarîk-ı ebrârdır bilersen eğer
 Sâlikân bulmuştur *uzletle* izzet (141/1-2)

Bütün terk-i sivâ ettin kalıp *uzlet* sarâyında
 Yanıp piştin kebâb oldun aceb bir hoşca biryânsın (104/4)

ö. Vahdet-i Vücûd: Varlığın birliği anlamına gelen vahdet-i vücûd, tasavvuf düşüncesinin temel taşlarından biridir. Tasavvufî düşüncenin temeli, tek bir varlık olan Allah'ın bulunduğu, O'nun dışındaki mevcû-

²¹⁵ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 195-197.

dâtın ise Allah'ın kâinâttaki tecellîsi olduğu görüşüne dayanır. Bu varlıklar, Allah'ın anlaşılıp bilinmesi için yaratılmışlardır. Bu görüşe, vahdet-i vücûd denilmektedir. Vahdet-i vücûd, âlemin bir tek hakikat ve vücûddan ibaret olduğu görüşüdür. Âlemde mutlak ve tek olan varlık Allah'tır. Varlığı kendi zatından olup başka varlıklara ihtiyaç duymaz. Kâinâtta görülen bütün varlıklar, Allah'ın birer tecellîsi olup O'ndan ayrı değildirler. Bir mutlak varlık vardır ki o da Allah'tır. Sadece tecellîden ibâret olan bu kâinât ve içindekiler sonludur ve kendilerine biçilen ecel geldiğinde yok olacaklardır. Allah ise zât ve sıfatları ile kâim ve sonsuzdur. Varlığının başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. Mevcut olan her şey O'nun varlığına bağlıdır. O'nun varlığı olmadan eşyanın varlığı düşünülemez. O vardı ve O varken hiçbir şey yoktu. Âlem ve eşyayı varlık denizinde ortaya çıkaran O'dur. Bu meydana geliş, müstakil bir vücûd olmayıp Hakk'ın vücûd denizinin dalgalarıdır²¹⁶.

Zaman ve mekândan münezze olan Allah, zaman ve mekâna da sığmaz. Mekândan münezze olanı, mekânla kayıtlı olan eşya ve varlıktan ayrı düşünmek gerekir. İnsanın görmekte olduğu şeyler, resim, hayal ve vehimlerden ibarettir. Bu görünenler Allah değil, sadece Allah'ın bir ve tek olan varlığının delilleridir. Allah, zât ve sıfatlarıyla değişmez. O, sonradan olanlara aslâ benzemez anlamına gelen muhâlefetün li'l-havâdis sıfatına sahiptir. Allah, resim değil, ressamdır. Aslolan resimde ressamı görebilmektir²¹⁷.

Şeyh Hâlid de vahdet-i vücûd inancını çeşitli şiirlerinde ifade etmektedir. Allah'ın vechi apaçık ortadadır. Onu görmek için her şeyi terk etmek gerekmektedir. Bu kâinat Allah'ın zatının güzelliğini yansıtan bir ayna, içindekiler ise O'nun zât ve sıfatlarının delilleridir. Allah'ın cemalinin cilvesinden hareket ve kimıldanmalar meydana gelmektedir. Toprak, canlı bir hâl alarak Allah'ın kudretini ispat etmektedir. Arş, kürsi ve bütün felekler emrinde olan Allah'ın varlığına güneş ve ay da apaçık birer delildir.

Terk edip sen seni bak gör vech-i yâr açıktadır
İsteyen görmek o yâri işte gelsin es-salâ (26/3)

²¹⁶ H. Kami Yılmaz, *a.g.e.*, s. 283-297.

²¹⁷ Vahdet-i vücûd düşüncesinin tarihi gelişimi ve anlamıyla ilgili olarak Ahmet Avni Konak, *Fusûs'u'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahrahi-Selçuk Eraydın), İstanbul 1994, I, 47-54.

Olup bu kâinât mir'ât cemâl-i zatına yâ Rab
Kamu eşyâ olup isbât sıfât u zâtına yâ Rab

Nümâyân nice cünbüşler cemâlin cilvesinden âh
Olup ihyâ bu hâk isbât eder hem kudretin yâ Rab

Kamu şey emrine kâim bu arş u kürsi hep eflâk
Hem oldu zâtına âyât bu şems ile kamer yâ Rab (38/1-3)

Bu öyle bir gizli sırdır ki, hükmünü ancak muvahhidler bilebilir. Cisimlerin görüntüleri de (kesret) aynı zamanda Allah'ın birliğine delildir. Âşık olan gönüller eşyada O'nun varlığını ve tecellilerini seyrederken hayran olurlar. Çünkü görünen bütün şeyler O'nun zatının güzelliğini ortaya koymaktadırlar.

Bu hükm-i sırr-ı pinhânı muvahhidler bilir ancak
Alâmet sûret-i ecsâm senin tevhîdine yâ Rab

Onu seyrân edip hayrân olur âşık olan diller
Eder izhâr kamu eşyâ cemâl-i zâtına yâ Rab (38/5-6)

p. Verâ: Allah'tan korkmak, şüphelilerden kaçınmak ile mübah ve mekruhlarda bile titizlikle davranmayı ifade eden Arapça bir kelimedir. Kulun gazap ve rıza hâlinde gayriyi konuşmaması ve bütün gayretini Allah rızasına yöneltmesi hâlidir²¹⁸.

Şeyh Hâlid sadece bir şiirinde *teverru* kelimesini kullanır. Kişinin sivadan yüz çevirerek, vehim ve hevâyı terk etmesini ve sadece Allah'a dayanıp verâ sahibi olmasını tavsiye eder.

El verir eyle *teverru* sen sivâdan yüz çevir
Terk edip vehm ü hevâyı Hakk'a eyle itimâd (152/3)

r. Zahid: Bir şeye rağbet etmemek, küçümseyip terk etmek, yüz çevirmek anlamına gelen bir kelimedir. Kendisini dünyadan çekip çevi-

---

²¹⁸ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 755..

ren ve dinî hayata veren, âhirete yönelen kişiler için kullanılan bir tabirdir. Zâhid, esasen zühd ve takva sahibi olmakla beraber, zamanla işin özüne inemeyen, dış kabukta (zâhirde) kalan, kuru ve şekli ibâdetle uğraşan, dinî konularda anlayışı kıt kaba sofu dindarlar için kullanılan bir tabir hâline gelmiştir²¹⁹.

Zâhid çekirdeğe, arif çekirdeğin içindeki öze müteveccihdir. Şair zâhidle ârifi mukayese ederken, bu ikisinin her iki dünyada da asla kıyaslanamayacağını söyler. Ârifler zahirde fakir bir görünüme sahip olmalarına rağmen gerçekte mânâ âleminin sultanlarıdır.

Zâhidâ hâline bakıp ârife etme kıyâs
Ârifin hâli dü-âlemde kabûl etmez kıyâs

Sûretâ hurka pâlâs içre gezerler her biri
Manîde sultân olurlar herkese olmaz kıyâs (83/1-2)

Edebiyatımızda mutlak hakikat olan Allah'a vuslatın aşk ve akıl olmak üzere iki yolu vardır. Âşık aşkı, zâhid ise akli temsil eder²²⁰. Bu nedenle âşık ve zâhid sürekli olarak birbirlerini tenkit ederler. Âşık aşkı zühde tercih eden konumundadır. Akılla Allah'a ulaşmanın mümkün olduğuna inanan zâhid aşkı değil akli tercih eden, yaptığı ibadetleri cennete kavuşmak ve cehenneme girmemek için yapmakta olan bir kişidir. Yaptıklarını bir karşılık bekleyerek yapmaktadır. Bu nedenle hiçbir karşılık beklemezsiniz seven ve bu yolda acı çeken âşığı küçük görerek sürekli olarak kınamakta ve ona taarruz etmektedir.

Haddini bil *zâhidâ* etme taarruz âşıkâ
İnsâf eyle bak kimin aşkına olmuş mübtelâ (151/2)

Herkesin var ise bir melce' penâhı *zâhidâ*
Yetişir âşıkına melce' hemen ol şâhı var (51/4)

Herkesin var ise bir melce' penâhı *zâhidâ*
Yetişir âşıkına melce' hemen ol şâhı var (39/5)

²¹⁹ Zâhidliğin asıl manası için Mehmet Demirci "Zâhidlik Nedir? Dünya Ahiret Dengesi Nasıl Kurulur", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1987, Sayı: IV, s. 105-126.

²²⁰ Mustafa Uzun, "Aşk" (Edebiyat, Kültür ve Sanat), *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 19.

Zâhid, yaptığı amellerine karşılık olarak sevap beklemekte ve bunu ihlas olarak görmektedir. İbadet yapmakta olmasına rağmen benlik duygusundan bir türlü kurtulamaz ve bu nedenle de mülkün ve hükmün Allah'a ait olduğunu, Allah'ın mülkü istediğine karşılıksız olarak verebileceğini unuttur.

Mâlikü'l-mülktür o şâhım var mı şüphen *zâhidâ*
Mülk onundur hükm onundur kaldı mı senlik sana (40/4)

Zâhidân isteyip ecr-i mesûbât
Eyledik sınırlar amelde ihlâs (68/3)

s. Zikir, Vird, Evrâd: Sözlükte anmak, hatırlamak, unutmamak gibi anlamlara gelen zikir tasavvufta müridin sesli veya sessiz, toplu veya tek başına Allah'ın isimlerini ve kelime-i tevhidi tekrar etmesi demektir. Tasavvufun önemli özelliklerinden biri olan zikir, kulu gafletten koruyan manevî bir zırhtır. Kişi zikre devam ettikçe kalbindeki dünyaya rağbet zayıflar ve yerini Allah sevgisine bırakır. Sûfînin seyr ü sülûku da zikirle gerçekleşir. Tarikatlarda hafî (gizli) zikir, genellikle Hz. Ebubekir kanalıyla gelen Sıddîkî meşreplerin, cehrî (açık) zikir ise Hz. Ali kanalıyla gelen Haydarî meşreplerin yöntemi olmuştur²²¹.

Şeyh Hâlid'in şiirlerinde en çok kullandığı tasavvufî kavramların başında zikir gelmektedir. Şaire göre zikir gönlü daima canlı tutacak olan vaz geçilmez manevî bir gıdadır. O aynı zamanda kişiyi manevî hastalıklardan kurtaracak olan en iyi ilaçtır.

Rabbenâ hidâyet eyle Hâlid'e
Gıdâsı *zîkr* olsun dâimâ dilde
Tevfikın refik et ahfâda sırda
Bağışla isyânın edip inâyet (50/7)

Rabbenâ eyle hidâyet Hâlid'e her subh u şâm
Tevfikın edip refîki *zîkrini* eyle gıdâ (70/9)

²²¹ Ayrıntılar için Mehmet Demirci, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 35; Selçuk Eraydın, *a.g.e.*, s. 144; H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 162-164.

Bir âcizim geldim sana
Koyma lutf et beni bana
Alıp bu varlığım benden
Olsun *zikrin* bana gıdâ (93/4)

Lutf edip sun bâde-i aşkı bu kemter bendene
Terk edip cümle sivâyı *zıkr-i Hak* ola gıdâ (22/7)

Terk eder artık sivâyı intizârı yâr olur
Rûz u şeb kalmaz karârı *zıkrini* eyler gıdâ (145/2)

Rûz u şeb *zıkr-i Hudâ'* yı sen sana eyle gıdâ
Anlar isen *zıkr-i Hak'* dan başka yok alâ ilâç (10/6)

Zikir, unutmanın (nisyan) zıddıdır. Sûfî gaflete düşmemek ya da gaflette olmamak için Allah'ı bir an bile aklından çıkarmamalı, gece ve gündüz sürekli olarak gönlü ve diliyle zikir ameliyesi içerisinde bulunmalıdır. Çünkü Hakk'a ulaşmak, mâsivâyı terk ederek, insanın kendini unutup her şeyden vazgeçmesi ve gönlünü Allah'a bağlamasıyla mümkündür.

Sen de cânı cümle varı terk edip yâ Hâlidâ
Zıkr ü *fikrin* Allâh olsun gece gündüz dâimâ (1/7)

Mâsivâları terk edip gece gündüz *zıkrim* sen ol
Sen var iken kime gidem sensin her âlemde mevcûd (9/2)

Hâlidâ teslim ol terk et sivâyı
Rûz u şeb vird eyle *zıkr-i Mevlâ'* yı
Kendine derd eyle vird-i Hudâ' yı
Derde Hak'dan özge dermân bulunmaz (12/5)

Gönlünü bend eyle Hakk'a rûz u şeb *zıkr* eyleyip
Zıkr ile buldu Huda' yı hep azîzân-ı selef (124/5)

Rûz u şeb *zıkr-i Hudâ'* ya çalışıp eyle niyâz
Olmak istersen enîsin ola dâim aşk-ı yâr (137/6)

Eyâ Hâlid hemen durma gece gündüz devâm eyle
Unutup sen seni terk et çalışıp *zıkr-i Yezdân'*a (36/5)

Zıkr ü fikrim Hakk edip geçir sivâdan sen beni
Cism ü cânım vereyim yağmâya Allâh aşkına (8/2)

Gözde hülyâ dilde sevdâ *zıkr* ü fikri yâr olur
Yüz sürer yerlere her dem zâr ile eyler niyâz (18/3)

Seyr ü sülûk yolundaki sâlikin temel olarak yapması gereken şey zikirdir. Zikir kişiyi sivadan kurtaracak, heva ve hevesi ile konuştuğu şeylerden uzaklaştırarak ve Allah ile ya da Allah'ın rızasına uygun olarak konuşur hâle getirecektir. Zikir aynı zamanda bir gurbet hayatı yaşamakta olan insan için gönlündeki pası giderecek olan en iyi arkadaştır. Bu nedenle zikri tüm dertlerin dermanı olarak kabul eden ârifler için de Mevlâ'nın zikrinden daha lezzetli bir şey yoktur.

Sâlike seyr ü sülûkta *zıkr-i Hak* oldu esâs
Ara bul bir mürşidi yalvarıp et sen iltimâs (20/1)

Hevâ vü hevesle ettiğim tekellümden
Tahlîs edip *zıkrinle* gûyâ kıl (2/2)

Hudâyâ Hâlid'i âciz koma tenhâ bu gurbette
Yakıp aşkınla dil mülkün enîs et *zıkrini* yâ Rab (38/7)

Rabbenâ tevfikını sen Hâlid'e eyle refik
Zıkrini edip enîsi kalmasın gönlünde pas (20/7)

Hâlidâ durma devâm et *zıkr-i Hak'*la kâim ol
Ârif-i billâh için yok *zıkr-i Mevlâ'*dan lezîz (29/5)

Senin bâb-ı emânına yüzün sürer olan âşık
Bilir ârif olan derde hemen *zıkrin* olur dermân (162/4)

Sûfnin yapması gereken şeylerden biri de yapmış olduğu günahlarından dolayı pişman olup tövbe etmesi ve zikri adet hâline getirmesidir. Çünkü kurtuluş yolu ancak zikir ile bulunabilir. Gönüle yerleşmiş bulunan mâsivâ da ancak Hak zikrini vird edinmekle gönülden kovulabilecektir. Zikir mâsivâ kirini gönülden silerek gönlü parlak bir ayna hâline getirecek ve böylece tevhid-i Hudâ nurunun gönülde aksetmesini sağlayacaktır.

İnsâf edegör kendine gel eyle nedâmet
Yeter bu kabâhat
Tövbeler edip cürmüne ver gayri nihâyet
Et *zikri* sen âdet (129/3)

Zikr ile bulur kim ki diler cây-ı selâmet
Şâhid buna âyet
Yâ Rab kerem et Hâlid'e sen eyle inâyet
Zikrini hidâyet (129/4)

Yerleşmiş mâsivâ çıkmaz gönülden
Zikr-i Hak gönülde vird olmayınca (131/3)

Sil süpür artık sivâyı *zikr-i Hak*'la ver cilâ
Tâ tulû ede gönülde nûr-ı tevhîd-i Hudâ (165/14)

Zikir, gönül mülküne hayat veren, gönlü nurlandıran, gönle ve bedene taze can sunan tasavvufî bir özelliktir. İbadette esas olan da Allah'ı hatırlamak, hiçbir zaman Allah'tan gafil olmamak durumudur. Eğer bir ibadet insana Allah'ı hatırlatmıyorsa o kişi ruhu olmayan, ölü hâle helmiş bir cisme benzer ki onda ruh da can da bulunmamaktadır. Kişinin kurtuluşu ancak Allah'ı zikretmekle gerçekleşir ki bu durum âyetlerle de bildirilmiştir.

Zikr-i Hak'la eyle dil mülkün ihyâ
Sayd etmeden seni bu mülk-i dünyâ (46/1)

Zikr ile tenvîr edip gel gönlünü bul tâze cân
Her ibâdetinde esâs *zikr-i Hudâ* hem cisme cân

Bir ibâdetde eğer olmazsa *zîkr-i Hak* gönül
Rûhu yok bir cisme benzer yoktur onda rûh u cân

Bulmadı kimse felâhı illâ *zîkr-i Hak* ile
Fezkürullâhe kesîran oku Kur'ân' da ayân

Hak yanında zîkr olunmak diler isen ey dilâ
Zâkir ol kim *fezkürûnî* âyet-i Hak'dır inan (154/1-4)

Zikrin nasıl yapılması gerektiğine de değinen Şeyh Hâlid, uzlet hâlinde, her zaman ve her durumda (gezerken, yatarken ve otururken) zikrin yapılabileceğini ifade etmekte ve şekil olarak da gizli zikri esas almaktadır.

Zikrinde ey gönül dilersen lezzet
İhtiyâr et sana dâimâ uzlet (141/1)

Yatar oturur gezerken *zikre* kâim ol dedi
Fezkürullâhe kıyâmen şahidimdir bu ayân (154/6)

Sivâyı dilden çıkarır
Aşk-ı Hak'la cilâ verir
Ol dem *zîkr-i hafî* olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân (158/3)

Zikir, sadece gönül ve dilin işi değil insanın tüm uzuvlarının adeti olmak durumundadır. Tüm varlığını terk eden ve canını fedaya hazır hâlde bulunan, yüreği firkat ateşiyle yanıp kebab olan Hak âşığını benlik fikrinden kurtarıp, onu daha dünyada iken vuslata ulaştıracak olan şey de yine zikirdir. Bu vuslata ulaşan kişinin Allah, gören gözü, işiten kulağı hâline gelir ki o kişinin artık her işinde rehberi Allah'tır.

Ateş-i aşkıyla yansın kül olsun
Edip *Hak zikrini* her azâ mutâd (73/12)

Terk edip hep varlığını mülkü verir Mâlik'e
Zikri fikri dilde dâim başka yok Allâh'ı var (39/3)

Kalmadı yoktur karârı zikr ü fikri yâr olup
Terk edip gayr u sivâyı cân verir rızâsına (41/3)

Göz yuma gayr u sivâdan zikri fikri yâr ola
Terk-i zikr eden bu yolda etmesin hiç kuru lâf (82/2)

Zikr ü fikri yâr edip unuda kendi varlığını
Çiğeri nâr-ı firâk ile yanıp biryân ola (115/5)

Zikrinle kâim et unuttur beni
Nice bir sivâyâ olayım mahzûn (120/3)

Zikr ü fikrin olsun her demde kârım
Vaslından ayırma dünyâda bizi (172/7)

Zikri fikri Hak olur vaslına eyler intizâr
Her umûrunda delîli ol zamân Allâh olur (173/4)

Tasavvuf yoluna giren müride, mürşidi tarafından her gün rutin olarak okunması görevi verilen dua ve zikirlerle vird adı verilmektedir. Sufilerin büyükleri tarafından Kur'an-ı Kerim ve hadislerden hazırlanan bu dualar, günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak müridlere verilir²²².

Şaire göre mâsivânın gönülden atılması için salikin gece gündüz Hak zikrini gönlünde vird etmesi gerekir. Alınan bu vird, kişiyi hevâsına hizmetten ve inattan vaz geçireceği gibi, aynı zamanda nasihat dinleme-ye ve ahde sadık kalmaya da vesile olacaktır.

Yerleşmiş mâsivâ çıkmaz gönülden
Zikr-i Hak gönülde vird olmayınca (131/3)

Gel insâf et artık terk et sivâyı
Vird eyle sen sana zikr-i Sübhân'ı (113/13)

---

²²² Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 758-759.

Hâlidâ teslîm ol terk et sivâyı
Rûz u şeb *vird* eyle *zîkr-i Mevlâ'*yı
Kendine derd eyle *vird-i Hudâ'*yı
Derde Hak'dan özge dermân bulunmaz (12/5)

Haniya ne oldu aldığın *evrâd*
Hevâna hizmeti eyledin mutâd
Kabûl etmen nushu eyleyip inâd
Revâ mı etmeklik ahde hıyânet (50/6)

Şeyh Hâlid'in tavsiye ettiği bir diğer *vird* ise "lâ ilâhe illallah" kelime-i tevhidinin sürekli olarak dilin zikri hâline getirilmesidir.

Vird-i zebânın olsun
Lâ ilâhe illallâh
Yüz dört kitâb manâsı
Lâ ilâhe illallâh (157/2)

2. Bazı Mutasavvıflar

Divan'da altı mutasavvıfın ismine yer verilmiştir. Bunlar Veysel Karânî, Hallâc-ı Mansur, Abdülhâlık Gucdevânî, Emir Külâl, Bahâeddin Nakşbend ve Ganizâde Mehmed Sadık'tır.

a. Veysel Karânî: Menkıbevî bir hayat hikayesi vardır. Asıl adı Üveyse'l-Karânî'dir. İlk dönem hadis ve tarih kaynaklarında hakkında detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hayatı ile ilgili bilgiler daha çok tasavvufî eserlerde bulunmaktadır. Yemen'in Karen köyünde doğan Veysel Karânî Tâbiîn'in büyüklerindedir. Yemen'de fakirlik içinde hasta annesiyle birlikte yaşayan bir zattır. Hz. Peygamber döneminde yaşamasına rağmen onunla görüşmemiştir. Hz. Peygamber'i görmek için Mekte'ye gitmiş, Hz. Peygamber'i evinde bulamamış ve bunun üzerine annesinin "O'nu göremezsen geri dön" sözünden dolayı, beklemeksizin tekrar köyüne dönmüştür. Hz. Ömer döneminde Kûfe'ye gelip yerleşmiştir. Hakkında çok sayıda menkıbe anlatılan Veysel Karânî, Hz. Ali döneminde onun askerleri arasında Sıffin Savaşı'na (657) katılmış ve bu savaşta şehit olmuştur. Mezarının nerede olduğuna dair çeşitli rivâyetler bulun-

maktadır. Hz. Peygamber, vefat etmeden önce Veysel Karânî'ye verilme üzere hırkasını Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye bırakmış ve bu emanet bilahare bu iki halife tarafından kendisine verilmiştir²²³. Nasıl geldiği hakkında çok net bilgiler olmasa da Veysel Karânî'ye verilen bu hırka İstanbul Hırka-ı Şerif Camii'nde bulunmakta ve her yıl özellikle Ramazan ayında binlerce insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Peygamber döneminde yaşamış olmasına ve ona karşı aşk derecesinde sevgisine rağmen bir türlü kendisiyle görüşmemiş olması, bir şeyhe bağlanarak onun terbiyesinden geçmeden Hz. Peygamber ya da bir velinin ruhundan etkilenecek terbiye ve irşat olmanın örneği olarak kabul edilir. Veysel Karânî, Müslüman milletlerin edebiyatlarında özellikle de Türk edebiyatında kendisinden sıkça bahsedilen bir din büyüğüdür. Hem Sünnî hem de Alevî-Bektaşî şairlerce çeşitli şekillerde kendisinden bahsedilmiştir. Yunus Emre, Diyarbakirli Ahmedî (XVIII. yy), Sabayî (XVI. yy), Taşlıcalı Yahya, Şeyh Kaygulu (ö. 1820), Şeref Hanım vb. Sünnî şairler ile Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Hüseyin (XVI-XVII. yy), Kul Himmet, Teslim Abdal (XVII. yy), Veli (XIX. yy) ve Davut Sularî gibi Alevî şairlerin Veysel Karânî ile ilgili şiirleri bulunmaktadır²²⁴. Divan şairleri ile günümüz şairlerinin bazılarında da Veysel Karânî ile ilgili beyit ve mısralara rastlanmaktadır²²⁵.

Şeyh Hâlid'in 62 numaralı şiiri Veysel Karânî ile ilgili dokuz bendlik bir muhammes-i mütekerrir şeklindedir. Bu şiirde Veysel Karânî methedilirken, 6. bendde özellikle Hz. Peygamber'in Veysel Karânî'ye verilme üzere hırkasını bırakmasına ve onun hakkındaki bir hadise²²⁶ telmihte bulunmaktadır.

Lutf eyledi Hak Sübhânî
Edip uşşâka ihsânı
Seninle verdi dermânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

²²³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s.71-88.

²²⁴ Şiirler için Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s.109-125.

²²⁵ Örnekler için Hasan Aktaş, *a.g.e.*, s. 94-96.

²²⁶ "Şüphesiz tabiûnun en hayırlısı, adına Üveys denilen adamdır. Onun bir annesi vardır. Vücudunda da bir beyazlık bulunmaktadır. Ona uğrayınız, sizin için istiğfar etsin" Sahih-i Müslim, IV/1968

Şânındır alıyyü'l-âli
Meddâhındır kerem kânı
Sendedir bû-yı Rahmânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Tarîkın râh-ı rûhânî
Revîşin hükm-i Kur'ânî
Mürebbindir Hak Sübhânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Sensin Habîb-i Rahmânî
Hem hulkun hulk-ı Sübhânî
Şânındır etmek ihsânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Şânında fahr-i cihânî
Beşâret verdi her ânı
Uşşâkın oldun burhânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Verip ridâ-yı Hazreti
Emânet etti ümmeti
Şefâattir vasiyyeti
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Sana Hak kıldı erzânî
Verildi feyz-i Yezdânî
Lütfundan eyle ihsânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Buyurdu kulun isyânı
Şefâatinle Yezdânî
Afv ede biline şânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

Hâlid'in şâhı sultânı
Hem dertlerine dermânı
Sensin yâ Veys el-Karânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî (62/ 1-9)

b. Hallâc-ı Mansur: Asıl ismi Hüseyin b. Mansur el-Hallâc'tır. 858 yılında Tur'da doğdu. Babasının mesleğinden veya insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atmasından dolayı "Hallâc", davasının zafere ulaşmış olduğuna işaretle de "Mansur" denilmiştir. Melâmet ehli arasında "Sultânü'l-melâmetiyyîn" diye anılır. On iki yaşında hıfzını tamamlayan Hallâc-ı Mansur, Tuster'de Sehl b. Tusterî'den, Bağdat'ta Amr b. Osman Mekki ile Cüneyd-i Bağdâdî'den istifade etmiştir. Cüneyd'le aralarında geçen bir tartışmadan sonra Tuster'e döndü. Horasan, Sicistan, Maverâ'ün-nehir ve Kirman bölgelerini dolaşır vaaz verip sohbetler düzenledi. Küfür beldelerini dine davet etmek için Hindistan'a gitti. Verdiği vaazlar ve yazdığı kitaplarla buralarda yaşayan insanlardan çoğunun İslam'a girmesine sebep oldu. Kendi vasıtasıyla Müslüman olanlara "Mansûrî" denilmesi Hallac'a büyük bir ün kazandı. Daha sonra tekrar Bağdat'a dönen Hallac'ın, Hak yolunda kanının dökülmesinin halk için helal olduğunu söylemesi bir grup alimin aleyhinde faaliyet başlatmalarına sebep oldu. Müritlerinin tutuklanması üzerine Bağdat'tan kaçan Hallâc, bir süre sonra yakalanarak Bağdat'a getirildi ve mahkemeye çıkarılarak sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bir süre sonra hakkında çıkan dedikodular nedeniyle tekrar mahkemeye çıkarılarak idamına karar verildi. 26 Mart 922 tarihinde "Ene'l-Hak" sözünden dolayı önce kırbaçlandı daha sonra burnu, kolları ve ayakları kesilerek idam edilmiştir. Kitâbu't-tavâsîn, Divan ve Ahbâru'l-Hallâc adlı üç eseri olan Hallâc-ı Mansur, tasavvufî görüşleriyle çağlar boyunca Müslümanlar üzerinde

derin izler bırakmış bir mutasavvıftır. Edebiyatımızda aşk şehidi olarak ilk akla gelen isim de Hallâc-ı Mansur'dur²²⁷.

Şeyh Hâlid de bir beytinde Hallâc-ı Mansur'un aşk yolunda idam edilmesine telmihte bulunarak Mansur kelimesini tevriyeli olarak kullanmaktadır. Kendilerine aşk badesi sunulan aşıklardan, canını ortaya koyan ve tüm varlığını Hakk'a verenler ancak aşk davasında Mansur gibi zafere ulaşmış olacaktırlar.

Verirler uşşâka bâde-i aşkı
Kim ki *Mansûr* olur asılır dâra (43/4)

c. Abdülhâlık Gücdevânî: Sonradan Nakşibendiyye'ye dönüşecek olan Hâcegân tarikatının kurucusudur. Buhara yakınlarındaki Gücdevân kasabasında doğdu. Yetişme çağında Buhara'ya giderek, şehrin önde gelen alimlerinden ders okudu. Hızır'dan zikr-i hafînin usulünü öğrenmiş ve bir süre Hızır'ın terbiyesi altında yetişen Gücdevânî, yirmi iki yaşında iken yine Hızır'ın tavsiyesi ile Yusuf Hemedânî'ye intisap etti. Bu yüzden Hızır, Gücdevânî'nin pîr-i sebakı (zikri telkin eden pîri), Hemedânî ise sohbet pîri olarak kabul edilmektedir. Hemedânî'nin Buhara'da bulunduğu esnada sohbetlerine katılan Gücdevânî, O ayrıldıktan sonra memleketine döndü. Hemedânî'nin bıraktığı halifelerden üçüncüsü olan Ahmed Yesevî'nin, Türkistan'da İslamı yaymak için Buhara'dan ayrılırken buradaki müritlerini Gücdevânî'ye havale ettiği rivâyet edilmektedir. Buhara ve civarındaki müridlerin başına geçen Gücdevânî'nin, 1218 yılında öldüğü kabul edilir. Gücdevânî tarafından ortaya konulan sekiz prensip (Kelimât-ı kudsiyye), Hâcegân ve Nakşibendiyye tarikatlarında seyr u sülûkun temel kaideleri olarak kabul edilir²²⁸.

Divan'da yer alan beş beyitlik bir gazelde, Abdülhâlık Gücdevânî'den bahsedilmektedir. Kurtuluşa ermek isteyen onun temiz izinden gitmelidir. Gerçek anlamda ilim ve İlâhî sırlara sahip Gücdevânî kutubların da şahıdır. Tüm veliler ondan feyz almışlardır. Baş ve candan geçerek onun dergâhına gidip o dergâha hizmet edilmelidir.

²²⁷ Hayatı ve görüşleri için Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", *DİA.*, İstanbul 1997, XV, 377-381.

²²⁸ Necdet Tosun, *a.g.e.*, s. 51-57.

Abdülhâlık dergâhına yüz sürelim biz hâkine
Bulmak ister isen rehâ gidelim isr-i pâkine

Odur şâh-ı kutb u evtâd hep oldular ondan irşâd
Dilersen bulasın safâ kul ol var hâk-i pâyine

Sâhib-i ilm ü meânî hem oldur kutb-ı Rabbânî
İstersen ola rehnümâ sarıl dâmen-i pâkine

Kim ederse ahde vefâ bulur elbet derde devâ
Edenler cânını fedâ erişteler rikâbına

Hâlid âciz hem bî-nevâ terk et dilde koyma sivâ
Baş u cânın edip fedâ hâdim ol var dergâhına (103/1-5)

ç. Emir Külâl: Üveysî kabul edilen Emir Külâl, Nakşbendiyye tarîkatının kurucusu Muhammed Bahâeddin Nakşbend'in şeyhidir. Asıl adı bilinmemektedir. Peygamber neslinden geldiği için Seyyid ve Emir, çömlekçilikle uğraştığı için Külâl diye anılır. 1284 yılında Sühâr isimli bir beldede doğdu. Dönemin meşhur şeyhlerinden Muhammed Baba Semmâsî'ye intisap ederek uzun yıllar şeyhinin sohbet ve hizmetinde bulundu. Seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra Semâsî'nin önde gelen halifelerinden biri oldu. Seyyid Atâ da onun manevî yetiştiricileri arasındadır. Bir çok müridi olan Emir Külâl'e Timur'un da intisap ettiği rivâyetleri vardır. 28 Kasım 1370'de vefat etmiş ve köyüne defnedilmiştir²²⁹.

Divan'da 103. şiir olarak yer alan 5 bendlik bir murabba Emir Külâl hakkındadır.

Bahş olur uşşâka feyz-i Subhânî
Her dem kapısında *Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in*
Hep bulanlar buldu derde dermânı
Yüz süren pâyine *Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in* (99/1)

²²⁹ Hamid Algar, "Emir Külâl", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 137-138; Necdet Tosun, *a.g.e.*, s. 64-66; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya* (haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), İstanbul 1999, II, 15.

d. Bahâeddîn Nakşibend: Nakşibendîliğin kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend, Mart 1318'de Buhara'nın Kasr-ı Hinduvân köyünde doğdu. Henüz bebekken Muhammed Baba Semâsî tarafından terbiyesi Emir Külâl'e verilmiştir. Bir süre bir Yesevî şeyhi olan Halil Atâ'nın sohbetlerine katıldı. Altı ya da on iki yıl kadar Gazan Sultan diye de anılan Maverâ'ün-nehir sultanı Halil'in hizmetinde bulundu. Gazan Han Halil'in saltanatının yıkılmasından sonra, Buhara'nın Rîvertûn köyüne dönerek inzivaya çekildi. Bir süre sonra Emir Külâl'in tekkesine giderek, kendisine intisap etti ve seyr ü sülûkunu tamamladı. Yedi yıl kadar Emir Külâl'in, Yedi yıl Emir Külâl'in halifelerinden Mevlâna Ârif Diggerânî'nin ve üç ay kadar da Yesevî şeyhlerinden Kusem Şeyh'in sohbetlerinde bulunduktan sonra halkı irşada başlamıştır. Kendisinden yıllar önce vefat eden Abdülhâlık Gücdevânî'nin ruhaniyetinden feyz ve bilgi aldığı için Bahâeddin Nakşibend'e Üveysî denmekte ve gerçek müridinin Gücdevânî olduğu kabul edilmektedir. 1 Mart 1389 tarihinde vefat etmiş ve doğduğu köye defnedilmiştir.

Tarîkatını sohbet üzerine kurmuş, halvet yerine halvet der encümen (halk içinde Hak ile olmak) prensibini esas almıştır. Cehrî zikir ve semâi reddetmemekle birlikte azîmeti tercih ederek gizli zikri benimsemiştir. Melâmet neşvesine sahip olduğundan belirli bir kıyafet giymediği gibi müritlerinden de belli bir kisve giymelerini istememiştir. Yine melâmet neşvesinden dolayı kerâmete de önem vermemiştir²³⁰.

Şeyh Hâlid bir beytinde Bahâeddîn Nakşibend'in tarîkatın kurucusu ve Üveysî meşrebe sahip olduğunu söyler. Tarîkat ve meşrep olarak kendisine bağlı bulunduğunu da ifade eder.

Üveysî en-Necârî sin tarîk-i Nakşî'nin şâhı
Behâ-yı millet-i ve'd-dîn ü Nakşibend efendimsin (100/2)

e. Ganîzâde Mehmed Sadık: Şeyh Hâlid'in şeyhi olan Mehmed Sadık, Ganizâde Ahmed Nuri'nin oğludur. Kastamonu'nun Tosya ilçesinde doğmuştur. Babasından sonra 1868 yılında Nakşî tarîkatının Üveysî meşrebine ser-hilafet olmuş ve vefat tarihi olan 1914 yılına kadar kırk sekiz sene bu görevini devam ettirmiştir²³¹.

²³⁰ Necdet Tosun, *a.g.e.*, s. 95-116.

²³¹ Şeyh Hâlid, *Mektûbât*, s. 21-27.

Şeyh Hâlid, 58 ve 60 numaralı şiirlerini şeyhi Ganîzâde Mehmed Sadık için yazmıştır. 58. şiirin başında C.Ü. -2 nüshasında şu ifadeleri kullanmaktadır.

“Reşâdetlü Tosyalı Ganîzâde Şeyh Mehmed Sadık efendimize 17 Şaban 332 (11 Temmuz 1914)”

“Semâhetlü veliyyü’n-naîm sultânım efendim hazretleri lutufnâme-i mürşidânelelerini aldım. Kemâl-i hayrete taldım. Nihâyet derecede cürm ü isyânım olduğuna muterif oldum. İstirhâma işbu marûzâtımı vesîle kıldım.”

İlk şiirinde Ganîzâde’nin ismi şu şekilde geçmektedir.

Nâmın *Ganîzâde*’dir
Hem ihsân ile meşhûr
Lutf eyle sâliklere
Erişsinler murâda (57)

Diğer şiirde ise,

Ganî ismine mazhar düştün ondan iştiâr ettin
Nice bin bî-nevâyâ rehber oldun yâra yâr ettin
Düşürdün Hâlid’i aşka işin âh ile zâr ettin
Ulaştır vuslat-ı yâra keremler kıl da irşâd et (59)

ifadelerine yer verilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEYH HÂLİD DİVANI

A. ŞEYH HÂLİD DİVANI

Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yol

1. Nüshaların Tavsifi

Şeyh Hâlid Divanı'nın, iki adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ikisi de C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir. Bu nüshalardan her ikisinde de istinsah tarihi ve müstensih ismi yer almamaktadır. C.Ü.-1 nüshasındaki şiir sayısı daha fazla olduğu için bu nüshayı esas almamıza rağmen, bu sadece şiirlerin sıralamasıyla ilgili bir esas alıştır. Asıl metin her iki nüshanın karşılaştırılması sonucunda doğru kabul ettiğimiz mısralardan oluşturulmuştur. Her iki nüsha bir birine çok benzemektedir ve şiirler arasında fazla bir fark bulunmamaktadır. Her iki nüshada da birçok yerde atıf vavları kullanılmamış, bazı yerlerde ise terkip-ler yanlış kullanılmıştır.

1. DİVAN: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi (= C.Ü.-1)

İstinsah tarihi	: -
Müstensih	: -
Sayfa	: 109
Ölçü	: 380×240 (310×210)
Satır	: Değişik
Hat	: Rika
Cilt	: Sırtı meşin kaplı kahverengi mukavva kapak
Şiir sayısı	: 174

Başı:

İsm-i Hak'la işbu dem dîvâna ettim ibtidâ
Avn-i Hak ger yâr olursa bulur elbet intihâ (s. 4)

Sonu:

Mevlâm senin virdin ile dolmuş gönül giryân gider
Nâr-ı muhabbette yanıp vasl etse de atşân gider (s. 109)

Büyük boy çizgili muhasebe defterine yazılmış ve varak veya yaprak yerine sayfa numarası kullanılmıştır. Bu nüshada Şeyh Hâlid'e ait olmayan dört şiir bulunmaktadır. Bunlardan üçü Divan'ın başında biri ise sonunda yer almaktadır. Asıl Divan 4. sayfadan itibaren başlıyor. 99. sayfadan sonraki şiirlerden sonra "temmet" ifadeleri yer alıyor. 100, 102, 104 ve 105. sayfalarda farklı kalemler kullanılmış.

2. DİVAN: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi (= C.Ü.-2)

İstinsah tarihi	: -
Müstensih	: -
Sayfa	: 71
Ölçü	: 290×200 (200×160)
Satır	: Değişik
Hat	: Rika
Cilt	: Özelliksiz karton kapak
Şiir sayısı	: 161

Başı:

İsm-i Hak'la işbu dem dîvâna ettim ibtidâ
Avn-i Hak ger yâr olursa bulur elbet intihâ (s.1)

Sonu:

Yoktan İlâhım
Halk ettin şâhım
Hem kiblegâhım
Oldun penâhım (s. 70)

Bu nüsha da C.Ü.-1 nüshasında olduğu gibi büyük boy muhasebe defterine yazılmış ve yine sayfa numarası kullanılmıştır. 71. sayfada farklı bir kalemlle yazılmış Şerifzâde Hüseyin Kamil isimli birinin manzum bir takrizi yer almaktadır. Şiirlerden bir kısmının başında "ilâhî" ve "gazel" başlıkları bulunmaktadır. 24. şiirden önce "Destur Efendim" başlığı, 57. şiirin üzerinde ise "17 Şaban 1332" (11 Temmuz 1914) tarihi yer almaktadır.

2. Divan Metninin Oluşturulmasında İzlenen Yol

1. Şeyh Hâlid Divanı'nın karşılaştırmalı metni oluşturulurken, şiirlerin tertip sırasında, C.Ü.-1 yazması esas alınmıştır. Her iki nüsha karşılaştırılmış, anlam ve vezin de göz önünde bulundurulmuş, en doğru olarak görülen mısra metne dahil edilmiştir.
2. Her şiirin başına, şiir numarasının altına gelecek şekilde o şiirin aruz kalıbı konulmuştur. İncelemede verildiğinden dolayı hece vezniyle yazılan şiirlerde bu kısım boş bırakılmıştır.
3. Şiirlerden her biri, ilk mısraının yer aldığı yaprak numarası ile birlikte, şiir numarasından sonra C.Ü.-1 ve C.Ü.-2 şeklinde aparatta gösterilmiştir.
4. Nüshalardan birinde bulunmayan şiir aparatta nüshayı belirten harften sonra " – " işaretiyle gösterilmiştir.
5. Farklar, şiir numarasının altında mısra numarası ile birlikte metne dahil edilen şeklienden sonra, yer aldığı nüsha ile birlikte gösterilmiştir. Aynı mısradaki yer alan birden fazla farkın gösterilmesinde (/) işareti, aynı şiirin bir sonraki mısrasında bulunan farkta ise (//) işareti kullanılmıştır.
6. Vezin hataları yine aparatta (*) işaretiyle verilirken, zaruri olarak bazı şiirlerde yaptığımız metin tamirlerine de [ ] şeklinde işaret olunmuştur.
7. Metinde geçen âyet ve hadisler italik olarak gösterilmiştir. Bu âyetlerin anlamları ile sure ve âyet numaraları ve hadislerin buldukları kaynaklar incelemede verildiğinden dolayı ayrıca Divan metninde bunlara işaret edilmemiştir.
8. Divan metninde, birkaç kelime dışında, hemzeler (◌) transkripsiyonda gösterilmemiştir.
9. Divan, son dönemde yazılan bir eser olması nedeniyle, dilcilerin de görüşleri alınarak, eserdeki Türkçe kelimeler günümüz telaffuzuyla verilmiştir. (itti-etti, ana-ona, ...dür- ...dir, niçün-niçin, urdı-vurdu vb.).

10. Asılları Arapça ve Farsça olmakla birlikte bu dillerden Türkçeye geçmiş kelime ve terkiplerin, imlâ kılavuzuna da bakılarak yine günümüzdeki teleffuzu tercih edilmiştir. (dîv-dev, hemân-hemen, arz-ı hâl- arzuhâl, hasb-ı hâl-hasbihâl, tevbe-tövbe vb. gibi.).
11. Olumsuzluk anlamı veren Farsça “bî” ön ekiyle başlayan kelimelerde iki ayrı imlâ benimsenmiştir. Bu ekle başlayan kelimelerden imlâ kılavuzunda yer alanlar, günümüz kullanımıyla verilirken (bî-hûde-beyhûde, bî-kes-bîkes, bî-vefâ-bîvefâ, bî-zâr-bîzâr), imlâ kılavuzunda bulunmayanlar da ise “bî” edatı ile birleşen kelime arasında (-) işareti kullanılmıştır. (bî-nevâ, bî-nihâye, bî-nişân, bî-şümâr gibi.).
12. İkili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi arasına alınmamış, bitişik olarak yazılmıştır. (ser-te-ser-serteser, dem-be-dem-dembedem, dem-â-dem-demâdem, gün-be-gün-günbegün... gibi.).

B. DİVAN

1

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 İsm-i Hak'la işbu dem dîvâna ettim ibtidâ
Avn-i Hak ger yâr olursa bulur elbet intihâ
- 2 Baş u cânı terk edip düştüm bugün sevdâya ben
Cümle varımı verip bu aşka kıldım iktidâ
- 3 Râh-ı Hak' da Hak için açtım bu dem bir sofrâ kim
Baş u cânından geçen ihvân-ı dîne es-salâ
- 4 Râhımız râh-ı Üveysî hem ol oldu şâhımız
Ol sebepten râhımızdır bunda cân etmek fedâ
- 5 Baş u canından geçip tecrîd dü-âlem şânımız
Terk edip varını gelsin bulmak isteyen hüdü
- 6 Hamdü-lillâh bulmuşuz bu yolda bir hoş rütbe kim
Cümle râhın intihâsı hem bizedir ibtidâ
- 7 Sen de cânı cümle varı terk edip yâ Hâlidâ
Zikr ü fikrin Allâh olsun gece gündüz dâimâ

2

- 1 Yâ Rab beni aşkınla ihyâ kıl
Yak âteş-i aşka bütün varımı ifnâ kıl
- 2 Hevâ vü hevesle ettiğim tekellümden
Tahlîs edip zikrinle güyâ kıl

---

¹ C.Ü.-1: 4; C.Ü.-2: 1

² C.Ü.-1: 4; C.Ü.-2: 1 (Bu şiirin vezni tespit edemedik)

- 3 Çıkarıp gönlümden bütün sivâyı
Sevdâ-yı hayâlinle beni şeydâ kıl
- 4 Al benliğimi koyma bende eser hiç
Bekâ-yı zâtınla beni ibkâ kıl
- 5 Koyma benlikle beni vâdi'-i hayrette
Rahm eyle Hâlid' i vâsıl-ı aksâ kıl

3

- 1 Allâh vaslına yok liyâkat
Allâh hicrânına tâkatim
Allâh Rahmânu'r-Rahîmsin
Allâh bizlere kıl hidâyet
- 2 Allâh yoruldum yolda kaldım
Allâh kalmadı hiç tâkatim
Allâh lütfun bilâ-ıvazdır
Allâh sen bize kıl inâyet
- 3 Allâh aşk âteşiyle yandır
Allâh şarâb-ı aşka kandır
Allâh hem afüvv ü Ra'ûf'sun
Allâh lütfuna yok nihâyet
- 4 Allâh bahr-i isyâna daldım
Allâh garîb ü âciz kaldım
Allâh sen Kerîm ü Settâr'sın
Allâh bizleri et himâyet
- 5 Allâh Hâlid'e ver emânı
Allâh son nefeste îmânı
Allâh sensin Vâhibü'l-atâyâ
Allâh etme bizi melâmet

---

³ C.Ü.-1: 5; C.Ü.-2: 2 (Şiirin bazı mısralarının hece sayılarında farklılıklar vardır.)

4

- 1 Ne tâkat yârime gidem
Ne varım var fedâ edem
Vâdi'-i hayrette kaldım
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh
- 2 Rûz u şeb işlerim isyân
Ubûdiyette hem noxsân
Eden yok derdime dermân
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh
- 3 Günahkârım yüzüm kara
Yüzüm yok arz edem yâra
Bu derdle düşmüşüm zâra
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh
- 4 Esîr-i nefis-i bed-kârım
Onun'çün rûz u şeb zârım
Ne olur bilmezem hâlim
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh
- 5 Garîbim kimsesiz kaldım
Firâkın nârna yandım
Bu cândan billâh usandım

---

⁴ C.Ü.-1: 5; C.Ü.-2: 2 (Şiirin tamamında nakarat kısımlarının hece sayıları farklıdır.)

Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh

6 Kalmadı dizimde dermân
Fedâ yolunda cân kurbân
Ne eylersin senin fermân
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh

7 Hâlid'in cânı cânânı
Sendedir derde dermânı
Kapında bekler ihsânı
Esirge yâ Rasûlallâh
Hak cellellâh Sübhanallah
Lâ ilâhe illallâh Allâh Allâh
Allâh Allâh Lâ ilâhe illallâh

5

1 Uyun imâma
Kıyın bu cânâ
Kalmaz zamâna
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh

2 Aşka uyanlar
Varın verenler
Yâra erenler
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh

---

⁵ C.Ü.-1: 6; C.Ü.-2: 3

- 3 Yok fâyda elden
Geçelim serden
Ecel gelmezden
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh
- 4 Ko itirâzı
Sür yere yüzi
Tâ ola râzı
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh
- 5 Sen sana acı
Ol Hakk' a râci
Tâ bul ilâcı
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh
- 6 Verirler câmı
Alırlar cânı
Koyun bu hâli
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh
- 7 Hâlid' in cânı
Oalım fânî
Terk edip varı
Gelin meydâna
Diyelim Allâh
Afv ola günâh

6

- 1 Dervîş olan pür-zâr olur
Subh u mesâ bîdâr olur
Zikri fikri dildâr olur
Eğer dervîş ise dervîş
- 2 Her işinde âgâh olur
Dâ'im zikri Allâh olur
Kiblegâhı dergâh olur
Eğer dervîş ise dervîş
- 3 Âşık olur ol dildâra
Arar visâline çare
Gece gündüz düşer zâra
Eğer dervîş ise dervîş
- 4 Terk edip cümle sivâyı
Düşürür Hakk'a sevdâyı
Arar her yerde Mevlâ'yı
Eğer dervîş ise dervîş
- 5 Baş u cânı fedâ eder
Yârinden gayrısın n'ider
Hemen durmaz Hakk'a gider
Eğer dervîş ise dervîş
- 6 Hâlid dâim o dergâha
Yüz sürüp yalvarır şâha
Aldanmaz mâl ile câha
Eğer dervîş ise dervîş

7

- 1 Ben beni benim sanırdım
Bildiklerim evhâm imiş
Bende görünen benliğim
Anladım ki yalan imiş
- 2 Varlığım yok önden sona
Cism ü cânım kurbân ona
Bu işe ben kaldım tona
Bende varlık gümân imiş
- 3 Yerlere yüzüm sürdüğüm
Fırâkıyla cân verdiğim
Vaslına erem dediğim
Cânım içinde cân imiş
- 4 Subh u mesâ efgânıma
Sûz-ı dil-i hicrânıma
Hem cân veren bu cânıma
Başka değil cânân imiş
- 5 Dosttan geldim yolum dosta
Gelir bana bir gün posta
Çağırırlar beni dosta
Veren alan ol Hân imiş
- 6 Hâlidâ ben hayretteyim
Sanırdım ki gurbetteyim
Şimdi bildim vuslattayım
Bilmek bunu irfân imiş

8

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâkiyâ lutf eyle ver bir bâde Allâh aşkına
Akl u fikrim bahş edem sevdâya Allâh aşkına
- 2 Zikr ü fikrim Hakk edip geçir sivâdan sen beni
Cism ü cânım vereyim yağmâya Allâh aşkına
- 3 Göz yumam cümle sivâdan varımı ifnâ edip
Râh-ı Hak' da cân verem Allâh Allâh aşkına
- 4 Varlığım yağmaya verdi cümle nakd-i ömrümü
Yüz sürüp yalvardığım Allâh Allâh aşkına
- 5 Bir garîbsin Hâlidâ kaldın bu mihnethânedede
Âşık olmuşken saçı Leylâ'ya Allâh aşkına

9

- 1 Aşkın ile yansın cânım kalmasın bende hiç vücûd
Ben beni bütün terk edem hemen kılam sana sücûd
- 2 Mâsivâları terk edip gece gündüz zikrim sen ol
Sen var iken kime gidem sensin her âlemde mevcûd
- 3 Sen Rahîm ü Rahmânımsın hem dîn ü hem îmânımsın
Her derdime dermânımsın kıl bizlere afvını cûd
- 4 Bir âciz-i bîçarenim geldim sana yalvarmağa
Sen Hâlık-ı mevcûdâtsın âlem senin ile mevcûd
- 5 Hâlid senin âvârendir hem âciz-i bîçarendir
Lütfundan mahrûm eyleme sende kamu ihsân mevcûd

---

⁸ C.Ü.-1: 8; C.Ü.-2: 5

⁹ C.Ü.-1: 8; C.Ü.-2: 5

10

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Müptelayım aradım ben bana bulmadım ilâç
Yalvarıp birçok tabîbe gerçi sordum çok ilâç
- 2 El vurup nabzıma bir bir derdimi teşhîs edip
Dediler yoktur bu derde ehl-i zâhirde ilâç
- 3 Akl u fikrin terk edip yüzünü sür sen yerlere
Ola kim Hak'dan sana erişe eden bir ilâç
- 4 Ara bul bir mürşidi ver ana sen senliğini
Var iken sende bu varlık bulamazsın sen ilâç
- 5 Varını bir mürşide ver kalma sen çık aradan
Ne verirlerse edip nûş et hemen budur ilâç
- 6 Rûz u şeb zikr-i Hudâ'yı sen sana eyle gıdâ
Anlar isen zikr-i Hak'dan başka yok alâ ilâç
- 7 Hâlidâ sen başına tâc eyle şer-i Ahmed'i
Şer-i pâk-i Ahmedîsiz âşika yoktur ilâç

11

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sohbet-i ağıâr verir uşşâka dâim inkıbâz
Hak kabûl etmez eder her sözde bin bir itirâz
- 2 Sûretâ ilm ü amelden dem vurur ârif olur
Bilmediler ki nedir bu ilm ü irfândan garaz
- 3 Sarf u nahv ü mantık u me'âni ile âlimen
Müstakıl olmak değildir ilm ü irfândan garaz

---

¹⁰ C.Ü.-1: 8; C.Ü.-2: 5

5 *Varını bir mürşide ver kalma sen çık aradan* : C.Ü.-1.
Varını ver bir mürşide kalma sen çık aradan : C.Ü.-2.

¹¹ C.Ü.-1: 9; C.Ü.-2: 6

- 4 Haşr olunca kimi tedrîs eyleyip fetvâ verin
Kendine gel eyle insâf bil ne irfândan garaz
- 5 Mâni ü mutî hemen o bilmiş ol kim başka yok
Hubb-ı dünyâ ise şâhım bu tekâbürden garaz
- 6 Sen nesin geldin niye fikr eyleyip hâlin nedir
Bilmedin mi sen aceb ne halk-ı âlemden garaz
- 7 Hakk'ı halka halkı Hakk'a sevdirep Allâh için
Oldu baş vermek bu yolda ilm ü irfândan garaz
- 8 Âlemi sana seni kendine hizmet etmeğe
Halk edip bildirdi hem ne *küntü kenzenden* garaz
- 9 Hâdim-i Hâlık iken hüddâma hizmet eyledin
Bu mudur ey Hâlidâ bu halk-ı Âdem'den garaz

12

- 1 Seyyâh olup şu âlemi ararsan
Derdin olmayınca dermân bulunmaz
Âlem Lokmân olsa ey nûr-ı dîdem
Dertsiz olanlara dermân bulunmaz
- 2 Yürü derdini bil çare ararsan
Derdin olur sana dermân sorarsan
Bütün Lokmânlardan dermân dilersen
Derdin hilâfına dermân bulunmaz
- 3 Bu âlem fânîdir derdi de fânî
N'idersin derd edip fânî olanı
Arayıp bir mürşid terk et cihânı
Mürşidin olmazsa dermân bulunmaz

---

¹² C.Ü.-1: 10; C.Ü.-2: 6

- 4 Serseri dolaşma derdini ara
Bulmak ister isen derdine çare
Yoksa dizin döğen kalm bîçare
Sonra bu zahmine dermân bulunmaz
- 5 Hâlidâ teslîm ol terk et sivâyı
Rûz u şeb vird eyle zikr-i Mevlâ'yı
Kendine derd eyle vird-i Hudâ'yı
Derde Hak'dan özge dermân bulunmaz

13

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âh bu hecrinle geçip ömrüm tamâm oldum harâb
Lutf edip göster cemâlin kaldırıp yüzden nikâb
- 2 El verir şâhım tehassürle akan çeşmim yaşı
Gark-ı hûn etti cihânı oldu dil pür-ıztırâb
- 3 Yâ Kerîmâ hem Rahîm'sin lütfunun yok gâyeti
Nâr-ı firkatle yakıp dil mülkünü etme kebâb
- 4 Varlığım yak nâr-ı aşka koyma bende benliğim
Vâdi'-i firkatte etme nâr-ı hecrinle azâb
- 5 Ger tecellî zâtına istidâdı yoksa bendenin
Sen mukallibü'l-kulûbsun sende cümle inkılâb
- 6 Afv edip cürm ü kusurum rahmetinle mahv kıl
Rahm edip rüsvây kılma sen beni yevmü'l-hisâb
- 7 Nâm u şânın Hâlid'in yağmaya ver al benliğin
Gösterip vech-i cemâlin şâd kıl kable't-turâb

---

¹³ C.Ü.-1: 10; C.Ü.-2: 7

14

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık olan istemez aşktan olmaklık halâs
Ol sebepten terk-i cân etti bu yolda hep havâs
- 2 Göz yumup cümle sivâdan rûz u şeb feryâd eder
Cânı cânânına kurbân eylemek'çin ihtisâs
- 3 Şem-i yâra çevrilip yaktı bütün hep varlığın
Cümle varın terk edip buldu bu yoklukla halâs
- 4 Pâk edip dil mülkünü gayr u sivâdan Hak için
Dost yolunda varını sarf ile oldular havâs
- 5 Yatsa hulyâ kalksa sevdâ ile ağlar rûz u şeb
Hâlid'in dil mülkü cânânına oldu ihtisâs

15

- 1 Şem-i cemâline oldum pervane
Âteş-i aşkınla yanmağa geldim
Akl u fikrim verip olup mestâne
Bu mihnet sarâya dîvâne geldim
- 2 Gördüm ki âşıkân cümle dîvâne
Şarâb-ı aşk içip olmuş mestâne
Cem olup baş verir zikr-i Yezdân'a
Gördükçe hâllerin nâlâna geldim
- 3 Arayı arayı vardım pîrlere
Yalvarıp yüzümü sürdüm yerlere
Tuttu elim bir şâh verdi bir ere
Şimdi bu varlığım sûzâna geldim

---

¹⁴ C.Ü.-1: 11; C.Ü.-2: 7 (5. beytin ilk mısrasında vezin problemi var.)

¹⁵ C.Ü.-1: 11; C.Ü.-2: 7

- 4 Buyurdu o şâhım dünyâdır fânî
Terk-i cân etmektir sâlikin şânı
Sen de terk et varım bul sen de yâri
Onun'çin ben cânı kurbâna geldim
- 5 Hâlid hayrân iken ezelde yâra
Görmez oldum şimdi düştüm hem zâra
Aradım ben bana bulmadım çare
Terk edip ben beni sultâna geldim

16

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkım ben aşk ile ettim bu yolda iftitâh
Ol sebepten derd-i aşktan bulmak istemem felâh
- 2 Ehl-i zâhir arayıp derdime tedbîr ettiler
Bilmediler âşıkâ cân vermek olmuştur salâh
- 3 Terk edip cümle sivâyı aşktan aldım dersimi
Lutf edip yokluk kitâbından verip ders her sabâh
- 4 Rûz u şeb yâr yâr deyi cânâna cânın bahş edip
Yüz çevir cümle sivâdan bulmak istersen felâh
- 5 Misl-i pervane yakıp aşk âteşiyle varlığın
Ketm edip sırrını ifşâ kılma râzın her sabâh
- 6 Çare-sâzım ser-firâzım el-emân bu benliğim
Mahv edip yak nâr-ı aşka gösterip râh-ı felâh
- 7 Hâlidâ sen dost yolunda varlığın yağmâya ver
Bilmiş ol kim âşıkâ bu yolda cân vermek mübâh

17

- 1 Cânân illerinde cevlân isteyen
Huzûr-ı cânâna ister taharet
Cemâl-i cânânı seyrân isteyen
Visâl-i cânâna ister taharet
- 2 Hevâyı terk edip eyle itâat
İster isen kardaş Hak'dan inâyet
Rûz u şeb Hak için eyle ibâdet
İbâdet etmeğe ister taharet
- 3 Ettiğin ibâdet Hakk'ın ihsânı
Her ihsâna lâzım şükr-i Sübhânî
Fikr eder noksânın olan irfânı
İrfân-ı Mevlâ'ya ister taharet
- 4 Sen âdemzâdesin âdem olana
Lâyık mı aldanmak dev ü şeytâna
Kalır mı sanırsın sana zamâne
Giderken dünyâdan ister taharet
- 5 Hâdisdir bu âlem hem Hakk'a mir'ât
Manzûr-ı Hak oldu dil mülkü bi'z-zât
Terk edip sivâyı koma bir zerrât
Nazargâh-ı Mevlâ ister taharet
- 6 Pâk et itikâdı şirk ü riyâdan
Yoktur manî mutî başka Hudâ'dan
Her ne ister isen iste Mevlâ'dan
Arz u münâcâta ister taharet
- 7 Kavilde fiilde dilde taharet
Hâlid'e lâzımdır serde taharet
Hâsılı isterler hâlde taharet
Sâlik-i Hak için ister taharet

---

¹⁷ C.Ü.-1: 12; C.Ü.-2: 8

18

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık-ı sadık olan ağyâra etmez keşf-i râz
Terk edip her itirâzı görse de bin dürlü nâz
- 2 Baş u cânı kor yolunda emrine münkâd olur
Bir nefes ârâmı kalmaz cân dilerse der ki az
- 3 Gözde hülyâ dilde sevdâ zikr ü fikri yâr olur
Yüz sürer yerlere her dem zâr ile eyler niyâz
- 4 Kahrı lütfu bir olur gönlünde kalmaz mâsivâ
İntizâr-ı vuslat-ı yâr ile olur ser-firâz
- 5 Varlığın verir fenâya kendi kalmaz arada
Hakdan özge bulamaz bir kimse kim ede niyâz
- 6 Hâsılı cümle murâdından geçip her subh u şâm
Maksadı dildâr olur ağlar demâdem kış u yaz
- 7 İsm-i pâkin hürmetine yâ İlâhî Hâlid 'i
Kurtarıp cümle sivâdan defter-i uşşâka yaz

19

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkânın aşkı bil irfânı mikdârıncadır
Gâfilânın gafleti noksânı mikdârıncadır
- 2 Sen senin mikdârını bilmek dilersen zâhidâ
Âdemin âdemliği nâlânı mikdârıncadır
- 3 Âşıkın subh u mesâ efgânı tayîb olmasın
Herkesin âhı onun hicrânı mikdârıncadır

---

¹⁸ C.Ü.-1: 13; C.Ü.-2: 9

¹⁹ C.Ü.-1: 14; C.Ü.-2: 9

- 4 Râh-ı aşka ârif ol kılıp Hâilî'e iktidâ
İktidâsı sâlikin îmânı mikdârıncadır
- 5 Kendini odlara atıp yak bütün hep varlığın
Nâil-i vuslat hemen sûzânı mikdârıncadır
- 6 El yuyup gayr u sivâdan gönlü Hakk'a bağlayıp
Bilmiş ol esmâr-ı aşk cânânı mikdârıncadır
- 7 Hâlikâ sen Hâlid'i cezb eyle gark-ı hayret et
Vezn-i irfân ârife irfânı mikdârıncadır

20

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâlike seyr ü sülûkda zikr-i Hak oldu esâs
Ara bul bir mürşidi yalvarıp et sen iltimâs
- 2 Ders alıp ol zât-ı pâkden gönlünü ver gönlüne
Tâ ede şems-i hakîkatten dile nûr inikâs
- 3 Tut elinden beyat eyle Hak için cân vermeğe
Nass ile böyle kuruldu tâ ezelden bu esâs
- 4 Unutup bildiklerini bu yola yoklukla gir
Mahv edip sen seni koyma sende senlikden esâs
- 5 Havl ü kuvvet ondadır yok sende aslâ kudretin
Gerçi bu abd ü ubûdiyyette vardır bir esâs
- 6 Kasd ü niyettir sana Hak'dan emânet bilmiş ol
Ol sebepten bu iki dür cümle amâle esâs
- 7 Rabbenâ tevfikını sen Hâlid'e eyle refik
Zikrini edip enîsi kalmasın gönlünde pas

---

²⁰ C.Ü.-1: 15; C.Ü.-2: 9

21

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkânın rehberidir zâhidâ âl-i abâ
Ol sebepten sâlikâna lâzım oldu iktidâ
- 2 Var ise aklın tevessül eyle fırsat var iken
Encüm-i râh-ı rızâdır her biri bir rehnümâ
- 3 Dâmen-i pâkin tutan buldu hidâyet rütbesin
Bilmiş ol kim onlar oldu muktedâ-yı evliyâ
- 4 Onlara etmek meveddet emr-i Hak'dır bilmiş ol
Etmeyen etmez meveddet şer-i pâke iktidâ
- 5 *Lahmüke lahmî* buyurdu şânına Fahr-i cihân
Hâk-i pâyin başına tâc etti cümle asfiyâ
- 6 Birisi dâmâd-ı Hazret hem biri bint-i Rasûl
Bunların evlâdıdır Hasan Hüseyin-i müctebâ
- 7 Sâilim geldim kapına koyma mahrûm Hâlid'i
El-amân yâ ehl-i beyt-i Fahr-i âlem Mustafâ

22

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâilim geldim kapına el-amân yâ Mustafâ
Sen şeffü'l-müznibînsin yâ Habîb-i Kibriyâ
- 2 *Rahmeten li'l-âlemînsin* enbiyânın seyyidi
Kapının muhtâcıdır hep enbiyâ vü evliyâ
- 3 Öyle bir sultân-ı âlemsin ki şânında Celîl
Okudu *levlâke levlâk* gönderip hem *ve'd-duhâ*

---

²¹ C.Ü.-1: 15; C.Ü.-2: 10

²² C.Ü.-1: 16; C.Ü.-2: 10

- 4 Zâtını zâtına mir'ât etti Rabbü'l-âlemîn
Gelmedi gelmez cihâna misl-i zâtın bir daha
- 5 Şer-i pâk-i Ahmedîne kim tevessül eyledi
Oldular sultân-ı âlem cümleten bâ y u gedâ
- 6 Bir garîbim nefis elinde olmuşum gâyet zebûn
Tut elimden destgâr ol bulayım râh-ı hüda
- 7 Lutf edip sun bâde-i aşkı bu kemter bendene
Terk edip cümle sivâyı zikr-i Hak ola gıdâ
- 8 Rahm edip hâlîme al bu benliğim benden amân
Unutup ben beni edem yoluna cânım fedâ
- 9 İzz ü câhın hurmetine Hâlid-i bîçareyi
Sen garîk-i bahr-i aşk et mâni olmasın sivâ

23

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 El-meded yâ destgâr-i sâlikân-ı bî-nevâ
Maden-i cûd u sehâvet yâr-ı gâr-ı Mustafâ
- 2 Menba-ı bahr-i velâyet yâ imâmü'l-müslimîn
Eyledi seni halîfe ol Rasûl-i kibriyâ
- 3 Feyz-i Hakk'ı senden etti hep edenler iktibâs
Sensin ol Sıddîk-ı ekber sâhib-i lutf u atâ
- 4 Bir garîbim vâdi-i gaflette kaldım el-amân
Şaşırıp nefis ile şeytân yolunu aldı hevâ
- 5 Sen inâyet eylemezsen yetişip feryâdıma
Dâmen-i pâkin ne mümkün tuta ben gibi gedâ

6 Tut elimden destgâr ol hâlîme rahm eyleyip
Kalmadı yoktur enîsim kalmışım ben bî-nevâ

7 Şema-ı feyzin tutup yak şu dil-i nâlânımı
Yüz sürüp kapına geldi Hâlid-i âciz gedâ

24

1 Zülûf telin gerdânıma taktın benim ey nâzenîn
Rahm eylemen mi hâlîme yeter ettim âh u enîn

2 Bir bakışta aklım aldın vâdi-i hicrâna saldın
Hayâlinle ömrüm geçti işim oldu âh u enîn

3 Bulunmaz derdime çare edersem de âh u nâle
Eşkıbârım kanlar döker murg-ı dil ettikçe enîn

4 Ben ettikçe âh u nâle çeşmim yaşı döndü kana
Aceb hoş mu gelir şâhım dil ettikçe âh u enîn

5 Yeter kaldım bu hasrette garîb ü âciz gurbette
Hecrinle Hâlid bîçare gezer ağlar hazîn hazîn

25

1 Sâlikâ ister isen hâl inbisât
Sohbetinde eyle dâim ihtiyât

2 Her denî le'îme verme esrârın
Câhil u nâdânla etme ihtilât

3 Çek elin sivâdan hâdim-i aşk ol
Açılsın gönlünde tâ ki inbisât

²⁴ C.Ü.-1: 17; C.Ü.-2: 11 (Şiirin başında "Destur Efendim" ifadesi yer alıyor (C.Ü.-2))

²⁵ C.Ü.-1: 17; C.Ü.-2: 11

4 Enîsin zikr olsun dâimâ dilde
Eyleyip Hak ile akd-i irtibât

5 Hâlidâ kadrini bilir ârifler
Ne bilsin kadrini ehl-i inhitât

26

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1 Halka-ı tevhîd açıldı âşîka oldu salâ
Geçti ömrün gaflet ile gûşuna girmez salâ

2 El verir verdin hevâya ömrünü ey gâfilân
Çağırır eyler münâdî durmayıp sana salâ

3 Terk edip sen seni bak gör vech-i yâr açıkdadır
İsteyen görmek o yâri işte gelsin es-salâ

4 Çıkarıp zulmet-i şirki koyma senlikden esâs
Varlığın yak durma dâim nâr-ı aşka es-salâ

5 Sen de doldur bâde-i aşkı tut elde Hâlidâ
Gönderip etrâfa nâdî eyle uşşâka salâ

27

Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün

1 Dil murgu çıkıp uçtu gidip şemse dayandı
Pervane gibi çarh ederek yandı dolandı

2 Dil pârelenip yandı bütün âteş-i aşka
Yaşlar akıtıp dîdelerim kana boyandı

3 Yüzler sürerek istedim arz etmeğe hâli
Hep yaktı bütün varımı tâ câna dayandı

---

²⁶ C.Ü.-1: 17; C.Ü.-2: 12

²⁷ C.Ü.-1: 18; C.Ü.-2: 12

- 4 Öz desti ile sundu bana bâde-i aşkı
Aklım dağılıp kalmadı bîçare dolandı
- 5 Düştüğçe gönül hayrete bu Hâlid-i nâçâr
Yandıkça yanıp şem-i cemâlinde dolandı

28

Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün

- 1 Bir şâh-ı cihân zülf telin boynuma takdı
Sevdâ-yı hayâliyle bütün yaktı bırakdı
- 2 Hayrette idim ketm-i ademde ben o şâha
Bir şîve ile bak beni ne hâle bırakdı
- 3 Vuslat yolunu bulmağa bir çare ararken
Firkat oduna yaktı da hicrâna bırakdı
- 4 Kanlar akıtıp dîdelerim hecriyle yârin
Gark etti bütün cismimi seylâba bırakdı
- 5 Ben yandım ise âteş-i aşkına o şâhın
Rahm etti yine Hâlid' i hayrette bırakdı

29

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Bâde-i aşkın gelir uşşâka kevserden lezîz
Fikr-i vaslın sâlike firdevs-i alâdan lezîz
- 2 Her nefes cân-ı meşâma vuslatın rîhi gelir
Görmedim *dünyâ vü mâ fihâ'* da vaslından lezîz
- 3 Fehm ü idrâkin var ise durma ey dil âşık ol
Olmadı olmaz cihânda aşk-ı cânândan lezîz

---

²⁸ C.Ü.-1: 18; C.Ü.-2: 12

²⁹ C.Ü.-1: 19; C.Ü.-2: 12

- 4 Her seher yalvar Hudâ'ya yüz sürüp eyle enîn
Var mıdır uşşâka gönlüm âh u efgândan lezîz
- 5 Hâlidâ durma devâm et zikr-i Hak'la kâim ol
Ârif-i billâh için yok zikr-i Mevlâ'dan lezîz

30

- 1 Dil mülküdür seyrânımız Nakşibendî pîrânımız
Hoştur dem-i erkânımız bize Nakşibendî derler
- 2 Nigeh dâştem her hâlimiz letâifde devrânımız
Yâd kerdem burhânımız bize Nakşibendî derler
- 3 Sefer der vatan ederiz hâlden hâle devr eyleriz
Dost illerin seyr eyleriz bize Nakşibendî derler
- 4 Yoktur bizim karârımız rûhânîdir bâzârımız
Aşk ile yanmak kârımız bize Nakşibendî derler
- 5 Azîmetten giyip ridâ halvet der encümen edâ
Tarıkın soran Hâlidâ bize Nakşibendî derler

31

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sen seni terk eyleyip ver aşka şâd etsin seni
Pîr-i aşka hâdim ol ki ol da yâd etsin seni
- 2 Yüz sürüp yerlere zâr et bülbül-i şeydâ gibi
Güller açsın mülk-i dilde bermurâd etsin seni

---

³⁰ C.Ü.-1: 19; C.Ü.-2: 13

³¹ C.Ü.-1: 19; C.Ü.-2: 13

- 3 Terk edip ârı bırak şöret libâsından soyun
Açılıp bâb-ı hidâyet dilküşâd etsin seni
- 4 Zikr-i Hakk'a kâim ol eyle kazâ'-ı ekberi
Kabe-i dil feth olup sâhib-reşâd etsin seni
- 5 Hâlidâ sen dost elinden bir kadeh nûş eyle kim
Tard edip ceş-i hevâyı ol azâd etsin seni

32

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

- 1 Dil âteş-i aşkınla bütün yansın efendim
Sen cânımın içindeki bir cânısın efendim
- 2 Bir ben değilim bâğ-ı gülün bülbül-i zârı
Sen cümle cihân halkına bir hânsın efendim
- 3 Lütfundan ayırma beni dûr eyleme senden
Hep âcize sen sâhib-i ihsânsın efendim
- 4 Her demde sunup bâde-i nev mest-i müdâm et
Münkir bulunan reşk oduna yansın efendim
- 5 Aşkın oduna gönlüm evin eyle karârgâh
Girdikçe sivâ gönlüme hep yansın efendim
- 6 Meyhâne-i aşkında beni hâdim-i aşk et
Uşşâka sunam bâdeyi hep kansın efendim
- 7 Yak Hâlid'i aşkınla bütün kalmaya nâmı
Vaslında talıp hayrete dil kansın efendim

---

³² C.Ü.-1: 20; C.Ü.-2: 13

33

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

- 1 Ey murg-ı dilim fânî cihân bâki mi sandın
Her zehr-i helâhil vereni sâki mi sandın
- 2 Ey bâğ-ı ezel güllerinin bülbül-i zârı
Sen kendini fânî ilinin zâğı mı sandın
- 3 İçtikçe mey-i gafleti sarhoş gibi gezdin
Ejderle dolu mülk-i cihân hâlî mi sandın
- 4 Ömrün geçiyor serseri beyhûde dolaşma
Bilmem sana nush eyleyeni bâğî mi sandın
- 5 Duymaz kulağın ebkem olup şöylece kaldın
Ettikçe nasîhat sana ben vâhî mi sandın
- 6 Artık yetişir sen sana fikr eyle şu hâlin
Bu cürm ü kabâhatlere Hak râzî mı sandın
- 7 Uy Hâlid'e sür yüzlerini arz u niyâz et
Bu sicn-i fenâyı sana sen bâkî mi sandın

34

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Sorarsan zâhidâ dinle nedir bil sâlikin şânı
Ederler sâlikân cümle dili ağyârdan hâlî
- 2 Tezellül eyleyip yüzler sürer dergâh-ı Hazret'de
Gider akılları baştan bulunca dilde dildârı
- 3 Yitirir kendini dostun ilinde âh u zâr eyler
Nişânı bî-nişân olur bilinmez âşıkın hâlî

³³ C.Ü.-1: 20; C.Ü.-2: 14 (2 *fân'îlinin: fânî ilinin* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

³⁴ C.Ü.-1: 21; C.Ü.-2: 14 (6. mısranın vezni problemlî)

- 4 Giderler Kabe-i vasla verirler varlığın dosta
Yununca eşkibârıyla olur hem şânları âlî
- 5 Tecerrüd eyleyip şekden giyerler tâat ihrâmın
Çıkıp ol dağ-ı irfâna tevekküfla olur âlî
- 6 Minâ-yı aşk u muhabbette ururlar seng-i red nefse
O demde cânların uşşâk ederler dosta kurbânı
- 7 Hemen Hâlid sülûk eyle sakın aldanma ağyâra
Dilersen bulasın sen de demâdem dilde ol yâri

35

- 1 Hayâl-i yâr ile bîçare gönlüm
Geçti ömrün bilmem efsâne misin
- 2 Gece gündüz bilmen âh u zâr eylen
Karârı kalmamış bîçare misin
- 3 İçtikçe aşk meyın oldun dîvâne
Aklın yok başında mestâne misin
- 4 Mest-i müdâm oldun şöylece kaldın
Aceb bir gün bilmem uslana mısın
- 5 Akıp çeşmin yaşı Ceyhun´a döndü
Yitirdin aklını dîvâne misin
- 6 Alıp bu varlığım yağmâya verdin
Bu aşkın meyine meyhâne misin
- 7 Unuttun sen seni zikrin yâr oldu
Cemâl-i şemine pervane misin

---

³⁵ C.Ü.-1: 22; C.Ü.-2: 14 (6. beytin ilk mısrasının vezni problemlî.)

- 8 Söyünmez âteşin yanmakta dâim
Yoksa bu aşk ile hep yana mısın
- 9 Bulmadı derdine bir çare Hâlid
Çaresi bulunmaz bir yara mısın

36

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Gidenler es-salâ gelsin bu demde kûy-ı cânâne
Donanmış sâkiyân cümle dururlar bâb-ı meyhâne
- 2 Nedir bu gafletin gâfil deyi her dem nidâ eyler
Uyan iç bâde-i aşkı olup aşkıyla mestâne
- 3 Verip bu varlığın yâra murâdından olan fânî
Murâdı yâr olan gelsin açıktır bâb-ı kâşâne
- 4 Nikâb almış cemâlinden Cenâb-ı hazret-i dildâr
Cemâl-i şemine yârın olan var ise pervane
- 5 Eyâ Hâlid hemen durma gece gündüz devâm eyle
Unutup sen seni terk et çalışıp zikr-i Yezdân'a

37

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Şehâ lutf eyleyip sun ol mey-i aşka beni kandır
Yakıp mülk-i dile aşk âteşi ne var ise yandır
- 2 Vurup hançer-i aşkı sîneme aç yaralar şâhım
Akıtıp hûn-i dilim cismimi al kana boyandır

---

³⁶ C.Ü.-1: 22; C.Ü.-2: 15

³⁷ C.Ü.-1: 23; C.Ü.-2: 15

- 3 Yeter kaldım bu gaflette keremden lutf edip yâ Rab
Takıp zencîr-i aşkı hâb u gafletten sen uyandır
- 4 Düşürüp derdine cümle sivâyı çıkarıp dilden
Înâyet eyleyip nûr-ı hidâyetle ziyâlandır
- 5 Eriştir feyz-i Sübhân'ı keremden edip ihsânı
Alıp hıfz-ı emânına mevâni ne ise yandır
- 6 Beni koyma bana yâ Rab alıp bu benliğim benden
Çevirip sana sevdâyı sivâdan cümle usandır
- 7 Geceler subha dek kâim hayâlinle olam dâim
Garîk-ı bahr-ı aşk edip senin zikrinle dolandır
- 8 Alfilim kalmışım yolda adüvler hep sağ u solda
Ne hâcet arza şâhım hasbîhâlim cümle ayândır
- 9 Hudâyâ Hâlid'e rahm et ayırma bâb-ı lütfundan
Bütün âcizlere lutf u inâyet sana şâyândır

38

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Olup bu kâinât mir'ât cemâl-i zatına yâ Rab
Kamu eşyâ olup isbât sıfât u zâtına yâ Rab
- 2 Nümâyân nice cünbüşler cemâlin cilvesinden âh
Olup ihyâ bu hâk isbât eder hem kudretin yâ Rab
- 3 Kamu şey emrine kâim bu arş u kürsi hep eflâk
Hem oldu zâtına âyât bu şems ile kamer yâ Rab
- 4 Edip me'mûr buların her birin bir hidmete cümle
Îtâat eyleyip her biri mahkûm emrine yâ Rab

---

³⁸ C.Ü.-1: 24; C.Ü.-2: 15 (5 *hıfz-ı emânına; hıfzı emânına*)

- 5 Bu hükm-i sırr-ı pinhânı muvahhidler bilir ancak
Alâmet sûret-i ecsâm senin tevhîdine yâ Rab
- 6 Onu seyrân edip hayrân olur âşık olan diller
Eder izhâr kamu eşyâ cemâl-i zâtına yâ Rab
- 7 Hudâyâ Hâlid'î âciz koma tenhâ bu gurbette
Yakıp aşkınla dil mülkün enîs et zikrini yâ Rab

39

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkın sermâyesi dilde hemen bir âhı var
Yüz sürüp arz etmeğe hâcâtını dergâhı var
- 2 Göz yumar gayr u sivâdan gönlü Hakk'a bağlayıp
Bâde-i vasl-ı cânâna bir de secdegâhı var
- 3 Terk edip hep varlığını mülkü verir Mâlik'e
Zikri fikri dilde dâim başka yok Allâh'ı var
- 4 Feyz-i Hak'dan iktibâs eder o nûru dâimâ
Zulmet-i cehl ü dalâle çare dilde mâhı var
- 5 Herkesin var ise bir melce' penâhı zâhidâ
Yetişir âşıkına melce' hemen ol şâhı var
- 6 Terk edip gayr u sivâyı durma sen de âşık ol
Âşıkın gönlünde mahfî bir de Beytullâh'ı var
- 7 Matlab-ı vasl-ı cânâna başka yoktur Hâlidâ
Âşıkın gönlüne gir kim onda tahtıgâhı var

40

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkın tahlîli olmak ibtilâyâ mübtelâ
Enbiyâyâ ol sebepten verdiler eşed belâ
- 2 Kahrı lütfu bir olur âşıklara cânânenin
Âşık olmaz cevr-i cânânında bulmayan safâ
- 3 Cânını cânâna vermek ibtidâsı âşıkın
El çekip hem varlığından ola cânânda fenâ
- 4 Mâlikü'l-mülkdür o şâhım var mı şüphen zâhidâ
Mülk onundur hükm onundur kaldı mı senlik sana
- 5 Var mıdır zâtıyla kâim fâil-i mutlak bu dem
Küllü şey Hak ile kâim ya kime bu ittikâ
- 6 Terk edip gayr u sivâyı yüz sürüp dergâha gel
El verir terk et bu şirki Hakk'a eyle ilticâ
- 7 Hamdü-lillâh Hâlid'in hep aldı elden varlığın
Katre iken gark edip ummâna lutf etti Hudâ

41

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Düşeli âteş-i aşkın bu gönül hânesine
Gitti elden murg-ı gönlüm uçtu şâhânesine
- 2 Şemine pervane oldu varlığım yaktı tamâm
Katre iken düştü şimdi aşkının deryâsına
- 3 Kalmadı yoktur karârı zikr ü fikri yâr olup
Terk edip gayr u sivâyı cân verir rızâsına

---

⁴⁰ C.Ü.-1: 25; C.Ü.-2: 16

⁴¹ C.Ü.-1: 26; C.Ü.-2: 16

- 4 Baş ile cânı edip dostun yolunda hem sebîl
Cânını eyler fedâ elbette kul Mevlâ'sına
- 5 Âşıkın hâlinden tabîbâna sorma Hâlidâ
Düşmeyen bilmez ne bilsin yârinin sevdâsına

42

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Bir nazar kıl sevdiğim bak sînemin yarasına
Çaresiz kaldım yetiş bak derdimin çaresine
- 2 Bir alîlim kalmışım bîkes şu mihnethânedede
Kim ne bilsin hasta gönlüm derdi ne çaresi ne
- 3 Baksalar bir bir tabîbân derdimi teşhîs edip
Derler elbet yok cihânda çare dil yarasına
- 4 Gönlümün ahvâline bak sen keremden lutf edip
Gel yetiş gör sevdiğim bak ciğerim yarasına
- 5 Ey gözüm nûru habîbim koyma nâçâr Hâlid'i
İşte kaldım çaresiz ben bak bunun çaresine

43

- 1 Baharda açılır gül ile lâle
Âşık olan eder âh ile nâle
- 2 Marîz-i aşk isen sen de ey gönlüm
Ara bul kendine bir şifâhâne
- 3 Oturmuş tabîbân âşık ararlar
Ederler dermânı cânâ kıyana

⁴² C.Ü.-1: 26; C.Ü.-2: 17 (5. beytin ilk mısrasının vezni problemli.)

⁴³ C.Ü.-1: 26; C.Ü.-2: 17 (2 *Marîz-i aşk*: *Marîzi aşk* CÜ, SA)

- 4 Verirler uşşâka bâde-i aşkı
Kim ki Mansûr olur asılır dâra
- 5 Alırlar varlığın bütün elinden
Yoklukla ederler bu derde çare
- 6 Hazret-i Halîl'e bak da ibret al
Visâl-i yâr için atıldı nâra
- 7 Vuslat-ı yâr ise Hâlid murâdın
Sen de yan aşk ile âteş-i nâra

44

- 1 Esmâr-ı aşk ezkâr olur dilde dâim tezkâr olur
Yakar ne var ise varı dil tahtıgâhı yâr olur
- 2 İçenler bâde-i aşkı aşkın olur onun meşkı
Terk edip gayr u sivâyı nazargâhı dildâr olur
- 3 Hayâliyle olur kâim firâkıyla yanar dâim
Sivâdan gözlerin yumar kiblegâhı dergâh olur
- 4 Ağlar durmaz hazîn hazîn mutâd olur âh u enîn
Dünyâ vü ukbâdan geçer intizârı dîdâr olur
- 5 Murâdından olur fânî emr-i Hak'la olup bâkî
Verir iradesin Hakk'a padişâhı ol şâh olur
- 6 Ederler seyr-i rûhânî verirler yoluna cânı
Enîsi zikr olur dâim tuyan gâfil âgâh olur
- 7 Ararsan Hâlidâ çare visâl-i Hazret-i yâra
Olanlar fânî ol Şâh'da secdegâhı Allâh olur

---

⁴⁴ C.Ü.-1: 27; C.Ü.-2: 17

45

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Râh-ı Hakk'ın rehzenidir sâlikândaki nifâk
Ol sebepten sâlikâna lâzım oldu ittifâk
- 2 İtirâf-ı cürm edip sen varını ifnâya ver
Mâderidir varlığın bil doğmada ondan nifâk
- 3 Bir kavim ederse Hakk'a cürm-i isyân itiyâd
Mübtelâ eyler Teâlâ onlara verir nifâk
- 4 Bâdî-i fitne olur dünyâ vü ukbâda ikâb
Her kimin kim tînetinde olsa zerrece nifâk
- 5 Her umûrunda tevessül eyle şer-i Ahmed'e
Re'y-i hod ile cihânda terk edilmez bu nifâk
- 6 Sen tevâzu ile dâim hubb-ı fillâh eyleyip
Varlığından fânî ol tâ kalmaya sende nifâk
- 7 Emr-i Hakk'a iktidâ kıl durma artık Hâlidâ
Sâlik-i râh-ı Hudâ ol eyleyen etsin nifâk

46

- 1 Zikr-i Hak'la eyle dil mülkün ihyâ
Sayd etmeden seni bu mülk-i dünyâ
- 2 Ecel gelir bir gün ölür gidersin
Uyan olma bâri gafletle ifnâ
- 3 Gelenler gitmekte sen de gidersin
Hani yâ ne oldu bunca ağniyâ

---

⁴⁵ C.Ü.-1: 28; C.Ü.-2: 18

⁴⁶ C.Ü.-1: 29; C.Ü.-2: 18

- 4 Niceler çalıştı olmadı mâlik
Sana mâl olur mu sandın bu dünyâ
- 5 Mâlikü'l-mülk Allâh yoktur şerîki
Yâ nedir sendeki bu vehm ü hülyâ
- 6 Helâla hesâbı harâma azâb
Bilmiş ol kim eder Hazret-i Mevlâ
- 7 Sen emînsen varın cümle emânet
Var ise îmânın işte bu fetvâ
- 8 Sakın emânete etme hıyânet
Getirir başına sonra çok gavgâ
- 9 Fevt etme fırsatı aklın var ise
Yoksa dersin kardaş âh u vâveylâ
- 10 Kabûl etmez isen bu nush u pendî
Nedâmetle sonra dersin vâ-hayfâ
- 11 Ver mülkü Mâlik'e sen de Hâlidâ
İstersen olmaklık Hak ile bekâ

47

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Bugün Mecnûn-ı asr oldum bulup ben ol dilârâyı
Verip mülk-i dili cümle bıraktım gayrı Leylâ'yı
- 2 Muhabbet levhasından ders verip ol mekteb-i aşkda
Görünmez gözüme dünyâ unuttum dersi davâyı
- 3 Beni fermânına mahkûm edip cânânımın aşkı
Hemen maksûdum ol oldu n'idem ben başka sevdâyı

---

⁴⁷ C.Ü.-1: 29; C.Ü.-2: 19 (1 *mülk-i dili: mülki dili* CÜ, HA)

- 4 Akar sular gibi gönlüm kuşu artık karâr etmez
Yanar ağlar hemen durmaz gezer dağ ile sahrâyı
- 5 Müdâm yanmaktayım aşka garîk-ı bahr-i hicrânım
İçip ben bâde-i aşkı yanıldım ağı karayı
- 6 Yakıp hep varımı cümle nişânım bî-nişân oldu
Semâvâta çıkıp âhım arar her yerde Mevlâ'yı
- 7 Etibbâya dahi şerh etme sînen yarasın Hâlid
Yüzün sür yerlere ağla hemen zikr eyle Mevlâ'ya

48

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Merhabâ yâ seyyid-i sâdât-ı cümle evliyâ
Merhabâ esmâr-ı eşcâr-ı nübüvvet mehlîkâ
- 2 Sen tarîk-i Nakşibendînin şâhı sultânısın
Merhabâ yâ lücce-i deryâ-yı hikmet merhabâ
- 3 Sensin ol kân-ı mürüvvet zübde-i cümle velî
Merhabâ ey vuslat-ı dildâra cân eden fedâ
- 4 Vâliden ol Fâtma'dır ümmühâtü'l-mü'minîn
Merhabâ ey sulbe-i şâh-ı velâyet Mürtezâ
- 5 Cedd-i pâkin Ahmed ü Mahmûd-ı Rabbü'l-âlemîn
Merhabâ ey kurretü'l-ayn-ı Habîb-i Kibriyâ
- 6 Sen osun kim hidmetinle müftehir peyk-i Celîl
Merhabâ yâ seyyid-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ
- 7 Tut elinden destgîr ol Hâlid-i bîçarenin
Merhabâ sensin kerem kânı Hüseyin-i müctebâ

---

⁴⁸ C.Ü.-1: 30; C.Ü.-2: 19

49

- 1 Muharremü'l-harâmın göründükçe hilâli
Artar bu gönlümün âh dâim gâm u melâli
- 2 Bu mâcerâ-yı dilsûzumun var haddi şerha
Her andıkça zebânın kalmaz nutka mecâli
- 3 Tezkâr-ı Kerbelâ'dan çeşmân-ı âbdârım
Akıttı kanlı yaşlar düşündükçe o hâli
- 4 Eflâki geçti âhım dergâha arzuhâle
Şehîd olunca eyvâh iki cihân İmâmı
- 5 Dil oldu pâre pâre kalmadı sabra çare
Bilmem o zâlimânın aceb yok mı îmânı
- 6 Yezîd elinde mağlûb zannetme sen o şâhı
Hayâta tercîh etti visâl-i zü'l-Celâl'i
- 7 Kazâya râzî oldu tuyunca vasl-ı yâri
Bir âh ile ederdi yoksa harâb cihânı
- 8 Velâkin âşıkâna bu ayda âh u nâle
Etmeklik sünnet oldu yâd eyleyip o hâli
- 9 Sen de ey Hâlid-i zâr o hâli eyle tezkâr
Okuyup fâtihalar şâd et rûh-ı İmâm'ı

---

⁴⁹ C.Ü.-1: 30; C.Ü.-2: 19

50

- 1 Zâhidâ sorarsan sülûkden maksad
Kul olup Hâlik'a etmek ibâdet
Nevâhî ne ki var cümle terk edip
Cân verip yolunda etmek itâat
- 2 Abd ü ubûdiyyet sülûkun başı
Kul olan tutar mı hiç yanlış işi
Fikr eyle noksânın akıt gözyaşı
Erişe tâ bir gün sana inâyet
- 3 Hâdim ol Mevlâ'ya terk et sivâyı
Çıkarıp gönülden ucb ü riyâyı
Yüz sürüp yerlere iste rızâyı
Rızâ-yı Hak oldu dinde asâlet
- 4 Ne ilden gelişin azmin ne ile
İnsâf et ömrünü verme sen yele
Hiç mâlik olur mu bir mâla köle
Verildi varlığın sana emânet
- 5 İster emânâtı bir gün ol Mâlik
Hevâ vü hevesde sen ettin hâlik
Böyle mi ederler sülûkı sâlik
Rûz u şeb etmekle cürm ü cinâyet
- 6 Haniya ne oldu aldığın evrâd
Hevâna hizmeti eyledin mutâd
Kabûl etmen nushu eyleyip inâd
Revâ mı etmeklik ahde huyânet
- 7 Rabbenâ hidâyet eyle Hâlid'e
Gıdâsı zikr olsun dâimâ dilde
Tevfîkın refîk et ahfâda sırda
Bağışla isyânın edip inâyet

---

⁵⁰ C.Ü.-1: 31; C.Ü.-2: 20 (8 *âh u nâle: âh-ı nâle* (C.Ü.-1))

51

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

- 1 Efendim yüz sürüp arz etmeğe bende ne hâlim var
Fırâkınla hemen subh u mesâ ah u figânım var
- 2 Senin hüsn-i hayâlinle düşüp mülk-i dile âteş
Yakıp nem var ise cümle ne âhım ne emânım var
- 3 Düşüp aşk âteşine cism ü cânım kalmadı yandı
Kül oldum râh-ı aşkda çıkmğa ne bir dumanım var
- 4 Bu yolda cânı vermek âşıkâ lâzım dedi zâhid
Düşündüm cânıma mâlik benim bir de canânım var
- 5 Yitirdim ben beni cümle hemen bende o Şâh kaldı
Aradım ben beni bende ne nâmım ne nişânım var
- 6 Düşüp ben bahr-ı tevhîde tahayyürle olup hayrân
Bilinmez oldu öz hâlim benim bir başka hâlim var
- 7 Hâlid'in mâliki Allâh şerîki yoktur âlemde
Eden inkâr hemen etsin benim buna îmânım var

52

- 1 Yâ Hâlık-ı mevcûdât
Yâ Râzık-ı mahlûkât
Sensin kâziye'l-hâcât
El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân
- 2 Yâ Vâhibü'l-atâyâ
Gark olmuşum hatâyâ
Geldim bâb-ı atâyâ

---

⁵¹ C.Ü.-1: 32; C.Ü.-2: 20

⁵² C.Ü.-1: 32; C.Ü.-2: 21 (3 *cürm ü hatâ: cürm-i hatâ* (C.Ü.-12)); Şiirin 4. mısraları bir hece eksik.

El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân

3 Fitneler oldu peydâ
Çoğaldı cürm ü hatâ
Lütfunu kıl rehnümâ
El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân

4 Yâ Kerîm ü yâ İlâh
Kapındır ulu dergâh
Kullarına ol penâh
El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân

5 Yâ Afüvv ü yâ Gafûr
Hâlid oldu pür-kusur
Koyma bizi sen zarûr
El-emân el-emân
Kapındır dârü'l-emân

53

1 Seherde tutuştum nâra
Rahm eyle ettiğim zâra
Kalmışım şöyle âvâre
Her seher yalvarıp yâra
Allâh mahrûm eyleme

2 Geceler subha dek zâra
Derdinle sînem pür-yara
Cürmüm çok bilmem ne çare
Kapına geldim kıl çare
Allâh mahrûm eyleme

- 3 Esîr-i nefis-i bed-kârim
Onun'çin rûz u şeb zârım
Bilmem ki ne olur hâlim
Lutf eyle bize sultânım
Allâh mahrûm eyleme
- 4 Bir yandan nefis ile şeytân
Kaplıyor etrâfım her an
Bulmadım derdime dermân
Bu dertle ağlarım her an
Allâh mahrûm eyleme
- 5 Hâlid'im kaldım hayrette
Yorulduğum bahr-ı gaflette
Çaresiz kaldım gurbette
Ümîdim bâb-ı rahmette
Allâh mahrûm eyleme

54

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Meded yâ Sıddîk-ı azam yâr-i gâr-ı Mustafâ
Sendedir miftâh-ı cennet sensin sâhibü's-sehâ
Sana yâr oldu Ömer Osmân Aliyyü'l-mürtezâ
Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
El-emân yâ Sıddîk azam yâr-i gâr-ı Mustafâ
- 2 Meded yâ Fârûk-ı efham kâşifü's- sırrü'l-Hudâ
Menba-ı sırr-ı adâlet yâr-i Fahrü'l-enbiyâ
Gelmeyince etmedi bu dîni ilân Mustafâ
Sendedir miftâh-ı nusret nasır-ı dînü'l- ulâ
Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
El-amân Fârûk-ı azam yâr-i Fahrü'l-enbiyâ

- 3 Meded yâ Osmân-ı Zî'n-nûreyn-i sâhibü'l-hayâ
Hak yolunda dîn için varın eden cümle fedâ
Câmiü'l-Kur'ân-ı azam sâhib-i lutf u atâ
Sana yâr olanlar oldu dû-cihânda ağniyâ
Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana
El-emân yâ Osmân Zî'n-nûreyn-i sâhibü'l-hayâ
- 4 Meded yâ şâh-ı velâyet yâ Aliyyü'l-mürtezâ
Sendedir sırr-ı velâyet sâhib-i seyf ü livâ
Yâ ahiyye'l-fahr-i âlem hem vasiyyü'l-Mustafâ
Ol sebepten kapının muhtâcı cümle evliyâ
Meded yâ şâh-ı velâyet Hakk'a cân eden fedâ
El-emân kapına geldim bir meded kılın bana
- 5 Çâr-yâr-ı Mustafâ'nın çâkerisin Hâlidâ
Kapısında vâsıl-ı Hak oldu hep bây u gedâ
Sen hemen ol hâk-i pâye cânını eyle fedâ
Seni de îsâl ederler bârgâha mutlakâ
Meded yâ şâh-ı velâyet çâr-yâr-ı Mustafâ
El-emân kapına geldim bir meded kılın bana

55

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ mâh-ı Muharrem'de ne ettiler dilârâmı
Verirsem de yolunda cânı bulmuyor dil ârâmı
- 2 Nedendir âl-i Süfyân'ın adâveti o sultâna
Acep fikr eylemezler mi o mahşerdeki hengâmı
- 3 Edip küfrân-ı nimet her biri artırdı tuğyânın
Tulû ettikçe onlara bu dînin mâh-ı tâbânı
- 4 Hücûm etti Yezîdîler o şâha Kerbelâ'da âh
Adâvetler edip izhâr ne ettiler gör encâmı

- 5 Edip refine kasdı cümleten o zâlimân bir bir
Şehîd edip ahibbâsın yalnız koydular Hân'ı
- 6 Girip meydâna ol Sultân mehâbetle edip devrân
Şehîden ol dahi gitti n'idem âh cânımın cânı
- 7 Eyâ Sultân cânım kurbân ayırma Hâlid'i senden
Firâkınla dü-çeşminden akar her demde al kanı

56

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Bu hicrân âteşi sînemi yaktı dağlar
Şehâ firâkatinle dü-çeşmim kan ağlar
- 2 Geceler görmüyor bu gözlerim [bir] uyku gamından
Tahassürle gözüm yaşı akar hem su gibi çağlar
- 3 Senin hüsn ü hayâlinle geçer bu nâzenîn ömrüm
Yanıp bu dil firâkınla eridi kalmadı yağlar
- 4 Eğer sûz-ı dilim arz eylesem bu çarh-ı gerdûna
Yanar baştan başa kalmaz yerinde ol ulu dağlar
- 5 Eğer rahm eylemezse hâlîme ol şâh u sultânım
Olur zindân bana şâhım bütün âlemdeki bağlar
- 6 Göründükçe benim hâlîm bu mülk-i dünyâyâ eyvâh
Unutup derdini şeb rûz zemîn ü âsumân ağlar
- 7 Eyâ Hâlid olup sâbit verip Hak yoluna cânı
Terahhum eyleyip ol şâh visâliyle yaran bağlar

---

⁵⁶ C.Ü.-1: 35; C.Ü.-2: 23 (6 zemîn ü âsumân: zemîn-i âsumân (C.Ü.-1)); Şiirin birinci beytinin vezninde problem var.

57

- 1 Ey arzuhâl-i hâlim
Tercümân-ı makâlim
Yüz sürüp hâk-i pâye
Arz eyle şâha hâlim
- 2 Ne hâlim var arz edem
Ne tâkat yâra gidem
Kaldım böyle hayrette
Kalmadı hiç mecâlim
- 3 Ne bende benlik kaldı
Ne arzuhâle tâkat
Firkatle yandı cânım
Rahm eyle sen sultânım
- 4 Ömrüm tamâm olmakta
Bahr-i isyânda kaldım
Halâsıma çare yok
Bilmem ne olur hâlim
- 5 Nefs ü şeytân günbegün
Helâkime kasd etti
Bîçare âciz kaldım
Yetiş imdâda şâhım
- 6 Garîk-ı bahr-i isyân
Tadâda yoktur imkân
Rahm eylemezse ol Hân
Perîşân oldu hâlim

---

⁵⁷ C.Ü.-1: 36; C.Ü.-2: 23; Şiirin başında "Reşâdetlü Tosyalı Ganizâde Şeyh Mehmed Sâdik efendimize 17 Şaban 332 (30 Haziran 1915)" ifadelerinden sonra "Semâhetlü veliyyü'n-naîm sultânım efendim hazretleri lutufnâme-i mürşidânelerini aldım. Kemâl-i hayrete daldım. Nihâyet derecede cürm ü isyânım olduğuna muterif oldum. İstirhâma işbu marûzâtımı vesîle kıldım" ifadeleri yer alıyor. (C.Ü.-2)

- 7 Ağla gözlerim ağla
Âh ile ciğer tağla
Böyle tenbellik ile
Bulunmaz hiç dermânım
- 8 Akmakta kanlı yaşım
Fedâ yolunda başım
Kalmadı bir haldaşım
Yâ sâhib-i zamânım
- 9 Ne ben kaldım burada
Ne nâmım var orada
Nâmsız nişânsız kaldım
Bilmem nedir irade
- 10 Benliğim olsun fedâ
Nâmım nişânım dahi
Ben benliğimi n' idem
Sen var iken arada
- 11 Kalmasın bende benlik
Hemen sağ ol efendim
Ne var ise murâdım
Hiç kalmasın arada
- 12 Yak beni nâr-ı aşka
Kalmaya bende vücûd
Varlığım hâil oldu
Yetişmeğe murâda
- 13 Saç sakalım ağardı
Gönlüm bütün karardı
Sordum tabîbe çare
Yok ol çıktı irâda
- 14 Ben beni yok edemem
Seni koyup gidemem
Sen beni aşkınla yak
Kalmayayım arada

15 Nâmın Ganîzâde'dir
Hem ihsân ile meşhûr
Lutf eyle sâliklere
Erişsinler murâda

16 Fitneler oldu zâhir
İhvân hâli perîşân
Arz etmeğe ne hâcet
Sen gibi ulu şâha

17 Lütfünü kıl ziyâde
Cümlesi olsun velî
İrşâda kâbil olsun
Her biri bir diyâra

18 Meded şâh-ı cihânım
Günâhı çok ihvânın
Sâiliz geldik sana
Afvını kıl irade

19 Hâlid'in yüzü kara
Yüz yok vara yalvara
Sen kıl bize bir çare
Erişelim murâda

58

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1 Bugün mâh-ı Muharrem'dir tâzelendi yaramız
Bulunmaz bunda dermânı haşre kaldı çaremiz

2 İhtiyârın ihtiyârı Hakk'a teslîm eyledi
Dîn yolunda baş u cânı terk edip mâh-pâremiz

- 3 Râh-ı Hak' da hâl ile gösterdi râh-ı müstakîm
Ol sebepten dostu varın verdi hep dildâremiz
- 4 Sen nasıl kıydın Yezîdâ ol Şehîdler şâhına
Cennete emr etmiş iken ol ulu sultânımız
- 5 Buna cânlar dayanır mı bu ne tuğyân söyle
Acabâ n' etti sana sevgili cânânımız
- 6 Ey Yezîd-i nâ-ümîd Hak sana adl eylesin
N' eyledin bir kez düşün n' oldu bizim sultânımız
- 7 Yâ Kerîmâ sen ayırma al ibâddan Hâlid' i
Âh u vâh oldu firâkıyla yanıp dilhânemiz

59

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Efendim zâr-ı giryânım yetiş imdâdına dâd et
Fîrâkınla gözüm kanlar döker şâhım beni şâd et
Düşüp gurbetlere hüsnün hayâliyle geçer ömrüm
N' olur o meclis-i zîbâya geldikçe beni yâd et
- 2 Esîr-i nefis ü şeytân olduğumdan çok günâh ettim
Düşündüm cürm-i isyânım demâdem âh u vâh ettim
Kapına yalvaru geldim seni şeyhim penâh ettim
Esirge ben fakîri kurtarıp bundan da âzâd et
- 3 Ganî ismine mazhar düştün ondan iştihâr ettin
Nice bin bî-nevâyâ rehber oldun yâra yâr ettin
Düşürdün Hâlid' i aşka işin âh ile zâr ettin
Ulaştır vuslat-ı yâra keremler kıl da irşâd et

60

- 1 Vahdet sarâyında hayrân olmuşken
Seyyâh edip âlemlere salan dost
- 2 Bir tecellî ile bezm-i eleste
Mestân edip ahd u mîsâk alan dost
- 3 Encâmı getirip mülk-i dünyâyâ
Yokluğu derdime dermân kılan dost
- 4 Vâdî'-i mihnette aşk âteşiyle
Yandı bu benliğim kaldı hemen dost
- 5 Hâlid'in varlığın yağmâyâ verdin
Oldu zikr ü fikrim şimdi amân dost

61

- 1 Yâ Rabbenâ kıl müstecâb
Kaldır cemâlinden nikâb
Al benliğim koyma bende
Ref olunsun cümle hicâb
- 2 Dil teşne-i visâlidir
Hicâb olan noksânımdır
Afv eylemeklik şânındır
Afv et bizi kable'l-hisâb
- 3 Dü-çeşmim hecrinle giryân
Firâkınla ciğer biryân
Aşkınla olayım sûzân
Yansın ne var ise hicâb

---

⁶⁰ C.Ü.-1: 38; C.Ü.-2: 25

⁶¹ C.Ü.-1: 39; C.Ü.-2: 25

4 Sen Hâlik u İlâhımsın
Hem melce'-i penâhımsın
Seni koyup kime gidem
Kapından başka yok bir bâb

5 Hâlid'i koyma gurbette
Yakıp bu nâr-ı hasrette
Sen Rahîm ü Rahmânımsın
Hecrinle etme sen ikâb

62

1 Lutf eyledi Hak Sübhânî
Edip uşşâka ihsânı
Seninle verdi dermânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

2 Şânındır alıyyü'l-âlî
Meddâhındır kerem kânı
Sendedir bû-yı Rahmânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

3 Tarîkın râh-ı rûhânî
Revîşin hükm-i Kur'ânî
Mürebbîndir Hak Sübhânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

4 Sensin Habîb-i Rahmânî
Hem hulkun hulk-ı Sübhânî
Şânındır etmek ihsânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

---

⁶² C.Ü.-1: 39; C.Ü.-2: 26

- 5 Şânında fahr-i cihânî
Beşâret verdi her ânı
Uşşâkın oldun burhânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî
- 6 Verip ridâ-yı Hazreti
Emânet etti ümmeti
Şefâattir vasiyyeti
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî
- 7 Sana Hak kıldı erzânî
Verildi feyz-i Yezdânî
Lütfundan eyle ihsânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî
- 8 Buyurdu kulun isyânı
Şefâatinle Yezdânî
Afv ede biline şânı
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî
- 9 Hâlid'in şâhı sultânı
Hem dertlerine dermânı
Sensin yâ Veys el-Karânî
El-meded Veys el-Karânî
Meded yâ Veys el-Karânî

63

- 1 Cüdâ düştüm senden gurbet ellerde
Yalvarıp yüzümü sürdüm yerlere
Bu dâğ-ı hecrinle dü-çeşmim yaşı
Seylâb edip sığmaz oldu yerlere
- 2 Bu ne hicrân şâhım bilmem bu ne gam
Şu mecrûh sîneme bulunmaz merhem
Çok aradım sordum bulmadım bir em
Seğirttim yügürttüm yerden yerlere
- 3 Âşıkım ben âşık bilir hâlimi
Fedâ ettim yâra baş u cânımı
Lutf edip sorarsa bir dem hâlimi
Verem cümle varım ilden illere
- 4 Rahm edip sultânım baktı yarama
Yokluktan yok başka dedi çareme
Yok ol var git başka dermân arama
Serseri dolaşma ilden illere
- 5 Ver mülkü Mâlik'e kalma arada
Teslîm ol ne çıkar ise irade
Ermek ister isen eğer murâda
Akıt çeşmin yaşı dönsün sellere
- 6 Yak varlığın koyma araya hâil
Dilersen ol yâra olmaklık nâil
Hep olanlar oldu yoklukla vâsıl
Ketm et sırrın düşme dilden dillere
- 7 Hâlid'im hecrinle sarardım soldum
Aşkın âteşiyle yandım kül oldum
Ezel ben ne idim şimdi ne oldum
Verip bu varlığım yelden yellere

---

⁶³ C.Ü.-1: 40; C.Ü.-2: 27 (9 şâhı sultânı: şâh-ı sultânı (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

64

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Temâşâ-yı cemâlınden âşıkların etmez ferâğ
Zuhûr edip mevâniler hücûm eylese de sol sağ
- 2 Sivâyı terk eder cümle murâdı sen olun ancak
Olur zindân ona şâhım içinde olmayan gül bâğ
- 3 Olup pervane cân vermek visâl-i yâra bâisken
Kalır mı sabra ârâmı göründükçe göze çerâğ
- 4 Atar odlara kendini yakar ne var ise varı
Olan gönlünde aşkından yanan âteşlere bin dağ
- 5 Yatar kalkar hemen ağlar dü-çeşmi yollara bakar
Karârı kalmayıp arar olursa yolda da bin dağ
- 6 Gönülde fikr-i sevdâsı dilinde zikr-i Mevlâ'sı
Bir nefes durmaz oturmaz ona kâr eylemez yasağ
- 7 İlâhî izzetin hakkı ayırma Hâlid'i senden
Alıp hıfz-ı emânına mevâniden edip ifrâğ

65

- 1 Hakk'ı zikr et dâim etme infikâk
Vâhiddir ol Mevlâ yoktur iştirâk
- 2 O halk etti mülkü mülkünde Mâlik
Hemen odur başka yoktur iştirâk
- 3 Yok idin sen yoktan o halk eyledi
Eder mi sanırsın senden infikâk

---

⁶⁴ C.Ü.-1: 41; C.Ü.-2: 27

⁶⁵ C.Ü.-1: 41; C.Ü.-2: 28

- 4 Varlığın ondandır yok sende varlık
Varlıkla Hâlık'a etme iştirâk
- 5 Abes mi halk oldun yok mu hizmetin
Hâdim-i Mevlâ'sın etme iştikâk
- 6 Kâdir ü Kayyûm o birdir ol Allâh
Kudret-i Mevlâ'ya etme iştirâk
- 7 Rezzâk oldur verir kullara rızkı
Lâyık mı esbâbı etmek iştirâk
- 8 Hâsılı Hâfızdır hıfzında eşyâ
Ya neden mahlûku ettin iştirâk
- 9 Hâlid'i lütfundan ey Kerîm Mevlâ
Hıfz et mevâniden koyma iştikâk

66

- 1 Meded Allâh meded sen ver emânı
Koyma nefsin elinde sen zimâmı
- 2 Esîr-i nefis ü şeytân oldum eyvâh
Esâretle geçirdim hep zamânı
- 3 Bütün gün gaflet ile geçti ömrüm
Hazâna erişip ömrüm baharı
- 4 Garîb ü âciz oldum yolda kaldım
Kime arz edeyim bilmem ki hâli
- 5 Alîl etti mevâni çeşm-i dilim
Eriştir lutf edip sâhib-zamânı

---

⁶⁶ C.Ü.-1: 43; C.Ü.-2: 29

- 6 Koyma beni bana lutf u kerem kıl
Olam zikrinle hem leyl ü nehârî
- 7 Alıp bu benliğim cezb eyle sana
Verip bâkî seninle zindegânî
- 8 Habîb'in hürmetine tut elim al
Geçirem zikr ü fikrinle her ânı
- 9 Kerem kıl bâb-ı lütfundan ayırma
Bu kemter Hâlid'i Perverdigârî

67

- 1 Aldanma ey gönlüm bu medh-i nâsa
Düşürürler seni dâm-ı vesvâsa
- 2 Sen senin noxsânın bilirken gönlüm
Ya neden aldandın bu medh-i nâsa
- 3 Yok iken ey gönlüm hâl-i memdûhun
Utanıp düşmen mi mâtem ü yasa
- 4 Demâdem ettiğin cürm ile isyân
İnsâf et gelir mi aceb gıyâsa
- 5 Aceb unuttun mu ahd-i elesti
Sorunca ne dersin o Rabb-i nâsa
- 6 Nazargâh-ı Mevlâ olmuşken gönlüm
Düşürdün sen seni çirkâb-ı pasa
- 7 Fikr edip noxsânın ağla subh u şam
Yoksa gülünç olun sonra bu nâsa

- 8 İçip aşkın meyin olup mestâne
Hâdim-i Mevlâ ol uyma hannâsa
- 9 Aşkın âteşiyle Hâlid'i yâ Rab
Yakıp dil mülkünü dönsün elmasa

68

- 1 Sâlik-i Hak için her anda ihlâs
Lâzımdır etmeklik amelde ihlâs
- 2 Ecsâda benzetti ârif amâli
Bilirsen rûh oldu amelde ihlâs
- 3 Zâhidân isteyip ecr-i mesûbât
Eyledik sanırlar amelde ihlâs
- 4 Sen kulsun kullara lâzım ibâdet
Edip vechen lillâh amelde ihlâs
- 5 İbâdet memlûkun ihsân Mâlik'in
Ya neden etmezsın amelde ihlâs
- 6 Olmasa vad ile hem de vaîdi
Acep etmez miydin amelde ihlâs
- 7 Havl ü kuvvet Hak'dan yok sende senlik
Tecrîd ol bul var sen amelde ihlâs
- 8 Ne hizmetle oldun nâil-i eltâf
Anlarsan yoklukta amelde ihlâs
- 9 İlâhî rahm eyle hâl-i Hâlid'e
İhsân et lütfundan amelde ihlâs

---

⁶⁸ C.Ü.-1: 43; C.Ü.-2: 29

69

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Aklımı yağmâya verdi büsbütün nidâ-yı aşk
Varımı ifnâya verdi âh kim sevdâ-yı aşk
- 2 Bezm-i vahdette o şâha bir zamân hayrân iken
Âlem-i hicrânda n'etti gör bana sehbâ-yı aşk
- 3 Kalmadı yoktur enîsim kalmışım tenhâ bugün
Âh n'idem başıma dar etti bu dem sahrâ-yı aşk
- 4 Tayîb etme hâlimi görüp benim sen nâsîhân
Görmedin mi ki ne etti Kays'a ol Leylâ-yı aşk
- 5 Kûh ile sahrâ ise Kays'ın karargâhı n'idem
Bana da eyledi zindân büsbütün dünyâyı aşk
- 6 Herkesin var ise bir mahrem enîsi zâhidâ
Yetişir bana enîs ü mahremim Mevlâ-yı aşk
- 7 Bin bir ismin hürmetine sen kerem kıl Hâlıkâ
Hâlid'e ihsân-ı aşk et hemdem dildâr-ı aşk

70

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Ey gönül insâfa gel artık yeter oldun cüdâ
Aldanıp nefis ü hevâyâ sen seni ettin hebâ
- 2 Sen seni idlâl edip verdin hevâyâ ömrünü
Geçmeden fırsat düşün ağla senin'çün sen sana
- 3 Zâyi etme el verir sermâye-i ömre yazık
Yoksa gelmez sonra bu ömr-i azîzin bir daha

---

⁶⁹ C.Ü.-1: 44; C.Ü.-2: 30

⁷⁰ C.Ü.-1: 44; C.Ü.-2: 30 (6 *enîs ü mahremim: enîsi mahremim* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 4 Bir nazar kıl ibret ile bak bu çarh-ı kâinât
Baş verip emr-i Hudâ'ya oldular hep etkiyâ
- 5 Sen ise bezm-i eleste ahd ü mîsâk eyledin
Hani yâ ahd ü emânet var ise sende vefâ
- 6 Bundadır bâzâr-ı vuslat yokluğun sermâyesi
Serseri geçmekde vaktin gûşuna girmez sadâ
- 7 Yok idin yoktan seni halk etti Hallâk-ı cihân
Sen de yok ol ki bulasın dilde Hakk'ı dâimâ
- 8 Rehber et şer-i şerîfi gir tarîka sıdk ile
Terk edip gayr u sivâyı aşka eyle iktidâ
- 9 Rabbenâ eyle hidâyet Hâlid'e her subh u şâm
Tevfikın edip refiki zikrini eyle gıdâ

71

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Tîğ-i aşkın bana şâhım nice bin yara açmıştır
Akıp hûn-ı dilim cûlar gibi sahrâya taşmıştır
- 2 Edip sûrâh sûrâh mülk-i dilde çeşmeler açtı
Dü-çeşmim eşkibârımdan akıtıp bahre katmıştır
- 3 Ezelden bahr-i vahdette enîs-i mahrem olmuşken
Gelip bu âlem-i mülke nice gavgâya düşmüştür
- 4 Bir yandan nefis ile şeytân alıp avân u ensârın
Beni sayd ü şikâra kasd edip başıma üşmüştür
- 5 Hücûm edip mevâniler alıp her biri bir yolum
Ne edip n'ışleyim yâ Rab bu dem aklım da şaşmıştır

---

⁷¹ C.Ü.-1: 45; C.Ü.-2: 30

- 6 Hayâlinle gönül hayrân firâkınla gözüm giryân
Demâdem âh u vâhıyla yanıp bu dil alışmıştır
- 7 Enîs ü mahremim yok kalmışım tenhâ bu sahrâda
Ümîdim bahr-ı lutf-ı Hazret-i Mevlâ'ya kalmıştır
- 8 Bizi koyma bu gurbette keremden lutf edip yâ Rab
Şefâat kânı sultâna kerem kıl bizi kavuştur
- 9 Yeter âh eyledin Hâlid ümîdi kesme Mevlâ'dan
O bahr-ı rahmet-i Hak'da nice âsî arınmıştır

72

- 1 Ararsan ey sâlik tarîk-ı necât
Bilmiş ol etmektir Hakk'a inâbet
- 2 İnâbe ediniz buyurdu Mevlâ
Etmeden ıkâbım size isâbet
- 3 Bulup ol mürşidi eyle vesîle
Tut elinden eyle ona itâat
- 4 Rücû edip Hakk'a sen eyle ıslâh
Akâyid tâatin edip inâbet
- 5 Vikâ et ahdine hem olup sâbit
Ahde vefâ ile olur inâbet
- 6 Edâ-yı hukûkla edip teveccu
Emr-i Hakk'a edip her dem icâbet
- 7 Zünûbdan hukûkdan cümle uyûbdan
Teveccu u tendem oldu inâbet

---

⁷² C.Ü.-1: 46; C.Ü.-2: 31 (7 *Enîs ü mahremim: Enîs-i mahremim* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)); 4. Beytin ilk mısrasının vezninde problem var.

- 8 Kimseyi cihânda tahkîr eyleme
Tâlib-i rahmettir eden inâbet
- 9 Cümle murâdından hem olur fânî
Teslîm olur Hakk'a eden inâbet
- 10 Olup yedu'llâhda muztar muhtazır
Ölmezden ön ölmek oldu inâbet
- 11 Âmil tâib muhsin görme sen seni
Hâlidâ istersen Hakk'a inâbet

73

- 1 Sâlik-i Hak için lâzımdır cihâd
Halka-ı tevhîdde edip ittihâd
- 2 Gazâ-ı ekberdir buyurdu bize
Ol sultân-ı kevneyn nefis ile cihâd
- 3 İmâr edip evvel husn-ı tevhîde
Girip ol kalaya sen eyle cihâd
- 4 Ferâiz vacibât sünnet cevşenin
Giyip eyle kardaş nefis ile cihâd
- 5 Pâk et dil mülkünü cümle sivâdan
Alıp nefis elinden eyleyip cihâd
- 6 Bendsiydi nefsin ezelde rûhun
Uyup ol hannâsa etti irtidâd
- 7 Vesâvisle alıp dil mülkün elden
Harâb etti kardaş edip infisâd

- 8 Zikrullâh seyfini sen de al ele
Çalışıp esîr et eyleyip cihâd
- 9 Teslîm et mürşide eylesin te'dîb
Tâ ede rûh ile her dem ittihâd
- 10 Murâdı ne ise olsun hem fânî
Tâat-ı Hudâ'yı edip itiyâd
- 11 İklîm-i vücûdda olan mevcûdât
Emr-i Hakk'a etsin cümle inkıyâd
- 12 Âteş-i aşkıyla yansın kül olsun
Edip Hak zikrini her azâ mutâd
- 13 Habîb'in hakkı'çin Hâlid'i yâ Rab
Mutmainn-i nefis et etsin inkıyâd

74

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Arzuhâle iktidârım kalmadı sultânıma
Rahm eder elbette bir gün ettiğim efgânıma
- 2 Ol Ganî bir pâdişâhdır lütfunun yok gâyeti
Eyler elbet kâm-yâb ol bakmayıp isyânıma
- 3 Bu bâzâr bâzâr-ı aşkdır bunda yok câna bahâ
Kim ki âşık ise gelsin cân verip sultânıma
- 4 Mâlikü'l-mülkdür o şâhım ben de yoktur benliğim
Ne dilerse râzıyım ben cân fedâ cânânıma
- 5 Rûz u şeb âh ile vâh olduysa hâlim zâhidâ
Hamdü-lillâh müşterîdir sevdiğim giryânıma

- 6 Sırr-ı vahdet mektebinde okudup ilm-i ledün
Şema-ı feyz tutup yaktı dil-i sûzânıma
- 7 Matbah-ı sırr-ı alîde tabh olup piştım bugün
İsteyen burhânı baksın şu dil-i biryânıma
- 8 Cânımı cânân dilemiş müjdeler olsun gönül
Eylemiş lutf-i inâyet rahm edip efgânıma
- 9 Afv edip cürm ü kusurun Hâlid'in sen yâ Rahîm
Hâdim-i bâb-ı rızâ kıl bakmayıp noksânıma

75

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Bilmedin mi akl u fikrim eyleyen yağmâ nedir
Varımı ifnâ eden başımdaki gavgâ nedir
- 2 Kimseye yoktur vefâsı bîvefâ gam dârının
Dâmına düşmekliğe herkesdeki sevdâ nedir
- 3 Her gelen kâm-ı dil-i şeydâya cânın verdiler
Âh n' idem ben bilmedim kâm-ı dil-i şeydâ nedir
- 4 Tâ ezelden cânımı cânâna ben nezr eyledim
Cân için yâ bendeki bu âh u vâveylâ nedir
- 5 Bir tecellî ile tenvîr eylemişken âlemi
Mâni-i feyz-i tecellî âşıkâ dünyâ nedir
- 6 Cân ise matlûb visâle cân senindir ey şehâ
Vuslat-ı seyr-i cemâle vade-i ferdâ nedir
- 7 Hâlidâ bil haddini artık yeter sen ebsem ol
Râzî ol hükm-i Hudâ'ya sendeki sevdâ nedir

---

⁷⁵ C.Ü.-1: 48; C.Ü.-2: 32 (9 cürm ü kusurun: cürm-i kusurun (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

76

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Ey gönül bil haddini noksânına et itirâf
Bu bâzârda cân alırlar para etmez kuru lâf
- 2 Halka-ı tevhîd açıldı durma sen de dâhil ol
Baş verip et ittihâdı etme sakın ihtilâf
- 3 Cümleden evvel velâkin ara bul bir mürşidi
Ref ede hurşîd-i dilde var ise ger inkisâf
- 4 Terk edip hep bildiğini bu yola yoklukla gir
Yoksa etmez nûr-ı Hak'la zulmet-i nefis i'tilâf
- 5 Aç gözünü leyl ile nehâra bak da ibret al
Olmadı olmaz mülâkî olmayınca ittisâf
- 6 Tîğ-ı aşkla varlığın kat eyleyip cânâna ver
Kabe-i vasl-ı canânı etmek istersen tavâf
- 7 Gayra bakma Hâlidâ var elde ol mâh-ı münîr
Sen hemen ahde vefâ et vad-i Hak olmaz hilâf

77

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Kalmışım bîkes bugün yok rahm eden feryâdıma
Tut elim düştüm ayaktan yetişip imdâdıma
- 2 Çok kusurum yok nihâyet âh n'idem isyânıma
Senden olmazsa inâyet kim bakar feryâdıma
- 3 Yok iken yoktan beni halk eyledin sen lutf edip
Sen garîk-ı rahmet eyle rahm edip feryâdıma

---

⁷⁶ C.Ü.-1: 49; C.Ü.-2: 33 (4 âh u vâveylâ: âh-ı vâveylâ (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

⁷⁷ C.Ü.-1: 49; C.Ü.-2: 33

- 4 Âlimü's-sırrı'l-hafiyâyâtsın bilirsin hâlimi
Rahm edip bak şem'a-ı feyz-i dil-i nâşâdıma
- 5 Bir garîbim yok enîsim kalmışım bîkes meded
Lutf edip gönder azîzânı benim imdâdıma
- 6 Cism ile rûhum ederken birbiriyle el-vedâ
Afv edip cürm ü kusurum sen yetiş feryâdıma
- 7 Vâdî-i gaflette koyma kıl terahhum Hâlid'e
Şâh-ı merdân'ı yetiştir lutf edip irşâdıma

78

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Es-selâm ey nûr-ı âlem evliyâlar rehberi
Es-selâm ey seyyidü'l-kevneyn nebîler serveri
- 2 Sensin ol sultân-ı kevneyn yâ Rasûlallâh meded
Es-selâm ey nûr-ı âlem ins ü cin peygamberi
- 3 Olmasaydın halk olunmazdı dü-âlem yâ Nebî
Es-selâm oldu kapının cümle âlem kemteri
- 4 Şânına levlâk okundu sonra halk oldu cihân
Es-selâm oldun dü-âlem halkının sen serveri
- 5 Yüz sürüp geldi kapına koyma mahrûm Hâlid'i
Es-selâm eyle kapında ehl-i beytin çâkeri

79

- 1 Nefs ü şeytân pâdişâhım bak bana n'etti
Geçti ömrüm gaflet ile âhire yetti
- 2 Leyl ü nehâr kisb ü kârım cürm ile isyân
Âh n'idem mülk-i dilim pek harâb etti
- 3 Tûl-ı emel kat-ı amel etmede dâim
Geçti günler leyl ü nehâr boş yere gitti
- 4 Afv u atâ senden bana olmaz ise âh n'idem
Kisb ü kârım bunca varım hep yele gitti
- 5 Yok tâkatim pek hasretim koyma gurbette
Vasl-ı yâra intizârım cânıma yetti
- 6 Bülbül-âsâ subh u mesâ âh ile vâhım
Cism ü cânım ey sultânım yaktı kül etti
- 7 Yâ Rabbenâ sen kıl atâ Hâlid'e rahm et
Nefs ü hevâ her dem bana bak neler etti

80

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Sivâdan her neye meyl eyledim onda cefâ gördüm
Onun'çin terk edip cümle sivâdan gözlerim yumdum
- 2 Gönülден çıkarıp hubb-ı sivâyı büsbütün cümle
Talip ben bahr-i tevhîde sivâ çirkâbını yundum
- 3 Benim Ankâ bugün pervâz edip çıktım taalluktan
Olup tecrîd zevâhirden kâf-ı manâya ben kondum

⁷⁹ C.Ü.-1: 50; C.Ü.-2: 34

⁸⁰ C.Ü.-1: 50; C.Ü.-2: 34; (2 *Hubb-ı sivâyı: Hubbı sivâyı* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)
(5 *Rumûz-ı aşkı: Rumûzu aşkı* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)

- 4 Hemen mutî olan Allâh kimin haddi ola mâni
Kesip zünnâr-ı esbâbı tevekkül bâbına döndüm
- 5 Rumûz-ı aşkı ders aldım okuyup levh-ı dilden ben
Unuttum gayr-ı sevdâyı hemen dergâha yüz tuttum
- 6 Olup pervane ol şâhın dolaştım bâb-ı lütfunda
Yakıp nem var ise cümle bütün bir müflise döndüm
- 7 Lutuf lar eyledi ol şâh inâyet etti Hâlid'e
Alıp bâb-ı inâyette sarây-ı vahdete kondum

81

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ aldanma dünyâya niye geldin olup âgâh
İşidip *küntü kenzen*den rumûzu var ise kulak
Ezelden âşıkım deyi o yâra karşı lâf ettin
Seni gönderdi dünyâya mutî kim biline hem âk
- 2 Bilirdi Hak senin hâlin ne hâcet imtihan ammâ
Seni de sana bildirmek murâd etti o şâh illâ
Vurup lâf istikâmetten edip mümtazlığı davâ
Eden davâsını isbât olur her demde yüzü ak
- 3 Senin'çin düzdü eyvânı sefâyin cism-i insânı
Gıdâdan rûh-ı hayvânı edip ol sana ihsânı
Ona hâkim edip sonra kodu bir rûh-ı sultânı
Çalış isbâta davânı kalırsın yoksa sen yayak
- 4 Sana kasd ile niyyetten verip iki kanad ol şâh
Cenâh-ı kasd ü niyyetle edip pervâz olup âgâh
Ne ise kasd ü niyyetten verem onu dedi ol mâh
Bu yolda eyledin kardaş Cenâb-ı Hak ile mîsâk

---

⁸¹ C.Ü.-1: 50; C.Ü.-2: 34

- 5 Sefâyin konu deryâyâ kapılma vehm-i hülyâyâ
Verildi lâzımât cümle sakın aldanma dünyâyâ
Murâd seyr ü sefer oldu gidersen râh-ı Mevlâ'ya
Gelen gider giden gelmez sana mı bu ola durak
- 6 Sana eyledi ikrâmlar dahi nice bin inâmlar
Nebîler evliyâlarla kitâblar birçok ihsânlar
Fehimlerle tefehhümler verip her şey'e izânlar
Bularla kisb ü kâr edip yakasın dilde bir çırak
- 7 İlâhî Hâlid-i zâra kerem kıl koyma âvâre
Alıp sağ u solun düşman yoruldu oldu bîçare
Yakıp aşkınla hep varın düşürme hasret-i nâra
Alîlim kalmışım yolda inâyet şem'asın sen yak

82

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık oldur etmeye hiç emr-i Hak'dan inhirâf
Baş vere emr-i Hudâ'ya görse de bin ihtilâf
- 2 Göz yuma gayr u sivâdan zikri fikri yâr ola
Terk-i zikr eden bu yolda etmesin hiç kuru lâf
- 3 Nokta-ı vahdete basıp kadem-i sıdkını ol
Devr ede halka-ı tevâhîdi edip hem i'tilâf
- 4 Yüz süre dergâh-ı yâra intizârı Hak ola
Pâk ede hurşîd-i dilde var ise ger inkisâf
- 5 Rabbenâ eyle hidâyet Hâlid'e ver aşkını
Eyleye nûr-ı hidâyetle tarîkı inkişâf

---

⁸² C.Ü.-1: 51; C.Ü.-2: 35. (4 Sana kasd ile niyyetden: Sana kasd ü niyyetden (C.Ü.-1).)

83

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Zâhidâ hâline bakıp ârife etme kıyâs
Ârifin hâli dü-âlemde kabûl etmez kıyâs
- 2 Sûretâ hırka pâlâs içre gezerler her biri
Manîde sultân olurlar herkese olmaz kıyâs
- 3 Varlığın verip Hudâ'ya buldular bir tâze cân
Bak ne sultân oldu onlar eyle artık sen kıyâs
- 4 Nûr-ı Hak'la gördü onlar hem işitti her sözü
Kudret-i Hak'la yıkıp yapana kim olur kıyâs
- 5 Emr-i Hak'la kaldırırlar dağı dağın üstüne
Bir nazarla öldürür diri kılar eyle kıyâs
- 6 Hak buyurdu onlara eden husûmet zâhidâ
Etti ilân bana harbi el-hazer eyle kıyâs
- 7 Bunların meddâhı Hak'dır haddini bil Hâlidâ
Hâdimi sultân olur bak Kıtmir'e eyle kıyâs

84

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Hasretiyle eşkibârım bak nice deryâ eder
Cânımı yaktı firâkın eşkimi hamrâ eder
- 2 Aklı fikrim aldı elden eyledi mestâne âh
Çok gamım yok gamküsârım gör bana sevdâ n'ider
- 3 Dembedem âh eylemekde yok karârı gönlümün
Kalmadı yok ihtiyârı varlığım ifnâ eder

---

⁸³ C.Ü.-1: 51; C.Ü.-2: 35.

⁸⁴ C.Ü.-1: 52; C.Ü.-2: 36.

- 4 Hâlîme ağlar felekler rahm eder giryânıma
Leşker-i aşkın alıp elden dilim yağmâ eder
- 5 Hâlid'i takdı kemend-i zülfüne bend eyledi
Çaresizdir böyle yazmış anlîma Mevlâ kader

85

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 El-meded yâ ibn-i Hattâb çâr-yâr-i Mustafâ
El-meded Fârûk-ı ekrem sâhib-i lutf u atâ
- 2 Mâdihin Allâh-ı hâdî yâ İmâme'l-müslimîn
El-meded yâ destgâr-i kutb-ı cümle evliyâ
- 3 Menba-ı adl ü adâlet yâ emîre'l-mü'minîn
El-meded sensin penâhu âcizân-ı bî-nevâ
- 4 Nil senin emrinle coştı Sâriye buldu felâh
El-meded gaflette kaldım yolumu aldı hevâ
- 5 Bir alîlim tut elimden yâ Ömer gel el-emân
El-meded ben oldum işte nefis elinde bî-nevâ
- 6 Lutf edip ver bâde'-i aşkı bu âciz bendene
El-meded al benliğimi kalmasın benlik bana
- 7 Şema-ı feyzi tutuştur yak bütün hep varlığım
El-meded eyle bu Hâlid bendene lutf u atâ

---

⁸⁵ C.Ü.-1: 52; C.Ü.-2: 36 (5 kemend-i zülfüne: kemendi zülfüne (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

86

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 El-emân geldim kapına yâ Aliyye'l-Mürtezâ
El-emân yâ Şâh-ı merdân ibn-i amm-i Mustafâ
- 2 *Lahmüke lahmî* buyurdu şânna Fahr-i cihân
El-emân yâ şîr-i Yezdân sâhib-i seyf ü livâ
- 3 Ben ne mümkün vasf-ı hâlin bahs edem edip niyâz
El-emân Şâh-ı velâyet vâsıfındır *hel etâ*
- 4 Hak senin şânını alâ kıldı vasfın kim bilir
El-emân verdi beşârat ol Habîb-i kibriyâ
- 5 Menba-ı bahr-i velâyet destgîr-i mü'minîn
El-emân eyle inâyet sâilim yâ Murtezâ
- 6 Bir garîbim meskenim yok hem dahi oldum yetîm
El-emân kurbân yolunda baş u cân cümle fedâ
- 7 Senden olmazsa inâyet âciz-i bîçarene
El-emân mümkün mü bulmak kapını bâ y u gedâ
- 8 İşte kaldım ben yabanda tut elimden yâ velî
El-emân sensin penâh-ı âcizân-ı bî-nevâ
- 9 Koyma bu nefsin elinde sen halâs et Hâlid'i
El-emân cûd u sehâvet menba-ı lutf u atâ

87

- 1 Aradığım gül kalmadı bu bağda
Çokdan düştü bağçemize talan yâr
Hasret-i yâr ile meskenim dağda
Mecnûn edip çölden çöle salan yâr
- 2 Lâleli sünbüllü bir bağ yetirdim
Su verdim eşkimden güller bitirdim
Çeşmi âhû nazlı yâri yitirdim
Hani benim garîb gönlüm alan yâr
- 3 Murg-ı gönlüm her dallarda ötmezdin
Beni koyup yâd ellere gitmezdin
Vuslat kelâmında hılâf etmezdin
Düşer mi şânına böyle yalan yâr
- 4 Şimden sonra ben de yanıp ağlayım
Bakmayım sivâyâ gözüm bağlayım
Artık hayâlinle gönlüm eğleyim
Zikr ü fikrim olsun şimdi amân yâr
- 5 Çekmeli ne çare hasretlik yâri
Yaksın vücûdumu aşkının nârı
Yeter etme Hâlid âh ile zârı
Bir gün eder dermân derdi salan yâr

88

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Efendim sen urûc ettin bu şeb arş-ı muallâyâ
Güzâr ettin semâvâtı gidip Cenâb-ı alâyâ
- 2 Sivâdan gözlerin yumdun murâdın Hak idi zîrâ
Onun' çin *kâbe kavseynden* geçip erdin *ev ednâyâ*

---

⁸⁷ C.Ü.-1: 53; C.Ü.-2: 37

⁸⁸ C.Ü.-1: 53; C.Ü.-2: 37 (4 *Zikr ü fikrim: Zikri fikrim* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 3 Unuttun sen seni onda düşündün ümmetin hâlin
Şefâatle edip arz u niyâz dergâh-ı Mevlâ'ya
- 4 Yetiş tak zincîr-i aşkı halâs et câh-ı gafletten
Garîbim kimsesiz kaldım esîr oldum şu dünyâya
- 5 Şefîm müşfiim sensin *dahîlek yâ Rasûlallah*
Înâyet eyleyip kurtar salıp sen üstüme sâye
- 6 Tutup yak şem'a-ı feyzi bana hiç kalmasın benlik
İçem ben bâde-i aşkı düşem aşkınla sevdâya
- 7 Bi-hakk-ı sohbet-i Rahmân ayırma Hâlid'i senden
Murâdımdan olup fânî çalışsam zikr-i Mevlâ'ya

89

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Efendim gelmedi gelmez sana akrân fazîlette
Sücûdu nûruna etti melâikler hakîkatte
- 2 Okundu şânına *levlâk* senin'çin halk olup âlem
Eriştin *kâbe kavseyne* nazîrin yok şu devlette
- 3 Sen oldun âleme rahmet şefâat tahtına çıktın
Kabûl etti şefâatin Cenâb-ı Hak o vuslatta
- 4 Beni koyma bana lutf et halâs eyle bu benlikden
Günahkârım yüzüm kara kusurum çok tarîkatte
- 5 Meded sen destgîrim ol *dahîlek yâ Rasûlallah*
Înâyet eyleyip kurtar yeter kaldım bu gaflette

---

⁸⁹ C.Ü.-1: 54; C.Ü.-2: 37

- 6 Sunup ver bâde-i aşkı beni aşkınla mest eyle
Yolunda cânımı kurbân edem şâhım o hayrette
- 7 Yetiş yak şem'a-ı feyzi arada kalmasın Hâlid
Karârım kalmadı rahm et beni koyma bu hasrette

90

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Aklımı aldı elimden aşkın etti serseri
Görmedi kimse cihânda sen gibi bir dilberi
- 2 Öyle bend ettin beni taktın kemend-i zülfüne
Ağlamaktan eşkibârım görmez oldu bir yeri
- 3 Dâne-i hâlinden attın sîneme çok dâneler
Eyledin sürâh sürâh kalmadı hîç boş yeri
- 4 İstedikçe vaslına ben çare senden dilberâ
Söyledin sen çare yok tâ vermeyince bu seri
- 5 Terk edip bu varlığını kalma sen çık aradan
Var iken varlık cihânda kimse görmez dilberi
- 6 Kanlar ağla hasretimle durma dâim subh u şâm
Yak bütün aşkımla varın sonra gel tâ içeri
- 7 Çare yoktur Hâlidâ ver mülkü artık mâlike
Hükm onun fermân onundur başka yok hîç rehberi

---

⁹⁰ C.Ü.-1: 55; C.Ü.-2: 38 (2 kemend-i zülfüne: kemendi zülfüne (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

91

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

- 1 Dil vade-i vaslınla talıp hayrete kaldı
Vaslın yoluna dîdelerim baktı da kaldı
- 2 Düştükçe gönül hânesine âteş-i aşkın
Pervane olup murg-ı dilim yandı dolandı
- 3 Yandıkca bütün âteş-i aşkınla bu cismim
Yaşlar akıtıp dîdelerim kana boyandı
- 4 Ol gamze-i hunrîzine bak ki bana n'etti
Battıkca batıp sîneme tâ câna dayandı
- 5 Çokdan aradı vaslına bir çare bu Hâlid
Bulmadı yine çaresi cânânına kaldı

92

Fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

- 1 Bülbül-âsâ gönlümün âh bir aceb gülzârı var
Yok karârı murg-ı gönlüm her zamân bir zârı var
- 2 Kalmadı yok ihtiyârı terk edip hep varlığın
Unutup kâr ile kisbi şimdi başka kârı var
- 3 Terk edip gayr u sivâyı rûz u şeb feryâd eder
Kanlar ağlar hasretiyle zikri fikri yârı var
- 4 Dûr edip ol şem'a karşı ders alır pervaneden
Çarh eder yanar vücûdum dilde bir hoş nârı var
- 5 İktidâ eyle Halîl'e sen de durma Hâlidâ
Kendini odlara at gör bak nice gülzârı var

---

⁹¹ C.Ü.-1: 55; C.Ü.-2: 38

⁹² C.Ü.-1: 55; C.Ü.-2: 39

93

- 1 Nâz u edân ey dilberâ
Verir âşıklara safâ
Hecrinle tek etme azâb
Baş u cânım olsun fedâ
- 2 Ne emr edersen et bana
Gerek safâ gerek cefâ
Dûr etme beni kapından
Senden ne gelse merhabâ
- 3 Şem-i cemâline cânâ
Yandıkca dil bulsun safâ
Aşkın âteşine yâ Rab
Yandır beni subh u mesâ
- 4 Bir âcizim geldim sana
Koyma lutf et beni bana
Alıp bu varlığım benden
Olsun zikrin bana gidâ
- 5 Varım cümle olsun fedâ
Dil zâtınla bulsun bekâ
Terk edip ben beni cümle
Hemen sende bulam gınâ
- 6 Hâlid kapında bir gedâ
Etme senden bir dem cüdâ
Vasılınla eyle ihsânı
Edersen de tek et cefâ

94

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Uyan ey sâlik-i nâim yeter kaldın bu gaflette
Bilirsen rehzen olmuştur sana gaflet tarîkate
- 2 Visâlin arz eder cânân nikâb almış cemâlinden
Bu gaflet vuslat-ı yâra hicâb oldu hakîkate
- 3 Olur mu âşıkâ lâyık talıp bu gaflete kalmak
Ne lâyık vuslat eyyâmı kalırsın böyle hasrette
- 4 Ara bul mürşid-i kâmil uyarsın hâb-ı gafletten
Sülûk-i sâlike lâzım uyanmaklık bidâyette
- 5 Alıp ders mevt-i kalbîden tefekkür eyle ahvâlin
Olursun yoksa sen mahcûb kalın bâb-ı hacâlette
- 6 Bilirsin fânîdir dünyâ vefâsın bulmadı kimse
Murâdın Hak edip kurtar yeter kaldın bu mihnette
- 7 İlâhî izzetin hakkı bu Hâlid bendene rahm et
Nasîb et vuslatın Bârî garîb koyma şu gurbette

95

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Kulak ver sâlikâ dinle ne lâzımdır bidâyette
Var ise fehm ü idrâkin ne var bak gör tarîkate
- 2 Uyan bu hâb-ı gafletten kusurun fehm ü idrâk et
Dilersen derdine dermân ara bul sen şerîatte

---

⁹⁴ C.Ü.-1: 56; C.Ü.-2: 39

⁹⁵ C.Ü.-1: 57; C.Ü.-2: 40

- 3 Kime karşı edersin sen düşün bu cürm-i isyânı
Nedâmetler edip ağla yeter kaldın bu gaflette
- 4 Bilirsin yok şerîki Hâlık'ın Allâhü vâhidir
Kamu şey Hak ile kâim gözün aç bak hakîkatte
- 5 Sivâdan yum gözün dâim nazar kıl vech-i cânâna
Olur fânî sivâ kalmaz kalın sonra nedâmette
- 6 O'dur Gaffâr O'dur Kakhâr nedir bu gayriden havfın
Utanman mı huzûruna varınca sen kıyâmette
- 7 Aman yâ Rab beni koyma bana lutf u kerem kıl sen
Înâyet eyle Hâlid'e garîb kaldım şu gurbette

96

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâilem geldim kapına avn-ı Yezdân gözlerim
Yüz sürüp ben hâk-i pâye lutf u ihsân gözlerim
- 2 Bir afillim tut elimden üstüme sal sâyeni
Pür-günâhım çok kusurum afv-ı gufrân gözlerim
- 3 Elverir kurtar beni nefsin elinden el-emân
Dertliyim kaldım yabanda derde dermân gözlerim
- 4 Tâkatim tak oldu yoktur ihtiyârım kalmadı
Firkatinle yandı cânım vasl-ı cânân gözlerim
- 5 Vâdi-i hasrette koyma Hâlid'i al sâyene
Hayli demdir teşneyim ben feyz-i Sübhân gözlerim

97

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ sen derdine derman ara bul kasd ü niyyette
Var iken derdine derman niçin kaldın bu mihnette
- 2 Murâdından olup fânî murâdı Hak olan ey dil
Sivâdan gözlerin yumar erer maksûda elbette
- 3 Olan âşık o dildâra hayâliyle geçer ömrü
Hevânı sen şerîk ettin revâ mı Hakk'a hidmette
- 4 Senin'çin halk olup âlem bütün eşyâ sana hâdim
O'dur Hâlik O'dur Râzık nazar kıl bak hakîkatte
- 5 Yeter ver mülkü Mâlik'e sana senden eser koyma
Eder tevfiğ verir kuvvet ne hakkın var ibâdette
- 6 Yetişir elverir var geç riyâ vü ucb u şirkden sen
Ne hâsıl eyledin ey dil sivâyâ böyle hidmette
- 7 Olup kul et ubûdiyyet çalış Allâh için dâim
Hemen emrine münkâd ol ne var bilmen bu hikmette
- 8 Soyun varlık libâsından çıkıp Tûr-ı dile bak gör
Tecellî eylemiş ol Şâh nazîrin yok şu devlette
- 9 Bi-hakk-ı sûre-i Rahmân ayırma Hâlid'i senden
Unutup kendini kalsın talıp ol bahr-i vahdette

98

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Devâm et tövbeye gönlüm gözün varsa tarîkatte
Tefekkür eyleyip hâlin uyan kalma bu gaflette

---

⁹⁷ C.Ü.-1: 57; C.Ü.-2: 40

⁹⁸ C.Ü.-1: 58; C.Ü.-2: 41 (1 *varsa tarîkatde: var ise tarîkatde* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 2 Uzakdır yol azıkm yok yayan kaldın düşün hâlin
Gelenler kalmadı gitti gidersin sen de elbette
- 3 Yetiş sen sohbet-i şeyhe dilersen vuslat-ı yâri
Bulanlar buldular feyzi devâm eyle o sohbette
- 4 Döküp gözyaşını gusl et olup pâk cürm ü isyândan
Fenâdan ders alıp sonra olup fânî o hazrette
- 5 Sivâdan yum gözün pâk et gönülde kalmasın aslâ
Yuyup el mâsivâdan çek budur tövbe hakîkatte
- 6 Gelip aşkhâneye yak varlığın sen âteş-i aşka
Olup mazhar tecellîyle yeter kaldın bu zulmette
- 7 Yüzün sür yerlere Hâlid hemen vasl-ı canân iste
Dilersen bahr-i tevhîde talıp kalmak o vuslatta

99

- 1 Bahş olur uşşâka feyz-i Subhânî
Her dem kapısında Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in
Hep bulanlar buldu derde dermânı
Yüz süren pâyine Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in
- 2 Sultân-ı kevneynin odur evlâdı
İrşâd eden odur kutb u evtâdı
Dilersen bulasın sen de murâdı
Kul ol kapısında Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in
- 3 Eşcâr-ı velâyet menba-ı sehâ
Sâhib-i kerâmet hem lutf u atâ
Erdiler maksûda hep bây u gedâ
Kapısında şâhım Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in

---

⁹⁹ C.Ü.-1: 59; C.Ü.-2: 41 (3 *lutf u atâ: lutf-ı atâ* (C.Ü.-1)
bây u gedâ: bây-ı gedâ (C.Ü.-2))

- 4 Her seher okunur virdi evrâdı
Erişir eflâke tîğ-ı irşâdı
Şâh-ı Nakşibendî onun evlâdı
Bendesî şâh olur Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in
- 5 Hâlid o dergâhın kulu kurbânı
Terk etti yolunda baş ile cânı
Cem edip başına cümle ihvânı
Tolaşır bâbında Emir Külâl'in Seyyid Külâl'in

100

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Meded pîr-i azîzî destgîrim sen efendimsin
Başım tâcı gözüm nûrı efendim sen efendimsin
- 2 Üveysî en-Neccârî'sin tarîk-i Nakşî'nin şâhı
Behâ-yı millet-i ve'd-dîn ü Nakşibend efendimsin
- 3 Cihânın kutbusun senden alır feyzi bütün âşık
Tahalluk eyleyen ahlâk-ı Ahmed'le efendimsin
- 4 Ebûbekir Ömer Osmân Alî'ye sen halef oldun
Sen oldun menba-ı cûd u sehâ şâhım efendimsin
- 5 Alîlim işte ben oldum garîb ü âciz ü bîkes
Elim tut düştüm ayaktan yetiş gel sen efendimsin
- 6 Sunup ver bâde-i aşkı beni mest-i müdâm eyle
Yeter kaldım bu gaflette beni kurtar efendimsin
- 7 Tutup yak varlığım aşka bana benden eser koyma
Keremden Hâlid'e lutf ü inâyet kıl efendimsin

---

¹⁰⁰ C.Ü.-1: 60; C.Ü.-2: 42

101

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ fikr eyle ahvâlin hesâbın gör selâmette
Olursun yoksa sen nâdim yarın rûz-ı kıyâmette
- 2 Yeter insâf edip gel kendine bak gör neler ettin
Acep var mı sana akrân ne buldun bu kabâhatte
- 3 Hevâ vü nefse sarf ettin bütün sermâye-i ömrün
Geçer fırsat gider kalmaz kalın sen de nedâmette
- 4 Demâdem ettiğin isyân yazıldı defter oldu hep
Hesâb olur azâb olur olun nâdim nihâyette
- 5 Kerâmet derdine düştün yitirdin ahd ü mîsâkı
Rızâ-yı Hak iken kardaş hemen maksad ibâdette
- 6 Kusurun bilmeden alâ kerâmet olmaz insâna
Ara bul derdine dermân yeter kaldın cehâlette
- 7 Sivâyı terk edip Hâlid hemen maksûdun Hak olsun
Vefâ et ahd-i mîsâka olup sâbit diyânette

102

Fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

- 1 Âh n' idem ben bilmedim bu gönlümün yarası ne
Kim bilir bilmem ki bu derd-i dilin çaresi ne
- 2 Arz edip ağyâra bildirme sakın esrârını
Bilmedi kimse ne bilsin derdini çaresi ne
- 3 Keşf-i râz etsem de yoktur bulmadım ben bir devâ
Göz yaşından başka ey dost bu gönül yarasına

---

¹⁰¹ C.Ü.-1: 60; C.Ü.-2: 42

¹⁰² C.Ü.-1: 61; C.Ü.-2: 42 (6 *nâr-ı firâkım: nâr u firâkım* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 4 Terk edip gayr u sivâyı yüz sürüp geldim sana
Çaresiz kaldım efendim bak bunun çaresine
- 5 Bir garîbim merhamet kıl eyle dermân derdime
Lutf edip eyle inâyet derdimin çaresine
- 6 Yetişir yaktı beni nâr-ı firâkın ey şehâ
Senden olmazsa inâyet kim bakar çaresine
- 7 Hâlidâ yak varlığın sen nâr-ı aşka ebsem ol
Unutup sen seni terk et derdi ne çaresi ne

103

- 1 Abdülhâlık dergâhına yüz sürelim biz hâkine
Bulmak ister isen rehâ gidelim isr-i pâkine
- 2 Odur şâh-ı kutb u evtâd hep oldular ondan irşâd
Dilersen bulasın safâ kul ol var hâk-i pâyine
- 3 Sâhib-i ilm ü meânî hem oldur kutb-ı Rabbânî
İstersen ola rehnümâ sarıl dâmen-i pâkine
- 4 Kim ederse ahde vefâ bulur elbet derde devâ
Edenler cânını fedâ erişteler rikâbına
- 5 Hâlid âciz hem bî-nevâ terk et dilde koyma sivâ
Baş u cânın edip fedâ hâdim ol var dergâhına

104

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ söyle nedir derdin neden sen böyle giryânsın
Yanarsın dembedem nâra kimin aşkıyla sûzânsın

---

¹⁰³ C.Ü.-1: 61; C.Ü.-2: 43

¹⁰⁴ C.Ü.-1: 61; C.Ü.-2: 43

- 2 Hayâ eylesen etebbâya dahi şerh eylemen hâlin
Hemen durman müdâm ağlan kimin derdiyle nâlânsın
- 3 Yitirdin sen seni sende ne oldu kalmadı senlik
Aceb ne gördün ey dil sen neye sen böyle hayrânsın
- 4 Bütün terk-i sivâ ettin kalıp uzlet sarâyında
Yanıp piştin kebâb oldun aceb bir hoşca biryânsın
- 5 Koyup hançer-i aşkı boynuna hâzır olup durdun
Kime terk eyledin cânı ya kime böyle kurbânsın
- 6 Ne mahrem ne enîsin var hemen dost oldu ezkârın
Bilirse sâlikân kadrin bugün uşşâka bürhânsın
- 7 Takıp zincîr-i aşka Hâlid' i bend-i esîr ettin
Alıp elden cülûs ettin gönül tahtına sultânsın

105

Fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 İsm-i Hak' la bed' edelim ibtidâ
Yüz sürüp yalvaralım biz Hâlık' a
- 2 Tâ ede lutf u inâyet ol Kerîm
Avn-i Hak' la bula kitâb intihâ
- 3 Durmayıp eyle salât ile selâm
Râzî olsun tâ Habîb-i Kibriyâ
- 4 Âline ashâbına ahbâbına
Rahmet etsin cümlesine ol Hudâ
- 5 Gösterip bize tarîk-ı müstakîm
Oldular her biri bize rehnümâ

- 6 Pîr-i pîrân u tarîk-ı hâcegân
Bâ-husûs cümle meşâyih evliyâ
- 7 Oldular dîn-i mübînin rehberi
Râzî olsun her birinden kibriyâ
- 8 Yâ İlâhî ol Habîb'in hürmeti
Etme Hâlid bendeni senden cüdâ

106

- 1 Yâ Rahîm ü Rahmânım lutf eyle yâ Subhânım
Ayırma beni senden ben muhtâc-ı ihsânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû
- 2 Elim boş yüzüm kara hecrinle düştüm zâra
Düşeli cüdâ senden artmaktadır efgânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû
- 3 Aradım yok çaresi anılmaz dil yarası
Olmazsa dermân senden kim eder yâ Rahmânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû
- 4 Beni koyma gurbette yakıp nâr-ı hasrette
Murâdım rızâ senden yâ Hennân ü Mennân'ım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû
- 5 Sensin Vâhibu'l-atâ Hâlid kapında gedâ
Înâyet ister senden lutf eyle yâ Sübhânım
Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû leyse'l-hâdî illâ Hû
Dünyâ fânî bâkî Hû lâ ilâhe illâ Hû

107

Fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Bilmedim bildir ne hâlin ey dilâ
Eyledin kâr âh u zârı sen sana
- 2 Kalmadı yoktur enîs ü mahremîn
Bâri gel söyle nedir derdîn bana
- 3 Bir haber ver ne il oldu meskenin
Kalmışım hayrette ben şimdi sana
- 4 Kimseler bilmedi âh u zârını
Kankı gülün bülbülüsün ey şehâ
- 5 Hâl ü ahvâlinde aşk âsârı var
Eyledin kâr âh u zârı sen sana
- 6 Mahrem et derd-i derûnundan beni
Mümkün ise bulayım dermân sana
- 7 El verir sen âh u zâr ettin yeter
Yok karârın kalmadı subh u mesâ
- 8 Gel ikimiz yâr olup çalışalım
Ola kim rahm eyleye Bârî Hudâ
- 9 Vasl-ı yâr ise murâdın Hâlidâ
Yüz sürüp dergâha yalvar dâimâ

108

Fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Ben ederken işbu resme vasf-ı hâl
Zâr ederek söyledi gönlüm bana

---

¹⁰⁷ C.Ü.-1: 63; C.Ü.-2: 45

¹⁰⁸ C.Ü.-1: 64; C.Ü.-2: 45

- 2 Dedi ey olmak dileyen âşinâ
Olmuşum ben cân u cânândan cüdâ
- 3 Ben ezel bâğında bir bülbül idim
Bak bana ne etti takdîr-i Hudâ
- 4 İnkılâb ettim bütün hâlden hâle
Kona göçe şimdi geldim ben sana
- 5 Çâr-unsûrdan vuruldu bendlerim
Dâr-ı zulmet mesken olmuştur bana

109

- 1 Derdime dermân bulmadım gitti
Başımda sevdâ bak bana n'etti
- 2 Visâl-i yâra bulmağa çare
Ararken yolum bu mülke yetti
- 3 Yârin hayâli subh u leyâli
Koymadı râhat cânıma yetti
- 4 Etti tecerrüd cümle sivâdan
Kalmadı varım hep elden gitti
- 5 Hicrân merâkı nâr-ı firâkı
Yaktı varlığım kül etti gitti
- 6 Akdıkça kanlı yaşlar gözümden
Ceyhûn'a döndü cûş etti gitti
- 7 Hâlid bîçare aşkınla nâra
Yandıkça yandı mahv oldu gitti

---

¹⁰⁹ C.Ü.-1: 64; C.Ü.-2: 46 (7 *aşkımla nâra: aşkıyla nâra* (C.Ü.-2))

110

Fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Biz ederken işbu resme vâsf-ı hâl
Nâsıh-ı Hak geldi lutf etti Hudâ
- 2 Söyledi ey bülbül-i bâğ-ı ezel
Şükrünü bil lutf-ı Hak' dır bu sana
- 3 Yok idin yoktan seni halk eyledi
Hem olup hâdim bütün âlem sana
- 4 Seni kendi için edip halk o Şâh
Bil penâhın oldu ol Hâlık sana
- 5 Gezdirip ilden ile seyyâh edip
Şimdilik oldu bura mesken sana
- 6 El verip ihsânıma ihsân eden
Tefhîm için gönderip fermân sana
- 7 Emr ü nehyi neyi var ise kamu
Bilmen için geldi bil Kur'ân sana
- 8 Yok iken irfân u izânın senin
Ol Habîb ile edip ikrâm sana
- 9 Hem dahi ashâb u ahbâb cümleten
Hep müselsel muttasıl geldi sana
- 10 Cümleten oldu bu dînin rehberi
Bildirip anlattılar bir bir sana
- 11 Olmadı yok kâbili tadâdının
Nimeti Hak eyledi ihsân sana

---

¹¹⁰ C.Ü.-1: 64; C.Ü.-2: 46

- 12 Sen de şimdi kendine gel Hâlidâ
Bak nice lutf eyledi Yezdân sana

111

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Dilâ yak şem'a-ı feyzi gözün aç bak ne insânsın
Neden kaldın bu zulmette bugün kâbil-i irfânsın
- 2 Sana lutf eyledi Allâh edip ihsânı fazlından
Sen oldun ekmel-i mevcûd bilersen bir ulu hânsın
- 3 İçin Hakk'a tışın halka olup mir'ât-ı Rabbânî
Melekdir sîretin ey dil dahi sûrette hayvânsın
- 4 Vücûb imkân sevâhilin muhât oldun bilersen sen
Dahi hem dürr-i vahdetle leb-â-leb bahr-i Rahmânsın
- 5 Tulû eyler sana nûr-ı hidâyet dembedem yoksa
Cinân-ı marifetle câmi-i nîrân-ı zulmânsın
- 6 Cüyûş-ı nûr-ı irfânla hevâ askerinin ey dil
Bugün meydân harbinde karârgâh olmuş insânsın
- 7 Tabâyile bütün evhâm hayâlât askeri cümle
Seni teshîr edip bend eylemiş kendine hayrânsın
- 8 Ara bir mürşid-i kâmil bulup kul ol kapısında
Bilersen sen seni şimdi esîr-i nefis ü şeytânsın
- 9 Yüzün sür yerlere ağla sana imdâd ede Allâh
Beşersin sen vücûd sicninde kalmış âcizândansın
- 10 Devâm et zikr-i evrâda riyâzetle geçir evkât
Tulû-ı nûr-ı irfânın mukarrer sen bir insânsın

---

¹¹¹ C.Ü.-1: 65; C.Ü.-2: 47

- 11 Kûsûf-ı benlîği kaldır tulû etsin o nûr sende
Münevver eylemezsen kalbini sen bil ki hayvânsın
- 12 Vücûdun rûh u kalbe kalb ü rûhun tâbi-i Hak kıl
Tecellî eyleye ol nûr ki bak gör sen ne sultânsın
- 13 İlâhî Hâlid'e lutf et halâs eyle bu berzahdan
Rahîmsin rahmetin çokdur bütün mahlûka Rahmânsın

112

- 1 Gel gidelim meyhâneye içelim biz mey-i sâfî
Yanalım gel nâr-ı aşka ne derse koy desin sûfî
- 2 Zikredelim döne döne aşk oduna yana yana
Şem-i cemâl-i cânâna yanmak bize olsun şâfî
- 3 Terk edelim biz ağyârı baş u cânı cümle varı
İsteyelim hemen yâri olursa dost bize kâfî
- 4 Aşk ile edelim zârî olalım yolunda fânî
Bulalım dilde dildârı cânân dilde kalsın sâfî
- 5 Hâlidâ uy eyle sülûk kalmaz sana bu mâl ü mülk
Gedâ iken olun mülûk mülk-i dilin eden sâfî

113

- 1 Allâh birdir ey dil yoktur şerîki
Hemen Hâlık oldur mahlûk kalanı
- 2 Benzemez mahlûka zât u sıfâtı
Kâimdir zât ile yoktur mekânı

---

¹¹² C.Ü.-1: 66; C.Ü.-2: 47, (7 ilk mısranın vezninde problem var.)

¹¹³ C.Ü.-1: 67; C.Ü.-2: 48

- 3 Doğmadı kimseden yoktur evlâdı
Zâhirdir bâtıdır sanma nihânî
- 4 Semîdir işidir cehr ü ahfâyı
Basîrdir hem görür zâhir nihânı
- 5 Ganîdir vallâhi sivâ muhtâcı
Hâkimdir hükmünde geçer fermânı
- 6 Kâdirdir hem anla her şey'e Allâh
Var eder yok eder cümle cihânı
- 7 Alîmdir hem bilir yok saklı ondan
Yerde gökde cümle mevcûd olanı
- 8 Mürîddir var eder her ne dilerse
Kelîmdir Hak sözü anla Kur'ân'ı
- 9 Haydır lâ-yemûttur her anda Bâkî
Gayrısı hâlikdir cümlesi fânî
- 10 Muhammed Rasûlü hem de Habîb'î
Yakmaz Allâh nâra tâbi olanı
- 11 Ebûbekir Ömer Osmân Alî hem
Oldular Rasûlün yâr u yârânı
- 12 Âliyle ashâbı cümle tâbîîn
Ensâr-ı dîn oldu eyle îmânı
- 13 Gel insâf et artık terk et sivâyı
Vird eyle sen sana zikr-i Sübhân'ı
- 14 *Ara bul kendine evvel vesîle*
Anlarsan bu sözüm hükm-i Kur'ânî
- 15 Oku bu manzûmu hâl et Hâlidâ
Mukallidin olmaz sahîh îmânı

114

Mefâilün mefâilün feûlün

- 1 Kulak ver sözlerim dinle ne dersem
Bulan buldu benimle lutf-ı Hak hep
- 2 Ben oldum tâ ezel uşşâka rehber
Onun'çin âşıkân uydu bana hep
- 3 Gel imdi sen de uyup et iktidâ
Dilersen keşf ola esrâr-ı Rab hep
- 4 Sorarsan ismim olmuştur hidâyet
Sözüm avn ü inâyet cümleten hep
- 5 Benim hem kâşif-i esrâr-ı Sübhân
Benimle keşf olur esrâr-ı Hak hep
- 6 Ben oldum cümlelerin rehber delîli
Benim hem muktedâ-yı âşıkân hep
- 7 Edenler buldular vasl-ı cânânı
Beni rehber bu yolda ârifân hep
- 8 Cüdâ olma sakın ey Hâlidâ sen
Murâdın vasl-ı yâr ise her şeb

115

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşıkın seyr ü sülûkda rehberi îmân ola
Fehm ede emr ile nehyi sâhib-i irfân ola
- 2 Yâd edip bezm-i eleste ahd ü mîsâk ettiğün
Ağlayıp isyânına her dem gözü al kan ola

---

¹¹⁴ C.Ü.-1: 67; C.Ü.-2: 48 (12 *Ensâr-ı dîn: Ensâr u dîn* (C.Ü.-2))

¹¹⁵ C.Ü.-1: 68; C.Ü.-2: 48 (8. beytin ikinci mürasımın vezninde problem var.)

- 3 Anlayıp böyle nedir ol *küntü kenzin* remzini
Göz yuma gayr u sivâdan matlabı Sübhân ola
- 4 Gözde hülyâ dilde sevdâ dost ola endîşesi
Terk ede hâbı hayâli dembedem giryân ola
- 5 Zikr ü fikri yâr edip unuda kendi varlığın
Ciğeri nâr-ı firâk ile yanıp biryân ola
- 6 Kahr u lütfu bir ola fark etmeye dünyâ nedir
Mûtû kable en temûtü sırrı hem ihsân ola
- 7 Yâ İlâhî aşkını ihsân edip ver Hâlid'e
Terk edip varını cümle aşk ile sûzân ola

116

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Çalış esmâ-yı hüsnâya müsemâyâ ararsan yol
Rumûzu ilm-i esmâda buluver arama sağ sol
- 2 Sivâdan yum gözün durma devâm et zikr-i Mevlâ'ya
Yakarsan varlığın aşka bulursun dilde sen bir yol
- 3 Verip bu varlığın yâra hemen derd-i İlâhî al
Yüzün sür yerlere ağla bu sivâdan haberdâr ol
- 4 Devâm-ı zikr ile buldu bulan yol şehir-i ifnâyâ
Olup fânî o hazrette bekâbillâhı var sen bul
- 5 Talip ol bahr-i hayrette hurûfı savtı terk eyle
Münezzehdir teâlallâh hurûf ile bilinmez ol
- 6 Unutup sen seni terk et sana senden eser koyma
Küsûfu senliği kaldır tulû etsin gönülden ol

- 7 Eden nûş bâde-i aşkı fenâ câmıyla ey Hâlid
Bilirler iki âlemde hemen mevcûd olandır ol

117

Mefâîlün mefâîlün feûlün

- 1 Bu demde murğ-ı dil-i pür-belâğat
Dedi ey nûr-ı aynım yâ hidâyet
- 2 Yolunda baş u cânım cümleten hep
Fedâ olsun bana eyle inâyet
- 3 Delîl ol bana göster doğru râhı
Bana da Hak ede lutf u inâyet
- 4 Yeter terk eyledim artık sivâyı
Îmâm etti edip sana inâbet
- 5 Garîbim kimsesiz kaldım bu yolda
Kerem kıl tut elim eyle inâyet
- 6 Beni koyma bana al benliğimden
Halâs eyle edip beni sıyânet
- 7 Her işte sen delîl ü rehberim ol
Bula Hâlid seninle hep inâyet

118

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Benim abd ü ubûdiyyet ezelden oldu bünyâdım
Onun için koymadı bende bana bir mülk o üstâdım
- 2 Alıp bu varlığım benden fenâdan verdi dersim ol
Bana mâlik olan oldur onadır şimdi üstâdım

---

¹¹⁷ C.Ü.-1: 69; C.Ü.-2: 49

¹¹⁸ C.Ü.-1: 69; C.Ü.-2: 50

- 3 Vücûdum zât ile kâim onun'çin zikr u evrâdım
Sivâyı görmez oldum ben müdâm ondandır irşâdım
- 4 Beni taldırdı tevhîde tahayyürle edip hayrân
Murâdımdan edip fânî hemen zikr etti mutâdım
- 5 Ezelden talîm-i esmâ buyurdu bana ol Mevlâ
Devâm et zikrime Hâlid yetişir sana imdâdım

119

- 1 Aşk ile düştüm nâra dembedem âh u zâra
İşlerim cürm ü isyân hidmetim yoktur yâra
- 2 Bağrım delik delikdir sînem oldu pür-yara
Çeşmimden kanlı yaşlar akmakta kûy-ı yâra
- 3 Hasretle yandı cânım kalmadı sabra çare
Bilmem ki nasıl varam elim boş yüzüm kara
- 4 Rahm edin bana dostân ben garîb ü âvâre
Heçr ile yandı cânım arz edin hâlim yâra
- 5 Sarardım soldum yandım eden yok mu bir çare
Lutf eyleyin Hâlid'e erişsin vasl-ı yâra

120

- 1 Al benliğim benden sana et meftûn
Okunsun dillerde ismime mecnûn
- 2 Yak nâr-ı aşkınla cümle sivâyı
Sahrâ-yı aşk içre eyleyip meskûn

---

¹¹⁹ C.Ü.-1: 70; C.Ü.-2: 50

¹²⁰ C.Ü.-1: 70; C.Ü.-2: 50

- 3 Zikrinle kâim et unuttur beni
Nice bir sivâya olayım mahzûn
- 4 Garîbim bîkesim yoktur muînim
Vâdî-i berzahda koyma sernigûn
- 5 Mâni mutî sensin şerîkin yoktur
Nefs elinde etme sen beni zebûn
- 6 Yak şem'a-ı feyzi gel tut elimden
Yetişir olduğum varlıkda mağbûn
- 7 Kur tahtığâhını otur gönlümde
Vaslınla Hâlid' i eyleyip memnûn

121

- 1 Düşeli gönlüme aşkın âteşi
Akar durmaz dâim gözümün yaşı
Terk edip yolunda kavim kardaşı
Allâh diye diye vereydim başı
- 2 Kalmadı gönlümün yoktur kararı
Dembedem akmakta âh ile zârı
Göreydim bir kere dilde dildârı
Allâh diye diye vereydim başı
- 3 Terk ettim sivâyı dost yeter bana
Baş u cânım olsun hep kurbân ona
Yâ Rab koyma lutf et sen beni bana
Allâh diye diye vereydim başı
- 4 Al benliğim benden ol mülke mâlik
Olsun bu benliğim yolunda hâlik
İsteyip rızânı olayım sâlik
Allâh diye diye vereydim başı

- 5 Rahm eyle Hâlid'e koyma bîçare
Ayrıma rızândan edip âvâre
Çaresizim yâ Rab sen eyle çare
Allâh diye diye vereydim başı

122

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Sülûkdan maksad-ı aksâ rızâdır mâsivâ sanma
Çalış Allâh için dâim sakın sivâyâ aldanma
- 2 Sülûk-i sâlike kıymet hemen mikdâr-ı arzûsu
Rızâ-yı Hakk'a tâlib ol sivâyı verseler alma
- 3 Yüzün sür yerlere ağla müdâm arz-ı niyâz eyle
Hemen derd-i İlâhî al sivâ âteşine yanma
- 4 Murâd abd u ubûdiyyet murâdından olup fânî
Sivâyâ ettiğin hizmet Hudâ'ya eyledim sanma
- 5 Sivâ sana sen Allâh'a olup hâdim hakîkatte
Bırakıp Hâlik'ı artık sivânın aşkına talma
- 6 Ara bir mürşidi bul var olup hâdim kapısında
Bırakıp kîl ile kâli kuru davâ ile kalma
- 7 Geçip keşf ü kerâmetten kusurun fikr edip her dem
Günâhın bilmeden alâ kerâmet olmaz aldanma
- 8 Unutup sen seni terk et fenâdan ders alıp cânâ
Devâm et zikr-i Mevlâ'ya sakın sen yorulup kalma
- 9 Rumûz-ı aşkı var ders al müdâm pervaneden Hâlid
Yanıp şem-i cemâl-i yâra çık sen arada kalma

---

¹²² C.Ü.-1: 71; C.Ü.-2: 51 (9 Rumûz-ı aşkı: Rumûzu aşkı (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

123

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

Mefûlü feûlün

- 1 Hecrinle gönül ağlamağı eyledi âdet
Her demde melâmet
Aşkınla bu dil yandı bütün kalmadı tâkat
Ger oldu melâmet
- 2 Düşükçe gönül hayrete dil olmadı râhat
Bilmem bu mu âdet
Yanmakta bulup zevk u safâ cây-ı selâmet
Gel gör bu ne hâlet
- 3 Al benliğimi koyma bana eyle hidâyet
Gel eyle şefâat
Yak varımı hep koyma bana bende bir hâlet
Hep ola itâat
- 4 Firkatle yeter çekticeğim bunca sefâlet
Ey kân-ı inâyet
Hasrette koyma Hâlid' i sen eyle inâyet
Lütfunla icâbet

124

Fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

- 1 Âli eyle himmetin beyhûdeye etme telef
İster isen âdem olup Âdem' e olmak halef
- 2 Serserî gezme yabanda mâsivâyâ bend olup
Zâdesin sen Âdem' e lâyıık mı olmak nâ-halef
- 3 Beyhûde verdin hevâyâ ömrünü insâfa gel
Gaflet ile geçti günler etmedin bir gün esef

---

¹²³ C.Ü.-1: 72; C.Ü.-2: 52

¹²⁴ C.Ü.-1: 72; C.Ü.-2: 52

- 4 El verir terk et sivâyı yüz sürüp dergâha gel
Himmat eyle bul rızâyı hem rızâda bul şeref
- 5 Gönünü bend eyle Hakk'a rûz u şeb zikr eyleyip
Zikr ile buldu Huda'yı hep azîzân-ı selef
- 6 Sen de durma zâkir ol subh u mesâda Hâlidâ
Olmak istersen bu yolda sen azîzâna halef

125

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Ey gönül gözlerinin göz hissidir çeşm-i nigâr
Eyleme gayra nazar sakla gözün sen her bâr
- 2 Havf edip yum gözünü gayri sivâyâ bakma
Gözlerinden görmesin gayrın hayâlin ol yâr
- 3 Vasfını nakş eyleyip dil[in]de eyle kiblegâh
Sür çıkar gayrı gönülden yâri eyle ihtiyâr
- 4 Kul olup bul şerefi kullukta dâim ey gönül
Hasret ile âh u zârı eyleyip sen sana kâr
- 5 Unutup sen seni sana zikr-i yâr olsun enîs
Yak bütün varını aşka aşk ile et iftihâr
- 6 Terk edip artık sivâyı bekle yârin kapısın
Feth ola bâb-ı fütüvvet keşf ola vech-i nigâr
- 7 El verir kendine gel gezme yabanda Hâlidâ
Vasl-ı yâr ise murâdın yetişir sana bu kâr

126

Mefâilün mefâilün feûlün

- 1 Ederken ben bu yolda arzuhâli
Söze âğâz edip dedi hidâyet
- 2 Sözüm tut dinle ne dersem sana ben
Murâdın etmek ise ger inâbet
- 3 İlm ü amâle etme itimâdı
Edersen itimâd budur cehâlet
- 4 Ne hakkın var ibâdetde düşün sen
Bilirsen avn-i Hak' dır bu ibâdet
- 5 Sana kim verdi kût-ı kudreti bil
Ya kim etti düşün avn u inâyet
- 6 Aceb sende sana mâlik neyin var
Verildi cümlesi sana emânet
- 7 Murâdın Hak edip terk-i sivâ kıl
Sakın etme emânette hıyânet
- 8 Verip mülkü o Mâlik' de fenâ ol
Ne sen kal arada ne de ibâdet
- 10 Sarıl bâb-ı emâna rûz u şeb sen
Dilersen bulasın dîninde selâmet
- 11 Yüzün sür yerlere ağla demâdem
Ola kim erişe birgün inâyet
- 12 Salât ile selâm eyle Habîb' e
Ola râzî sana ede şefâat

---

¹²⁶ C.Ü.-1: 73; C.Ü.-2: 53 (3 *İlm ü amâle: İlm ü amâle* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)
4 *avn-i Hak' dır: avn ü Hak' dır* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 13 Umûrunda hemen teslîm-i Hak ol
Edip emr-i Hudâ'ya sen itâat
- 14 Ne emr etti ise Hak inkıyâd et
Dilersen Hâlidâ cây-ı selâmet

127

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Seyyidü'l-mahlûk-ı Hâlik çaresizler çaresi
Âlemin halkına bâis Hâlik'ın yek dânesi
- 2 Nûr-ı vechinle münevver eyledin sen âlemi
Cânda cânım elde varım ey sadef dürdânesi
- 3 Nîm nigâh ile bütün yağmâya verdin gönlümü
Yandı dil oldu cemâl-i şeminin pervanesi
- 4 Gözlerim görmez sivâyı vaslını ister müdâm
Sen mürüvvet eylemezsen kimden olur çaresi
- 5 Cism ü cânım yandı nâr-ı hasretinle el-emân
Göz göz oldu sînem içre hiç onulmaz yarası
- 6 Eşkıbârımla yazarken arzuhâl sultânıma
Sûz-ı âhımla kalem tutuştu yandı hâmesi
- 7 El verir yakma firâkınla [bu] kemter Hâlid'i
Çaresiz kaldım yetiş gel çaresizler çaresi

---

¹²⁷ C.Ü.-1: 73; C.Ü.-2: 53 (5 nâr-ı hasretinle: nârı hasretinle (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

128

Mefâîlün mefâîlün feûlün

- 1 Umûrunda tevekkül eyle Hakk'a
Dilersen keşf ola bâb-ı inâyet
Kalıp esbâb içinde gâfil olma
Olursan bu yeter sana cinâyet
- 2 Tecerrüd eylese Hak seni kardaş
Sanâ sen eyleme esbâbı yoldaş
Eğer esbâb ile meşgûl ederse
Tecerrüd tâlibi çeker hacâlet
- 3 Kader makdûr ecel malûm olunca
Rızk-ı maksûm seni elbet bulunca
Ne hâsıl ictihâdından düşün sen
Niçin sen emre eylemen itâat
- 4 Husûsan rızk için hiç râhatın yok
İbâdette bütün gün gafletin çok
Neden etmen Kitâb'a itimâdı
Olun nâdim yarın rûz-ı kıyâmet
- 5 Edersen kisbi etme itimâdı
Benim kisbim deyi hem itikâdı
Her işte Hakk'a sen gel istinâd kıl
Edersin yoksa sen seni melâmet
- 6 Sakın dökme sivâyâ âb-ı rûyı
Yakışmaz âşıkâ terk et bu hûyu
Sana Hak tahsîs etse bir makâmı
Olup râzî onâ etme şikâyet
- 7 Ubûdiyyette ihmâl eyleyip hem
Olun meşgûl çeken dünyâ için gam
Bu hâl ile bulunmaz derde dermân
Ne lâayk sen seni ettin melâmet

---

¹²⁸ C.Ü.-1: 74; C.Ü.-2: 54 (2 *meşgûl: meşkûl* (C.Ü.-1))
(6 *âb-ı rûyı: âb u rûyı* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 8 Ne olduysa ezelde takdîr olmuş
Olacaklar olup yerini bulmuş
Edip hâil hicâbı sen yorulma
Bulur takdîr olan seni nihâyet
- 9 Bozulmaz tedbîrle takdîr-i Hak bil
Kör olma gel gözün perdesini sil
Sivâyı sen şerîk edip kör olma
Bulam dersen eğer Hak'dan inâyet
- 10 Yakıp aşkıyla dil mülkün kebâb et
Kul ol var sen devâm üzre sebât et
Hemen Hâlid salât ile selâm et
Bilirsen işte bu dînde asâlet

129

Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

Mefûlü feûlün

- 1 Tut dâmen-i pîri var ise sende diyânet
Bul râh-ı selâmet
Gel dergâhına yüz sürerek iste inâyet
Tâ ola icâbet
- 2 İbret ile bak hâline gör bu ne alâmet
Kopmakta kıyâmet
Yetmezse nasîhat sana pes bunca felâket
Encâmı hacâlet
- 3 İnsâf edegör kendine gel eyle nedâmet
Yeter bu kabâhat
Tövbeler edip cürmüne ver gayri nihâyet
Et zikri sen âdet

- 4 Zikr ile bulur kim ki diler cây-ı selâmet
Şâhid buna âyet
Yâ Rab kerem et Hâlid'e sen eyle inâyet
Zikrini hidâyet

130

- 1 Gidilmez menzile re'y-i hod ile
Bu yolda delîli dâl olmayınca
- 2 Kabe-i visâle gitmek müşküldür
Sâlîke selâmet yol olmayınca
- 3 Delîlsiz bu yolda menzil alınmaz
Elden ele tutmuş el olmayınca
- 4 Etmedi Kabe-i imâmın tavâf
Önünde delîli dâl olmayınca
- 5 Kîl ü kâlden vâiz iş bitti sanma
Söylediği sözü hâl olmayınca
- 6 Savm u salât ile iş tamâm olmaz
Yanıp aşk oduna kül olmayınca
- 7 Kurumakla hatab yanıp kül olmaz
Bir ocakdan yanmış dal olmayınca
- 8 Âşık olmaz bir dil saçı Leylâ'ya
Cânândan âşîka el olmayınca
- 9 Ne mümkün erişmek visâl-i yâra
Maşûkdan âşîka gel olmayınca
- 10 Bîçaredir Hâlid n'eylesin yâ Rab
Havl ü kuvvet senden hâl olmayınca

131

- 1 İnsân olmaz kardaş insân-ı kâmil
Derd-i Hak gönlünde derd olmayınca
- 2 Derd-i Hakk'a her dil olur mu nâil
Çıkıp cümle sivâ reddolmayınca
- 3 Yerleşmiş mâsivâ çıkmaz gönülden
Zikr-i Hak gönülde vird olmayınca
- 4 Zikr-i Hakk'a kardaş her el erişmez
Yokluğu Hâlik'a serd olmayınca
- 5 Bu yolda yok olmak gâyet müşküldür
Cihâd ile nefsi mürd' olmayınca
- 6 Her mücâhid olmaz düşmana gâlib
Baş u cândan geçip merd olmayınca
- 7 Yalınız zühd ile iş tamâm olmaz
Gönlü aşk-ı Hakk'a yurd olmayınca
- 8 Muîn yok düşmân çok neylesin Hâlid
Avn-i Hak'la düşmân tard olmayınca

132

Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün

- 1 Rahm eyle yeter yakma beni hicrânla böyle
Cân mı dayanır yanmağa bu âteşe böyle
- 2 Cân ise murâd yoluna kurbân olacağım
Varım senin hep gel bana sen merhamet eyle

---

¹³¹ C.Ü.-1: 76; C.Ü.-2: 55

¹³² C.Ü.-1: 76; C.Ü.-2: 56

- 3 Yak âteş-i aşkınla bütün eyle inâyet
Al benliğimi koyma bana sen beni böyle
- 4 Tek eyle inâyet beni dûr etme kapından
Lutf eyle benim hâlîme bak merhamet eyle
- 5 Vaslından ayırma kerem et Hâlid'e rahm et
Yaktın yetişir âteş-i hicrân ile böyle

133

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Yüzün sür yerlere ağla hemen arz u niyâz eyle
Rızâ-yı Hakk'ı eyle sen sana kible ibâdette
- 2 Murâdından olup fânî murâd-ı Hakk'a râzî ol
Sorarsan işte bu oldu tarîk-i Hak hakîkatte
- 3 Bir iki gün devâm üzre niyâz eyler iken Hakk'a
Yorulup yolda kalmaklık revâ mı Hakk'a hidmette
- 4 İcâbette tehhür görmüş olsan bir umûrunda
Olup me'yûs tekâsül eyleyip kaldın ibâdette
- 5 Duâ sana icâbet Hakk'a âid sen bilirsen ger
Sana lâzım olan arz u niyâz kardaş her hâlette
- 6 Kamu hâcâtını Mevlâ kabûl eyler hemen arz et
İrâde ettiği ezmân murâd ettiği hâlette
- 7 Vaîdinde hulûfı ayn-ı kerem hem lutf-ı Rabbânî
Velâkin câiz olmaz hulûfı vadinde şerîatte
- 8 Sana Hak lutf edip açsa meârifden nice bin bâb
Sivâdır aldanıp kalmak revâ mı Hakk'a hidmette

---

¹³³ C.Ü.-1: 77; C.Ü.-2: 56 (2 murâd-ı Hakk'a: murâd-ı Hakk'a (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

- 9 Kul olup başına cem olsa etrâfdan hezâr ahbâb
Çalış Allâh için dâim tezellülle ibâdette
- 10 Verip derd ü elem etse sana ikrâm belâ ile
Kazâ-ı Hakk'a râzî ol kul ol var sen hakîkate
- 11 Fenâdan ders alıp durma hemen ver mülkü Mâlik'e
Kalem al eline bak gör misâlsin sen kitâbette
- 12 Kalemle yazılır cümle meârif gerçi zâhirde
Yazan kâtip kalem lâ şey gözün aç bak hakîkate
- 13 Hudâ birdir şerîki yok kamu şey Hak ile kâim
Hemen mevcûd olan oldur sivâ yoktur hakîkate
- 14 Veren oldur alan oldur bu çarhı hem kuran oldur
Onundur kuvvet ü kudret ne var bilmek bu hikmette
- 15 Bırak artık sivâyı Hâlidâ derd-i İlâhî al
Basîretle bakıp yâra hemen kal sen bu hayrette

134

- 1 Yok iken nâm ile şânım
Beni ihyâ sen edipsen
Dahi hem nutka meâlim
Beni gûyâ sen edipsen
- 2 Bana tevîk-ı hidâyet
Nice bin dürlü kerâmet
Dahi vaslınla inâyet
Bana inâm sen edipsen

- 3 Beni vaslından ayırdın
Beni âleme tuyurdun
Sonra lütfunla kayırdın
Beni ifşâ sen edipsen
- 4 Beni bu âlem-i mülke
Düşürüp râh-ı sülûke
Dahı bu cây-ı helâke
Beni irsâl sen edipsen
- 5 Beni bu nefis ile taktın
Mülk-i dünyâyâ bıraktın
Nâr-ı hicrân ile yaktın
Beni sûzân sen edipsen
- 6 Beni bu nefis-i emmâre
Eyledi beni âvâre
Aradım yok buna çare
İşim efgân sen edipsen
- 7 Bana bu nefis ile şeytân
Olup her ikisi düşmân
Geldiğime edip pişmân
Beni giryân sen edipsen
- 8 Cürmüme olmuşum âgâh
Hidmetim yok sana eyvâh
Bana imdâd sen et Allâh
Bana ihsân sen edipsen
- 9 Benim yok başka penâhım
Bana lutf eyle İlâhım
Benim afv eyle günâhım
Bana ikrâm sen edipsen

- 10 Beni ayırma rızâdan
Kerem-i lutf u atâdan
Beni hıfz eyle kazâdan
Bana imdâd sen edipsen
- 11 Beni dûr etme keremden
Dahi inâm u niamdan
Ölürüm yoksa bu gamdan
Beni nâlân sen edipsen
- 12 Beni îcâd edenim sen
Beni âbâd edenim sen
Yine dilşâd edenim sen
Beni hayrân sen edipsen
- 13 Sensin ol Hâlik-ı Cebbâr
Dahi hem Râzık u Gaffâr
Benim bir Hâlid-i nâçâr
Beni handân sen edipsen

135

- 1 Ağlarım gülmem
N'olduğum bilmem
Ararım bulmam
Sendedir yâ Rab
- 2 Yâ Ganî Mevlâ
Âlim ü dâna
Bu gönlüm cânâ
Sendedir yâ Rab
- 3 Aşkınla her ân
Olmuşum sûzân
Dertliyim dermân
Sendedir yâ Rab

- 4 Nefs ile şeytân
Şaşırır her ân
Aradım dermân
Sendedir yâ Rab
- 5 Kalmışım nâçâr
Ağlarım her bâr
Gönlümüz ey yâr
Sendedir yâ Rab
- 6 Cürm ü isyânım
Afv et sultânım
Derde dermânım
Sendedir yâ Rab
- 7 Rahm et kuluna
Gidem yoluna
Nusret kuluna
Sendedir ya Rab
- 8 Avn ü inâyet
Eyle hidâyet
Râh-ı selâmet
Sendedir yâ Rab
- 9 Et nefsi ıslâh
Olalım iflâh
Hem cây-ı felâh
Sendedir yâ Rab
- 10 Bâý ile hem aç
Hep sana muhtâç
Dertliye ilâç
Sendedir yâ Rab
- 11 Hâlid'in cânı
Cânda cânânı
Derde dermânı
Sendedir yâ Rab

136

- 1 Dostun elinden her sabâ münâdîler eyler nidâ
Kim ki âşık ise gelsin mestâne oldu es-salâ
- 2 Şem-i cemâlinden cânâ nikâb almış eyler salâ
Pervane olanlar gelsin sûzâna oldu es-salâ
- 3 Her kim ister ise likâ lâzım ona terk-i hevâ
Tâlib-i Hak olan gelsin merdâne oldu es-salâ
- 4 Kurulmuş meclis-i zîbâ tonanmış sâkiyân ser-pâ
Müştâk olanlar hep gelsin atşâna oldu es-salâ
- 5 Meclis-i zikrinde cânâ mürde diller olur ihyâ
Zâkir-i Hak olan gelsin dostâna oldu es-salâ
- 6 Edenler cânını fedâ visâl-i yâr olur bahâ
Kim ki tâlib ise gelsin Sübhâne oldu es-salâ
- 7 Vasl-ı cânâna Hâlidâ ister seni cânân tenhâ
Tecerrüd eyleyen gelsin sultâna oldu es-salâ

137

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık ol ey dil sana sen aşk ile et ihtiyâr
Aşk ile oldu olanlar kurb-ı Hak'da bahtiyâr
- 2 Terk edip gayr u sivâyı aşka eyle iktidâ
Aşk ile olur müyesser sâlike hem vasl-ı yâr
- 3 Sil süpür mülk-i dile koyma cüyûş-ı mâsivâ
Tâ tecellî ede dilde ola gönlün taht-ı yâr

---

¹³⁶ C.Ü.-1: 79; C.Ü.-2: 58

¹³⁷ C.Ü.-1: 80; C.Ü.-2: 58

- 4 Yum gözün artık sivâdan görme sende senliğin
Açıla dilde basîret keşf ola hem vech-i yâr
- 5 Yüz sürüp ağla seherde hâb-ı gafletten uyan
Ola kim rahm eyleye bir gün sana Perverdigâr
- 6 Rûz u şeb zikr-i Hudâ'ya çalışıp eyle niyâz
Olmak istersen enîsin ola dâim aşk-ı yâr
- 7 Baş verip bâb-ı rızâda giy melâmet hırkasın
Feth ola bâb-ı velâyet lutf ede Perverdigâr
- 8 Kîl ü kâl ile gidilmez bu yola gir aşk ile
Yak bütün hep varlığını aşk ile et iftihâr
- 9 Âh u zâr ile demâdem dök gözünden kanlı yaş
Aşka uy ey Hâlidâ sen aşk ile et iftihâr

138

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Aşk-ı cânân ile cânânı eder uşşâk temîz
Ol sebepten âşıkı aşk eyler ağyârdan temîz
- 2 Bulmadı kimse cihânda çare gaflet derdine
Aşk odu yaksın sivâyı gönlünü etsin temîz
- 3 Yak bütün hep sen seni koyma sana senden esâs
Varlığın koy pota-ı aşka yakıp ol sen temîz
- 4 Her seher iç bâde-i aşkı yed-i dosttan müdâm
Öyle sermest ol ki etme kahrı lütfundan temîz
- 5 Mahrem-i esrâr-ı yâr olmak dilersen Hâlidâ
Âşık ol kim aşk ile oldu olanlar hep temîz

---

¹³⁸ C.Ü.-1: 81; C.Ü.-2: 59 (4 *yed-i dostdan: yedi dostdan* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))

139

- 1 Sen saçı Leylâ'ya olalı meftûn
Dal etti kaddimi bu çerh-ı gerdûn
- 2 Eşkebârım akdı Ceyhûn'a döndü
Hasret geceleri oldukca efzûn
- 3 Tâkatim tak oldu hecrinle yandım
Çekmedi çekdiğim cihânda Mecnûn
- 4 Bilmedi bir kimse derd-i derûnum
Ne bilsin olmayan aşkınla meftûn
- 5 Koyma beni bana rahm et hâlîme
Nefs elinde oldum işte ben zebûn
- 6 Bir garîbim yoktur başka penâhım
Bırakma hasretle gurbette mahrûm
- 7 Tut elimden kaldır düştüm ayaktan
Vaslınla Hâlid'i eyleyip Mecnûn

140

- 1 Şem-i cemâline âşık olanlar
Yanıp aşka eder onlar devrânı
- 2 El çekip sivâdan gözlerin yumar
Kabe-i vasl olur dâim merâmı
- 3 Tecerrüd eyleyip libâs-ı şekden
Zevk eder giydikce tâat ihrâmı
- 4 Çıkanlar bu yolda dağ-ı irfâna
Gönülden ederler seyr-i rûhânî

---

¹³⁹ C.Ü.-1: 81; C.Ü.-2: 59

¹⁴⁰ C.Ü.-1: 82; C.Ü.-2: 59

- 5 Erişen sâlikân minâ-yı aşka
Ederler cânların dosta kurbânı
- 6 Gelip beyt-i dili tavâf ederler
Visâl-i yâr ile edip bayramı
- 7 Ayırma Hâlid' i senden İlâhî
Cemâl-i şeminin olsun hayrânı

141

- 1 Zikrinde ey gönül dilersen lezzet
İhtiyâr et sana dâimâ uzlet
- 2 Tarîk-ı ebrârdır bilersen eğer
Sâlikân bulmuştur uzletle izzet
- 3 Ararsan bu yolda râh-ı necâtı
Âdet olsun sana her hâlde halvet
- 4 Enîsin zikr olsun terk et sivâyı
Bulmasın yol sana erbâb-ı gaflet
- 5 Câhil ü battâlm sözün işitme
Bulursan âşıkı eyle sen sohbet
- 6 Kul olup Hâlık'a eyle ibâdet
Kiblegâhın olsun dergâh-ı Hazret
- 7 Ver mülkü Mâlik'e kalmasın sivâ
Terk eyle varlığın tâ kala Hazret
- 8 Umûrunda ara rızâ-yı Hakk'ı
Yoksa helâk eder seni bu şehvet
- 8 Yak sen seni Hâlid nâr-ı aşk ile
Tulû etsin dilde nûr-ı marifet

142

- 1 Seyrimde gördüm nâgâh
Lutf etti bana Allâh
Gördüm ki her mevcûdât
Demekde Allâh Allâh
- 2 İçdim bir dolu bâde
Oldum gamdan âzâde
Cümle bây ile gedâ
Demekde Allâh Allâh
- 3 Baktım gördüm o yâri
Terk eyledim hep varı
Ben beni gâib edip
Dedim ben Allâh Allâh
- 4 Uyandım oldum âgâh
Baktım olmuş sehergâh
Hem gönlüm hem lisânım
Demekde Allâh Allâh
- 5 Azâmda her ne kim var
Hep etmekde âh u zâr
Her mûyumda bin zebân
Demekde Allâh Allâh
- 6 Aman benim cânânım
Yolunda baş u cânım
Fedâ olsun efendim
Ben diyem Allâh Allâh
- 7 Hep varım fânî olsun
Gönül dildârı bulsun
Hâlid hayrette kalsın
Dil desin Allâh Allâh

143

Fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Aşk-ı cânân murğ-ı dile kâr eder
Zikr ü fikrin subh u mesâ yâr eder
Derd-i dilin arz edemez âr eder
Tâ-be-seher âh ile hem zâr eder
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını
- 2 Âşıkı Hak aşk ile mestân eder
Hem düşürür dillere destân eder
Bir gün olur âşıkı handân eder
Vaslını Hak âşıkâ ihsân eder
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını
- 3 Âşıkının kârını efgân eder
Âşıkı Hak sâhib-i burhân eder
Katre iken âşıkı ummân eder
Bir gün olur âşıkı sultân eder
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını
- 4 Gayra bakmaz âşık olan âr eder
Âh ederek gayriyi bîzâr eder
Âşıkını sâhib-i esrâr eder
Âşıkı Hak vâsıl-ı dîdâr eder
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını
- 5 Şema yanar gör nice pervaneler
Âşıkâ bak neyledi cânâneler
Hançer-i aşk ile açar yaralar
Arasa da aşka yoktur çareler
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını

- 6 Hâlid' i gör oldu ona hâk-i râh
Yaktı ciğergâhını aşk âh âh
Zehr-i firâk nûş ederek etti âh
Sonra edip rahmı dost etti nigâh
Vasf edemem aşkı vü hâlâtını
Bilse verir cân u kemâlâtını

144

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

- 1 Bahar oldu yine seyr-i gülistân oldu uşşâka
Bi-hamdillâh cemâlin seyri âsân oldu uşşâka
- 2 Letâfetten göründü hüsnünün pertevi âlemde
Çemenden başka bir hâlet nümâyân oldu uşşâka
- 3 Yine rûz-ı Hızır oldu açıldı goncalar cümle
Temâşâ-yı cemâl-i yâra ilân oldu uşşâka
- 4 Bütün fânî olup eşyâ hemen âlemde dost kaldı
Değil gam görmese amâ nümâyân oldu uşşâka
- 5 Cemâl-i pertevinden cümbüşe geldi bu gün Hâlid
Gelin görün behey dostân ne ihsân oldu uşşâka

145

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Kim görürse hüsnünü elbette olur mübtelâ
Âşık olur cân u dilden cânını eyler fedâ
- 2 Terk eder artık sivâyı intizârı yâr olur
Rûz u şeb kalmaz karârı zikrini eyler gıdâ

¹⁴⁴ C.Ü.-1: 84; C.Ü.-2: 61 (4 nümâyân oldu uşşâka: ayân oldu bu uşşâka (C.Ü.-2))

¹⁴⁵ C.Ü.-1: 84; C.Ü.-2: 61

- 3 Yüz sürüp bâb-ı rızâda dâimâ giryân olur
Baş verir yoluna artık dâimâ gözler rızâ
- 4 Gayra bakmaz dembedem endîşesi dildâr olur
Varını verir fenâyâ yâr ile bulur bekâ
- 5 Cân fedâ eyler mukaddem yâra âşık Hâlidâ
Vermeyince cânını mümkün mü bulmaklık rızâ

146

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âbid ol var ibâdette tekâsül etme sen ey yâr
Kusurun fikr edip dâim hemen et âh ile hem zâr
- 2 Sevip hayrât ile ehl-i hayrı sen yâr et sana
Sakin yâr olmasın cehd et sana sen câhil ü ağyâr
- 3 Velâkin eyleme kat-ı ümîdi hüsn-i zan et sen
Olursa da kusurun bî-şümâr ey tâlib-i dîdâr
- 4 Meârifle müzeyyen eyle kalbin ârif ol ey dil
Tâib ol afv eyleye tâ zenbini ol Girdigâr
- 5 Sen hemen eyle hulûs ile huzû gel tövbe et
Pâk eder bir gün zünûbdan afv eder Perverdigâr
- 6 Adl ederse olmadı zenbin sagîr sen bilmiş ol
Fazlına karşı günâhın eylemez aslâ zarar
- 7 Mağrûr olma ettiğın amâli görme hâşi ol
Tard olun bâb-ı inâyetten olur kârın hasâr

---

¹⁴⁶ C.Ü.-1: 85; C.Ü.-2: 61; (3 *hüsn-i zan: hüsn ü zan* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)) Şiirin ilk dört beytinin vezni bazı problemlerle birlikte “mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbına uygundur.

- 8 İbret al İblîs'e bak koyma sana senden eser
Varlığı verdi hebâya hasret ile yaktı nâr
- 9 Âdem isen âdem ol var iktidâ et Âdem'e
Fikr edip cürm ü günâhın tövbe olsun sana kâr
- 10 Kasdını pâk et sivâdan dostu bağla himmeti
Matlabın olsun rızâ ancak sana ey doğru yâr
- 11 Hem şerîk etme hevânı emr-i Hak'da kâim ol
Terk edip gayr u sivâyı Hak ile et iftihâr
- 12 Havl ü kuvvet görme sende sen hemen var fânî ol
Yak bütün hep varlığını aşk ile et târumâr
- 13 Kul olup bâb-ı rızâda durma ağla Hâlidâ
Doğa bir gün nûr-ı irfân dil bula bir özge kâr

147

- 1 Yok iken âlem içre nâm u şânım
Ademden halk edip nâlân eden sensin eden sen
Bir tecellî ile bezm-i eleste
Alıp aklım sana hayrân eden sensin eden sen
- 2 İnkılâb eyleyip hâlden hâllere
Seyyâh edip bütün ilden illere
Olup rüsvâ düşüp dilden dillere
Firâkınla beni sûzân eden sensin eden sen
- 3 Nihâyet oldu bu dünyâ karârgâh
Yolum nefis ile şeytân aldı eyvâh
Bana lutf u inâyet eyle Allâh
Beni bu derd ile giryân eden sensin eden sen

---

¹⁴⁷ C.Ü.-1: 86; C.Ü.-2: 62 (7 *bâb-ı inâyetden: bâb u inâyetden* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)), Vezni tespit edilemedi.

4 İçeli dost elinden dolu bâde
Bütün hep varlığım verdim fesâda
Sivâdan el çekip subh u mesâda
Beni bu aşk ile sûzân eden sensin eden sen

5 Bütün gün Hâlid'i aşkınla yaktın
Düşürdün nâr-ı hicrâna bıraktın
Yine sonra bana lutf ile baktın
Visâlinle bana ihsân eden sensin eden sen

148

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Cünûniyyette yektâyım benim mecnûnlara hempâ
Ezelden hâdim-i aşkım başımda aşk ile sevdâ
- 2 Tecellî eyledi nâgâh bütün yağmâladi varım
Alıp aklımı başımdan benim ol bir melek sîmâ
- 3 Cemâl-i şemine karşı o dem pervane oldum ben
Tutuştum nâr-ı aşk ile yanıp cismim kadem ser-pâ
- 4 Sunaldan bâde-i aşkı yitirdim ben beni bende
Aradım bulmadım n'oldu dolaştım kûh ile sahrâ
- 5 Gezerken gâfilîn ben sahne-i aşkda tehayyürle
Temevvüc eyledi kapdı benim müstağrak-ı deryâ
- 6 Nişânım bî-nişân oldu bilinmez reng-i etvârım
Sivâyı terk edip kopdum murâdım Hazret-i Mevlâ
- 7 Unuttum kıl ü kâli ben hemen Hak oldu ezkârım
Bi-hamdillâh edip lutf u inâyet Hâlid'e cânâ

149

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Elvedâ ey âlem-i fânî sana şimden geri
Âhîret semtine yol düştü bana şimden geri
- 2 Her çemen gülzâr-ı âlemde göründü çün diken
Hâr ile sohbet gerekmez ey dilâ şimden geri
- 3 Neylerim atlas kabâyı bir abâ besdir bana
Ol kabâyı terk edip giydim abâ şimden geri
- 4 Davet-i Hak semime ermekde her subh u mesâ
Gûş edip eyle icâbet ey gönül şimden geri
- 5 *Fakr ile fahr eylemekdir şânı* hep eslâfının
Ey gönül olsun fenâ hâl sana da şimden geri
- 6 Çünkü bu bâzârda yokluktan özge mâye yok
Terk edip varını Hâlid yâra git şimden geri

150

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Gam değildir yüz çevirse yâr için ağyâr bana
Terk edip ağyârı koydum yetişir ol yâr bana
- 2 Vâkıf oldukca bana ben derd ü gam eksik değil
Şimdi terk ettim beni ben yüz dönüp yârden yana
- 3 Anladım ki âşık olmaz baş u cân kaydın çeken
Ol sebepten nem var ise cümlesin verdim ona
- 4 Çekmeyen bilmez belâ-yı hecri vuslat kadrini
Zulmet-i hicrân ayân etti nice esrâr bana

---

¹⁴⁹ C.Ü.-1: 87; C.Ü.-2: 63

¹⁵⁰ C.Ü.-1: 88; C.Ü.-2: 63

- 5 Nûş edip câm-ı melâmet taşa çaldım şîşeyi
Olmuşum tecrîd ü tenhâ azmimiz ondan yana
- 6 Aşka uydum terk edip artık unuttum ben beni
Yüz çevirdim mâsivâdan âşık oldum ben ona
- 7 Hâlidâ etti inâyet aşkını etti refîk
Şimdi aşk oldu delîlim götürür elbet ona

151

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Aşk ile uşşâk verir mülk-i dile dâim cilâ
Bahtiyârdır kim olursa aşk-ı yâra mübtelâ
- 2 Haddini bil zâhidâ etme taarruz âşıkâ
İnsâf eyle bak kimin aşkına olmuş mübtelâ
- 3 Var ise aklın başında durma sen de âşık ol
Âşıkın şânı olur aşkıyla elbet bî-bahâ
- 4 Kim ki âşıkdır Hudâ'ya emrine münkâd olur
Sâlikân seyr ü sülûkda aşka eyler iktidâ
- 5 Çıkarıp dilden sivâyı matlabı dildâr olur
Âşıkân bu derde ancak aşk ile bulur devâ
- 6 Varını verir yolunda yâr olur endîşesi
Yüz sürer bâb-ı rızâyâ dâimâ gözler likâ
- 7 Kim yanarsa müjde olsun nâr-ı aşka Hâlidâ
Vâsıl-ı cânân olur elbette âşık mutlakâ

---

¹⁵¹ C.Ü.-1: 89; C.Ü.-2: 63 (1 *mülk-i dile: mülki dile* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)).

152

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâlike lâzım veradır Hakk'a edip itimâd
Her umûrunda tevessül eyle Hakk'a istinâd
- 2 Takdîre karşı tamadan hâsılın mahrûm iken
Eyleme beyt-i dili zer-i tamala infisâd
- 3 El verir eyle teverru sen sivâdan yüz çevir
Terk edip vehm ü hevâyı Hakk'a eyle itimâd
- 4 Mâni u mutî odur başka[sı] yoktur ey dilâ
Sen şerîk etme sivâyı Hakk'a eyle itikâd
- 5 Havl ü kuvvet Hakk'a âid yok sivâda iktidâr
Küllü şey Hak ile kâim boş yere etme inâd
- 6 Her ne olduysa ezelde oldu takdîr bilmiş ol
Taktîre karşı yorulma eyleyip sen ictihâd
- 7 Erhamü'r-râhimîn oldur sen bilirsen ey gönül
Yâ neden kahr içre görmen lutf-ı Hakk'ı izdiyâd
- 8 Verme dil gayr u sivâyaya yüz çevir dergâha gel
Yetişir artık sivâyaya ettiğin bu istinâd
- 9 Yüz sürüp dergâh-ı Hakk'a ağlayıp eyle niyâz
Boş geçirme vaktini gel zikri eyle izdiyâd
- 10 Ettiğin amâli nimet bil Hudâ'dan evvelâ
Baş koyup bâb-ı rızâda eyle şükrü itiyâd
- 11 Derd-i aşka ibtilâsı Hâlidâ cânânenin
Vuslatı ihsân için olduğuna et itimâd

---

¹⁵² C.Ü.-1: 89; C.Ü.-2: 64 (2 *beyt-i dili: beyti dili* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)).

153

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Kuruldu meclis-i uşşâk bu şeb cevlân eden gelsin
Huzûr-ı hazret-i pîrde bu dem devrân eden gelsin
- 2 Bizi bu aşk u şevk içre görüp mecnûn sanan ağyâr
Açıldı bâğ-ı gülzârım bu gün seyrân eden gelsin
- 3 Münâfık münkirin tanı bana kâr eylemez aslâ
Tarîk-ı şâh-ı Nakşî'ye bu gün îmân eden gelsin
- 4 Gubâr-ı pâ-y-i ehlü'llâhı etsin gözüne sürme
Yakıp hep varını aşk oduna sûzân eden gelsin
- 5 Tarîkat bâbına yüz sür hemen Hâlid zarâr etme
Göründü gonca-ı nakşî cânın kurbân eden gelsin

154

Fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

- 1 Zikr ile tenvîr edip gel gönlünü bul tâze cân
Her ibâdetde esâs zikr-i Hudâ hem cisme cân
- 2 Bir ibâdetde eğer olmazsa zikr-i Hak gönül
Rûhu yok bir cisme benzer yoktur onda rûh u cân
- 3 Bulmadı kimse felâhı illâ zikr-i Hak ile
Fezkürullâhe kesîran oku Kur'ân'da ayân
- 4 Hak yanında zikr olunmak diler isen ey dilâ
Zâkir ol kim *fezkürûnî* âyet-i Hak'dır inan

---

¹⁵³ C.Ü.-1: 90; C.Ü.-2: 64 (6 *olduysa: oldu ise* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)
7 *lutf-ı Hakki: lutfi Hakki* (C.Ü.-1, C.Ü.-2))
¹⁵⁴ C.Ü.-1: 91; C.Ü.-2: 65 (3 *Münâfık münkirin: Münâfık u münkirin* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)
4 *Gubâr-ı: Gubârı* (C.Ü.-1, C.Ü.-2)).

- 5 Bir ibâdet olmadı şart etti ona vaktini
İllâ zikr-i Hak için olmaz bilersen bir zamân
- 6 Yatar oturur gezerken zikre kâim ol dedi
Fezkürullâhe kıyâmen şahidimdir bu ayân
- 7 Arayıp bul bir vesîle ibtidâ var kendine
Var ise îmân u dînin emr-i Hak'dır bu inan
- 8 Kendi fazlına dayanıp etmeyen bak iktidâ
Sürülüp tard oldu arştan olmuş iken ulu hân
- 9 Ol sebepten oldu düşmân Âdem'e iğvâ eder
Görmedin mi münkiri iğvâ eder her bir zamân
- 10 Hâlık'ın emrini koyup uyma şeytân sözüne
Bunu kim inkâr ederse oldu şeytândan yaman
- 11 Âdemi âdeme Hak etti halîfe bilmiş ol
Âdet oldu âdeme etmek halîfe her zamân
- 12 Geldi Âdem sonra cümle enbiyâ' ü mürselîn
Oldu hep bunlar halîfe tâ gelince bu zamân
- 13 Sonra sultânım efendim enbiyânın hâtemi
Geldiğinde nûra gark oldu zemîn ü âsumân
- 14 Seyyidü's-sâdât ü cümle enbiyâ' ü mürselîn
Ol cülûs etti nübüvvet tahtına oldu ayân
- 15 Bak Ebû Bekr Ömer Osmân u Aliyyü'l-Mürtezâ
Bunları etti halîfe şâh-ı ol âhir zamân
- 16 Hem Hasan Hüseyin şehîd-i Kerbelâ bir bir gelip
Ettiler tayîn halîfe tâ gelince bu zamân

- 17 Geldi pîrân-ı tarîkat hep meşâyîh evliyâ
Oldular bunlar halîfe her birisi bir zamân
- 18 Şimdi bu âcize nöbet geldi Hak oldu muîn
Hâdim-i dîn olmuşum ben tut elimden gel inan
- 19 Gayra bakma Hâlidâ sen zâkir ol subh u mesâ
Fırsatı fevt etme artık var iken cisminde cân

155

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âteş-i aşkınla yandı cism ü cânım eridi
Hasretinle gözlerimden kanlı yaşlar yürüdü
Her gören bilmedi hâlim adımı deli kodu
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına
- 2 Şaşırpıp nefis ile şeytân yolunu aldı hevâ
Ettiğim cürm ü cinâyet olmuşum ben bî-nevâ
İşte geldim kapına sen eyle derdime devâ
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına
- 3 Âdem ise vaslına yol baş u cân kurbân ona
Sakladın sen âdem içre bulmadım dermân ona
Yorulup kaldım yabanda yüz sürüp geldim sana
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına
- 4 Sensiz oldu pâdişâhım bana zindân yazılar
Sînem içre göz göz oldu yaralarım sızılar
Göz yumup dil mâsivâdan nûr cemâlin arzular
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına

- 5 Bir alîlim yok enîsim kalmışım bîçare ben
Sen Rahîm'sin et inâyet olmuşum âvâre ben
Çaresiz kaldım efendim derdime kıl çare sen
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına
- 6 Senden olmazsa inâyet kim bilir ahvâlîmi
Kimse bilmez sen bilirsin derdimi dermânımı
Yak beni aşkınla şâhım koyma nâm u şânımı
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına
- 7 Senden özge yerde gökde başka yoktur pâdişâh
Ol Habîb'in izz u câhı hurmetine yâ İlâh
Tut elimden destgîr ol Hâlid'e olup penâh
Sen bilirsin hâlimi ben âşıkım dîdârına
Gel kerem kıl tut elimden kavuşam dîdârına

156

- 1 Dahîlek yâ âl-i abâ
Husûsan bint-i Mustafâ
Kapından mahrûm eyleme
Meded yâ Hazret-i Zehrâ
- 2 Başımda aşk ile sevdâ
Misâl-i bülbül-i şeydâ
Eşkibârım kanlar döker
Meded yâ Hazret-i Zehrâ
- 3 Bir âcizim geldim sana
Koyma lutf et beni bana
Nefs ü şeytân yolum aldı
Meded yâ Hazret-i Zehrâ

- 4 Müjde vermiştin sen bana
Evlâd etmiş idin sana
Hâşâ vadin ola hılâf
Meded yâ Hazret-i Zehrâ
- 5 Yâ seyyid-i cümle nisâ
Muhtâcındır bây u gedâ
Alîlim gel tut elimden
Meded yâ Hazret-i Zehrâ
- 6 Yâ mâder-i şehzâdegân
Destigîr-i bîçaregân
Yoruldu yolda kaldım ben
Meded yâ Hazret-i Zehrâ
- 7 Yâ menba-ı cûd u sehâ
Yâ zevce-i Şîr-i Hudâ
Ayırma Hâlid'i senden
Meded yâ Hazret-i Zehrâ

157

- 1 Çaresizler çaresi
Lâ ilâhe illallâh
Her bir derdin devâsı
Lâ ilâhe illallâh
- 2 Vird-i zebânın olsun
Lâ ilâhe illallâh
Yüz dört kitâb manâsı
Lâ ilâhe illallâh
- 3 Zâkiri mahrûm koymaz
Lâ ilâhe illallâh
Sürer dilden hannâsı
Lâ ilâhe illallâh

4 Her kim dese şevk ile
Lâ ilâhe illallâh
Şirkden pâk eder nâsı
Lâ ilâhe illallâh

5 Kâili bulur necât
Lâ ilâhe illallâh
İslâm eder her nâsı
Lâ ilâhe illallâh

6 Kangı dil evrâd etse
Lâ ilâhe illallâh
Râzî olur Mevlâsı
Lâ ilâhe illallâh

7 Hâlid'e oldu evrâd
Lâ ilâhe illallâh
Dîn ü îmân esâsı
Lâ ilâhe illallâh

158

1 Nakşibendînin erkânı
Hem tarîk-ı hâcegânı
Bu yolda kurdu pîrânı
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

2 Arab Ekrâd cümle Türkân
Pîr-i pîrân hem hâcegân
İttifâk-ı cümle pîran
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

- 3 Sivâyı dilden çıkarır
Aşk-ı Hak'la cilâ verir
Ol dem zikr-i hafî olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 4 İhyâ geceleri olur
Taleb-i Hak olan gelir
Cân veren cânânı alır
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 5 Halka-ı tevhîd kurulur
Erkân-ı pîrân sürülür
Mürde dile cân verilir
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 6 Ervâh-ı pîrân cem olur
Tevhîd-i Hak ilân olur
Gelenler maksûdun bulur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 7 Amâ burda bînâ olur
Gönül dildârını bulur
Her demde üç bayram olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 8 Ebkem olan gûyâ olur
Sâlike aşk ihsân olur
Herkes buna hayrân olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

- 9 Her kim gelir zâkir olur
Hasta ise şifâ bulur
Hâsılı Hak râzı olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân
- 10 Hâcegânın hatmi olur
Zikr olur Kur'ân okunur
Hâlid buna hâdim olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

159

- 1 Halka-ı tevhîd açıldı
Tuyan gelsin bu meydâna
Îmândan hulle biçildi
Giyen gelsin bu meydâna
- 2 Bilenler sırrı ezkârı
Görenler nûr-ı Gaffârı
Hak için şîşe-i ârı
Kıran gelsin bu meydâna
- 3 Es-salâ ehl-i irfâna
Kıyan var ise bu câna
Bu dem ol râh-ı Sübhân'a
Giden gelsin bu meydâna
- 4 Nakşibendînin yoluna
Bülbül olanlar gülüne
Terk edip başı yoluna
Veren gelsin bu meydâna

- 5 Tevhîd-i Hak ilân oldu
Âlem sadâ ile doldu
Buna Hâlid imâm oldu
Uyan gelsin bu meydâna

160

- 1 Tende cânım efendim sensiz bana ademdir
Senden cüdâ uşşâka naîm olsa elemdir
- 2 Rûh-ı Kudüs deminden mürde dil oldu ihyâ
Ey zâhid-i bîhaber gel gör bu dem ne demdir
- 3 Leyl ü nehârı yârin temsîl-i dünyâ ukbâ
Her kim dünyâyâ gelse bilsin sonu ademdir
- 4 Ara bir mürşidi bul dilersen Hâlik'a yol
Mürşid-i kâmil demi anlar isen o demdir
- 5 Yak şem'ayı al ibret yandıkca kalmaz zulmet
Zulmetin nûru ey cân şem'a yandığı demdir
- 6 Fevt etme fırsat elde yorulup kalma yolda
Derde dermân ararsan bulunduğun bu demdir
- 7 Ey Hâlid-i bîçare yeter oldun âvâre
Vuslat-ı yâra tarîk zâkir olduğun demdir

161

- 1 Yoktan İlâhım
Halk ettin şâhım
Hem kiblegâhım
Oldun penâhım

---

¹⁶⁰ C.Ü.-1: 96; C.Ü.-2: 69

¹⁶¹ C.Ü.-1: 97; C.Ü.-2: 70 (5 *gavga: kavga* CÜ, HA)

- 2 Yok iken tâkat
Nutka liyâkat
Ettin inâyet
Her ne ki hâhım
- 3 Verdin hidâyet
Râh-ı selâmet
Şâh-ı Risâlet
Gösterdi râhım
- 4 Avn ü inâyet
Bî-hadd ü gâyet
Verdin dirâyet
Ey pâdişâhım
- 5 Başımda gavga
Aşk ile sevdâ
Çıktı semâya
Dûd-ı siyâhım
- 6 Nefs ile şeytân
Fitne-i devrân
Âh neler etti
Baht-ı siyâhım
- 7 Bu dertle yandım
Cândan usandım
Artmakta dâim
Âh ile vâhım
- 8 Cürm ü isyânım
Yoktur akrânım
Mümkün mü tadâd
Pek çok günâhım

- 9 Suçlarım bildim
Kapına geldim
Sürme kapından
Afv et günâhım
- 10 Yok gayri dergâh
Sensin hemen şâh
Başka yok vallâh
İlticâgâhım
- 11 Hâlidî nâçâr
Ağlatma ey yâr
Yâ Ganî Settâr
Gel ol penâhım

162

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Efendim başı cânı yoluna kurbâna ver dermân
Eden sensin bu mahlûka bütün lutf u kerem ey cân
- 2 Eğer sen etmesen avn u inâyet cümle mahlûka
Harâba yüz tutup âlem olurdu hâk ile yeksân
- 3 Senin zincîr-i emrinle mukayyed cümle mevcûdât
Ne varsa emrine mahkûm halâsa var mıdır imkân
- 4 Senin bâb-ı emânına yüzün sürer olan âşık
Bilir ârif olan derde hemen zikrin olur dermân
- 5 Habîb'in hakkı çin yâ Rab keremden aşk şarâbını
Fe eskaynâ [...] ke'sen senin âşıkların atşân

¹⁶² C.Ü.-1: 98; C.Ü.-2: --

5 [okuyamadığımız kısım (elif dal ra) şeklinde yazılmış] İnsan, 76/17. "yüskavne fihâ ke'sen" "Onlara (cennetteki insanlara) orada bir kâsedden (doldurulan cennet şaraplarından) içilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır" ; "fe eskayna kümûh" şeklinde Hıcr 15/22.

- 6 Eyâ gayb-ı hüviyyetten diyen *ahbebtü en uraf*
Halâyık içre insânı sen ettin mazhar-ı irfân
- 7 Bu gözle kimse görmezse görünür sırrıma nûrun
Ayân iken olur münkir eder nimetlere küfrân
- 8 Edelden cilve nûru'n-nûr hafâ'-ı sırr-ı sırrımdan
Şehâdet eyledi aşkım getirdim zâtına îmân
- 9 Eyâ Hâlid rumûz-ı yâri bil sırr-ı tecellîden
Olup mir'ât gönül Hakk'a görünür kendüye Sübhân

163

- 1 Bak şu nefsin işine ne getirmiş başına
Zarâr kârını bilmez zarârda kârın arar
- 2 Yitirmiş nakd-i varın kendi vücûdunda âh
Yitirdiğin unutmuş yabanda yitik arar
- 3 Düşmüş câh-ı cîfeye olmuş bütün mülevves
Kendi telvîsin görmez elde taharet arar
- 4 Yol açık cadde olmuş delîli sağ u solda
Kör olmuş görmez gözü amâya yolun sorar
- 5 Başı bit ile dolmuş kaşınır uyuz gibi
Kendi başını koymuş elin başını tarar
- 6 Nân-ı nimet yüklenmiş acından yola düşmüş
Azık kendi sırtında yollarda ekmek arar
- 7 Balık gibi deryâda dolandır su içinde
Deryâda görmez suyu çöllerde suyun arar

---

¹⁶³ C.Ü.-1: 99; C.Ü.-2: -- (9 rumûz-ı yâri bil sırr-ı tecellîden: rumûzu yâri bil sırrı tecellîden)

- 8 Pertev-i hûrşîd-i yâr toğmuş gönül tahtında
Bak şu Hâlid bîçare sivâda yârin arar

164

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Bülbül-i gülzâr-ı yârim âh u zârım yâradır
Kalmadı yoktur karârım intizârım yâradır
- 2 Nûş edelden câm-ı aşkı âşıkım dildâra ben
Benliğim verdim canâna cümle varım yâradır
- 3 Gözlerim yumdum sivâdan yüz sürüp dergâha ben
Şimdi ben oldum Üveysî kiblegâhım yâradır
- 4 Yokladım râh-ı sivâyı hep hatarnâk cümlesi
Terk edip koydum kamusun doğru râhım yâradır
- 5 Nâr-ı aşka yandı Hâlid kalmadı hiç varlığı
Bulmadı bu derde çare çaresiz bir yaradır

165

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Çalış sen ilm-i amâle durma gâfil ey dilâ
Geçer fırsat olun nâdim seni aldatmasın dünyâ
- 2 İlm-i tevhîd-i Hudâ'dır pertev-i nûr-ı mübîn
Eyler ise bahtlısın seni Hakk'a iktidâ
- 3 Bir ilim kim seni Hak'dan eyleye dâim cüdâ
El verir terk et onu kim ömrünü etti hebâ

¹⁶⁴ C.Ü.-1: 100; C.Ü.-2: --

¹⁶⁵ C.Ü.-1: 100; C.Ü.-2: -- (2 *nûr-ı mübîn: nûr-ı mübîn*);
(14 *nûr-ı tevhîd-i Hudâ": "nûr-ı tevhîd-i Hudâ*)
(15 *şer-i Ahmed 'e": "şeri Ahmed 'e*)

Şiirin ilk beytinde vezin problemi var. Bu beyit "Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün"
aruz kalıbıyla yazılmış.

- 4 İlm-i tevhîde çalış sen Hakk'ı bil dâim gönül
Gelmeden dünyâya maksad budur ancak ey dilâ
- 5 Yâr olursa ilm ile takvâ sana artık dilâ
Şükrünü bil bahtiyârsın bilmiş ol sen sâlikâ
- 6 Âlemin mahbûbu maksûdu odur sen bilmiş ol
Lâyık olur mu olasın ey dilâ ondan cüdâ
- 7 Mecmau'l-bahreyn iken oldun melâmet ey dilâ
Gâfil ü mağrûr kaldın hem olup sen bî-nevâ
- 8 Câm-ı Cem'sin hîçe saydın bilmedin hîç sen seni
Âlemü'l-kübrâyı sen etmekdesin dâim hebâ
- 9 Şâh iken oldun dilenci dembedem yazık sana
Hem olup sen bende-i dev bu ne lâyıkdır sana
- 10 Nefse uydun bir nefes sen aşka hemrâh olmadın
Geçti ömrün gitti fırsat geri gelmez bir daha
- 11 Senliğine ârif ol bak neyledi senlik sana
Terk edip ver senliğini kalmasın senlik sana
- 12 Havl onun kuvvet onundur var mı havl ü kuvvetin
Cümlesi Hak'dan emânet ibret ile bak ona
- 13 El verir verdin hebâyâ ömrünü insâfa gel
Eyledin izlâl edenleri sana hem iktidâ
- 14 Sil süpür artık sivâyı zikr-i Hak'la ver cilâ
Tâ tulû ede gönülde nûr-ı tevhîd-i Hudâ
- 15 Her umûrunda tevessül eyle şer-i Ahmed'e
Terk edip artık hevânı matlabın olsun rızâ

16 Ne muîn ne mahremîn var gitti cümle muktedâ
Yüz sürüp dergâha yalvar ağla dâim Hâlidâ

17 Sana rehber koydu cümle şer-i pâk-i Ahmed'î
Âzim-i râh-ı Hudâ ol sen de eyle iktidâ

166

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1 El-meded yâ Hayyü Kayyûm koyma sen beni bana
Kurtarıp al benliğimden yüz sürüp geldim sana

2 Bir garîbim bîkesim yoktur muîn ü mahremim
Senden özge yok penâhım tut elimden ey şehâ

3 Ol Habîb'in izz ü câhı hürmetine el-emân
Koyma bu nefsin elinde hâb-ı hâsir bî-nevâ

4 Kuvvet ü kudret senindir bende de yok iktidâr
Senden olmazsa inâyet kim eder bana devâ

5 Lütfuna yoktur nihâyet ins ü cin muhtâc kamu
Sürme kapından kerem kıl etme lütfundan cüdâ

6 Sen beni koyma yabanda hâib-i hâsir amân
Senden olmazsa hidâyet neylesin âciz gedâ

7 Tâkatim tak oldu yoktur kalmadı hîç kuvvetim
Yok kusurum çok günâhım afvını kıl rehnümâ

8 El verir ey Hâlidâ sen zikr-i Hakk'a kâim ol
Kul onun ihsân onundur lutf eder bir gün Hudâ

---

¹⁶⁶ C.Ü.-1: 102; C.Ü.-2: -- (5 ins ü cin": "ins-i cin)

167

- 1 Güneş doğdu dolandı akşam oldu bilendi
Yeter yattın ey gâfil uyan da bak dediler
Yıldızlar gâib oldu şafak yeri ağardı
Yol ehli yola gider şaşkına bak dediler
- 2 Rihlet kösü çalındı yolcuya oldu salâ
Ebkem olan kulakda gûşuna girmez sadâ
Eller tedârik görür kaplamış seni hevâ
Münâdîler çağırır yollar irak dediler
- 3 Ecel cellâdı gelir seni elbette bulur
Mâlını eller alır hesâbı sana kalır
Terk eder kavmin seni yerin kabristân olur
Perîşân olur hâlin behey ahmak dediler
- 4 İbret-i âlem olur bilinmez ahvâl n'olur
Herkes hayâtta kalır bir acîb seyrân olur
Nâgah mahşer kurulur bir ulu dîvân olur
Münkirlerin cezâsı onda yanmak dediler
- 5 Defterleri dürülür ne ettiyse görülür
Sadık kâzib ayrılır herkes ettiğin bulur
Mü'min olur şâdumân fâsıklar nâdim olur
Adl ü adâlet olur hâline bak dediler
- 6 Fevt etme fırsat elde derdine ara dermân
Ara bul bir vesîle sözüne eyle îmân
Yoksa dizin döğersin olun sonra peşîmân
Ârifler bu sözümün cümlesi hak dediler
- 7 Dost elinden her seher iç dolu dolu bâde
Çalış zikr-i evrâda aşkın olsun ziyâde
Terk et artık sivâyı cümlesin verip bâda
Hak için cân verenin diyeti Hak dediler

- 8 Hâlid'in hasb-i hâli malûmdur sana yâ Rab
Çaresizim derdime sendedir çare yâ Rab
Aşkınla yak varlığım koyma bîçare yâ Rab
Âşıkların mekânı civâr-ı Hak dediler

168

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Sâlikân seyr ü sülûkda tevhîde âgâh gerek
İlm-i tevhîd-i Hudâ hem sâlike her gâh gerek
- 2 Müstehak görmeye nefsin lütfuna mağrûr olup
Fânî olup zât-ı Hak' da hem bekâbillâh gerek
- 3 Hem bile aczini sâlik yüz süre dergâhına
Sarılıp bâb-ı emâna dilde zikrullâh gerek
- 4 Göz yuma gayr u sivâdan maksadı Allâh ola
Her umûrunda delîli ol Rasûlullâh gerek
- 5 Sen hemen eyle tevessül zikr-i Hakk' a kâim ol
Vasl-ı cânâna vesîle bil Kelâmullâh gerek
- 6 Yâd edip cürm ü kusurun ağla durma subh u şâm
Bilmiş ol kim bir günâha günde yüz bin âh gerek
- 7 Hâlidâ bil *küntü kenzin* remzini sen ârif ol
Sâlikân-ı Hak için maksâd hemen Allâh gerek

169

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık oldun dâm-ı zülf-i yâra mı düştün gönül
Yoksa tâğ-ı aşk ile sad pâre mi düştün gönül

¹⁶⁸ C.Ü.-1: 103; C.Ü.-2: --

¹⁶⁹ C.Ü.-1: 103; C.Ü.-2: -- (1 *dâm-ı zülf-i yâra: dâm-ı zülf-i yâra*)
(5 *bahr-ı gam-ı: bahr-ı gamı*)

- 2 Sen cemâl-i şem-i yâra dembedem pervane-veş
Yanmağa kıldın heves sen nâra mı düştün gönül
- 3 Çarpılıp ol gamze-i hûnrîzine cânânenin
Yaralandıkca bu cismin zâra mı düştün gönül
- 4 Bilmedi kimse ne hâlin zâr u giryânsın müdâm
Derdi çok dermânı yok bir kâra mı düştün gönül
- 5 Yok karârın kalmadı her demde bin feryâd eden
Gark olup bahr-ı gam-ı dildâra mı düştün gönül
- 6 Olmadın âzâd bu gamdan bulmadın derde devâ
Hayrete taldın aceb bîçare mi düştün gönül
- 7 Dehr içinde bulmadın yok mahremi bilmem neden
Hâlid-âsâ bir garîb âvâre mi düştün gönül

170

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

- 1 Bu gün şems-i hakîkatten dile pür-nûr tulû etti
Açıldı dil küşâd oldu hakîkat gülleri bitti
- 2 İnâyet eyleyip Allâh edip tevîk-i fazlından
Visâlin arz edip cânân gönül maksadına yetti
- 3 Cemâl-i şemine karşı o dem pervane oldum ben
Dolandım çarh edip yandım bu benlik kalmadı gitti
- 4 Onun pertev-i nûrundan gönül hayrân olup kaldı
Hemen cûşa gelip murg-ı dilim âh u figân etti
- 5 Nişânın bî-nişân eden salâ âlemde dost bâkî
Sarây-ı vahdet-i Hakk'a münâdîler nidâ etti

- 6 Çıkıp Tûr-ı dile görsün cemâl-i Hazret-i yâri
Tecerrüd eyleyen uşşâkına arz-ı cemâl etti
- 7 Kapandıysa ne gam sana bu gün Hâlid sivâ bâbı
Keremler eyledi Allâh lutuf bâbın küşâd etti

171

Mefâîlün mefâîlün feûlün

- 1 Günâhkârım yüzüm kara velâkin
Gafûrdur rahmeti çok Allâh Allâh
- 2 Garîb-i bîkes oldumsa cihânda
Ne gam-hodem enîsim Allâh Allâh
- 3 Var ise herkesin yâr ü muîni
Ne pervâ hâfızımdır Allâh Allâh
- 4 Vefâ yoktur sivâ hep cümle fânî
Hemen bâkî dü-âlem Allâh Allâh
- 5 Onun'çin terk edip koydum sivâyı
Demâdem zikr ü fikrim Allâh Allâh
- 6 Cemâl-i zâtına perde celâli
Görünür dilde dâim Allâh Allâh
- 7 Bilemez dadmayan zevk-ı ezkârı
Visâle bâis olur Allâh Allâh
- 8 Kamu âlemleri müjde verirler
Bu yolda ârifân der Allâh Allâh
- 9 Hemen Hâlid o Mâlik'de fenâ ol
Demâdem zikr edip de Allâh Allâh

---

¹⁷¹ C.Ü.-1: 105; C.Ü.-2: --

172

- 1 İzz ü celâlin'çin benim efendim
Dolaştırma kûh u sahrâda bizi
- 2 Tevfîkîm refîk et eyle hidâyet
Esîr etme nefis ü hevâda bizi
- 3 Rahm eyle hâlîme inâyet eyle
Hıfz eyle dünyâ vü ukbâda bizi
- 4 Ayırma rızândan sen tut elimden
Meşgûl etme râh-ı sivâda bizi
- 5 Kurtar kul hakkından halâs et her ân
Rüsvâ etme rûz-ı cezâda bizi
- 6 Bir garîbim yoktur başka penâhım
Aşkınla meşgûl et dünyâda bizi
- 7 Zikr ü fikrin olsun her demde kârım
Vaslından ayırma dünyâda bizi
- 8 Her işte delîl ü rehberim sen ol
Müsteğrak et bahr-i atâda bizi
- 9 Enbiyâ mürselîn pîrân hakkı'çin
Bulundurma cürm ü hatâda bizi
- 10 Uyandır gafletten Hâlid'e rahm et
Kâim eyle bâb-ı rızâda bizi

---

¹⁷² C.Ü.-1: 107; C.Ü.-2: -- (4 Meşgûl: Meşkûl 6 Meşgûl: Meşkûl)

173

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- 1 Âşık-ı sadık olanın maksadı Allâh olur
Mâsivâyâ meyl edenler dâimâ gümrâh olur
- 2 Kim ki âşıkdır Hudâ'ya gayra bakmaz gözleri
Matlabı sivâ olanın işleri eyvâh olur
- 3 Küllü şey Hak ile kâim mâsivâda yok vücûd
Ârif-i billâh olanlar bu işe âgâh olur
- 4 Zikri fikri Hak olur vaslına eyler intizâr
Her umûrunda delîli ol zamân Allâh olur
- 5 Âşık olan mâsivâyâ derd olur maşûkası
Şaşırır yolun bulamaz mahrûm-ı dergâh olur
- 6 Mâsivâyı âlet eyle Hakk'a bağla gönlünü
Âşık-ı fillâh olana destgîr Allâh olur
- 7 Gayra bakma Hâlidâ sen aşka eyle iktidâ
Müktedâsı aşk olanlar vâsıl-ı Allâh olur

174

Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

- 1 Mevlâm senin derdin ile dolmuş gönül giryân gider
Nâr-ı muhabbette yanıp vasl etse de atşân gider
- 2 Yağmur olup yaşı yağar seller olup çağlar akar
Göğsün döğüp taşlar ile deryâlara akar gider
- 3 Durmaz gönül sabr eylemez hîç bend onu bend eylemez
Dost aşkına nezr eylemiş almış başın kurbân gider

---

¹⁷³ C.Ü.-1: 108; C.Ü.-2: --

¹⁷⁴ C.Ü.-1: 109; C.Ü.-2: --

- 4 Çok aramış dildârını harc eylemiş hep varını
Müjde demişler sendedir sürat ile handân gider
- 5 Çok gezdin abd-i serserî tuydun nihânî dilberi
Gir gönlüne durma yürü fırsât geçer mihmân gider
- 6 Tulû etti nûr-ı irfân hıtâm eyledim dîvânı
Hâlid' i istemiş cânân verip cânın mestân gider

BİBLİYOGRAFYA

a. Kitaplar:

- 1300 *Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas*, Sivas 1300.
 1302 *Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas*, Sivas 1302.
 1304 *Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salname-i Vilâyet-i Sivas*, Sivas 1304.
Ahmed Cevdet: *Kıyas-ı Enbiya II-III.* (haz. Mahir İz), Ankara 1985.
AKAR, Metin: *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, Ankara 1987.
AKKAYA, Hüseyin: *Kadızedeliler-Sivasiler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülhad Nûri ve Divanı İnceleme ve Tenkitli Metin*, İstanbul 2003.
AKSOY, Hasan: *Şemseddin Sivâsi Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*, İstanbul 1980 (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi).
 .....: *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümelere*, İstanbul 1991.
AKTAŞ, Hasan: *Türk Şiirinde Din ve Tasavvuf*, Konya 2001.
ALICI, Lütfi: *İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Ankara 2001.
ARIBURNU, Kemal: *Sivas Kongresi*, Ankara 1997.
AŞKUN, Vehbi Cem: *Sivas Şairleri*, Sivas 1946.
 .....: *Sivas Kongresi*, İstanbul 1963.
ATEŞ, Ahmet: *Vesiletü'n-necât*, Ankara 1954.
AYMUTLU, Ahmet: *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1995.
BAKIR, Abdulhalik: *Hiz. Ali Dönemi*, Ankara 1991.
BAYOĞLU, Servet: *Erenler Bahçesi*, Ankara 1996.
BOLAT, Ali: *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul 2003.
CEBECİOĞLU, Ethem: *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.
CEMEL, Hasan İzzeddin: *Kur'an ve Sünnette el-Esmâ-ül Hüsnâ* (terc. Abdurrahman Poyraz), İstanbul 1998.
Cevrî, *Hilye-i Çâr-yâr-i Güzîn*, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi blm. nr. 2089.
CEYHAN, Adem: *Türk Edebiyatı'nda Hiz. Ali Vecizeleri ile İlgili Tercüme ve Şerhler* (Basılmamış doçentlik tezi), Manisa 2000.
ÇELEBİOĞLU, Amil: *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998.
ÇETİN, İsmet: *Türk Edebiyatında Hiz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara 1997.
DAVUDOĞLU, Ahmed: *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi (I-XI)*, İstanbul 1980.
DEMİR, İsmet-YILDIRIM, Hacı Osman: *Beşiktaşlı Yahya Efendi ve Üveysilik*, İstanbul 1997.
DEMİRCAN, Adnan: *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996.
DEMİRCİ, Mehmet: *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2001.
 .....: *Yunus Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi*, İstanbul 1991.
DENİZLİ, Hikmet: *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Ankara 1996.
DİLÇİN, Cem: *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 2000.
EL-ELBÂNİ: *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zâife ve'l-Mevzûa*, Dimeşk 1384/1965.
ERAYDIN, Selçuk: *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990.
ERGÜNEY, Hilmi: *Türk Hukukunda Lügat ve İstihlalar*, İstanbul 1973.

- ERSOY, Mehmed Akif:** *Safahat* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1988.
- Fuzûlî, Hadîkatü's-Süedâ,** İstanbul 1302.
- Fuzulî Divanı*, (haz. Kenan Akyüz vd.), Ankara 1990.
- GOLOĞLU, Mehmet:** *Sivas Kongresi*, Ankara 1969.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki:** *Melâmîlik ve Melâmîler*, (Tıpkıbasım) İstanbul 1992.
- .....: *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977.
- GÜMÜŞ, Cengiz:** *Divan-ı Halit (1-70)*, Sivas 2003 (C.Ü. İlahiyat Fakültesi Bitirme Tezi).
- GÜNAYDIN, Ahmet Necip:** *Milli Mücadelede Sivas ve Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül-18 Aralık 1919*, Sivas 2002.
- Hakânî:** *Hilye-i Saadet* (haz. İskender Pala), Ankara 1991.
- Hâzin:** *Lübâbü't-te'vîl (Mecmuatü'n mine't-tefâsîr)*, İstanbul 1320.
- HERGÜNER, Abdülkadir:** *Şeyh Halit Divanı Hayatı ve Şiirleri*, Sivas tsz.
- HERGÜNER, Galip:** *Ömrümün Baharı*, Konya 1962.
- Hüseyin Vassaf:** *Sefîne-i Evliya II* (haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), İstanbul 1999.
- Hz. Ali Diyor ki*, (trc. Mehmet Akif), Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1954.
- Hz. Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnamesi*, (terc. Mehmet Akif), İstanbul 1963.
- İbn Kesir:** *El Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi VI-VII* (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994.
- .....: *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), İstanbul 1986.
- İbn Mace:** *Sünenü İbn Mace*, Beyrut tsz.
- İSEN, Mustafa - MACİT, Muhsin:** *Türk Edebiyatında Tevhidler*, Ankara 1992.
- İSEN, Mustafa:** *Acıyı Bal Eylemek- Türk Edebiyatında Mersiyeler*, Ankara 1993.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî:** *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1351.
- KARA, Mustafa:** *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 1990.
- KARAHAN, Abdülkâdir:** *Türk İslâm Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954.
- KARAHAN, Leyla:** *Erzurumlu Darir*, İstanbul 1995.
- KARAMAN, Fikri:** *Salname-i Vilayet-i Sivas (Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarkî) (1308-1890)*, İstanbul 2001.
- KILAVUZ, A. Saim:** *Anahatlarıyla İslam Akaid ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul 1987.
- KILIÇ, Filiz-MACİT, Muhsin:** *Türk edebiyatında Ramazan Şiirleri*, Ankara 1995.
- KILIÇ, Ünal:** *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001.
- KONAK, Ahmet Avni:** *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), İstanbul 1994.
- KORKMAZ, Seyfullah:** *Nâbî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi*, Kayseri 2001.
- KURNAZ, Cemal:** *Münâcât Antolojisi*, Ankara 1992.
- LİNGS, Martin:** *Tasavvuf Nedir*, İstanbul 1986.
- MACİT, Muhsin:** *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Ankara 1996.
- OCAK, Ahmet Yaşar:** *Veysel Karanî ve Üveysilik*, İstanbul 1981.
- PALA, İskender:** *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, tsz.
- SAHAFÎ, Muhammed b. Abdurrahman:** *El-Makâsîdü'l-Hasene*, Kahire 1956.
- SARIÇAM, İbrahim:** *Hz. Ebu Bekir*, Ankara 1996.
- SCHİMMELE, Annemarie:** *Tasavvufun Boyutları* (terc. Yaşar Keçeci), İstanbul 2000.
- SEVGİ, Ahmet:** *Molla Câmî'nin "Erbâin"i ve Manzum Türkçe Tercümeleri*, Konya 2000.
- Süleyman Çelebi, Mevlid** (haz. Necla Pekolcay), İstanbul 1980.

- ŞAKİR, Mahmud:** *Dört Halife*, (terc. Ferit Aydın), İstanbul 1994.
- ŞENER, H. İbrahim:** *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*, İzmir 1985 (Basılmamış Doktora Tezi).
- ŞENER, H. İbrahim-YILDIZ Alim:** *Türk İslam Edebiyatı*, İstanbul 2003.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla:** *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996.
- Şeyh Hâlid:** *Divan*, C.Ü. Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 001.
- .....: *Divan*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 002.
- .....: *Mektûbât*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 003.
- .....: *Hilafetnâme*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma eserler no: 004.
- Tahir-ül Mevlevî,** *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1994.
- TATÇI, Mustafa:** Hüseyin Vassaf, Mevlid, Ankara 1999.
- TATLISU, Ali Osman:** *Esmâ'ül-Hüsnâ Şerhi* (5. Baskı), İstanbul 1972.
- Tayyibzâde Mehmed Zühdi,** *Nazmu's-Siyer* (haz. Murat Yüksel), İstanbul 1990.
- TİMURTAŞ, Faruk K:** *Mevlid*, İstanbul 1990.
- TOSUN, Necdet:** *Bahâeddîn Nakşebend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, (2. Baskı), İstanbul 2003.
- ULUDAĞ, Süleyman:** *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1977.
- YENİTERZİ, Emine:** *Türk Edebiyatında Natler*, Ankara 1993.
- YILDIRIM, Selehattin:** *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul 2000.
- YILDIRIM, Suat:** *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş* (2. Baskı), İstanbul 1985.
- YILDIZ, Alim:** *Fenâyî Divanı (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, İzmir 2002, (Basılmamış Doktora Tezi).
- .....: *Sivas Şairleri Antolojisi*, İstanbul 2003.
- YILMAZ, H. Kamil:** *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2000.
- YILMAZ, Mehmet:** *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözlükler*, İstanbul 1992.
- YÜKSEL, Ahmet Turan:** *İhtirastan İktidara Kerbela*, Konya 2001.
- YÜKSEL, Hasan-KÖKSAL, M. Fatih:** *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşraflar Ahmet Rifat Devhatü'n-Nukabâ*, Sivas 1998.
- Zehebî:** *Telhîsü'l-Müstedrek*, Haydarabad 1334.

b. Ansiklopedi Maddeleri ve Makaleler:

- AKSOY, Hasan:** "Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *MÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1997, Sayı: XIII-XIV-XV, s. 121-130.
- AKSU, Ali:** "Asr-ı Saadet ve Emeviler Dönemi Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları" *CÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, V/II, s. 234-235.
- ALGAR, Hamid:** "Emir Külâl", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 137-138.
- AYAN, Hüseyin:** "Abdülbâkî Ârif Efendi'nin Mirâciyyesi", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1986, Sayı: II, s. 1-11.
- CEYHAN, Adem:** "Muallim Naci'nin Emsâl-i Ali Tercümesi" *SÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2001, Sayı: IX, s. 277-325.
- .....: "Süleyman Nahîfî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevîsi", *A.Ü. Türkiyat araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, Erzurum 2000, s. 89-140.
- CİHAN, Sadık:** "Nüzhet Ömer Efendi ve Hadis-i Erbain Tercümesi", *OMU. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1991, Sayı: V, s. 35-58.

- DEMİRCİ, Mehmet:** "Zâhidlik Nedir? Dünya Ahiret Dengesi Nasıl Kurulur", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1987, Sayı: IV, s. 105-126.
- FAYDA, Mustafa:** "Ebû Bekir", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 101-108.
- .....: "Fârûk", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 176.
- .....: "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, 324-338.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi:** "Ali", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 371-374.
- .....: "Gadîr-i Hum", *DİA.*, İstanbul 1996, XIII, 279-280.
- .....: "Hasan", *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 283.
- .....: "Hüseyin", *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, 518-521.
- GÜL, Ahmet:** "Lokman Hekim ve Öğütleri", *EÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1985, II, 387-406.
- GÜZEL, Abdurrahman:** "Ferdî Eserler: Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı* III (Üçüncü Baskı), Ankara 1998.
- KANDEMİR, M. Yaşar:** "Fatıma", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 219-223.
- KAPLAN, Mehmet:** "Ramazan Edebiyatı", *Millî Kültür*, Ankara Temmuz 1977, Sayı: 7, s. 38-39.
- KEMİKLİ, Bilal:** "Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyyesi", *İslâmî Araştırmalar (Journal of Islamic Research)*, Ankara 2000, XIII / 2, 217.
- KUTLU, Mustafa-UZUN, Mustafa:** "Ramazan ve Ramazâniye", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, VII, 275-277.
- OKIÇ, M. Tayyib:** "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1976, Sayı: 1, Aralık 1975.
- ÖNGÖREN, Reşad:** "Hatm-i Hâcegân", *DİA.*, İstanbul, XVI, 476-477.
- ÖZ, Mustafa:** "Ehl-i Beyt", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 498-501.
- PALA, İskender,** "Bezm-i Elest" (Edebiyat), *DİA.*, İstanbul 1992, VI, 108.
- ŞENER, H. İbrahim:** "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâsı", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1983, Sayı: I, s. 285-301.
- ULUDAĞ, Süleyman:** "Abâ", *DİA.*, İstanbul 1988, I, 4-5.
- .....: "Âl-i Abâ", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 306-307.
- .....: "Ârif", *DİA.*, İstanbul 1991, III, 361-361.
- .....: "Aşk" (Tasavvuf), *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 14.
- .....: "Hallâc-ı Mansûr", *DİA.*, İstanbul 1997, XV, 377-381.
- UZUN, Mustafa:** "Aşk" (Edebiyat, Kültür ve Sanat), *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 18-21.
- .....: "Devr (Devir)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, II, 280.
- .....: "Devriye", *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 251-253.
- .....: "Fatıma (Edebiyat)", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 224.
- .....: "İlâhî", *DİA.*, İstanbul 2000, XX, 64-68.
- .....: "Osmanlı'nın Gür Nefesi: Türk Dinî-Tasavvufî Edebiyatında İlâhî", *Osmanlı*, Ankara 1999, X, 591-597.
- ÜNVER, Süheyl:** "Ramazan Medeniyeti", *Tohum*, İstanbul 1967, Sayı: 30, s. 3-4.
- ÜZÜM, İlyas:** "Hüseyin" (Literatür), *DİA.*, XVIII, 521-524.
- VAROL, Bahaüddin:** "Ehli Beyt Sevgisi Nedir? Nasıl Olmalıdır?", *İstem Dergisi*, Konya 2003, II, 109-128.
- VİDA, G. Levi Della** "Ömer", *İA.*, İstanbul 1964, IX, 468-471.

- .....: "Osman", *İA.*, İstanbul 1964, IX, 427-431.
- YAZICI, Tahsin:** "Derviş", *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 188-190.
- YILDIZ, Alim:** "Okçuzade Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadîs", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2003, Sayı: XVII, s. 115-148.
- .....: "Sivaslı Mevlid Şairleri", *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu 15-17 Mayıs-2003 Bildirileri*, Sivas 2003, s. 615-622.
- .....: "Divriğli Bir Şair: Tahir Nadi ve Mevlidi", *Revak 2003*, Sivas 2003, s. 23-36.
- .....: "İbrahim Gülşenî'nin "Pendnâme"si", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2002, Sayı XVI, s. 58.
- YILDIZ, Alim:** "Üsküdarlı Safî'nin İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Harika Mesnevisi", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2001, Sayı: XIII-XIV, s. 219-249.
- YÜKSEL, Sedit:** "Eski Edebiyatımızda Ramazan", *Türkoloji Dergisi*, Ankara 1997, Sayı: VIII, s. 35-39.

LUGATÇE

Amâ: Körlük, görememezlik, kalp körlüğü, bilgisizlik; bulut; Allah'ın, evreni yaratmadan önce içinde bulunduğu gizlilik ve bilinemezlik âlemine verilen isimlerden birisidir ki, buna "mertebe-i ahadiyyet" (birlik, tek bir oluş mertebesi) de denir. Bu safhada her şey Allah'ın zatından ibarettir.

Avân: Yardım edenler, yardımcılar.

Âbâd: İmar edilmiş, onarılmış, mâmur.

Âbdâr: Suyu bol, taze, renkli.

Adem: Yokluk

Âdem-zâde: Âdem oğlu, insan.

Adüv : Düşman, hasım.

Âgâh: Bilgili, uyanık, basiretli.

Ağyâr: Yabancılar, rakipler.

Âl-i abâ: Abâ ehli, Hz. Peygamber'in Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan aile üyeleri.

Âl-i Süfyân: Ebu Süfyân ailesi.

Âlî: Yüksek, yüce.

Alîl: Hasta, sakat, üzgün, kör, illetli.

Âmil: İşleyen, yapan, tesir eden, icra eden, yerine getiren.

Ârâm: Dinlenmek, rahat, huzur, ikamet.

Arş: Çardak, gölgelik, çatı, kubbe, taht, Allah'ın dokuzuncu gökte tasavvur olunan tahtı.

Arz: En, genişlik, takdim, sunma.

Âsân: Kolaylık.

Asr: Zaman, ikinci vakti, sıkma.

Âşıkân: Aşıklar.

Atâ: Verme, başışlama.

Atşân: Susuz, susayan.

Avn: Yardım, imdat,

Avz: Sığınma, sığınak.

Âyât: Âyetler, alametler, izler, belirtiler.

Azîmet: Bir yöne doğru yola çıkma.

Bâb: Kapı, giriş, dergah, büyük daire, bir kitabın bölümleri.

Bâb-ı hidâyet: Hidâyet kapısı.

Bâb-ı kâşâne: Saray / köşk kapısı

Bâb-ı lutf: Lütuf kapısı.

Bâd: Rüzgâr.

Bâde: Şarap, mey.

Bâdî: Sebep olan, icap eden, evvel, alenî, âşikâr.

Bâgî : Serkeş, âsî.

Bahâ: Paha, kıymet, değer.

- Bahr:** Deniz.
Bahr-i velâyet: Velilik denizi.
Bahş: Bağışlama, hibe, ihsan, af.
Bâis: Sebep, neden.
Bârgâh: Ruhsatla girilecek mahal, izinle girilecek yer, huzur.
Basîret: Kalp gözü ile görme, görüp aslına hakîkatine varma.
Bây u gedâ: Zengin ve fakir (herkes).
Bed-kâr: İşi kötü, fenalıkta bulunan.
Bedr: Dolunay, ayın on dördü..
Be-kâ: Bulunduğu hâlde kalma, ebedîlik, sonsuzluk.
Bend: Bağlama, kendi hükmü altına alma.
Bende: Bağlı, tutsak, esir, kul, köle.
Ber: Üzere, ileten, götüren, alan.
Bermurâd: Arzusuna kavuşan, dileğine ulaşan.
Berzah: İki şey arasındaki engel, ölümle haşır arasında geçen zaman.
Bîdâr: Uyanık, uykusuz, uyumayan.
Bî-hûde: Boşuna, işe yaramaz şekilde.
Bîkes: Kimsesiz, koruyucusuz, dul ve yetim.
Bînâ: Gören, görücü.
Bî-nevâ: Nasipsiz, kimsesiz, mahrum, fakir, muhtaç, zavallı.
Bî-nişân: Belirsiz, namsız.
Bin: Kız.
Burhân: Delil, ispat.
Biryân: Kebap.
Câ / cây: Yer, mahal, mevki.
Câh: Mansıp, makam, itibar, hürmet.
Câm: Bardak, kadeh, ayna, pencere vs. camı.
Cânân: Sevgili, sevilen, dilber, tasavvufta Allah.
Cân-ı meşâm: Güzel kokulu can.
Cehl ü dalâl: Cahillik ve doğru yoldan sapma, yolu kaybetme.
Cevlân : Gezmek
Cevr: İncitme, eza, cefa, sitem.
Cevşen: Zırh.
Ceyş: Asker, ordu.
Cezb: Kendisine çekme, nefesle çekme.
Cîfe: Leş.
Cinân: Cennetler, bahçeler.
Cû / cûy: Akar su, nehir, dere, çay.
Cûd: Cömertlik, sahâvet, el açıklığı.
Cüdâ: Ayrı, ayrılmış, ayrılığa düşmüş.
Cünbüş: Kimıldama, hareket, zevk, eğlence.
Cürm: Kabahat, günah, suç.
Cüyûş: Askerler, ordular.
Çare-sâz: Çare bulan, çare ve tedbir düşünen, bulan.
Çarh: Yaka, gök, talih, ok yayı, yer, devam eden, dönen, süren.

Çerâğ: Kandil, mum gibi fitilli aydınlık unsuru, genel olarak ışık ve aydınlık; mürşid, yol gösterici. Bektaşîlikte makamlardan biridir. Nasip alan yeni talip, rehberinin kılavuzluğu ile buraya geldiği zaman, rehber kendisine şöyle derdi: “Buna çerağ derler. Bu çerağ, nûr-ı Muhammed Alî’dir. Cümle canlar bunun nuruyla münevverlenip, onların cemaliyla müşerref olunup, her hakka erişilen makamdır.” Tekkelerde çerağın yakılması veya söndürülmesi icap ettiği zaman “Çerağı yak”, “çerağı söndür” denilmez “çerağı uyandır”, “çerağı dinlendir denilirdi. Çerağ, nefesle üflenerek söndürülmez, elin hareketleriyle dinlendirilirdi. Bektaşî meydanlarındaki mumlara, özellikle mutfakta yakılan mum ve lambaları uyardırmak için kullanılan kandile çerağ denilirdi. Kandilin kudreti temsil ettiği kanaati yaygındı. Diğer tarikatlarda da kandile çerağ denilirdi.

Çeşm: Göz, tasavvufta hakkı müşahede için kullanılır. Allah’ın basar sıfatı, el-Basîr.

Çirkâb: Birikmiş pis sular, kirlenmiş su, bulaşık suları.

Dâd: Adalet, şikâyet, feryat, vergi, ihsan.

Dâğ: Kızgın demirle vurulan damga, nişan, iz bırakan yara.

Dâm: Tuzak, ağ, birini kandırmak için kurulmuş hile. Tasavvufta dünya, madde âlemi.

Dâmen: Etek.

Dâmen-i pâk: Temiz etek.

Dâru’l-emân: Emin olunan yer, emniyetin bulunduğu ülke, diyar. Tecavüzden, saldırıdan mâsum, sığınılacak yer. Bu, bir Bektâşî tabiridir. Meydan kapısının bir başka adıdır. Başta baba olmak üzere tüm dervişler, bu kapının eşliğinde niyaz ederlerdi. İkrar veren derviş ikrar verdikten sonra, rehberinin yol göstermesi ile “dâru’l-emân” a gelir, orada niyaz ederdi. O sırada rehber, dervişe, “buna kapı derler ve bu makama da dâru’l-emân” derler. Bu, erenler kapısıdır. Bu kapıya gelen geri dönmeyip meram ve maksada erişilen makamdır” derdi. Bu olay, manevî tekâmüle yönelişin sembolü olarak değerlendirilmektedir.

Defter-i uşşâk: Âşıklar defteri.

Dem: Soluk, nefes, esinti, hava; zaman, devir, vakit, an; kan; musikide bir sazın belirli bazı seslerle diğerine eşlik etmesi. (Bu kelime deyim hâlindeki bazı kullanımlarda başka anlamlar da taşır: “Dem almak veya çekmek: içki içmek; dem çekmek: saz veya sesle uzun veya yeknesak ses çıkarmak v.b” gibi). Tasavvufta, sufinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu ânı yaşamaya esastır. Bu hâli elde etmiş kişi ibnû’l-vakt adıyla anılır ve sürekli Allah’la beraberdir. Sufî her an ne âlemde ise, ona göre o anda tahakkuk eden âlem odur. Suretler geçer, hakikatler baki kalır. Bu inanç sufilerce, “dem bu dem, saat bu saat” atasözleriyle belirtilir. Şeyhin ölü kalbe hayat veren soluğuna da dem adı verilir. Bu da şeyhin müridine teveccüh ettiği sırada meydana gelir.

Demâdem: Zaman zaman, her an.

Dem-i erkân: Esaslar zamanı

Denî: Alçak, aşâğılık, zelil.

Dest: El, tasavvufta Allah’ın kudreti. İlâhî kuvvetin zuhuru, kemal sıfatlarının hepsinin kazanılması bunlara hakim olunması.

Destgîr: Düşenin elinden tutan, Allah.

- Devrân:** Dönmek, cehrî zikir yapan tarîkatlarda ayin sırasında dönüşle yapılan zikir. Meleklerin arşın etrafında, hacıların Kabe etrafında dönerek Allah'ı tesbih etmeleri zikrin dönerek yapılmasına delil sayılmıştır.
- Dîdâr:** Yüz, çehre, görme, seyretme, tasavvufta sevgili (Allah), ilâhî güzelliği seyretmektir.
- Dîde:** Göz, hayır ve şer, Allah'ın her şeyi bilmesi.
- Dil:** Yürek, gönül, kalp, orta yer ya da kısım. Tasavvufta Allah'ın nazar-ı ilâhî ile baktığı ve tecellî ettiği yer, insan vücudundaki tahtı, Kabe nasıl dünyada Beytullah (Allah'ın evi) ise, küçük bir kâinât kabul edilen insanın vücûd şehrindeki evi de gönüldür.
- Dilârâ:** Gönlü süsleyen, sevgili (Allah)
- Dildâr:** Gönüle sahip, gönlün sultanı, sevgili. Tasavvufta sevinç ve sevginin birleşimiyle meydana gelen genişlik (bast) hâli.
- Dil-i nâşâd:** Kederli, üzüntülü gönül.
- Dilsûz:** Yürek yakan, çok acıklı ve tesirli.
- Dilşâd:** Gönlü sevinçli.
- Dûd:** Ateş.
- Dü-âlem:** İki âlem, dünya ve Ahiret, görünen ve görünmeyen âlem, maddî ve manevî âlem.
- Dünyâ vü mâ-fihâ:** Dünya ve içindekiler.
- Dürr:** İnci, kıymetli süs ve zînet unsuru. İnanışa göre denizin dibinde istiridyel ilkbaharda özellikle nisan ayında deniz yüzeyine çıkarak ve ağzını açar. Ağzına damlayan Nisan yağmurunu inci hâline getirir. İstiridyenin içine aldığı damla tek ise, meydana gelen inciye "dürr-i yektâ" (tek inci) veya "dürr-i yetîm" (büyük ve değerli inci, yetim inci) adı verilir ki bu tabir edebiyatımızda özellikle kainâta eşi ve benzeri bulunmamasından ve babasız büyümesinden dolayı Hz. Peygamber için kullanılır.
- Dürdâne:** İnci tanesi. Mecazî olarak çok güzel ve sevimli çocuk.
- Ebkem:** Dilsiz, konuşamayan.
- Ebsem:** Dilsiz, ahras.
- Ecsâm:** Cisimler
- Efgân:** İnleyişler, feryatlar.
- Eflâk:** Felekler. Felek; yıldız yörüngesi, yıldızın döndüğü gök, büyük su dalgası, kum yığına, tepe. Eskiden iç içe daireler hâlinde yeryüzünü sardığına ve içinde sabit veya hareketli yıldızların bulunduğu inanılan gök katlarından her biri. İnanışa göre bu şekilde dokuz felek vardır. Bunların dünya göğünden sonra başlamak üzere Kamer (ay), Utarid, Zühre, Şems (güneş), Mirrîh (Merih), Müşterî, Zuhal isimlerini taşıyan yedi tanesi, yedi hareketli yıldızın feleğidir. Sekizinci felek, sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu ise, cisimden arınmış olan, bütün felekleri saran, en büyük, en yüksek felektir ki, felek-i atlas (atlas feleği), felek-i azam (en büyük felek), felekü'l-eflâk (feleklerin feleği) adıyla anılır. Bu feleklerden her biri farklı özelliklere sahiptir. Ancak dokuzuncu feleğin taşıdığı özelliklerden çok büyük önem taşır. Bu özellik insanların kader ve talihleri ile ilgilidir. Dokuzuncu felek dışında her felek aynı doğrultuda bir dönerken, dokuzuncu felek bunların aksi yönünde döner ve diğer felekleri de kendi istikametinde zorlar. Böylece, gerek kendi içlerinde, gerekse birbirleriyle olan özel durumlarında, insanların talih bakımından önem taşıdıklarına inanılan bu felekler, dokuzuncu feleğin ters yönde zorlamasıyla, kendi tabîi gidişlerine bırakılmamış ve bunun sonucunda da insan-

ların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken, aksi durumlar ortaya çıkmış olur. İşte, felekler üzerine yapılan şikâyetlerin esas budur. Böylece insanların felekten şikâyetlerindeki asıl hedef de en yüksek felek olan dokuzuncu feleğe yapılmış olur.

Efzûn: Çok.

Ehibbâ: Dostlar, sevilenler.

Ehl-i zâhir: Dış görünüşe bakarak karar veren.

Em: İlaç, deva, tedavi etme.

Emân: Korkusuzluk, emniyet, af, müsaade, sığınmak, teslim olmak. Hz. Peygamber'in ve din büyüklerinin manevî himmet ve yardımını talep etmede kullanılan sözdür ("Aman yâ Rasûlallâh!" gibi). Aynı zamanda "emân" kelimesi, ebced hesabıyla "Muhammed" kelimesinin 92 sayı değerini de verir.

Encâm: Nihâyet, son, akıbet.

Encüm-i râh-ı rızâ: Rıza yolunun yıldızları.

Enîs: Dost, arkadaş, sevgili.

Erkân: Esaslar, destekler, direkler. reisler

Ervâh: Canlar, ruhlar.

Erzânî: Ucuzluk, layık görülme, liyakat.

Esmâr-ı aşk: Aşk meyveleri.

Esrâr: Sırlar

Eşed: Daha, şiddetli, çetin ve sert.

Eşkıbâr: Yözyaşı yağdıran, çok ağlayan.

Etkiyâ: Allah korkusuyla günah işlemekten çekinen (muttakî).

Evhâm: Zanlar, kuşkular, kuruntular.

Evtâd: Direkler, kazıklar.

Fâil-i mutlak: Allah

Fânî: Ölümlü, sonlu, geçici

Fehm: Anlama, anlayış.

Felâh: Kurtuluş, mutluluk.

Felek: Bkz. eflâk.

Fevt: Bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma.

Firâk: Ayrılık, ayrılma.

Firdevs-i alâ: Cennet, cennetin altıncı katı.

Gâfilân: Gaflette bulunanlar, ilerisini iyi düşünmeyenler, dikkatsizler.

Galtân: Yuvarlanan, yuvarlanma özelliğine sahip olan

Gam-hod: Kederli.

Gamküsâr: Keder ve üzüntüyü gideren dert ortağı.

Gamze-i hûnrîz: Kan döken süzgün bakış.

Ganî: Zengin, başkalarına muhtaç olmayan Allah.

Garaz: Hedef, gaye, maksat.

Garîk: Suyu dalmış, suya batmış, suda boğulmuş.

Gayr: Ayrı, başka, diğer, yabancı, masiva.

Gedâ: Dilenci, yoksul.

Gerdûn: Dönücü, dönen, felek, dünya, sema.

Gıyâs: Yardım, imdat.

- Giryân:** Ağlayan, ağlayıcı.
Gûş: Kulak, işitme, dinleme.
Gûyâ: Söyleyen, söyleyici, sanki
Gümân: Zan, sanma, sezme.
Gümrah: Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış, bol, gü.
Güzâr: Geçme, geçiş.
Hâb-ı gaflet: Gaflet uykusu.
Hacâlet: Utanma, utangaçlıkla şaşırma.
Hâcât: İstekler, dilekler.
Hâcegân: Hocalar.
Hâdim: Hizmet eden, hizmetçi.
Hâfız: Saklayan, koruyan, Allah.
Hâh: isteyen, ister.
Hâib: Mahrum, ümitsiz, kederli, zarara uğrayan.
Hâk: Toprak.
Hâk-i pây: Ayak toprağı, tozu.
Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
Hâlî: Tenha, boş, sahipsiz yer.
Hamrâ: Kırmızı, kızıl.
Hannâs: Şeytan.
Hasbihâl: Görüşüp, dertleşme.
Hâsir: Zarara, ziyana uğrayan.
Hatab: Odun.
Hatarnâk: Tehlikeli, korkulu, korkunç.
Havâs: Keyfiyetler, saygın olanlar.
Havl: Güç, kuvvet, takat.
Hebâ: Yok yere, boş, nafîle.
Hecr: Ayrılma, terk etme, ayrılık.
Hüdâ: Hidâyet, doğru yola ulaşma.
Hempâ: Arkadaş.
Hemrâh: Yoldaş, yol arkadaşı.
Hengâm: Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
Hevâ vü heves: Zevk ve şehvetler.
Hezâr: Bin, pek çok. bülbül.
Hıfz-ı emân: Güvenli muhafaza etme, koruma.
Hısn: Sağlam, sarp yer, kale.
Hicâb: Utanma, sıkılma, perde.
Hicrân: Ayrılık, unutulmaz acı, keder.
Hilâf: Karşıt, zıt, yalan.
Hubb-ı dünyâ: Dünya sevgisi.
Hulle: Cennet elbisesi.
Hûn: Kan, öldürme, öç.
Hûn-ı dil: Gönül kanı.
Hurşid: Güneş.
Hüddâm: Hizmetçiler.

- Hüsn:** Güzel, iyi, güzellik.
- İtiyâd:** Âdet edinme, alışma, ülfet.
- İbkâ:** Devamlı, sürekli kılma; yerinde, önceki hâlinde bırakma.
- İblis:** Şeytan, hilekar.
- İbtidâ:** Başlama, başlangıç, ilkin, ilk önce.
- İcâbet:** Kabul etme, kabul edilme, razı olma, uyma.
- İcâd:** Vücûda getirme, getirilme, yeniden bir şey çıkarma.
- İfnâ:** Yok etme, tüketme.
- İfşâ:** Gizli bir şeyi yayma, ortaya dökme, açığa vurma.
- İftitâh:** Açma, açılma, başlama.
- İhfâ:** Gizleme, saklama, saklanılma.
- İhrâm:** Hacıların Kâbe'yi tavaf için Mekke haricinde örtünmeye mecbur oldukları dikişsiz elbise
- İhsân:** İyilik etme, bağış, bağışlama, bağışlanan şey, lütuf, iyilik.
- İhtilât:** Karışma, katışma, karşılaşma görüşme.
- İhtisâs:** Hissetme, duyma, duygulanma; uzmanlık.
- İhvân:** Kardeşler, sadık, candan dostlar, tarikat üyelerinden her biri.
- İhyâ:** Diriltme, diriltirme, canlandırma, yeniden kuvvetlendirme, uyandırma, tazelik verme.
- İkâb:** Eza, cefa, eziyet.
- İktibâs:** Ödünç alma; bir kelime, cümle veya anlamlarını olduğu gibi alma, aktarma.
- İktidâ:** Tâbi olma, uyma.
- İnâm:** Nimet verme, iyilik etme.
- İnikâs:** Mağlup olma, aksetme, yansıma, yankılama, tesir.
- İnâbet:** Günahlara tövbe edip Hak yoluna dönme, bir mürşide uyarak tarîkata girme.
- İnâyet:** Lütuf, ihsan, iyilik, dikkat, gayret, özenme.
- İnbisât:** Yayılma, açılma, genişleme, ferahlık, genleşme.
- İnfisâd:** Fesada uğrama, bozulma.
- İnhirâf:** Doğru yoldan çıkma, dönme, sapma, değişme, bozulma, kınıklık, kınılma, gücenme.
- İnhitât:** Düşme, aşağı inme, aşağılama, yaşlılığa yüz tutma, kuvvetten düşme.
- İnkıbâz:** Büzülüp, toplanma, çekilme, kasvet, keder, sıkıntı, kabızlık.
- İnkılâb:** Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme, devrim.
- İnkişâf:** Açılma, meydana çıkma, manevi bir sırrın veya hâlin görülmesi.
- İns:** İnsan, beşer.
- İntihâ:** Nihâyet bulma, sona erme, bitme, tükenme.
- İntizâr:** Bekleme, beklenilme, gözleme, gözlenilme.
- İrfân:** Bilme, anlama, İlâhî bir feyz olarak kainâtın sırlarını bilme kudreti, âriflik.
- İrsâl:** Gönderme, gönderilme, yollanma; salıverme.
- İsr:** İz, alamet, nişane, meslek, gidiş.
- İstidâd:** Kabiliyet, yetenek, akıllılık, anlayışlılık.
- İstinâd:** Dayanma, güvenme; senet, delil sayma.
- İttikâ:** Sakınma, çekinme, Allah'tan korkma.
- İzdiyâd:** Artma, çoğalma.
- İzlâl:** Hakir ve küçük görme, alçaltma.
- İzz ü câh:** Yücelik ve makam
- Kable't-türâb:** Ölmeden önce

Kâim: Ayakta dıran, ayakta bulunan, birinin yerini tutan, birinin yerine geçen.

Kamer: Ay

Kamu: Hep, bütün.

Kâm-yâb: Bulan, talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu.

Kân: Maden ocağı, bir şeyin menbai.

Kangı: Hangi

Kâr: İş, güç, kazanç.

Kasd: Bir şeyi bilerek isteyerek yapma.

Katre: Damla, damlayan şey.

Kâzib: Yalan söyleyen, yalancı.

Ketm-i adem: Yokluğun sırrı.

Kemter: Daha, aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız, eksik, noksan.

Keşf-i râz: Bir sırrı öğrenme.

Ketm: Bir haber, söz yada sırrı saklama, gizli tutma.

Kıtmîr: Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin adı.

Kîl ü kâl: Dedikodu, çok konuşma.

Kös: Eskiden savaşlarda işaret vermek için kullanılan davul.

Kûh: Dağ.

Kutb: Velilik içerisinde bir makamdır. Veliler içindeki derecenin en başında yer alan, en yüksek ruhânî yetkili kutbdur. Çevresinde üç nikâbet (muavin), üç yüz ahyar, dört bin gizli velî vardır. Bazı mutasavvıflara göre yedi iklimden her biri için birer tane olmak üzere yedi abdal bulunmaktadır. Kutb, bu dünyanın dirlik ve düzenliğinin dayandığı ruhsal enerjidir. Kutub, tasavvuf yolundaki yolcuya gece yarısı güneşi, Rabbânî tecellinin görüleceği yerdir. İnsanlığın en yüksek manevî kılavuzudur. Veliler evrenin yöneticileridir. Her gece evtâd tüm evreni dolaşır; bakışlarının değmediği bir yer olursa eğer, ertesi gün orada bir kusur belirir. Bu durumda o zayıf noktaya dikkatini yöneltmesi ve kusurun giderilmesi için Kutub'u haberdar etmeleri gerekir.

Kûy-ı cânân: Sevgilinin köyü, sevgilinin oturduğu yer.

Kürsi: Arşın altında bulunan gök katı; taht, makam, vazife; merkez, kâide.

Küşâd: Açma, açılış.

Leîm: Alçak, aşağılık, cimri.

Leşker: Asker, yiğit, kahraman, cesur.

Letâif: Latifeler, güldürecek güzel söz ve hikayeler.

Libâs: Elbise.

Likâ: Görme, rast gelip kavuşma; yüz, çehre.

Livâ: Bayrak.

Liyâkat: Layık olma, yararlılık, değerlilik; ehliyet, iktidar.

Lücce: Engin deniz, suyun çok ve derin yeri, kalabalık, yoğun.

Maşûka: Sevilen.

Mâder: Ana, valide.

Magbûn: Alış verişte aldanmış.

Mâh: Ay.

Mahfî: Gizli, saklı.

Mâh-likâ: Ay yüzlü.

- Mahrem:** Haram, şeran doğru görülmeyen şey; evlenilmesi haram olan yakın; teklifsiz, birinin sırlarını ve hususi hâllerini bile; gizli, sır.
- Mahzûn:** Üzgün, tasalı, kaygılı, kederli.
- Mâlik:** Sahip, efendi, sahip olan, tasarruf ve idare eden; cehennem muhafazasıyla görevli melek.
- Manzûr:** Bakılan, nazar olunan.
- Marîz:** Hasta, hastalık sahibi, keyifsiz.
- Mâsivâ:** Allah'tan başka bütün varlıklar.
- Matlab:** İstek, istenilen şey, maksat; önemli kural, mesele.
- Meânî:** Anlamlar.
- Me'yûs:** Üzgün, kederli.
- Mecâl:** Güçlük, dinçlik, derman.
- Mecrûh:** Yaralı.
- Meftûn:** Tutkun, gönül vermiş, vurulmuş.
- Melâl:** Usanç, usanma, bıkkınlık, bıkmalık.
- Melâmet:** Çıkışma, azarlama, serzeniş.
- Melce':** Sığınak, barınak.
- Memduh:** Övülmüş,
- Meskûn:** İçinde ikamet olunan, oturulan.
- Mestân:** Sarhoş.
- Mest-i müdâm:** Sürekli sarhoş olan.
- Mesûbât:** Bir iyilik karşılığında Allah tarafından verilen sevap, ecir ve mükâfat.
- Mevâni:** Engeller.
- Meveddet:** Sevme, sevgi, muhabbet.
- Mey-i gaflet:** Gaflet içkisi.
- Miftâh:** Anahtar.
- Mihmân:** Yolcu.
- Mihnet:** Sıkıntı.
- Mihnethâne:** Sıkıntı evi, dünya.
- Mihnet sarây:** Sıkıntı sarayı, dünya.
- Mir'ât:** Ayna.
- Misâk:** Anlaşma, sözleşme.
- Muîn:** Yardımcı, Allah.
- Mutî:** İtaat eden.
- Muharremü'l-harâm:** Kameri aylardan beşincisi, Hz. Hüseyin'in şehid edildiği ay, aşure ayı.
- Muhsin:** İyilik yapan.
- Muhtazır:** Can çekişen.
- Mukallibü'l-kulûb:** Kalpleri çeviren, Allah.
- Muktedâ:** Kendisine uyulan.
- Muktedâ-yı evliyâ:** Velilerin kendisine uyduğu kimse.
- Murg:** Kuş.
- Muvahhid:** Allah'ın birliğine inanan, mü'min.
- Mû(y):** Saç, saç teli, kıl.
- Muztar:** Zorlana, mecbur, çaresiz.

- Müctebâ:** Seçilmiş, seçkin.
Müdâm: Devamlı, sürekli.
Müftehir: Öğünen, iftihar eden.
Mülevves: Pis, murdar, bulaşık; tertipsiz, karmakarışık.
Münâcât: Fısıldaşmak, gizlice söyleşmek; Allah'a yakarış, edebiyatta dinî manzum ve mensur bir tür.
Münâdî: Çağırın, davet eden, yalvaran.
Münkâd: İtaat eden, tabi olan.
Münkir: İnkâr eden.
Mürde: Ham, olgunlaşmamış.
Mürebî: Eğiten, terbiye eden.
Mürşid: İrşad eden, yol gösteren.
Mürüvvet: Mertlik, yiğitlik, İnsana yakışır haslet, insâniyet.
Müstecâb: Kabul edilen, kabul cevabı alan.
Müsteğrak: Dalmış, batmış.
Nâcâr: Çaresiz, mecbur, zavallı
Nâdân: Haddini bilmez, cahil, kaba, terbiyesiz.
Nâdî: Bağırın, çağırın.
Nâdim: Pişman.
Nâgâh: Ansızın, vakitsiz, uygun vakitte olmayan.
Nahiv: Gramerde cümle oluşturma konusu, sentaks.
Nâil: Kavuşan ve muvaffak olan, muzaffer.
Nâim: Uykuda olan, uyuyan.
Nakd-i ömr: Ömür serveti.
Nâlân: İnleyen, inleme.
Nâle: İnleme, inilti.
Nâr: Ateş, cehennem, ateş gibi yakıcı şey.
Nâr-ı firkat: Ayrılık ateşi.
Nass: Açıklık, açık hüküm, Kur'an ve hadiste açık hüküm.
Nazargâh: Bakılan veya bakılacak yer.
Nâzenîn: Cilveli, nazlı.
Necât: Kurtulma, kurtuluş, selamet.
Nedâmet: Pişman olma, pişmanlık.
Nezr: Adak.
Nidâ: Çağırma, seslenme, ses verme.
Nigâh: Bakış, bakma, nazar.
Nihânî: Gizlilik.
Nikâb: Yüz örtüsü, peçe, yaşmak.
Nush: Öğüt, nasihat.
Nûş etmek: İçmek.
Nümâyân: Görünür, aşikar.
Od: Ateş.
Pâk: Temiz, hilesiz, kusursuz, ayıp ve günahı olmayan.
Palas: Aba ve çul gibi kaba ve eski eşya.
Pâ(y): Ayak.

- Penâh:** Sığınma, sığınacak yer; bir şeyin melcei, hamisi.
Pend: Öğüt, nasihat.
Pertev: Işık, parlaklık.
Pervâ: Korku, çekinme, sakınma.
Pervane: Işığın etrafında dönmeyi seven gece kelebeği.
Peyk: Haber ve mektup götürüp getiren.
Pinhân: Gizli.
Pîrân: Pîrler, tarikat kurucuları, yaşlılar.
Pür-ızdırâb: Izdırapla dolu.
Râci: Geri dönen, alaka ve nispeti olan, dair; isteyen, yalvaran
Râh: Yol, meslek, usul, düzen.
Râz: Sır, gizli şey.
Refîk: Arkadaş, yoldaş, ortak, dost, yardımcı.
Rehnümâ: Yol gösteren, kılavuz, delil.
Rehzen: Yol kesen, eşkiya.
Reşk: Kıskanma, haset, gıpta.
Revîş: Gidiş, yürüyüş, tarz, üslup, hareket tarzı.
Ridâ: Bazı dervişlerin şal gibi omuzlarına attıkları ve ihtiyaca göre seccade ve yorgan gibi kullandıkları yün kumaş.
Rîh: Rüzgâr, yel.
Riyâ: İki yüzlülük, yalandan gösteriş.
Rûz u şeb: Gündüz gece.
Rûz-ı cezâ: Ceza günü, kıyamet.
Rücû: Geri dönme, cayma, sözünü geri alma.
Sâdât: Seyyidler, efendiler; Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler.
Sâhib-reşâd: Doğru yola ulaştırıcı.
Sahrâ: Ova, kır, çöl.
Sâil: Soran, isteyen, dilenci.
Sâkî: Su veren, su dağıtan, mecliste içki dağıtan, kadeh sunan.
Salâh: İyilik, bir şeyin iyi ve istenen bir şekilde bulunması, dindarlık, iyi işler.
Sarf: Harcama; çevirme, çekip uzaklaştırma.
Sayd: Av.
Sâye: Gölge; himaye, koruma.
Sebîl: Yol, cadde; hayır maksadıyla parasız su dağıtılmak için yapılan çeşme, hayır maksadıyla ücretsiz dağıtılan su.
Sefâyin: Gemiler.
Sehâ: Cömertlik, el açıklığı.
Seng-i red: Ret taşı.
Serd: Bağlayıp düzeltmek.
Ser-firâz: Başını yükselten, başta gelen, temayüz eden.
Sernigûn: Baş aşağı, talihsiz, bedbaht.
Settâr: Örtün, günahları örtün Allah.
Seyf: Kılıç.
Seylâb: Sel suyu.
Sicn-i fenâ: Yokluk zindanı.

- Siyânet:** Koruma, muhafaza, himaye.
Subh u mesâ: Sabah akşam.
Subh u şâm: Sabah akşam.
Sulbe: Zürriyet, sülale.
Surâh: Delik, gedik, yarık.
Sûretâ: Görünüşte.
Sûz: Yanma, tutuşma, ateş, hararet.
Sûzân: Yanan, yanıcı.
Şâd: Sevinçli.
Şâdmân: Sevinçli, memnun.
Şâyân: Uygun, yaraşır.
Şeb: Gece.
Şefî'î'l-müznibîn: Günahlılara şefa'at eden, Hz. Peygamber.
Şek: Şüphe, tereddüt.
Şem: Mum.
Şema: Mumlu fitil, muma batırılmış fitil.
Şems-i hakikat: Hakikat güneşi.
Şer-i Ahmed: Hz. Peygamber'in şeriatı, son din, İslam.
Şerh: Açma, yarma, izah, açık anlatma.
Şerik: Ortak.
Şeydâ: Aşkta aklını kaybetmiş, deli.
Şifâhâne: Hastane, tımarhane.
Şikâr: Avlama, avlanan hayvan, ganimet, avlayan.
Taalluk: Bağlılık, irtibat, akraba.
Tadâd: Sayma, sayı, birer birer gösterme.
Tayîb: Ayıplama.
Tabîbân: Doktorlar.
Tahlîl: Bir bileşik cismi basitlerine ayırma.
Tahlîs: Kurtarma.
Tâib: Tövbe eden, tövbe kâr.
Tâkat: Güç, zor, kuvvet, kudret, iktidar.
Tard: Kovma, sürme, çıkarma.
Te'dîb: Edep ve terbiye öğretme, terbiye verme, tembih ve tektir.
Te'hhür: Sonraya, geriye kalma; gecikme.
Tehassür: Hasret çekme, çok arzu edilip ele geçirilemeyen şeye yanıp yakılma.
Tehayyür: Hayran olma, hayrette kalma, şaşma kalma.
Tekâsül: Tenbellik etme, üşenme, kayıtsızlık, ihmal.
Tekebbür: Kibirleşme, büyüklük taslama.
Tekellüm: Söyleme, konuşma.
Telvîs: Bulaştırma, kirlenme.
Temevvüc: Dalgalanma, çalkanma.
Tenhâ: Yalnız, tek, boş, boşalmış.
Terahhüm: Acıma, merhamet etme, merhamete gelme.
Teşne: Susamış, susuz; pek hevesli ve arzulu; isteyen.
Tevekkuf: Durma, bekleme, eğlenme; bağlı ve alakalı olma, ilişiği bulunma.

Teverru: Yasak şeylerden kaçınma.

Tevfik: Uydurma, uygun ve mutabık getirme; Allah tarafından verilen doğru yolu bulma arzusu.

Tezellül: Kendini hor ve hakir gösterme, zillete katlanma.

Tiğ: Kılıç.

Tuğyân: Taşkınılık, azgınlık.

Tulu: Doğma, bir yıldızın doğudan görünmesi; Birden doğar gibi ortaya çıkma.

Ubûdiyyet: Kulluk, kölelik; mensup olma, kul olma.

Umûr: Emirler; önem verilen iş, görev.

Urûc: Yukarı çekilme, çıkma, yükselme, binme.

Uyûb: Ayıplar.

Vâsıl-ı aksâ: Uzaktakine ulaşma, uzağı yakınlaştırma.

Vasl: Ulaşma, birleşme, kavuşma.

Vech: Yüz, çehre, surat.

Vesâvis: Şüphe ve tereddütler, kuruntular.

Vezn: Tartı, tartma, ağırlık.

Vuslat: Kavuşma, ulaşma, âşığın sevgilisine kavuşması.

Vücûd: Bulunma, var olma, varlık, cisim, beden, ceset.

Yâr-ı gâr: Mağara arkadaşı, Hz. Ebubekir.

Yaş: Gizli, sessiz.

Yayak: Yayan, yaya.

Yedu'llâh: Allah'ın eli, kudret.

Yevmü'l-hisâb: Hesap günü, kıyamet günü.

Zâg: Karga.

Zahm: Yara.

Zâr u giryân: İnleyip ağlayan.

Zarûr: Çaresiz.

Zebân: Dil, lügat, lehçe.

Zebûn: Zayıf, kuvvetsiz.

Zehr-i helâhil: Öldürücü, çok etkili zehir.

Zemîn ü âsumân: Yer ve gök.

Zenb: Günah, suç.

Zevâhir: Dış görünüş.

Zibâ: Bezekli, süslü, yakışıklı, güzel.

Zimâm: Yular, dizgin; idare, yönetme.

Zindegâni: Dirilik, canlılık; yaşayış, yaşama, beslenme.

Zulmet: Karanlık.

Zübde: Bir şeyin en seçkin kısmı, öz, netice.

Zünûb: Günahlar